

eISSN 2522–9125

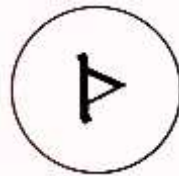
pISSN 2524–0471

SOCIAL COMMUNICATIONS: THEORY AND PRACTICE

Scientific semiannual magazine

DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/issue/view/15/38>

Volume 13

(July – December)

Kyiv – 2021

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Науковий піврічний журнал

DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2

Том 13

(липень – грудень)

Київ – 2021

The Ministry of Justice of Ukraine adopted a decision on state registration
The journal "Social Communications: Theory and Practice" (Order No. 277/5 from 02/01/2016)
Certificate Ser. KB No. 21875-17775 P dated 01.02.2016

EDITORIAL STAFF

Co-editors:

- Scientific Editor – **Kholod Oleksandr**, Doctor of Science in Philology, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine).
- Scientific and Literary Editor – **Kholod Hanna**, Doctor of Philosophy in Philology, CEO of the NGO "Scientific and Educational Center «SUCCESSFUL» (Ukraine).

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

- Bartoszek Adam** – Doctor of Science in Sociology, Professor at the University of Silesia in Katowice (Poland).
- Bessarab Anastasia** – Doctor of Science in Social Communications, Professor of Special Pedagogy and Special Psychology Department, Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» (Ukraine).
- Bezrucho Oleksandr** – Doctor of Study of Art (Dr. Sc.) on specialty Theory and History of Culture (Ukraine).
- Butyrina Maria** – Doctor of Science in Social Communications, Professor, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine).
- Halych Valentyna** – Doctor of Science in Philology, Professor; Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities (Ukraine).
- Horodenko Lesya** – Doctor of Science in Social Communications, Professor; Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).
- Goroshko Olena** – Doctor of Science in Sociology; Doctor of Science in Philology; Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Ukraine).
- Gradyushko Aleksandr** – Doctor of Philosophy in Philology, Belarusian State University, Faculty of Journalism (Belarus).
- Dwivedi Ratnesh** – Doctor of Science, Professor; Yesbud University; Paris School of Journalism (India).
- Elbeshausen Hans** – Associate Professor Emeritus; University of Copenhagen (Denmark).
- Zrazhevska Nina** – Doctor of Science in Social Communications, Professor; Boris Grinchenko Kiev University (Ukraine).
- Ilganaeva Valentyna** – Doctor of Sciences in History, Professor; Uzhhorod Institute of Culture and Arts" of the Transcarpathian Regional Council (Ukraine).
- Kovpak Victoria** – Doctor of Sciences in Social Communications, Professor of Zaporizhia National University (Ukraine).
- Krutov Vasyl** – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Doctor of Sciences in Law, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine (Ukraine).
- Kuchukov Hristo** – Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; University of Silesia (Poland).
- Kurdyumova Iryna** – Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; Center for Pedagogical Comparative Studies; Institute for Education Development Strategy of the Russian Academy of Education (Russia).
- Partyko Zinoviy** – Doctor of Sciences in Philology, Professor; Zhytomyr State University of Imeni Ivan Frank (Ukraine).
- Pejanovic Lubo** – Doctor of Philosophy, Professor, Academician of the Serbian Academy of Innovative Sciences (SAINS) in Belgrade (Serbia).
- Scott Bo** – Doctor of Sciences in Philology, Associate Professor, library and information science, University of Southern Denmark (Denmark).
- Synowiec Aleksandra** – Doctor of Philosophy in Sociology, Assistant Professor, Silesian University of Technology in Gliwice (Poland).
- Chromi Jan** – Doctor of Philosophy, Assistant Professor, Charles University, Prague (Czech Republic).
- Tsybalenko Yevhen** – Doctor of Philosophy in Social Communications, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Social Communications: Theory and Practice (2021). Scientific semiannual magazine. Vol. 13, Kyiv, 227.

Volume 13 of the periodical scientific journal contains the results of research by social communication specialists presented by authors from Brazil, Denmark, Poland, Russia, Serbia and Ukraine.

The research concerns the theory and history of social communications, the theory and history of journalism, applied social communication technologies, social communications in pedagogy, as well as social communications from the standpoint of socio-psycholinguistics.

The materials will be of interest to social communication specialists, psychologists, political scientists, philologists, sociologists and philosophers.

© Public organization
Scientific and educational center «SUCCESSFUL», 2021.
© Limited Liability Company «Research and Production
Enterprise «Interservice», 2021.

Міністерством юстиції України прийнято рішення про державну реєстрацію журналу «Соціальні комунікації: теорія і практика» (наказ № 277/5 від 01.02.2016) Свідоцтво сер. КВ № 21875-17775 Р від 01.02.2016

РЕДАКЦІЙНИЙ ШТАТ

Співредактори:

- Науковий редактор – **Холод Олександр Михайлович** – доктор філологічних наук, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна).
 Науковий і літературний редактор – **Холод Ганна Ярославівна** – кандидат філологічних наук, директор Громадської організації “Науково-освітній центр “УСПШНИЙ” (Україна).

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

- Бартошек Адам** – доктор соціологічних наук, професор Сілезького університету в Катовіце (Польща).
Безручко Олександр – доктор мистецтвознавства, професор, член Національної спілки письменників України, Національної спілки журналістів України (Україна).
Бессараб Анастасія – доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицький національний навчальний заклад Академія реабілітації» (Україна).
Бондаренко Сергій – кандидат політичних наук, завідувач кафедри журналістики та соціальних комунікацій Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна).
Бутиріна Марина – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна).
Галич Валентина – доктор філологічних наук, професор, Міжнародний економіко-гуманітарний університет академіка Степана Дем'янчука (Україна).
Городенко Леся – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).
Горошко Олена – доктор соціологічних наук, доктор філологічних наук; професор, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут” (Україна).
Градюшко Олександр – Данилович Недьо – кандидат філологічних наук, Білоруський державний університет (Білорусь).
 академік Сербської академії інноваційних наук, доктор політичних і безпекових наук, Університет МВ у м. Белград (Сербія).
Двіведі Ратнеш – доктор наук, професор, Університет Єсбад; Паризька школа журналістики (Індія).
Ельбесхаузен Ханс – почесний професор Інституту комунікації Університету Копенгагена (Данія).
Зражевська Ніна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна).
Льганасва Валентина – доктор історичних наук, професор; Ужгородський інститут культури і мистецтв Закарпатської обласної ради (Україна).
Ковпак Вікторія – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Запорізький національний університет (Україна).
Колісник Юрій – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна).
Крутов Василь – кандидат педагогічних наук, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії наук вищої школи України, віце-президент Українського Союзу Підприємців та Промисловців (Україна).
Курдюмова Ірина – доктор педагогічних наук, професор; провідний науковий співробітник Центру педагогічних порівняльних досліджень, Інститут стратегії розвитку освіти Російської академії освіти (Росія).
Кучуков Хресто – доктор педагогічних наук, професор, Сілезький університет (Польща).
Партико Зіновій – доктор філологічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна).
Пеянович Любо – доктор філософії, професор, академік Сербської академії інноваційних наук (SAINS) у Белграді (Сербія).
Синовец Олександра – доктор філософії, доцент, Сілезький технологічний університет у Глівіце (Польща).
Скотт Бо – доктор філологічних наук, доцент, Університет Південної Данії, Кольдінг (Данія).
Хроми Ян – доктор філософії, доцент, Карловий університет у м. Прага (Чеська Республіка).
Цимбаленко Євген – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

Соціальні комунікації: теорія та практика (2021). Науковий піврічний журнал. Том 13, 2274.

Том 13 періодичного наукового журналу містить результати досліджень фахівців із соціальних комунікацій, представлені авторами з Бразилії, Данії, Польщі, Росії, Сербії й України.

Дослідження стосуються теорії та історії соціальних комунікацій, теорії та історії журналістики, прикладних соціально-комунікаційних технологій, соціальних комунікацій у педагогії, а також соціальних комунікацій із позицій соціо- й психолінгвістики.

Матеріали зацікавлять фахівців із соціальних комунікацій, психологів, політологів, філологів, соціологів та філософів.

© Громадська організація «Науково-освітній центр «УСПШНИЙ», 2021.

© Товариство з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче підприємство «Інтерсервіс», 2021.

CONTENT

Pages

THEORY, METHODOLOGY AND HISTORY OF SOCIAL COMMUNICATIONS

1. Application of the Document Analysis Method in the Social Sciences

(in Serbian)

13–27

Danilović Nedjo,

*Academician of the Serbian Academy of Innovation Sciences,
Doctor of Political and Security Sciences, Full Professor
(Beograd, Srbija).*

2. Social communication as control and imagination

(in German)

28–46

Hans Elbeshausen,

*Associate Professor in Library Science (emeritus)
Copenhagen University
Department of Communication
(Copenhagen S, Denmark)*

Ahmet Demir

*Candidatus paedagogiae;
Self-employed Consultant & Supervisor
(Hvidovre, Denmark).*

THEORY AND HISTORY OF JOURNALISM

3. Quantum Journalism: Prolegomen of Measurement

*(identification of criteria for the formation of representation
about the unit of analysis and the unit of measurement)*

(in Ukrainian)

48–90

Oleksander Kholod,

*Doctor of Sciences in Philology, Head of the Department of Journalism,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine).*

4. Features of Modeling the Image of the Interviewed

in the Genre Conglomerate of the Newspaper “Кінокур’єр” (1995)

(in Ukrainian)

91–103

Hanna Kholod,
*Candidate of Philological Sciences,
CEO of the NGO «Scientific and Educational Center «SUCCESSFUL»
(Kyiv, Ukraine).*

- 5. Radiotelegraph Communication of the Ukrainian People's Republic (UNR)
of 1917–1921 as a Fundamental Basis for the Founding
of Public Radio Broadcasting in Ukraine**
(in Ukrainian) 104–128

Maiia Nahorniak,
*Candidate of Philological Sciences, PhD (Filology),
Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
(Kyiv, Ukraine).*

- 6. Innovation and Business Models for Digital News Industry:
a Critical Approach to Part of Brazilian Reality**
(in English) 129–140

Elizabeth Saad Corrêa,
*PhD Full Professor, Digital Media Research Leader
at University of São Paulo (USP)
(São Paulo, Brazil).*

Stefanie C. da Silveira,
*PhD Adjunct Professor at the Department of Journalism
at the Federal University of Santa Catarina (UFSC), PhD
in Communication from the University of São Paulo (PPGCOM/USP).
Federal University of Santa Catarina,
(Florianópolis, Brazil).*

- 7. The triad «artist - power – press»
in the context of social communications of the USSR (1950-1980)**
(in Ukrainian) 141–155

Kolisnyk Yuriy,
*Doctor in Social Communications
Associate Professor at the Chair of Journalism,
Advertisement and PR-technologies
Bohdan Khmelnytsky National University
(Cherkasy, Ukraine).*

Tatiana Khomenko,
*Candidate of Philological Sciences
Associate Professor of Foreign Press
and information from the Faculty of Journalism
Ivan Franko National University of Lviv,
(Lviv, Ukraine).*

SOCIAL COMMUNICATIONS IN PSYCHO-, SOCIOLINGUISTICS

8. A Discursive Approach to Modern Ukrainian

Non-institutional Military Discourse.

(in Ukrainian)

157–169

Tatiana Hraban,

Candidate of Philological Sciences,

Head of the Department of Foreign Languages

Military Institute of Telecommunications and Informatization

(Kyiv, Ukraine).

APPLIED SOCIAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

9. Use of TikTok Social Media in the Ukrainian University Branding

(in English)

171–183

Saiokhat Berdiieva

MA in Media Communication,

National Technical University

«Kharkiv Polytechnic Institute»,

(Kharkiv, Ukraine).

Olena Goroshko

Professor, Dc in Sociology and Linguistics, Chairholder,

Cross-cultural and Media

Communication Chair,

National Technical University

«Kharkiv Polytechnic Institute»,

(Kharkiv, Ukraine).

10. Virtual identity in social media as a source of information

in the recruitment process

(in English)

184–193

Aleksandra Synowiec

PhD in sociology, assistant professor

Silesian University of Technology,

Department of Applied Social Sciences,

(Zabrze, Poland)

11. EU Educational Programs Expertize: Some features of network

interaction (social communication and collaboration)

(in Russian)

194–206

Irina Kurdyumova,

Doctor of Sciences in Pedagogy,

Leading Researcher

Laboratory of Scientific Examination of Projects and Programs

(Moscow, Russia).

**12. Social Communications and Practice of Criminal Activities by Baby Theft
in the Republic of Serbia**
(in Serbian)

207–221

Ljubo Pejanović,

Academician, Professor, PhD, Retired full professor,

Serbian Academy of Innovative Sciences in Belgrad (SAINS),

(Belgrade, Serbia).

Stevan Stojanović,

Academician, Professor, Doctor of Science,

Professor at the Faculty of Business and Legal Studies in Belgrade,

Serbian Academy of Innovative Sciences in Belgrad (SAINS),

(Belgrade, Serbia).

Radoje Stojanović,

PhD, Police officer

Ministry of Internal Affairs of Serbia in Belgrade

(Belgrade, Serbia).

Nenad Stojanović,

Master, Police officer,

Ministry of Internal Affairs of Serbia in Belgrade,

(Belgrade, Serbia).

Jovana Ristić,

Student of final security studies in Belgrade,

(Belgrade, Serbia).

Requirements for publication of articles in a scientific journal
"Social Communications: Theory and Practice"

222–225

ЗМІСТ

Стор.

**ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ
СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

- 1. Застосування методу аналізу документів у суспільних науках**
(сербською мовою) 13–27
- Недьо Данилович,**
*академік Сербської академії інноваційних наук,
доктор політичних і безпекових наук,
професор кафедри методології наукових досліджень,
проректор із науки й розвитку Університету МВ у Белграді, Сербія,
президент Міжнародної асоціації методистів соціальних наук
(м. Белград, Сербія).*
- 2. Соціальна комунікація як контроль і уява**
(німецькою мовою) 28–46
- Ханс Ельбесхаузен,**
*ад'юнкт-професор бібліотекознавства (заслужений),
Копенгагенський університет,
Департамент зв'язку
(Копенгаген, Данія).*
- Ахмет Демір,**
*кандидат педагогіки,
самостійний консультант та керівник
(Відovre, Данія).*

**ТЕОРІЯ Й ІСТОРІЯ
ЖУРНАЛІСТИКИ**

- 3. Квантова журналістика: пролегомени вимірювання**
(ідентифікація критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу
й одиницю вимірювання)
(українською мовою) 48–90
- Олександр Холод,**
*доктор філологічних наук, завідувач кафедри журналістики
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна).*
- 4. Особливості моделювання образу інтерв'юваного**
в жанровому конгломераті газети “Кінокур’єр” (1995 рік)

(українською мовою)

91–103

Ганна Холод,

кандидат філологічних наук,

директор ГО “Науково-освітній центр “УСПІШНИЙ”

(м. Київ, Україна).

- 5. Радіотелеграфний зв’язок Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років як фундаментальна основа становлення суспільного радіомовлення України**
(українською мовою)

104–128

Майя Нагорняк,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри телебачення і радіомовлення

Інституту журналістики Київського національного

університету ім. Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна).

- 6. Інновації та бізнес-моделі для індустрії цифрових новин: критичний підхід до частини бразильської реальності**
(англійською мовою)

129–140

Елізабет Саад Корреа,

PhD, професор,

керівник дослідження цифрових медіа

в Університеті Сан-Паулу (USP);

(м. Сан-Паулу, Бразилія).

Стефані К. да Сільвейра

PhD, ад’юнкт-професор кафедри журналістики

Федерального університету

Санта-Катаріни (UFSC), доктор філософії з комунікації

в Університеті Сан-Паулу (PPGCOM/USP);

Федеральний університет Санта-Катаріни

(м. Флоріанополіс, Бразилія).

- 7. Тріада «митець - влада - преса» у контексті соціальних комунікацій УРСР (1950-1980 рр.)**
(українською мовою)

141–155

Юрій Колісник,

доктор наук із соціальних комунікацій,

доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

(м. Черкаси, Україна).

Тетяна Хоменко,
кандидат філологічних наук
доцент кафедри зарубіжної преси
та інформації факультету журналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ В ПСИХО-, СОЦІОЛІНГВІСТИЦІ

- 8. Дискурсивна стратегія дослідження сучасного українського
неінституційного військового дискурсу**
(українською мовою) 157–169

Тетяна Храбан,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри іноземних мов
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
(м. Київ, Україна).

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- 9. Використання соціальної мережі TikTok
у просуванні університетів України**
(англійською мовою) 171–183

Бердієва Сайохат,
Національний технічний університет
“Харківський Політехнічний інститут”,
(м. Харків, Україна).

Горошко Олена,
доктор соціологічних наук, доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри міжкультурної та медіакомунікації,
Національний технічний університет
“Харківський Політехнічний інститут”,
(м. Харків, Україна).

- 10. Віртуальна ідентичність у соціальних медіа як джерело інформації
в процесі найму**
(англійською мовою) 184–193

Олександра Синовець,
кандидат соціологічних наук, доцент,

*Сілезький технологічний університет,
кафедра прикладних суспільних наук,
(м. Забже, Польща).*

**11. Експертиза освітніх програм ЄС: деякі особливості мережевої взаємодії
(соціальна комунікація та співпраця)**

(російською мовою)

194–206

Ірина Курдюмова,
*доктор педагогічних наук,
провідний науковий співробітник,
Центр порівняльно-педагогічних досліджень
(м. Москва, Росія).*

**12. Соціальні комунікації та практика злочинної діяльності
шляхом крадіжки немовлят в Республіці Сербія**

(сербською мовою)

207–221

Любо Пеянович,
*PhD, академік, професор,
професор у відставці, член Сербської академії інноваційних наук
(м. Белград, Сербія).*

Стеван Стоянович,
*Dr, академік, професор,
професор факультету бізнесу та правових досліджень у Белграді
(м. Белград, Сербія).*

Радое Стоянович,
*магістр, офіцер поліції МВС Сербії в Белграді
(м. Белград, Сербія).*

Ненад Стоянович,
*магістр, офіцер поліції МВС Сербії в Белграді
(м. Белград, Сербія).*

Йована Рістич,
*студент випускного курсу безпеки в Белграді
(м. Белград, Сербія).*

**Вимоги до публікації статей у науковому журналі
«Соціальні комунікації: теорія та практика».**

222–225

THEORY, METHODOLOGY AND HISTORY OF SOCIAL COMMUNICATIONS

ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ
ТА ІСТОРІЯ
СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Application of the Document Analysis Method in the Social Sciences

<p>Danilovic Nedjo <i>Academician of the Serbian Academy of Innovation Sciences, Doctor of Political and Security Sciences, Full Professor, E-mail: danilovic.nedjo@gmail.com https://orcid.org/0000-0000-0000-0000 Scientific Research Methodology and Vice-Rector for Science and Development at the MB University in Belgrade of Serbia, President of the International Association of Methodologists of Social Sciences, Prote Mateje 21, 11111 Beograd, Srbija.</i></p>	<p><i>Citation:</i> Danilovic, N. (2021). Application of the Document Analysis Method in the Social Sciences. <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-12 Retrieved from https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/121/82 © Danilovic, N. (2021). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
---	--

Annotation

The subject of the article is the operational method for data collection – the method of document analysis, its techniques and instruments, above all, the code of terms and codes and the record form without which there is no application of this method in scientific research. The aim of this article is to present the results of many years of research by the author on the method of document content analysis with a focus on the problems of defining, origin, development and types of document content analysis methods, instruments of this method, their role and functions in scientific research and the relationship of the instruments of this method to other parts of the scientific idea of the research project. Hypothesis: The method of document content analysis is an operational scientific method for data collection because it meets the essential and sufficient conditions related to the subject of knowledge – the content side of science, the way of knowledge – the methodological side of science and the truthfulness of knowledge – the essential side of science. Conclusions: The research results in this paper have fully confirmed the initial hypothetical assumption that the method of document content analysis meets the essential and sufficient conditions related to the subject, manner and truthfulness of knowledge obtained by consistent application of this method in scientific research. This confirms the knowledge about the unacceptable, artificial division of this operational scientific method for data collection into qualitative – non – frequency and quantitative – frequency analysis technique. The research has shown that these two techniques of document content analysis methods form a dialectical unity, that there is no strict division between them and that they are essentially two aspects, ie two approaches to document analysis that complement and combine each other in research. In scientific research, quantitative analysis is an extended form of qualitative analysis, because quantity appears as an expression and as an statement of a certain quality.

Keywords: document analysis method, qualitative analysis, quantitative analysis, code of terms, code of codes, record form.

Primena metode analize dokumenata u društvenim naukama

Nedjo Danilović

*akademik Srpske akademije inovacionih nauka,
doktor političkih nauka i doktor nauka bezbednosti,
redovni profesor metodologije naučnočnog istraživanja
i prorektor za nauku i razvoj na univerzitetu „MB“
u Beogradu, Republika Srbija,
predsednik Međunarodnog udruženja metodologa
društvenih nauka
(Beograd, Republika Srbija)*

Predmet članka je operativna metoda za prikupljanje podataka – metoda analize dokumenata, njene tehnike i instrumenti, pre svega, kodeks pojmova i šifara i evidencijoni obrazac bez kojih nema primene ove metode u naučnim istraživanjima.

Cilj ovog članka jeste prezentacija rezultati dugogodišnjeg istraživanja autora o metodi analize sadržaja dokumenata sa težištem na problemima definisanja, nastanku, razvoju i vrstama metode analize sadržaja dokumenata, instrumentima ove metode, njihovoj ulozi i funkcijama u naučnom istraživanju i odnosu instrumenata ove metode prema drugim delovima naučne zamisli projekta istraživanja. Hipoteza: Metod analize sadržaja dokumenata je operativna naučna metoda za prikupljanje podataka jer ispunjava suštinske i dovoljne uslove koji se odnose na predmet saznanja - *sadržajna strana nauke*, na način saznanja - *metodološka strana nauke* i na istinitost saznanja - *suštinska strana nauke*. Zaključci: Rezultati istraživanja u ovom radu su u potpunosti potvrdili polaznu hipotetičku pretpostavku da metoda analize sadržaja dokumenata ispunjava suštinske i dovoljne uslove koji se odnose na predmet, način i istinitost saznanja dobijenog doslednom primenom ove metode u naučnim istraživanjima. Time je potvrđeno saznanje o neprihvatljivoj, veštačkoj podeli ove operativne naučne metode za prikupljanje podataka na kvalitativnu - nefrekvencijsku i kvantitativnu - frekvencijsku tehniku analize. Istraživanje je pokazalo da ove dve tehnike metode analize sadržaja dokumenata čine dijalektičko jedinstvo, da među njima nema stroge podele i da se u suštini radi o dva aspekta, odnosno dva pristupa analizi dokumenata koji se u istraživanjima međusobno dopunjavaju i kombinuju. U naučnim istraživanjima kvantitativna analiza predstavlja prošireni oblik kvalitativne analize, jer se kvantitet javlja kao izraz i kao iskaz određenog kvaliteta.

Ključne reči: metod analize dokumenata, kvalitativna analiza, kvantitativna analiza, kodeks pojmova, kodeks šifara, evidencijoni obrazac.

Uvod

U metodologiji društvenih nauka često se istražuje jedna naučna metoda, njene tehnike i instrumenti kojima se služi u procesu dolaska do naučne istine. Metoda analize dokumenata počela je da se primenjuje znatno pre nego što je konstituisana kao metoda naučnog istraživanja. Nju su spontano primenjivali, manje ili više uspešno, mnogi istraživači koji o njoj, kao naučnoj metodi i metodi naučnog istraživanja, nisu imali valjano stručno i, naročito, naučno saznanje, a kada je konstituisana kao metoda naučnog istraživanja, ostali su izvan dosega naučnih istraživanja njeni instrumenti. Upravo ta činjenica je u proteklih 100 godina glavni problem u primeni ove operativne metode za prikupljanje podataka u naučnim istraživanjima.

Glavni razlog za zapostavljanje ove metode bio je nasleđena stereotipna predrasuda da je ova metoda samo pomoćna metoda u istraživanju društvenih pojava, kao i relativna neistraženost mogućnosti analize sadržaja dokumenata kao operativne naučne metode za prikupljanje podataka u naučnim istraživanjima. Ona je privlačila istraživače iz različitih oblasti nauke samo kao pomoćna metoda, dok su ostale metode za prikupljanje podataka (ispitivanje sa dve svoje tehnike - anketom i intervjuem, posmatranje i druge metode) korišćene kao osnovne metode za prikupljanje podataka u istraživanju (Danilovic, 2015: 23)

Međutim u oceni naučne vrednosti ove metode, neophodno je konstatovati da se njenom doslednom primenom daje naučni karakter istraživanjima. Njen naučni karakter ogleda se u tome što ona ispunjava uslove koji se odnose na predmet saznanja - *sadržajna strana nauke*, na način saznanja - *metodološka strana nauke* i na istinitost saznanja - *suštinska strana nauke* (Danilovic, 2016: 32).

1. Dileme u određenju naziva metode analize sadržaja dokumenata

U metodološkoj literaturi za definisanje pojma analiza sadržaja dokumenata, koristi se više pojmova i termina. Najčešće su u upotrebi pojmovi „analiza dokumenata“, „posmatranje dokumenata“, „proučavanje dokumenata“ i „analiza sadržaja dokumenata“. Korišćenje više termina za označavanje ovog pojma ukazuje na činjenicu da u naučnoj teoriji nema potpune saglasnosti o nazivu ove metode, i da u vezi s tom metodom još uvek nisu rešena mnoga metodološka, teoriska i praktična pitanja.

U metodologiji društvenih nauka pretežno se koristi pojam „analiza sadržaja dokumenata“. Razlog za korišćenje toga pojma u istraživanjima društvenih pojava verovatno je taj što se ta metoda prevashodno odnosi na sadržaj dokumenata. Međutim, takav naziv nije adekvatan iz više razloga. U njemu se insistira isključivo na sadržaju dokumenata, dok se zanemaruju druga svojstva dokumenata, kao što su: forma, oblik, sastav, starost, poreklo itd. Ta svojstva dokumenata su značajni nosioci podataka i obaveštenja u mnogim istraživanjima. Naglašavanje termina „sadržaj“ u nazivu metode opravdano je samo zbog činjenice da „upravo sadržaj čini svaki dokument dokumentom“ i da dokument lišen sadržaja postaje obična stvar (Milosavljević, 1997: 262). Međutim, bez obzira na to što je svaki smisljeni iskaz (koji sadrži podatke) o nečemu sastavni deo sadržaja dokumenta, ipak neophodno jenaglasiti da je takvo shvatanje „analize sadržaja dokumenata“, preširoko (Danilovic, 2015: 24).

Manje je adekvatan naziv „posmatranje dokumenata“, u kojem su, iako je bliži čulnom opažanju dokumenata, zapostavljeni misaoni procesi i činjenica da se saznanje o predmetu istraživanja stiže uvidom u verbalne iskaze sadržane u raznim pisanim dokumentima, a ti iskazi, ipak, neposredno pripadaju ispitivanju. Zbog toga se saznanja sadržana u dokumentu ne saznavaju neposredno čulnim (iskustveno) opažanjem, nego posredstvom iskaza autora dokumenta, što je uistinu indirektno pisano ispitivanje. U analizi dokumenata u kojima se istražuju ponašanje ljudi, primenjuje se posmatranje, a kada se traga za saznanjima o pitanjima koja su sadržana o iskazima ispitanika, reč je o ispitivanju (Danilovic, 2015: 24).

Iz navedenih argumenata o nazivima ove metode, očigledno je da nazivi koji su do sada korišćeni nisu sasvim odgovarajući, te da je prikladniji i precizniji naziv *metod analize dokumenata* kojim se obuhvata analiza sadržaja i forme dokumenata, kao i posmatranje i ispitivanje.

2. Pojmovno određenje analize sadržaja dokumenata

U naučnoj i metodološkoj literaturi postoji više definicija analize sadržaja dokumenata. Prema Vejples Daglasu (Waples Douglas) i Berelson Bernardu (Berelson Bernard), analiza sadržaja je pokušaj da se razjasne uzgredni opisi sadržaja radi pružanja objektivnog prikaza prirode i relevantne snage podsticanja koji deluju na čitaoce ili slušaoce (Waples & Berelson, 1941:2). Berelson smatra da je analiza sadržaja tehnika istraživanja objektivnih, sistematskih i kvantitativnih opisa očevidnog sadržaja komunikacije (Berelson, 1952: 37).

Leite Valter (Leite L. Walter) naglašava da se analizom može smatrati ona izreka iz društvenih nauka koja ispunjava sledeće zahteve: da se odnosi na sintaktička i šematska obeležja; da s visokim stepenom tačnosti ukazuje na učestalost takvih obeležja; da upućuje na obeležja pomoću opštih stručnih termina i u stručnim izrazima uzetim iz opštih stavova društvenih nauka, te da se s velikom preciznošću koristi pri upotrebi stručnih termina koji ukazuju na proučavanje obeležja (Berelson, 1960).

Holsti (Eino Rudolf Waldemar Holst) analizu sadržaja vidi kao tehniku za objektivan sistematičan i opšti opis manifestnog sadržaja teksta, pri čemu pod „manifestnim” podrazumeva opis očevidnog, a ne latentnog sadržaja (Holst, 1969).

Prema Pavlu Novoselu, analiza sadržaja je visoko formalizovani postupak, čiji je osnovi cilj da kvalifikovani materijal razdobi u niz jedinica prema nekom sistemu kategorija i da, zatim, te jedinice obradi kvantitativno (Bibić & Novosel, 1971).

Za Stjepana Gredelja analiza sadržaja je određenim teorijsko-hipotetičkim okvirom usmeren istraživački postupak, kojim se stvara obejektivna i sistematična iskustvena građa o sadržaju društvenog komuniciranja koja omogućava izvođenje relevantnih zaključaka o društvenom kontekstu u kojem se odvija komuniciranje (Gredelj, 1986).

S metodološkog stanovišta, interesantnu definiciju metode analize sadržaja dao je Rudi Stojak: „ona nije samo skup metodoloških instrumenata i postupaka jer sve više teži da se uključi u polja istraživanja koja zadiru u suštinu poruke, naročito kvalitativnim određenjima. Zajednički faktor za čitavu tehniku analize sadržaja je da se izračunavanjem frekvencija, širenjem i drugim operacijama (kategorije, klasifikacija, operacionalizacija i dr.) dođe do strukture teksta kako bi se došlo do defunkcije i zaključivanja” (Stojak, 1990). Kao što vidimo, Stojak u ovoj definiciji poistovećuje metodu analize sadržaja sa tehnikom analize, što se svakako ne može prihvatiti.

Novija poimanja analize sadržaja ne odnose se samo na naglašavanje opisa sadržaja, već se insistira da se kroz analizu stiču uvidi i u izvore poruka. Time se pomera težište analize sadržaja sa proučavanja sadržaja na proučavanje izvora, koji preko sadržaja pokazuje neke svoje osobine i ciljeve. U tom smeru je Krippendorf (Klaus Krippendorff), za kratko vreme dao dve slične definicije, u kojima ističe da je analiza sadržaja istraživačka tehnika za izvođenje ponovljivih i pouzdanih zaključaka iz sadržaja o njegovom kontekstu.

Klaus Krippendorf (Klaus Krippendorff), u svom delu *Analiza sadržaja: Uvod u njenu metodologiju* istražuje konceptualne i metodološke aspekte analize sadržaja i prati nekoliko puteva kroz protokole analize sadržaja. Slično Holstiu, i Krippendorf metodu analize sadržaja smatra istraživačkom tehnikom za izvođenje ponovljivih i pouzdanih zaključaka iz sadržaja o njegovom kontekstu (Krippendorff, 2013).

Kimberly A. Neuendorf (Kimberly A. Neuendorf), analizu sadržaja smatra jednom od najpopularnijih tehnika koje se brzo šire za kvantitativna istraživanja. Ova autorka u svom *Vodiču za analizu sadržaja* istražuje trenutne opcije za kvantitativne analize poruka i analizu sadržaja definiše kao tehniku kojom se sistematski, objektivno, kvantitativno analiziraju karakteristike poruka. Ona se u *Vodiču* pretežno bavi implikacijama interaktivnih medija na sadržaj analiza (Neuendorf, 2017 :7).

U naučnom pogledu, posebno vrednu definiciju metode analize sadržaja dali su Slavomir Mилоsavljević i Ivan Radosavljević. Ovi autori, umesto analize sadržaja, koriste pojam analiza dokumenata i metodu analize dokumenata definišu kao „neophodan, prodoran i pouzdan operativni me-

tod sakupljanja i tretmana podataka o prošlim, sadašnjim i budućim pojavama, o teritorijalno i vremenski bliskim ali i veoma udaljenim pojavama i njihovim kvantitativna ili kvalitativna svojstva, ako su na bilo koji način zabeležene u dokumentima” (Milosavljević & Radosavljević, 2000: 549).

Ji Young Cho i Eun-Hee Lee u svom delu Smanjenje konfuzije oko utemeljene teorije i kvalitativne analize sadržaja: sličnosti i razlike, razjašnjavaju nejasnoće i umanjuju konfuziju u vezi sa utemeljenom teorijom i kvalitativnom analizom sadržaja tako što identifikuju sličnosti i razlike u ove dve tehnike analize sadržaja na osnovu pregleda literature i kritičke refleksije o sopstvenom istraživanju autora (Cho, J. Y., & Lee, E., 2014: 1-20).

Kritičkim preispitivanjem navedenih i drugih definicija metode analize sadržaja dokumenata, dolazimo do jednog sintetizovanog operacionalno određenja metode nalize dokumenata kao „samostalne, operativne, empirijskoteorijske metode prikupljanja objektivnih, sistematskih, kvantitativnih i kvalitativnih podataka na osnovu kojih se, uz doslednu primenu logičkih pravila analize, definisanja, suđenja i zaključivanja, dolazi do istinitog sanaučnog znanja“ (Danilović, 2015: 25–26).

Iz navedenih definicija u ovom i drugim radovima, vidi se da su Predmet istraživanja metode analize sadržaja dokumenata opšti, posebni i pojedinačni događaji, društveni realiteti, stanja, svojstva, aktivnosti itd. koji se istražuju posredstvom iskaza sadržanih u raznim dokumentima, a njihova osnovna svojstva su: smislenost i značenje, kao i celovitost i određenost iskaza vremenom, prostorom, sadržinom i formom dokumenta“ (Danilović, 2015: 26).

U istraživanjima u kojima se primenjuje metod analize sadržaja dokumenata, uočljivo je da između predmeta i naučnog saznanja posreduju izvori podataka, razne manifestacije i indikatori, kao i istraživačke procedure i tehnike. U primeni metode analize sadržaja, predmet istraživanja može biti dokument koji se analiziraju neposredno i posredno kako je prezentovan u drugim dokumentima, kao i više dokumenata i iskaza koji su sadržani u njima i dokument kao realitet predmeta analize koji predstavlja izvor podataka o sebi i u njemu nema posredovanih iskaza iz drugih dokumenata.

Predmet metode analize dokumenata predstavlja i značenje iskaza u dokumentima. Naime, ne postoji nijedan smisleni iskaz bez nekog značenja, ali značenje nije jedina komponenta iskaza. I u slučajevima kada je u pitanju značenje predmet analize dokumenata postavljaju se mnoga pitanja: na koja značenja se misli? da li je reč o neposredno iskazanom značenju ili o značenju konteksta? na koga se sve odnosi predmetno značenje? itd. Ta i druga pitanja se postavljaju od nastanka metode analize dokumenata (Danilović, 2015: 27).

3. Mesto metode analize dokumenata u sistemu naučnih metoda

Mnogi autori, u pokušaju da odrede mesto metode analize dokumenata, ne govore o toj metodi kao samostalnoj, već kao pomoćnoj metodi, pa čak i kao tehnici i instrumentu za sakupljanje podataka. To sa stanovišta teorije metodologije nije prihvatljivo zbog toga što se analiza, zajedno sa analogijom, smatra osnovnom posebnom metodom kojom se može sveobuhvatno istraživati dokument kao stvar i kao oblik ljudskog komuniciranja. Tu metodu od nastanka karakteriše specifična logika odnosa prema hipotezama projekta istraživanja i, bez obzira na to da li se koristi kao samostalna metoda istraživanja ili zajedno s drugim metodama, uvek su za nju vezane specifične norme i postupci zaključivanja. Upravo, to joj daje sva obeležja posebne operativne metode za prikupljanje podataka koja ima svojstva naučne metode, i to: (1) definisane logičke osnove metode zasnovane na logičkim pravilima definisanja, suđenja i zaključivanja, te zakonima istinitog saznanja; (2) razvijen epistemioški deo o predmetu i metodu nauke, i (3) postuliran metodloško-tehnički deo sa dve tehnike – *kvantitativna i kvalitativna analiza*, instrumentima i postupcima za prikupljanje i obradu podataka (Milosavljević & Radosavljević, 2000:547).

Ova i druga svojstva čine metodu analize dokumenata samostalnom empirijsko-teorijskom metodom koja u istraživanjima ima različite uloge. Može da se koristi u analizi postojećeg naučnog fonda dokumenata pre izrade projekta istraživanja; kao jedna od metoda prikupljanja podataka u istraživanju; kao metoda obrade podataka u ispitivanju i kao samostalna metoda prikupljanja i obrade podataka i formiranja naučnog saznanja, a koristi se i kao jedina moguća metoda naučnog saznanja u nekom istraživanju (Danilović, 2015:33).

Široke mogućnosti primena ove metode u istraživanju društvenih pojava i raznovrsnost ciljeva koji se njome postižu čine metodu analize sadržaja dokumenata značajnom operativnom metodom za prikupljanje podataka koja, ukoliko se dosledno primeni, daje naučni karakter istraživanjima i njenom doslednom primenom se sistematično prikupljaju podaci, analiziraju i iz njih se sintezom i generalizacijom dolazi do objektivnih naučnih saznanja.

4. Tehnike metode analize dokumenata

U teoriji metodologije i naučnoistraživačkoj praksi primenjuju se dve tehnike metode analize dokumenata: *kvalitativna i kvantitativna analiza sadržaja dokumenata*. U nekim radovima, zavisno od primenjenih kriterijuma analize, govori se i o: *klasičnoj, spoljašnjoj, unutrašnjoj, valentnoj, statističkoj, dinamičkoj, kontigencijskoj, frekventnoj, nefrekventnoj, univarijantnoj i multivarijantnoj* analizi.

Klasična analiza dokumenata može da bude *interna i eksterna* i smatra se oblikom kvalitativne – nefrekvencijske analize sadržaja, koju su prvi razvili istoričari, a kasnije je prihvatili i istraživači iz drugih naučnih disciplina. Datira od nastanka nauke i deli se na *opštu analizu*, koja obuhvata *istorijsku i sociološku* i na *posebne analize*, u koje spadaju: *pravna, ekonomska, psihološka, politikološka, komunikološka, statistička i druge analize* (Tanić, 1961: 136–174).

Iako su kvalitativna i kvantitativna analiza dve povezane tehnike metode analize dokumenata, u ovom radu ćemo ih iz metodoloških razloga odvojeno posmatrati.

4.1. Kvalitativna analize sadržaja dokumenata

Kvalitativni pristup u analizi dokumenata zastupao je veliki broj autora u svetu, među kojima su najznačajniji: Lazarsfeld, P., Ritser, J., Džordž, A., Bajer, K., Gerbner, G., Adorno, T., Kripendorf, K., Cho, J. Y., Lee, E., Tanić, Ž., Milosavljević, S. i drugi.

Svi oni zalagali su se za kvalitativni pristup u istraživanju društvenih pojava. Međutim, među njima nije postojala puna saglasnost oko kvalitativnog određenja analize sadržaja dokumenata. Čak, ni u standardnom priručniku za analizu sadržaja Lasvela, Leitea i drugih, kvalitativna analiza sadržaja dokumenata nije tretirana na pravi način, već se pretežno razmatrala kvantitativna analiza (Lasswell & Leite, 1949). Zbog toga je kvalitativna tehnika metode analize dokumenata ostala teorijski neobjašnjena i praktično ne razrađena i ne operacionalizovana. To je razlog više da u ovom radu pokušamo da definišemo kvalitativnu analizu kao tehniku metode analize sadržaja dokumenata, a ne kao metodu.

U društvenim naukama *kvalitativna analiza sadržaja* je vrsta metode analize dokumenata kojom se, pomoću logičkih misaonih procesa, utvrđuju osnovna kvalitativna svojstva proučavane društvene pojave. To prati nastojanje da se dođe do uzročnih, funkcionalnih i drugih determinističkih objašnjenja i, posebno, do veza i odnosa između osnovnih činilaca pojave koja se istražuje, s težištem na njenom nastanku, razvoju, uzrocima i posledicama po druge društvene pojave (Danilović, 2015: 35–36).

Kvalitativna analiza se u društvenim naukama odnosi na sadržaj dokumenata. Koristi se za istraživanje elemenata *konteksta* sadržaja koji se posmatra sam za sebe. U nekim slučajevima kvalitativna analiza se svodi samo na konstataciju da postoje ili da nedostaju pojedini važni elementi sadr-

žaja. Tom analizom se ne istražuju učestalost ili frekvencija pojavljivanja pojedinih kategorija, već samo kvalitet manifestnog sadržaja i način njegovog objašnjenja u datom kontekstu. Pogodna je za primenu na malom uzorku ili za analizu pojedinačnih dokumenata.

Kvalitativna analiza sadržaja najčešće se upotrebljava za: prethodnu analizu dokumenata radi formulisanja hipoteza koje se kasnije testiraju (potvrđuju ili odbacuju) kroz sistematsku kvantitativnu analizu; brzo otkrivanje karakteristika sadržaja dokumenta; verifikaciju glavnih atributa sadržaja kojima se iskazuje pripadanje ili nepripadanje predmetu istraživanja; deskriptivnu analizu sadržaja, odnosno, kodiranje osnovnih obeležja dokumenta; kodiranje slobodnih odgovora prikupljenih u toku anketiranja, i formulisanje otvorenih odgovora u upitnicima koji omogućavaju alternativni izbor. Pored toga, kvalitativna analiza je nužni istraživački postupak koji prethodi svakoj kvantitativnoj analizi sadržaja dokumenata i kojim se preciznije određuju kategorije i jedinice analize. Ta vrsta analize dokumenata, u suštini, odgovara na dva pitanja: *šta* i *kako* je nešto rečeno, a primenjuje se u istraživanju spoljnih i unutrašnjih karakteristika njihovog sadržaja.

U nekim istraživanjima u oblasti društvenih i humanističkih nauka kvalitativna analiza sadržaja nije samo prethodna i pomoćna tehnika za kvantitativnu analizu sadržaja već je i jedina tehnika koja se može primeniti u analizi sadržaja pojedinih dokumenata. U teorijskim istraživanjima ona je nezamenljiva tehnika u prikupljanju podataka i bez nje nema valjanih istraživanja kontekstualnih iskaza i značenja. U kvalitativnoj analizi se intuitivno ocenjuje i koristi nominalna skala u merenju. Kvalitativna svojstva (atributi, karakteristike) kodiraju se tako da se svakoj kategoriji kvalitativne varijable (svojstvo pojave) pridruže brojčane oznake (1, 2, 3, 4), ili ispitanik dobije oznaku jedan ako pripada određenoj kategoriji, a oznaku 0 za kategorije kojima ne pripada. U kvalitativnoj analizi sadržaja dokumenata odnosi između modaliteta nekog svojstva pojave koja se istražuje ne mogu da se izraze matematičkim aparatom. Kvalitativni podaci dobijeni metodom analize sadržaja dokumenata, radi lakše obrade, prethodno se klasifikuju u kategorije, koje se izražavaju u frekvencijama (Gojkov, Krulj, & Kundačina, 2002: 120).

Savremena kvalitativna analiza se ne zasniva samo na utisku, već se sve više orijentiše na tematsku analizu za koju je neophodna kodifikacija tema (definisane i klasifikovanje) i odgovarajuće evidentiranje. Ako se tome doda i primena savremenih računara i statističkih postupaka u analizi sadržaja, s pravom se može reći da se značajno smanjuje razlika između kvalitativne i kvantitativne metode analize sadržaja dokumenata. To potvrđuju savremena stanovišta nekih autora u Srbiji, poput Slavomira Milosavljevića, Ivana Radosavljevića, Dževada Termiza i Neđe Danilovića koji u svojim istraživanjima dokazuju da je kvantitativni pristup u istraživanju objektivno datog sadržaja nedovoljan i da se mora sve više kombinovati s kvalitativnom analizom jer je istiniti sadržaj često prikriven u *kontekstu* (Milosavljević & Radosavljević, 2000: 552).

4.2. Kvantitativna analiza sadržaja dokumenata

Kvantitativnom analizom sadržaja dokumenata bavili su se, takođe, brojni autori, a najznačajniji doprinos razradi te tehnike metode analize sadržaja dali su: Berelson (Berelson Bernard), Lasvel (Lasvel Harold), Kaplan (Kaplan alexandar), J. Goldsten i Kimberli A. Neuendirf.

Svi ovi autori su kvantitativnu tehniku analize dokumenata uglavnom tretirali kao statističku tehniku za eksplikaciju činjenica (karakteristika) u sadržaju neke komunikacije.

Međutim, treba uzimati u obzir činjenicu da kvantitativna analiza nije samo statistička tehnika za registraciju učestalosti pojedinih jedinica sadržaja nekog dokumenta. Ona je, pre svega, istraživačka tehnika metode analize dokumenata kojom se, pomoću logičkih misaonih procesa i uz primenu statističkih postupaka, utvrđuju, prikazuju i obrazlažu kvantitativni pokazatelji o pojavi koja se istražuje u određenom dokumentu.

Kvantitativna analiza je, dakle, istraživačka tehnika metode analize (sadržaja) dokumenata kojom se prikupljaju deskriptivni podaci o kvantitativnim varijablama (svojstvima–atributima, ka-

rakteristikama) sadržaja nekog dokumenta. Ali, deskriptivni podaci imaju i kvalitativna obeležja. U toj tehnici metode analize dokumenata kvantitativna je samo forma postupka, jer je i kodiranje elemenata sadržaja jedna od operacija u kojoj se selektuju kvalitativna svojstva (atributi i karakteristike) sadržaja nekog dokumenta. Otuda je velika zabluda kod nekih autora koji tvrde da je kvantitativna analiza zasebna vrsta analize. Ona je samo prošireni oblik kvalitativne analize, jer se kvantitet i javlja kao izraz i kao iskaz određenog kvaliteta.

Primenom kvantitativne analize, sadržaj dokumenta se prvo razvrstava u ranije formulisane kategorije, zatim se kodira u jedinicama analize i, kasnije, opisuje na osnovu logičkih misaonih procesa. Na kraju, donosi se zaključak o obeležjima pojave koja se u dokumentima istražuje prema predmetu, ciljevima, zadacima i hipotezama istraživanja.

4.3. Izbor tehnika metode analize sadržaja dokumenata

U novijoj metodološkoj literaturi prisutan je uravnoteženiji pristup u primeni kvalitativne i kvantitativne tehnike analize dokumenata u kojem je relativizovan izbor same tehnike metode analize dokumenata i sveden na veštačko pitanje. U suštini, radi se o dva pristupa analizi dokumenata koji se međusobno dopunjuju i kombinuju u istraživanjima.

Kvalitativnom analizom dokumenata u istraživanjima u društvenim naukama istraživač pronalazi opšti i osnovni smisao poruke ili informacije koja je sadržana u nekom dokumentu. Kvantitativnom analizom istraživač pronalazi u dokumentima određene elemente koji mogu da se broje ili mere, da bi dao jači i uverljiviji dokaz o opštem i osnovnom smislu poruke ili informacije koju dokument sadrži. Tu poruku na osnovu kvalitativne analize, istraživač odmah ne vidi, već je samo nazire, pa se kvantitativna analiza može smatrati daljim stepenom verifikacije hipoteze za koju se pomoću kvalitativne analize još ne može doći do dovoljno pouzdanog dokaza. Stoga u istraživanjima treba težiti za sintezom kvalitativnog i kvantitativnog aspekta analize dokumenata. Bez kvalitativnog vrednovanja kvantitativna analiza dokumenata nema nikakvog smisla, zbog toga što je neophodno da se dobijenim kvantitativnim, odnosno brojčanim indikatorima doda odgovarajući društveni smisao (Danilović, 2015: 39).

Kvantitativni pristup u analizi dokumenata u društvenim naukama primenjuje se u procesu prikupljanja podataka, dok je za interpretaciju rezultata istraživanja neophodan kvalitativni opis. Međutim, treba uzimati u obzir činjenicu da se u procesu prikupljanja podataka iz dokumenata, kada se, pre svega, koristi kvantitativna analiza, ne može sasvim razgraničiti do kada je analiza sadržaja dokumenata kvantitativna, a kada postaje kvalitativna istraživačka tehnika. Osim toga, i u fazi interpretacije rezultata istraživanja, kada se uglavnom primenjuje kvalitativni pristup, u analizi dokumenata mora da se vodi računa o tome da različiti kvantiteti ne mogu da se vrednuju na isti način.

Uvažavajući ovu zakonitost, može se pouzdano zaključiti da se metoda analize dokumenata, u osnovi, sastoji od jedinstvene kvantitativno-kvalitativne tehnike analize dokumenata sa nizom istraživačkih metodskih postupaka u istraživanju različitih oblika simboličkog opštenja u dokumentima i da samo u određenim momentima istraživačkog postupka težište može da bude na jednoj ili na drugoj tehnici metode analize dokumenata. Otuda se ta metoda ne može tretirati samo kao kvantitativna, niti, pak, samo kao kvalitativna metoda. Ne postoji ništa u nauci što je kvantitativno, a da nije kvalitativno. U sistemu pojmova po predmetu javljaju se i kvantitativni i kvalitativni pojmovi, ali samo izuzetno mogu da se zasebno istražuju (Danilović, 2015: 40).

5. Instrumenti metode analize dokumenata

Metod analize dokumenata ima svoje kodifikovane standardne instrumente pomoću kojih se prikupljaju podaci. Za kvalitativnu i kvantitativnu tehniku metode analize dokumenata radi se instrument – Kodeks pojmova i šifara, kao osnovni instrument metode analize dokumenata i

Evidencioni obrazac, kao pomoćni instrument ove metode. Pri tome je kodeks pojmova suštinski elemenat metode analize dokumenata, a kodeks šifara je tehnički i pomoćni deo metode. Izrada kodeksa pojmova i šifara je zahtevan zadatak u primeni metode analize dokumenata, koji zahteva metodološku stručnost i osposobljenost istraživača.

5.1. Kodeks pojmova i šifara

Kodeks pojmova i šifara je sistem strogo definisanih osnovnih kategorija i šifara. Pri tome su kategorije bitne osnovne reči kojima se iskazuju određeni društveni rezultati, a šifre predstavljaju numere–cifre (numeričke znake), kojima se označavaju kategorije. Kodeks pojmova se neposredno izvodi iz indikatora, čiji je izbor determinisan odabirom kategorija, stepenom njihove razrade, međusobnim odnosom i sličnostima. Otuda je, teorijsko i operacionalno određenje predmeta istraživanja, razvijanje sistema hipoteza i identifikovanje valjanih indikatora u projektu istraživanja, važan okvir za izradu kodeksa pojmova i šifara. Tim pre, što su osnovne veze, konteksti i značenja već sadržani u predmetu i hipotezama istraživanja, a njihovi pojavni oblici (konkretni i apstraktni) – u indikatorima istraživanja (Danilović, 2015: 67).

Kodeks pojmova i šifara kao osnovni instrument metode analize dokumenata, namenjen je za pretvaranje verbalnih iskaza u podatke, u numeričke date, a šifre su cifre kojima se označavaju kategorije, radi lakšeg evidentiranja i manipulacije podacima i radi primene statističkih postupaka u tretmanu i obradi podataka. Kodeks pojmova i šifara i evidencioni obrazac za sakupljanje podataka su neposredna sredstva kojima se istražuje. To su instrumenti i alati kojima za prikupljanje podataka. Oni predstavljaju krajnju konkretizaciju naučne zamisli u projektu istraživanja i preko njih se naučna zamisao sučeljava sa empirijskom stvarnošću pojave koja je predmet istraživanja. Otuda je osnovna naučna funkcija Kodeksa pojmova i šifara da omogući sistematizovano i potpuno prikupljanje, sređivanje i obradu podataka o pojavi koja se istražuje. Njegove posebne naučne funkcije su da a) sistematizuje i verifikuje aktuelno okvirno saznanje o predmetu analize; b) usmeri napore istraživača – analitičara na težišna pitanja predmeta istraživanja; c) posluži kao osnov za izradu Evidencionog obrasca za sakupljanje podataka, i č) bude podloga za opisivanje pojave na osnovu prikupljenih podataka i saznanja sadržanih u dokumentima (Danilović, 2025: 69).

U metodološkoj teoriji i istraživačkoj praksi koriste se tri tipa kodeksa pojmova i šifara: a) statičan, b) sukcesivan i v) kontinuiran – dinamičan kodeks. U zavisnosti od vrste primenjene tehnike metode analize dokumenata (kvalitativne ili kvantitativne) primenjuje se i tip kodeksa.

Statički kodeks ima utvrđen stabilan sistem osnovnih kategorija, a eventualne dopune su dozvoljene samo unutar utvrđenih osnovnih kategorija. Ovaj kodeks je razuđen instrument i omogućava nekoliko korisnih stvari: vrlo je podsticajan vodič u traganjima za određenim sadržajima i formama; omogućava formalizaciju evidencionog obrasca i relativno lako identifikovanje jedinica analize sadržaja dokumenata, kategorija, poruka; obezbeđuje lakšu, precizniju i pouzdaniju analizu i ocenu dokumenata, itd. Međutim, ma koliko bio potpun i precizan, on je i krut kodeks i zahteva pojednostavljivanje, a u tom procesu gube se određene suptilnosti, koje su važne u analizi društvenih pojava (Danilović & Milosavljević, 2008: 110).

Sukcesivni kodeks je podložan proveru, reviziji i po potrebi dopunjavanju posle pojedinih faza analize dokumenata, mada su i kod ovog tipa kodeksa na početku istraživanja osnovne kategorije definisane. Iako dozvoljava uvođenje novih kategorija, sukcesivni kodeks ne može da se primeni sve dok se ne izvrši njegova rekonstrukcija, zbog čega jedna ili više predhodnih faza analize dokumenata ostaju njime ne obuhvaćene ili zahtevaju ponavljanje (Danilović & Milosavljević, *Ibidem*).

Kontinuirani-dinamički kodeks sadrži samo nekoliko teorijski izvedenih polaznih određenja kategorija, a tokom analize sadržaja dokumenata on se kontinuirano dograđuje. Ova vrsta kodeksa je sasvim obuhvatna, ali vrlo neprecizna i osetljiva. Više liči na popis kategorija po redosledu

njihovog javljanja, nego na istinski kodeks pojmova i šifara. S toga ovaj kodeks ne ispunjava dovoljno svoju funkciju, osim kada je u pitanju analiza sadržaja propagandnih poruka, koja su čest predmet naučnih analiza, naročito u komunikološkim istraživanjima (Danilović & Milosavljević, *Ibidem*).

U literaturi se pominju i druge vrste kodeksa pojmova i šifara, kao što su: okvirni ili preliminarni kodeks, planirani i primenjeni kodeks, posebni i generalni kodeks. Od svih tih kodeksa izdvajamo okvirni ili preliminarni kodeks, koji čini sistem kategorija, pojmova i termina, koji se konstruiše odmah posle postavljanja hipoteza i izbora indikatora. Služi za okvirno usmeravanje do završetka predistraživanja, odnosno do ostvarivanja uvida u manji broj dokumenata koji se koriste za reviziju, rekonstrukciju i doradu okvirnog kodeksa.

Od svih vrsta kodeksa pojmova i šifara koji se koriste u naučnim istraživanjima, statički kodeks je najčešći i najcelishodniji instrument metode analize dokumenata. On se može učiniti još efikasnijim, ako se uz kategorije koje su već utvrđene obezbede i dodatne kategorije razvrstavanja, pre svega, prema tome da li su se javljale u tom kontekstu.

Na izbor vrste i tipa kodeksa i na njegovu izradu utiče više činilaca, pre svega, stepen razvijenosti nauke i njene teorije, stabilnosti njenih aksioma, postulata i teorema, izgrađenost sistema kategorija, pojmova i termina, te vrsta dokumenata i sam predmet, ciljevi, svrha, hipoteze i indikatori istraživanja.

U procesu izrade kodeksa pojmova i šifara važno je da se detaljno razradi kategorijalni sistem i u njemu strogo definiše i opiše svaki pojam, posebno svi značajni kategorijalni pojmovi; da se izrade standardni izrazi posebnih značenja, standardne figure i strukture iskaza koje se najčešće koriste sa njihovim značenjima; da se uvažava vreme i prostor, odnosno da kodeks sadrži periodizaciju s jasnom kategorizacijom i lokacijom čija će se određenja dopunjavati značenjima, i da se izrade detaljna uputstva za primenu kodeksa, kako bi se obezbedilo valjano dekodiranje kodiranog sadržaja. Razrađeni kodeks pojmova i šifara je veoma podsticajan vodič u traganjima za određenim sadržajima i formama, omogućava formalizaciju pomoćnog instrumenta – evidencionog obrasca i pouzdaniju analizu i ocenu analiziranog materijala.

Izrada instrumenata metode analize dokumenta uslovljena je postupno sa svim delovima naučne zamisli projekta istraživanja, koji posredno ili neposredno utiču na vrstu, sadržaj i formu kodeksa pojmova i šifara i evidencionog obrasca. Istraživači su dužni da poštuju tu uslovljenost prilikom izrade instrumenta metode analize dokumenta, kao i osnovne zahteve pri izradi ovih instrumenata za prikupljanje podataka.

Kodeks pojmova i šifara i njegov pomoćni deo – evidencioni obrazac su instrumenti koji se u analizi dokumenata upotrebljavaju za prikupljanje podataka o tačno definisanom problemu istraživanja. Otuda, izbor kodeksa pojmova i šifara i evidencionog obrasca, kao istraživačkih instrumenata za sprovođenje analize dokumenata zavisi od specifičnosti problema koji se istražuje i konkretnih uslova u kojima se prikupljanju podatci. Da li će se i koliko primeniti kodeks pojmova i šifara i evidencioni obrazac, kao istraživački instrumenti, prvenstveno, zavisi od specifičnosti problema koji se istražuje i od drugih činilaca – vremenskih i finansijskih mogućnosti i ličnih afiniteta istraživača. Otuda je veza između problema istraživanja i instrumenata metode analize dokumenata veoma značajna, i mora se uzimati u obzir u svakom istraživanju.

Određenjem predmeta istraživanja uslovljavaju se konkretno, mada posredno, sadržaj i vrsta instrumenata metode analize dokumenata. Predmet istraživanja daje odgovor na pitanje „šta“, odnosno, koji se sadržaji istražuju, a instrumentima se upravo istražuju sadržaji dokumenata. Sadržaji predmeta istraživanja konkretizuju se hipotezama i indikatorima, pa i samim instrumentima. Otuda, predmet analize uslovljava primenjene instrumente u analizi. Pri tome je značajno da svi sadržaji kodeksa pojmova i šifara i evidencionog obrasca pripadaju predmetu analize.

Kodeks pojmova i šifara i evidencioni obrazac još neposrednije uslovljavaju hipoteze, jer se njima predstavlja i konkretizuje predmet analize u dokumentima i pravi spoj apstraktnog predmeta i cilja analize sa konkretnom praksom, odnosno empirijom. Hipoteze istraživanja, bez obzira na to da li su deskriptovane, klasifikatorske ili eksponatorne, impliciraju metod analize sadržaja dokumenta, a metod analize dokumenta implicira kodeks pojmova i šifara i evidencioni obrazac. Hipoteze istraživanja, posredstvom indikatora, uslovljavaju sadržaj, pa i formu kodeksa pojmova i šifara i evidencionog obrasca.

Bitan problem kvalitativne tehnike analize sadržaja dokumenata jeste dokazivanje sopstvenih hipoteza, odnosno njihova provera. Pri tome, osnovno zaključivanje jeste ocena dokaza svakog mogućeg zaključka o značenju iskaza. Stoga je u primeni te tehnike najvažnije da naglasak bude na postavljanju hipoteza. Nasuprot tome, pomoću kvantitativne tehnike analize sadržaja dokumenata prikupljaju se podaci – iskazi korišćenjem kodiranih kategorija, a o hipotezama se zaključuje na osnovu frekvencije.

Indikatori istraživanja najneposrednije uslovljavaju instrumente metode analize dokumenata, prvenstveno zbog toga što indikatori čine spoj naučne zamisli i stvarnosti, odnosno, dokumenta kao izvora podataka, kodeksa pojmova i šifara i samih podataka koji se nalaze u dokumentu kao predmet analize. Indikatori su prilagođeni hipotezama istraživanja, a podaci su neutralni. Indikatori mogu da postoje, a podaci ne moraju, i obrnuto. Od indikatora zavisi koje podatke treba prikupiti pomoću kodeksa pojmova i šifara i evidencionog obrasca (Danilović, 2015: 71).

U istraživanju društvenih pojava i procesa, složeni indikatori raščlanjuju se u kodeksu pojmova i šifara i evidencionom obrascu na prostije indikatore, a zatim se prikupljaju i analiziraju podaci po tako identifikovanim prostim indikatorima. Prosti indikatori, naročito kvantitativni, najčešće se unose bez naziva u kodeks pojmova i šifara i evidencioni obrazac. U nekim slučajevima je nužno da se indikatori, pre svega kvalitativni, skaliraju u kodeksu pojmova i šifara. Indikatori koji nisu dovoljno samostalni, već su povezani i uslovljeni s drugim indikatorima, grupišu se u kodeksu pojmova i šifara i evidencionom obrascu tako da čine jednu stavku (jedan indikator), koji označava jedan podatak i potrebno je da se jednoznačno klasifikuje.

Kodeks pojmova i šifara i evidencioni obrazac najviše uslovljava vrsta tehnike metode analize dokumenta. Vrsta tehnike metode analize dokumenta određuje metodološke postupke i instrumente analize dokumenata. Krajnja posledica izbora vrste tehnike metode analize dokumenata jesu sasvim određen kodeks pojmova i šifara i evidencioni obrazac.

Instrumenti metode analize dokumenata uslovljeni su i samim dokumentima kao izvorima podataka. To znači da od prirode izvora podataka zavisi vrsta instrumenta. Dakle, od dokumenata zavisi vrsta tehnike metode analize dokumenata, a od tehnike metode analize dokumenata zavisi vrsta kodeksa pojmova i šifra i evidencionog obrasca.

Zaključak

U svojoj, relativno kratkoj, a gotovo stogodišnjoj istoriji metoda analize dokumenata razvijala se promenljivim intenzitetom. Njena primena započeta je dvadesetih godina prošlog veka i sa njome su ostvarivani veoma skromni rezultati. U savremenom periodu razvoja društvenih nauka, ova operativna naučna metoda za prikupljanje podataka dobija sve veći značaj u istraživanjima društvenih pojava i procesa, naročito u sferama istraživanja latentnih struktura, pre svega, u analizi statističkih izveštaja, masovnih medija i svih oblika masovne komunikacije.

Stručna literatura o metodi analize dokumenata je izuzetno skromna, i svodi se na osnovne informacije o ovoj metodi, bez detaljnijih upuštanja u njenu stručnu, naučnu i metodološku elaboraciju. To je umnogome uticalo da se metodološka strana metode analize dokumenata razvija kroz parcijalna istraživanja. Polazeći od takvog stanja stvari u primeni metode analize sadržaja dokumenata, ovaj naučni članak je rezultat napora da se sistematski prouče epistemološki i drugi

problemi vezani za metodu analize dokumenata. Pri tome, detaljno su analizirani kapitalni radovi vodećih autora u ovoj oblasti i analizirana praksa primene ove operativne metode u društvenim naukama. Na osnovu pribavljenih saznanja i ličnih iskustava autora u primeni ove metode, ponuđena je nova sistematizacija metodološke i teorijske građe o analizi dokumenata, kao jednoj od samostalnih operativnih metoda za prikupljanje podataka u naučnim istraživanjima.

Iako termin „analiza sadržaja”, uobičajen u evropskoj i svetskoj literaturi, označava operativnu metodu sakupljanja i tretmana podataka o prošlim, sadašnjim i budućim društvenim pojavama i procesima, rezultati istraživanja u ovom radu pokazali su da je opravdanije i svrsishodnije da se iz važećeg naziva te metode izostavi odredba „sadržaja” i doda bliža odredba „dokumenata”. Izostavljanjem termina „sadržaja” i dodavanjem obeležja „dokumenata” bliže i preciznije se određuje naziv ove metode, čime se rešava značajan deo metodoloških problema. Nazivom *Metoda analize dokumenata* obuhvata se analiza sadržaja i forme dokumenata, kao i posmatranje i ispitivanje. Ovim nazivom metode obuhvata se, kako analiza sadržaja, tako i analiza svih drugih svojstava dokumenata: forma, oblik, sastav, starost, poreklo itd.

Stogodišnja praksa primene ove metode potvrdila je da su predmet metode analize dokumenata opšti, posebni i pojedinačni događaji, društveni realiteti, stanja, svojstva i aktivnosti koji se istražuju posredstvom iskaza sadržanih u raznim dokumentima. Njihova osnovna svojstva su: smislenost i značenje, kao i celovitost i određenost iskaza vremenom, prostorom, sadržinom i formom.

Prema mestu u naučnom projektu i u realizaciji istraživanja, metoda analize dokumenta je samostalna, empirijsko-teorijska metoda koja u istraživanjima može da ima različite uloge. Može da se koristi u istraživanju postojećeg fonda dokumenata pre izrade projekta istraživanja, može da bude jedna od metoda prikupljanja podataka, može da se koristi kao metoda obrade podataka u ispitivanju, a može da bude samostalna metoda za prikupljanje i obradu podataka i formiranje naučnog saznanja, kao i jedina moguća metoda naučnog saznanja u istraživanju.

Te i druge mogućnosti čine metodu analize dokumenata značajnom operativnom metodom za prikupljanje podataka čijom se doslednom primenom daje naučni karakter istraživanjima. Naučni karakter te metode ogleda se i u tome što ona ispunjava uslove koji se odnose na predmet saznanja (*sadržajna strana nauke*), na način saznanja (*metodološka strana*) i na istinitost saznanja (*suštinska strana nauke*). Pri tome je neophodno uzeti u obzir činjenicu da analiza jeste osnovna metoda saznanja i naučnog saznanja, ali da se njome ne završava nijedno saznanje.

Prema kriterijumima svojstava instrumenata za prikupljanje podataka u ovom radu su potvrđena ranija saznanja o postojanju dve međusobno povezane tehnike metode analize dokumenata - kvalitativna ili nefrekvencijska i kvantitativna ili frekvencijska tehnika analize, koje čine dijalektičko jedinstvo. Podela metode analize dokumenata na kvalitativnu i kvantitativnu analizu nije prihvatljiva zbog toga što se u suštini radi o dva aspekta, odnosno dva pristupa analizi dokumenata koji se u istraživanjima međusobno dopunjavaju i kombinuju. Izbor metoda analize dokumenata ne može se unapred i sa sigurnošću obaviti jer ga nameću predmet i tekst izvora koji se podvrgava analizi, pa se faktički svaki istraživač opredeljuje za tehniku, njenu primenu i za odnos između tehnika ove metode u procesu provođenja naučne analize. Ukoliko je predmet analize složeniji, sa više dokumenata raznih stvaralaca, utoliko je manja mogućnost izbora bez uvida u analizirani sadržaj teksta.

Literatura

- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Comenications Research*. Glencoe: The Free Press.
- Berelson, B. (1960). *Analiza sadržaja [Content analysis]*. Beograd: Institut društvenih nauka [in Serbian].

- Bibič, A. & Novosel, P. (1971:23). *Hrestomatija političke znanosti [A textbook of political science]*. Zagreb: Naprijed [in Serbian].
- Cho, J. Y., & Lee, E. (2014). Reducing Confusion about Grounded Theory and Qualitative Content Analysis: Similarities and Differences. *The Qualitative Report*, 19(32), 1–20.
- Danilović, N. (2015). *Analiza sadržaja dokumenata sa instrumentima [Content analysis of instruments documents]*. Beograd: Zadužbina Andrejević [in Serbian].
- Danilović, N. (2016). Metoda analize sadržaja dokumenata u prognostičkim istraživanjima. U Zborniku *Uloga prognostičkih istraživanja u razvoju savremenog društva «Nauka i budućnost» [The role of prognostic research in the development of modern society «Science and Future»]*. Beograd: Međunarodno udruženje metodologa društvenih nauka, 31–47 [in Serbian].
- Danilović, N. & Milosavljević, S. (2008). *Osnove bezbednosne analitike [Fundamentals of security analytics]*. Beograd: Službeni glasnik [in Serbian].
- Holsti, D.R. (1969). *Content Analysis for the social Sciences and humanites*. Boston: Addison Wesley.
- Kimberly A. Neuendorf (2017). *The content analysis guidebook* (Second edition), Los Angeles : SAGE.
- Krippendorff, K. (2013). *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology* (3rd ed). California, CA: Sage Publications.
- Lasswell, H. & Leite, N. (1949). *Language of Politics, Studies in Quantitative Semantics*. New York: G.W. Stewart.
- Metodologija empirijskih istraživanja [Methodology of empirical research]* (1968). Zbornik radova međunarodnog naučnog skupa (ur. Pejčić Bogoljub). Beograd: Defektološki fakultet [in Serbian].
- Milosavljević, S. & Radosavljević, I. (2000). *Osnovi metodologije političkih nauka [Fundamentals of political science methodology]*. Beograd: Službeni glasnik [in Serbian].
- Milosavljević, S. (1997). *Politička akcija [Political action]*. Beograd: Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka u Beogradu [in Serbian].
- Stojak, R. (1990). *Metoda analize sadržaja [Content analysis method]*. Tuzla: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa i DP Grafčar [in Serbian].
- Tanić, Ž. (1961). *Metod posmatranja (analize) dokumenata [Method of observation (analysis) of documents]*. Beograd: Institut društvenih nauka [in Serbian].
- Waples, D., Berelson, B. (1941). *An Essey in Content Analisis*. Čikago: University of Chicago, Graduate Library School.

Primena metode analize dokumenata u društvenim naukama

Nedjo Danilović

*akademik Srpske akademije inovacionih nauka,
doktor političkih nauka i doktor nauka bezbednosti,
redovni profesor metodologije naučno-naučnog istraživanja
i prorektor za nauku i razvoj na univerzitetu „MB“
u Beogradu, Republika Srbija,
predsednik Međunarodnog udruženja metodologa
društvenih nauka
(Beograd, Republika Srbija)*

Predmet članka je operativna metoda za prikupljanje podataka – metoda analize dokumenata, njene tehnike i instrumenti, pre svega, kodeks pojmova i šifara i evidencijoni obrazac bez kojih nema primene ove metode u naučnim istraživanjima. Cilj ovog članka jeste prezentacija rezultati dugogodišnjeg istraživanja autora o metodi analize sadržaja dokumenata sa težištem na problemima definisanja, nastanku, razvoju i vrstama metode analize sadržaja dokumenata, instrumentima ove metode, njihovoj ulozi i funkcijama u naučnom istraživanju i odnosu instrumenata ove metode prema drugim delovima naučne zamisli projekta istraživanja. Hipoteza: Metod analize sadržaja dokumenata je operativna naučna metoda za prikupljanje podataka jer ispunjava suštinske i dovoljne uslove koji se odnose na predmet saznanja - sadržajna strana nauke, na način saznanja - metodološka strana nauke i na istinitost saznanja - suštinska strana nauke. Zaključci: Rezultati istraživanja u ovom radu su u potpunosti potvrdili polaznu hipotetičku pretpostavku da metoda analize sadržaja dokumenata ispunjava suštinske i dovoljne uslove koji se odnose na predmet, način i istinitost saznanja dobijenog doslednom primenom ove metode u naučnim istraživanjima. Time je potvrđeno saznanje o neprihvatljivoj, veštačkoj podeli ove operativne naučne metode za prikupljanje podataka na kvalitativnu - nefrekvencijsku i kvantitativnu - frekvencijsku tehniku analize. Istraživanje je pokazalo da ove dve tehnike metode analize sadržaja dokumenata čine dijalektičko jedinstvo, da među njima nema stroge podele i da se u suštini radi o dva aspekta, odnosno dva pristupa analizi dokumenata koji se u istraživanjima međusobno dopunjavaju i kombinuju. U naučnim istraživanjima kvantitativna analiza predstavlja prošireni oblik kvalitativne analize, jer se kvantitet javlja kao izraz i kao iskaz određenog kvaliteta.

Ključne reči: metod analize dokumenata, kvalitativna analiza, kvantitativna analiza, kodeks pojmova, kodeks šifara, evidencijoni obrazac.

Застосування методу аналізу документів у суспільних науках

Недьо Данилович,

академік Сербської академії інноваційних наук,

доктор політичних і безпекових наук,

професор кафедри методології наукових досліджень,

проректор із науки й розвитку Університету МВ у Белграді, Сербія,

президент Міжнародної асоціації методистів соціальних наук

(м. Белград, Сербія)

Анотація

Предметом статті є оперативний метод збору даних – метод аналізу документів, його прийоми та інструменти, насамперед код термінів і кодів, форма запису, без якої неможливе застосування цього методу в науковому дослідженні.

Метою даної статті є представлення результатів багаторічних досліджень автора щодо методу контент-аналізу документів з акцентом на проблемах визначення, походження, розвитку й типів методів контент-аналізу документів, інструментів цього методу, їх роль і функції в наукових дослідженнях ідеї дослідницького проекту. Гіпотеза: метод контент-аналізу документів є оперативним науковим методом збору даних, оскільки він відповідає істотним і достатнім умовам, пов'язаним з предметом пізнання – змістовою стороною науки, способом пізнання – методологічною стороною науки та істинністю, знання – істотна сторона науки. Висновки. Результати дослідження в даній роботі повністю підтвердили вихідне гіпотетичне припущення про те, що метод контент-аналізу документів відповідає істотним і достатнім умовам, пов'язаним із предметом, способом

та істинністю знань, отриманих при послідовному застосуванні цього методу в науковому дослідженні. Це підтверджує знання про неприпустимий, штучний поділ цього оперативного наукового методу збору даних на методику якісного, нечастотного, та кількісного, частотного, аналізу. Дослідження показало, що ці дві методики методів контент-аналізу документів утворюють діалектичну єдність, що між ними немає строгого поділу й що вони, по суті, є двома аспектами, тобто двома підходами до аналізу документів, які доповнюють і поєднують один одного в дослідженні. У наукових дослідженнях кількісний аналіз є розширеною формою якісного аналізу, оскільки кількість постає як вираз і як вираз певної якості.

Ключові слова: метод аналізу документів, якісний аналіз, кількісний аналіз, код термінів, код кодів, форма запису.

Submitted to the editor – 01.12.2021

Reviewed – 26.12.2021

Accepted for printing – 27.12.2021

Подано до редакції – 01.12.2021

Рецензовано – 26.12.2021

Прийнято до друку – 27.12.2021

Social communication as control and imagination

Hans Elbeshausen

Associate Professor in Library Science
(emeritus)
Copenhagen University
Department of Communication
E-mail: hel@hum.ku.dk
<https://orcid.org/0000-0002-9245-9489>
Copenhagen University
Department of Communication
Karen Blixens Plads 8
DK-2300 Copenhagen S
Denmark

Ahmet Demir

PhD in Pedagogy;
Self-employed Consultant & Supervisor
E-mail: ahmet@ahmetdemir.dk
Ketilstorp Alle 34
DK-2650 Hvidovre
Denmark

Citation:

Elbeshausen, H. & Demir A. (2021). Soziale Kommunikation als Kontrolle und Imagination. *Social Communications: Theory and Practice*, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-10

Retrieved from

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/124/81>

© Elbeshausen, H. & Demir A. (2021).

Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Annotation

For about a decade, the “Initiative der Verschickungskinder” has been drawing attention to the predominantly negative experiences made by children that were sent to recreation resorts in the Federal Republic of Germany. Between 1950 and 1990, an estimated 10 million children and adolescents between the ages of 2 and 14 were sent to these institutions for 6 weeks for recreational purposes and cared for there. The theoretical framework of the article is formed by the concepts of institutional rationality and social communication. It is assumed that institutions follow certain criteria of rationality and guiding ideas, while it is up to social communication to enforce these criteria in practice. The article explores the questions of how former “Verschickungskinder” describe their stay, what image of the institutional structure is visible in their experiences and how big the discrepancy is between the guiding ideas of the sending-away-system and the reality experienced by the children. The “Initiative der Verschickungskinder” mainly focuses on the social control imposed by these institutions. However, their criticism resonates with the idea and expectation that the institutional purpose must not be exhausted in social control. Rather, institutions of child and youth welfare are supposed to stand for care, development and organizational clarity. Social communication is therefore understood both as social control and as an expression of social fantasy and creative imagination. In every critique, then, there is the design of a better order.

Keywords: Sent-Away-Children; Social Communication and Social Criticism, Rationality Criteria and Total Institutions, Coming to Terms with the Past.

Soziale Kommunikation als Kontrolle und Imagination

Hans Elbeshausen

Associate Professor in Library Science (emeritus)

Copenhagen University

Department of Communication

(Copenhagen S, Denmark)

Ahmet Demir

Candidatus pædagogiae;

Self-employed Consultant & Supervisor

(Hvidovre, Denmark)

Einleitung

Wir erleben seit einem Jahrzehnt eine gesteigerte Aufmerksamkeit gegenüber dem an Kindern und Jugendlichen begangenen Unrecht. Aktuelle Beispiele sind der sexuelle Missbrauch von Kindern durch den amerikanischen Finanzier Jeffrey Epstein, die Missbrauchsfälle in der katholischen Kirche oder - um ein ganz anderes Beispiel zu nehmen - Kinder aus Grönland, die auf Anweisung des dänischen Staates vor 70 Jahren von ihren Familien getrennt wurden, um in Dänemark aufgezogen zu werden und um später als dänischsprachige Elite nach Grönland zurückzukehren. Zu nennen wären auch Übergriffe im sozialen Nahraum von Kindern oder Formen der sozialen Kontrolle in ethnischen Milieus, wo die Motive für rechtswidriges Handeln sich aus einem kulturbedingten Ehrbegriff herleiten lassen. Privat motivierte Gewalt und Übergriffe haben immer auch einen kulturell, sozial oder institutionell bedingten Hintergrund.

Kinder und Jugendliche als Objekte politischen, wirtschaftlichen, ideologischen, kulturellen oder erzieherischen Interesses – dieser Gedanke mag zwar befremdlich sein, verwunderlich aber ist er nicht, wird doch von der jüngeren Generation erwartet, Fortbestand und Entwicklung des Gemeinwesens in der Zukunft zu sichern. Ob solche Erwartungen sich rechtfertigen lassen, hängt davon ab, ob basale Grundrechte der Betroffenen gewahrt bleiben und entsprechende Zukunftsprojekte politisch und moralisch legitimiert sind. Vertrauen wird immer dann verletzt und missbraucht, wenn die Erwartungen an Kinder und Jugendliche groß sind und wenn das in die Zukunft weisende Handeln von den Normalerwartungen einer Gesellschaft erheblich abweicht.

Anhand der oben genannten Fälle lässt sich aufzeigen, wie im Aufbegehren gegen ein widriges Leben eine Erinnerungskultur entsteht, die sich mit bürokratischer Machtwillkür, sexueller Gewalt und sozialer Kontrolle und deren psychischer Repräsentanz auseinandersetzt. Oftmals reichen Eingriffe in Lebensgeschichten bzw. Übergriffe auf Leib und Leben der Betroffenen weit in die Vergangenheit zurück und müssen in der Gegenwart mühsam rekapituliert werden - oftmals gegen den Widerstand des sozialen und kulturellen Umfeldes der Betroffenen.

Unser Artikel befasst sich mit dem Leid von *Verschickungskindern* in der Bundesrepublik Deutschland und deren aktuellem Kampf, nachträglich als Opfer institutionalisierter sozialer Kontrolle und Gewalt anerkannt zu werden. Dass Kinder in Ferienkolonien und Kurstätten für mehrere Wochen verschickt wurden, geschah aus gesundheits- und sozialpolitischen Erwägungen heraus; oftmals spielten auch erzieherische Motive eine Rolle. Dass es während des Aufenthalts zu erniedrigender Kontrolle, zu Übergriffen und Gewalt gekommen ist, hängt auch damit zusammen, wie Kinder in der Nachkriegszeit gesehen wurden, welche Bedeutung den Institutionen im sozialen Gefüge der Bundesrepublik Deutschland zufiel und welche Erziehungsgrundsätze vorherrschten. In

ihrer Erinnerungsarbeit geht es ehemaligen *Verschickungskindern* darum, vergangenes Leid und Unrecht aufzudecken sowie dieses als Teil der eigenen Lebensgeschichte anzuerkennen und zu meistern. Zusätzlich sollen, wie aus einigen Äußerungen zu entnehmen ist, aber auch Enklaven des Zukünftigen und Befreienden in der Vergangenheit entdeckt werden. Nur so können, wie die Sozialwissenschaftlerin Eva von Redecker (2018) unterstreicht, Perspektiven für ein befreites Leben aufgezeigt und eine fruchtbare Auseinandersetzung mit den Widrigkeiten der gegenwärtigen Gesellschaft geführt werden.

Im Mittelpunkt unseres Interesses steht die Frage, wie die betroffenen Kinder und Jugendlichen die Institution *Ferienlager und Kurstätte* erlebt haben und welche institutionellen Strukturen in den Berichten der Betroffenen sichtbar werden. Dem liegt die Annahme zugrunde, dass das gesundheits- und sozialpolitische Programm und das tatsächliche Wirken dieser Einrichtungen weit auseinanderklaffen. Die vielen Erinnerungen an traumatisierende Erlebnisse, an Hilflosigkeit und Ohnmacht lassen darauf schließen, dass die erniedrigende Praxis sich so tief ins Gedächtnis eingebrannt hat, dass es selbst nach 40 Jahren noch schwerfällt, sie in Worte zu fassen. Die institutionelle Praxis in diesen Einrichtungen verstehen wir als *soziale Kontrolle*, ihr Selbstverständnis als *erzwingende Anpassung und Unterordnung*.

Initiative Verschickungskinder

In Deutschland sind zwischen 1950 und 1990 etwa 10 Millionen Kinder in eine der knapp 1000 Kinderheilstätten oder Ferienlager verschickt worden. Die Kinder waren zwischen 2 und 14 Jahre alt und verbrachten in der Regel 6 Wochen und in einigen Fällen auch mehrere Monate ohne ihre Eltern in diesen Einrichtungen. Träger waren Kirchen, Städte und Gemeinden, Privatpersonen sowie die private Wohlfahrtspflege. Die Kinderverschickung wurde von Rentenversicherungen, Gesundheitsämtern und Krankenkassen finanziert; die Kinder wurden hauptsächlich aus gesundheitlichen, in seltenen Fällen aus erzieherischen Gründen verschickt. Die Verschickungspraxis hat sich nach 1960 zudem zu einem profitablen System der Gesundheitsfürsorge entwickelt (Lorenz, 2021; Röhl, 2021). Die fürsorglichen und gesundheitsfördernden Aspekte standen oft im Gegensatz zu einer beängstigenden Kultur der sozialen Kontrolle, die in vielen Heilstätten und Ferienlagern zu finden war. Im letzten Viertel des 20. Jahrhunderts hat die Auflösung der traditionellen Sozialmilieus und die gesellschaftliche Individualisierung auch zum Rückgang der kollektiven Verschickungspraxis geführt. Kinderkuren findet man heute vor allem im Rahmen der Vorsorge bzw. Nachsorge bei bestimmten Erkrankungen.

Vor gut 10 Jahren begannen ehemalige *Verschickungskinder*, auf Gewalt und Misshandlungen aufmerksam zu machen, denen sie während ihres Aufenthalts in den Heilstätten und Ferienlagern ausgesetzt waren. Die Leidtragenden von damals, die heute zwischen 40 und 80 Jahre alt sind, sind inzwischen in der Öffentlichkeit sehr präsent. Derzeit gibt es zwei Netzwerke *Arbeitsgemeinschaft Verschickungskind – Erstes Netzwerk ehemaliger Verschickungskinder* und *Verschickungsheime – Das vergessene Trauma*. In diesen Foren finden sich mehr als 2000 Erlebnisberichte; auch ist eine Reihe von Büchern erschienen; hier werden die Erzählungen der Kinder in einen lebensgeschichtlichen und sozialpolitischen Kontext gestellt.

Ein Ziel der Initiative ist es, den Umfang der Verschickungspraxis zu dokumentieren, Strukturen des Systems zu beschreiben und den Alltag in den Institutionen wiederzugeben, die das Leid der Kinder verursacht und die fehlende Fürsorge durch das Personal ermöglicht haben. Zahlreiche Radio- und Fernsehsendungen, Podcasts, analytische und dokumentarische Berichte in regionalen und überregionalen Zeitungen oder dramatische Bearbeitungen wie Hörspiele haben mit dazu beigetragen, ein verdrängtes oder bewusst verschwiegenes Ereignis der deutschen Kultur- und Sozialgeschichte aufzuarbeiten.

Viele der berichteten Vorfälle zeugen von Verzweiflung, Hilflosigkeit und Ohnmacht gegenüber der sozialen Kontrolle. *Verschickungskinder* waren der Willkür in den Heimen ausgesetzt. Sie erhielten keine Hilfe; ihre Klagen wurden nicht ernst genommen. Selbst in den Familien wurden Beschwerden überhört und nach der Rückkehr auffälliges Verhalten übersehen. Viele *Verschickungskinder* haben die Erfahrung gemacht, die Bindung an die vertraute Umgebung verloren zu haben; zudem quält sie das Gefühl des Verlassenseins und der kommunikativen und sprachlichen Ohnmacht; sie haben, um mit Hannah Arendt zu sprechen, eine Art *Weltverlust* erlebt aufgrund der Totalität der äußeren Macht und der menschenunwürdigen Umstände.

Daher besteht ein weiteres Ziel der Initiative *Verschickungskinder* darin, Betroffene dabei zu unterstützen, den verschiedenen Formen der verinnerlichten sozialen Kontrolle zu entkommen, indem verschüttete bzw. traumatisierende Erlebnisse versprachlicht und zu lebendigen Erfahrungen geformt werden. Weltverlust soll durch Erinnerungsarbeit und Versprachlichung aufgehoben werden. Auch geht es darum, Öffentlichkeit herzustellen und öffentlichen Druck zu erzeugen, was durch eine enorme mediale Präsenz der Initiative geschieht.

Anmerkungen zum historischen Kontext

Das System *Verschickungskinder* funktionierte in der Bundesrepublik Deutschland vierzig Jahre mehr oder weniger reibungslos, was sich anhand von fünf Faktoren erklären lässt. Es musste:

- 1) ein akzeptiertes und tragfähiges Fundament geben, das die Verschickung von Kindern als richtig, notwendig und vorteilhaft erscheinen lässt. Diese Grundlage kann ideologischer, politischer oder wertorientierter Natur sein;
- 2) eine äußerst effiziente organisatorische, bauliche und transportmäßige Infrastruktur vorhanden sein, die eine massenhafte Verschickung und Beherbergung möglich machte;
- 3) eine dauerhaft ökonomisch oder politisch motivierte Nachfrage existieren, die sich mit Angebot und Infrastruktur deckt;
- 4) ein dem institutionellen Zweck entsprechendes sozialpädagogisches und medizinisches Wissen geben;
- 5) in den einzelnen Einrichtungen ein Selbstverständnis bestehen, das den institutionellen Denkmustern, Arbeitsabläufen und Entscheidungsprozessen Stabilität und Robustheit verleiht.

Die Geschichte des Kinderverschickungswesens in Deutschland ist lang und komplex und reicht bis ins Ende des 19. Jahrhunderts zurück. Die Idee, ortsgebundene Kur- und Heilmittel zu therapeutischen Zwecken zu nutzen, ist alt, erhält aber mit Beginn des 19. Jahrhunderts einen enormen Aufschwung. Heilquellen, Heilgase, Meerwasser oder Klima und deren Einwirkung auf Gesundheit und Wohlbefinden spielen eine wichtige Rolle in der medizinischen Vor- und Nachsorge. So enthält das Lehrbuch *Klinische Balneologie* des Münchener Professors Ditterich (Ditterich, 1861) den ausdrücklichen Hinweis, dass auch ortsgebundene Heilmittel dazu beitragen mögen, sowohl chronische Leiden zu lindern als auch akute Erkrankungen zu heilen.

Die Hoffnung, *Natur vermag zu heilen und zu lindern*, wird mit der Zeit zu einem Kollektivmythos, der lange ungebrochen blieb und vielen Eltern die Entscheidung leichter machte, ihre Kinder in fernabgelegene Heil- und Erholungsstätten zu schicken. Die eigentliche Verschickung wird zwischen 1900 und 1933 von einer Vielzahl unterschiedlicher Organisationen ins Werk gesetzt. Neben staatlichen Einrichtungen kümmern sich zivilgesellschaftliche Verbände, politische Parteien, kirchliche Organisationen und private Träger um den Kur- und Ferienaufenthalt. So beginnen einzelne Rentenversicherungsträger um 1900, Kurkliniken nur für Kinder einzurichten, wobei die medizinische Betreuung aus einem Dreiklang von reichlicher Ernährung, Kuranwendungen und Aufenthalt im Freien besteht (Wehner, 2019). Statt Kinderverschickung oder Kinderkuraufenthalt wird die Bezeichnung *Kinderlandverschickung* geläufig; therapeutische, soziale und politische Aspekte vermengen sich in dieser Bezeichnung mit kulturbewahrenden und

zivilisationskritischen Motiven. Die Zahl der verschickten Kinder und Jugendlichen liegt bis 1935 durchschnittlich bei ungefähr einer halben Million Kinder pro Jahr, um sich vor dem Zweiten Weltkrieg dann bei knapp einer Million einzupendeln.

Ab 1933 ändert sich die bisherige Praxis, bestehend aus Regeneration, Rehabilitation und Fürsorge, grundlegend. Urlaub und Erholung werden von den neuen Machthabern als Vorwand genutzt, um die Bevölkerung mit dem NS-Regime zu versöhnen und die sog. Volksgemeinschaft zu stärken. In unserem Zusammenhang ist die sog. *erweiterte Kinderlandverschickung* von besonderem Interesse, weil die Verschickungspraxis mit einem gänzlich neuen Inhalt versehen wird; nicht Fürsorge, sondern Kontrolle und Indoktrination stehen im Mittelpunkt. Und Kinder und Jugendliche werden zum Werkzeug einer menschenverachtenden politischen Strategie, die sich als staatliche Fürsorge tarnt (Mouton, 2019).

Als im Sommer 1940 die ersten Bomben auf deutsche Städte fallen, werden mit der erweiterten Kinderlandverschickung Kinder und Jugendliche zuhauf und oftmals gegen den Willen ihrer Eltern ausgesiedelt und in ländliche Räume verschickt (Kock, 1997) Die Jüngeren werden in Gastfamilien, die Älteren in Jugendherbergen, Landheimen oder eigens dafür eingerichteten Lagern, die von der Hitler-Jugend geleitet werden, untergebracht. Ab 1943 werden teilweise ganze Schulklassen einschließlich des Lehrkörpers aus besonders gefährdeten Gebieten evakuiert. Die etwa 9000 Lager sind über Deutschland und über die von der Wehrmacht besetzten Gebiete im nahen Ausland (Norditalien, Tschechien, Slowakei, Ungarn, Dänemark) verteilt. Bis Kriegsende werden etwa 2,5 Millionen Kinder im Rahmen der erweiterten Kinderlandverschickung ausgesiedelt. Nach Auflösung der Lager verläuft die Rückführung der Kinder und Jugendlichen recht chaotisch.

Das neue System der Kinderverschickung in der Bundesrepublik Deutschland entsteht also nicht in einem erfahrungsleeren und voraussetzungslosen Raum. Das Vertrauen in die historischen Strukturen dieses Systems, so scheint es, bleibt auch nach 1945 mehr oder weniger intakt, obwohl es in den Kriegsjahren nationalsozialistisch umfunktioniert wird. Der Kollektivmythos *Natur vermag zu heilen und zu lindern* wiegt schwerer als die ideologische Umrüstung der Verschickungspraxis durch den Nationalsozialismus. Inwieweit Erfahrungen, Wissen und Strukturen aus der Zeit vor 1945 die konkrete Praxis nach 1950 beeinflussen, wäre genauer zu erforschen. Uns scheint es jedoch plausibel zu sein anzunehmen, dass die Arbeitsvollzüge, die Autoritätsstrukturen, die erzieherische Grundorientierung und die Kooperation mit Eltern und Familien aus der Kinderlandverschickung bzw. erweiterten Kinderlandverschickung ein Fundament und eine Orientierungshilfe für die spätere Praxis abgeben. Zumindest hat die um 1900 einsetzende und ein halbes Jahrhundert währende Verschickungspraxis zu Gewöhnungseffekten geführt, in der die erweiterte Kinderlandverschickung zwischen 1940–1945 eine Ausnahme war, die die Regel bestätigte.

Theoretische Überlegungen

Soziale Kommunikation als Kontrolle und Imagination

In unseren konzeptionellen Überlegungen wird *soziale Kommunikation* als doppelter Prozess verstanden: einmal als Strategie mit dem Ziel, Konfliktpotential in und im Umfeld von Institutionen zu zähmen und das Funktionieren eines Institutionengefüges zu sichern; zum anderen als Imagination und soziale Phantasie, die eine Aufarbeitung des vergangenen Leids aus der Perspektive der Betroffenen fördert, die der Logik des Zerstörens mit einem Engagement für das Leben entgegentritt, die sich für fürsorgliche und menschengerechte Institutionen stark macht und die offen ist für Neues und zukünftige Ungewissheiten. *Verschickungskinder* sind in doppelter Weise in diesen Prozess der sozialen Kommunikation eingebunden, und zwar zum einen als Opfer

und Objekt einer barschen weit in die Vergangenheit zurückreichenden institutionellen Praxis und zum anderen als Betroffene, die sich in der Gegenwart die Position eines Subjekts mühsam erkämpfen. Unsere Fragestellung beschäftigt sich vor allem mit den widrigen institutionellen Gegebenheiten in den Heimen und Kurstätten; deshalb werden wir im Folgenden ausführlicher auf die negativen Aspekte der sozialen Kommunikation eingehen. Als Leitfaden dienen uns die Institutionenanalysen von Lepsius und Goffman. In einem abschließenden Kommentar kommen wir dann auf den Aspekt der Imagination zurück.

Bezogen auf das System der *Verschickungskinder* bedeutet soziale Kommunikation vor allem Kontrolle, wo all das vernünftig ist, was den reibungslosen Betrieb der jeweiligen Organisation fördert. Im Vordergrund können gesundheitsfördernde Maßnahmen und Erwägungen, aber auch wirtschaftliche und administrative Effizienz stehen. Sanktionen und Kontrollmaßnahmen mögen von Organisation zu Organisation verschieden sein; sie dienen aber alle dem Ziel, die Leistungsfähigkeit der Institution zu sichern und das Vertrauen im öffentlichen Bewusstsein zu stärken und die Kritik an Verhältnissen und Personen sowie an Werten, Regeln und Normen zu begrenzen. Leistungsfähigkeit und Legitimation einer Organisation hängen wesentlich vom Vertrauen ab, das dem institutionellen Arrangement entgegengebracht wird.

Institutionelle Kontrolle bezieht sich sowohl auf die alltägliche Praxis als auch auf das Sprechen über diese Praxis. Einmal wird zu zeigen sein, wie sich im Verschickungswesen die strategische Form der sozialen Kommunikation der Verhaltensmuster der Kinder und Jugendlichen bemächtigt und diese an die institutionellen Gegebenheiten anpasst; zudem ist davon auszugehen, dass die Initiative der *Verschickungskinder* und ihr Kampf um die Anerkennung ihres Leids der Versuch sind, die erzwungene Entsprachlichung der ursprünglichen Erlebnisse nachträglich aufzuheben. Beschwerden, Klagen und Vorwürfe von Eltern und Kindern, die während des Aufenthalts und unmittelbar im Anschluss daran vorgebracht wurden, wurden in den seltensten Fällen ernst genommen und weiterverfolgt. Weder das öffentliche Bewusstsein noch staatliche Instanzen maßen dem erfahrenen Leid ein besonderes Gewicht bei und sahen in den Klagen der Eltern und Kinder vor allem einen Anlass für Konflikte.

Soziale Kontrolle als Teilmenge der sozialen Kommunikation lässt sich als Prozess definieren, der von der Überordnung des Sozialen über die Ziele, Bedürfnisse und Handlungen des Einzelnen ausgeht (Ross, 1896; Durkheim, 2005). Gesellschaftliche und individuelle Praxis werden als Gegensätze verstanden; die Werte und Bedürfnisse des Einzelnen und die Interessen und Normen des Sozialgefüges stehen in einem Verhältnis latenter Spannungen, das es zu befrieden gilt. Die Anpassungsleistung ist vom Einzelnen zu erbringen, und zwar durch Gehorsam, Nachahmung und die Verinnerlichung institutioneller Muster (Elbeshausen & Demir, 2016). In komplexen Sozialgefügen wird der Anpassungsprozess durch Institutionen moderiert und modifiziert. Jeder wird, wie Horkheimer und Adorno in ihrer Analyse der Kulturindustrie notieren, "in einem System von Kirchen, Klubs, Berufsvereinen und sonstigen Beziehungen eingeschlossen, die das empfindsamste Instrument sozialer Kontrolle darstellen" (Horkheimer & Adorno, 1982: 134).

Institutionen lassen sich sowohl anhand ihres inneren Funktionszusammenhangs (Lepsius, 2017: 61-68) als auch anhand ihrer Relation zu Umwelt und Gesellschaft beschreiben (Goffman, 2009). Institutionen sind Ordnungsgefüge, die gelebt werden und nach denen gelebt wird (Jepperson, 1991) und von denen die Gesellschaft weiß, welche Aufgaben sie wahrnehmen und welchen Output sie liefern. Spezifische Rationalitätskriterien als verselbständigter Sinn formen den inneren Funktionszusammenhang und dienen in einem abgegrenzten Geltungsraum als das Sinngefüge, an dem sich Verhalten, Motivation und Interessen der jeweiligen Akteure orientieren (Lepsius, 2017: 79-87). Individuelles Handeln gilt solange als rational, wie es im Einklang mit den institutionellen Zwecken steht. Lepsius spricht in diesem Zusammenhang von einer Homogenisierung der Handlungsorientierung. Sanktioniert werden dagegen die Handlungsweisen, die dem Zweck, dem Sinn- und dem Ordnungsgefüge zuwiderlaufen.

Leitideen sowie Normen und Regeln helfen das amorphe Ganze einer Organisation zu ordnen und durchsichtig zu machen. Leitideen heben einen oder den wesentlichen institutionellen Aspekt einer Organisation hervor, während Normen und Regeln das Handeln der Akteure strukturieren. Institutionenanalytisch sind Kurstätten und Erholungsheime für *Verschickungskinder* keine eindeutigen sozialen Gebilde. Sie dienen beispielsweise der Rehabilitation, der Krankenvorsorge, der Gesundheitsfürsorge und der Erholung; zusätzlich lassen sich auch Erziehung und Familienentlastung zu ihren Aufgabenbereichen zählen. Schließlich sind Organisationen auch ein Arbeitsplatz, an dem verschiedene Professionen zusammenarbeiten und an dem es Auszubildende gibt.

Mit anderen Worten kann davon ausgegangen werden, dass es im System *Verschickungskinder* nicht eine, sondern viele zum Teil auch unvereinbare Leitideen gibt. Sollen *Verschickungskinder* sich vor allem erholen? Sollen sie erzogen werden? Oder werden sie verschickt, um Mütter und Familien zu entlasten? Ist die Ernährung auf Gesundheit und Wohlbefinden der Kinder eingestellt? Wie steht es um die medizinische Betreuung während des Aufenthalts? In diesen Fragen spiegeln sich unterschiedliche Leitideen und Normen wider. Welche der möglichen Leitideen als wesentlich gilt und welche von den Kindern als wesentlich wahrgenommen wird, sagt etwas über die Eigenart der Institution aus. Unsere Analyse verfolgt daher den Zweck, in den Erzählungen der Kinder die Leitideen und das vorherrschende Handlungsfeld des Kinderverschickungswesens sichtbar werden zu lassen. Denn Leitideen ermöglichen nicht nur Orientierung, sondern schränken diese auch ein, und zwar durch den Zwang, in Übereinstimmung mit der jeweils geltenden Leitidee handeln zu müssen.

Zusätzlich zu den Arbeiten von Lapsius richtet sich unser Interesse auch auf die Institutionenanalysen von Goffman und seine Ausführungen zum Typus der totalen Institution. Wir gehen nicht notwendigerweise davon aus, dass die Erholungsheime im Kinderverschickungswerk totale Institutionen im Sinne Goffmans (Goffman, 2009: XXI) sind, rechnen aber damit, dass das Selbst der *Verschickungskinder* während des Aufenthalts von den geltenden Gegebenheiten des sozialen Systems geformt wird. Identität ist somit nicht etwas, was der Einzelne besitzt oder über das frei verfügt werden kann. Das Selbst beruht vielmehr auf “the pattern of social control that is exerted in connection with the person by himself and those around him” (Goffman, 2009: 168).

Wenn der Einzelne, wie Goffman andeutet, nicht mehr Herr über sein Selbst und über die Formung seiner Identität ist, stellt sich die Frage, wie umfassend und prägend die Muster der sozialen Kontrolle, die die *Verschickungskinder* erlebt haben, gewesen sind. Von traumatisierenden Ereignissen kann dann gesprochen werden, wenn die Fähigkeiten und Möglichkeiten des Einzelnen nicht ausreichen, diese Ereignisse in der Situation zu bewältigen. Viele Betroffene berichten sowohl von Verlassenheit, körperlichem Missbrauch und Strafe und von allgemeiner Vernachlässigung. Häufig haben sich die traumatisierenden Erlebnisse tief in die Lebensgeschichte eingegraben und leben in Träumen fort. Es ist aber auch zu vermuten, dass *Verschickungskinder* einzeln und gemeinsam Strategien des Widerstands entwickelt haben, um die Einwirkungen der sozialen Kontrolle zu reduzieren und um ihr Selbst oder Teile davon zu schützen. Es kann in diesem Zusammenhang von sekundärer Anpassung (secondary adjustments) gesprochen werden, womit die Mittel, Handlungsweisen und Arrangements gemeint sind, durch die Mitglieder einer Organisation Ziele erreichen, die von der Institution nicht autorisiert sind (Goffman, 2009: 189). Die Frage ist, wie sehen diese Strategien aus und wie wirksam sind sie im Fall der *Verschickungskinder*.

Methodische Überlegungen

Wir haben unsere theoretischen Überlegungen etwas ausführlicher dargelegt, weil sie gleichzeitig ein wesentlicher Bestandteil unserer methodischen Erwägungen sind. Eine *Template-Analysis* soll helfen, das umfangreiche Datenmaterial zu sichten und zu strukturieren. Bei dem gewählten Verfahren handelt es sich um eine thematische und iterative Inhaltsanalyse. Erlebnisse, Motive, Gedanken, Reflexionen, Meinungen und Überzeugungen von Informanten - in unserem Fall der *Verschickungskinder* - werden anhand forschungsrelevanter Fragestellungen identifiziert und in einem Kategorienschema, dem *Template*, festgehalten. Iteration wird als ein sich wiederholender Prozess verstanden, durch den die ursprüngliche Fragestellung, das Kategorienschema und die zusammenfassende Auswertung verfeinert, ausgeweitet und präzisiert werden. Da die einzelnen methodischen Schritte und die epistemologischen Voraussetzungen und Begrenzungen der *Template-Analysis* gut beschrieben sind, ist es nicht weiter nötig, diese hier genauer zu erläutern (Brooks & King, 2012; Brooks & King, 2014; King, 2004).

Bevor wir unser Kategorienschema vorstellen, wollen wir noch auf einen uns wesentlich erscheinenden Aspekt hinweisen. Im Unterschied zu ähnlichen methodischen Ansätzen, wie zum Beispiel der interpretativen phänomenologischen Analyse (IPA), die sich ebenfalls mit der Frage beschäftigen, wie ein Phänomen von Personen in einer spezifischen Situation verstanden und interpretiert wird, arbeitet die *Template-Analysis* mit a priori Themen oder Kategorien. Da wir einen bestimmten Aspekt, nämlich die zurückschauende Erinnerung von Betroffenen an die soziale Kontrolle in Ferienheimen und Kurstätten, analysieren wollen, haben wir unsere Kategorien mithilfe der Institutionenanalysen von Lepsius und Goffman näher definiert. Ein solches Vorgehen scheint gerechtfertigt zu sein, da im Datenmaterial viele und sehr verschiedene Aspekte thematisiert werden und die Erzählungen der Betroffenen von unterschiedlicher Qualität sind. Unsere Daten bestehen aus Interviews in Tageszeitungen und Features in Radiosendungen, aus Berichten in online Medien, aus Rezensionen auf der Amazon-Plattform, aus Essays, aus lebensgeschichtlichen Erzählungen und aus einem Roman. Wichtiges Kriterium bei der Zusammenstellung des Materials war das der Authentizität, d.h. das Erlebnis der sozialen Kontrolle musste lebensgeschichtlich verankert sein.

Von einer deduktiven Vorgehensweise erhoffen wir uns, den Kodierungsprozess beschleunigen und zentrale Aspekte in den Aussagen der Informanten bündeln zu können. Wir sind uns durchaus bewusst, dass die Stimmen der Betroffenen aufgrund der theoretischen Fundierung unseres Kategorienschemas nicht unbedingt direkt und authentisch hörbar werden. Deshalb haben wir die jeweiligen Themen und Kategorien durch eine stete Rückkoppelung an die Aussagen und Erzählungen zu justieren versucht.

Template: Erinnerungen an die erlebte soziale Kontrolle in Ferienheimen und Kurstätten

Einweisung in die institutionelle Ordnung

- Ankunft und Begrüßung
- Reglement
- Einquartierung

Kontakt zu Eltern und Familie

- Art und Häufigkeit
- Kontrollformen
- Von wem geht die Initiative aus?
- Zuwendungen vonseiten der Eltern bzw. Familie

Identitätszuschreibungen

- institutionelle versus persönliche Identität
- Anredeformen

- persönliche Gegenstände
- Selbstwertgefühl und Identitätsjustierungen
- Leitbilder: Fürsorge und Kontrolle

Disziplinierung

- Konfliktsituationen
- Mittel
- Anlässe
- Reaktionen
- Autoritätsstrukturen und Vertrauen

Mahlzeiten

- Qualität des Essens
- Häufigkeit der Mahlzeiten
- Mahlzeiten und Therapie
- Mahlzeiten als Mittel der Kontrolle

Formen sekundärer Anpassung

- Widerstandsformen: individuell, gemeinsam, solidarisch
- Mittel des Selbstschutzes
- Reaktionen der Institution

Berichte über die Spätfolgen des Heimaufenthalts

- Dauer des Aufenthalts
- somatische Folgen
- psychische Folgen
- Schwere der Spätfolgen
- Erwartungen an Wiedergutmachung

Analyse

Soziale Kontrolle in Kurstätten und Ferienheimen System als Autorität

Die Struktur und der Prozess der sozialen Kontrolle, in die Kinder und teilweise deren Familien eingesogen werden, sind bereits vor Ankunft und Eingliederung in die jeweiligen Aufenthaltsstätten spürbar. Der Besuch beim Arzt, dessen Diagnose und der genehmigte Antrag des Gesundheitsamtes oder der Krankenkasse sind der Beginn einer Reise in eine fremde Welt und eine befremdliche Institution. Soziale Kontrolle wird in vielen Erzählungen mit dem Verlust von Sprache und Erinnerung verbunden. Hinzu kommt die Besorgnis, während des Aufenthalts ein(e) andere(r) geworden zu sein. Aus Sicht der Betroffenen lässt sich die institutionelle Leitidee mit Anpassung und Selbstentfremdung beschreiben.

Die Gründe für den Sprach- und Erinnerungsverlust sind unserer Einschätzung nach in der institutionellen Ordnung selbst zu finden. Das Ordnungsgefüge der Ferienheime und Kurstätten gründet sich auf die Vorannahme, wonach die eingewiesenen Kinder nicht nur krank und erholungsbedürftig seien und deshalb der Pflege bedürfen, sondern dass sie auch erzogen werden müssen. Oftmals werden die Betroffenen für ihre Einweisung selbst verantwortlich gemacht; die Erziehungsaufgabe wird mit charakterlichen Mängeln wie Willensschwäche oder Trägheit gerechtfertigt. Die Härte der Maßnahmen kann als Teil eines Programms verstanden werden, wonach nur das im Gedächtnis bleibt, was zuvor darin eingebrannt wird und "was nicht aufhört, wehzutun" (Nietzsche, 1967: 209). Der Kampf zwischen Erinnerung und Vergessen ist eine Frage und Aufgabe, die viele Betroffene für den Rest des Lebens nicht mehr loslässt.

Das Gesundheitswesen und der Kollektivmythos, dass Natur heilt und lindert, verleihen dem Kinderverschickungswerk Autorität genug, um kritische Nachfragen von Kindern und Eltern sowie öffentliche Zweifel an der Institution abzuwehren. „Von dem Aufenthalt Satteldüne habe ich mit 7 Jahren eine Blasenentzündung bekommen. Meine Eltern hatten danach einen Beschwerdebrief an die AOK geschickt. Es kam ein böser und uneinsichtiger Brief zurück“ (Annette H., 2021). Die Autorität der Institution ist so groß, dass viele Eltern die Erzählungen ihrer Kinder über erlebte Missstände nicht sonderlich ernst nehmen und sich mit den Beschwichtigungen von Personal und Ämtern abfinden. Das Autoritätsdenken nimmt in der Nachkriegszeit der Bundesrepublik in der Wertschätzung von Anstalten eine feste Gestalt an. Dieser Zustand wird allem Anschein nach erst durch die gesellschaftliche Modernisierung und die antiautoritäre Bewegung leicht erschüttert. Anfang der siebziger Jahre wird eine mangelnde Auslastung von Kurstätten und Erholungsheime registriert; Ärzte werden aufgefordert, alle für eine Kur infrage kommenden Kinder an die entsprechenden Ämter zu melden (Lorenz, 2021: 127). Welche Ursachen letztendlich zur Auflösung des Systems der Kinderverschickung beitragen, müsste genauer untersucht werden.

Entpersönlichung und Selbstentfremdung

Die Grenze zwischen Umwelt und Anstalt ist eine unsichtbare Grenze, und doch wird sie in den Erinnerungen als eine deutliche Demarkationslinie wahrgenommen. Die Kinder werden von den Eltern persönlich abgeliefert oder als Sammelverschickung mit einem Zettel um den Hals zum Aufenthaltsort gebracht. Auf dem Weg dorthin nimmt bei vielen das Gefühl der Sicherheit ab und das der Fremdheit zu. Die Einstimmung auf die institutionelle Ordnung geschieht bereits während der Fahrt, um dann in der Anstalt nach Zuweisung von Zimmer und Gruppe wiederholt zu werden. Was vorm Überschreiten der unsichtbaren Grenze an Vertrauen in die kleinen Lebenswelten (Benita Luckmann) und an Bindungen an Eltern, Familie und Freunden vorhanden ist, stört die institutionelle Ordnung und muss für die Dauer des Aufenthaltes eingeklammert oder zum Verstummen gebracht werden.

Meine Eltern brachten mich zu dem Kurheim... mit hineinkommen durften sie nicht, sondern mussten mich an der Tür abgeben. Das freundliche Getue änderte sich in dem Moment als sich die Tür schloss... Mir wurde ein Zimmer zugewiesen und ein Platz im Speiseraum. Am Tisch der „Fetten“ (Schulte, 2021).

Der Prozess der primären Anpassung verläuft geordnet und trägt rituelle Züge. Die Kinder gelten jetzt nicht mehr als Personen mit individuellen Lebensgeschichten, sondern als anonyme Insassen einer Anstalt. Bei der rituellen Einweisung müssen sie Mitbringsel von daheim wie Kuscheltiere oder Bücher abliefern; Mädchen werden in einigen Fällen die Haare abgeschnitten. Diese Maßnahmen werden mit Hygienevorschriften begründet. Für die Kinder sind sie Angriffe auf ihre Person und ein Akt der Entpersönlichung. Die Unnachgiebigkeit bei der Einweisung kann nur so verstanden werden, dass die Funktionsfähigkeit der institutionellen Ordnung gefährdet ist, wenn die Anpassung den Kindern gegenüber nicht erfolgreich durchgesetzt wird (Rattenhuber, 2021).

Einen Lebensabschnitt in einem geschlossenen und unpersönlichen System zu verbringen, hat Folgen, auch wenn der Aufenthalt nicht länger als sechs Wochen dauert. Härte und Art der Strafen sowie die Ohnmacht der betroffenen Kinder sind der Beginn eines Prozesses der Selbstentfremdung, in dem die Balance zwischen den sozialen Erwartungen der Anderen und dem Kern der Persönlichkeit verlorengeht. Zwang und Gewalt werden oft als so schwer und verletzend empfunden, dass sich die Kinder als Opfer fühlen und fortan die Definition des Selbst den Anderen

– in unserem Fall der Institution und dem Personal – überlassen. Selbstentfremdung wird in Situationen erlebt; die Benennung und Aufarbeitung dieser Situationen geschieht im Nachhinein. Kinder erkennen die Folgen der institutionellen Übergriffe an den Reaktionen der Eltern und beginnen über deren Ursachen nachzudenken. Ein damals Vierjähriger erinnert sich, wie fremd ihm seine Eltern und er sich selbst nach einem fünfwöchigen Aufenthalt geworden sind.

Als ich mit dem Sonderzug nach Wochen wieder im Hbf. ankam, da erkannte ich meine Eltern nicht mehr; sehe sie aber immer noch vor mir, diese wildfremden Leute welche auf mich zustürmten und mich umarmten. Papa und Mama waren im Übrigen bestürzt, wie aufgedunsen ich aussah und wie eingeschüchtert ich seinerzeit gewesen bin (sie kannten mich als kleinen Rabauken). (EinMann, 2018).

In den Erzählungen der *Verschickungskinder* wird Selbstentfremdung als Verweigerung von Identität in Interaktionen beschrieben, die für das Selbst wichtig sind. Kurheime und Erholungsstätten scheinen mitgebrachte Identitäten nicht anerkennen zu können; sie versuchen die Kinder, zu einem “normal”, ‘programmed’ or built-in member” (Goffman, 2009: 189) der Institution zu machen, das genau das tut, was von ihm erwartet wird, ungeachtet wie viel oder wie wenig von der eigenen Persönlichkeit dabei berücksichtigt wird.

Soziale Kontrolle und Widerstand

Die Erzählungen über Art, Häufigkeit und Intensität der sozialen Kontrolle wirken erschreckend auf uns; und man fragt sich, wie Kinder mit den Strafmaßnahmen fertig werden und wie sie Erniedrigung, Willkür und Ohnmacht innerlich verarbeiten. In den Heimen kann im Grunde jedes Verhalten bestraft werden. Die Mahlzeiten, der nächtliche Toilettenbesuch und der Kontakt zu den Eltern werden unnachgiebig kontrolliert; die Reaktionen des Personals werden oft als überzogen und dessen Strafen als grundlos erlebt. Sie sind Ausdruck einer Ordnung, die als kalt und unmenschlich empfunden wird. Die Willkür hat System, die sich immer dann zeigt, wenn bestraft wird, obwohl alle Regeln befolgt worden sind. Die Maßnahmen reichen von Schlägen, Essensentzug und Zwangsernährung, Schlafentzug, Isolation im Heim, Zensur der Kontakte mit Familie und Freunden bis zu Erniedrigung und desintegrativer Beschämung. In einigen Berichten wird auch auf sexuelle Übergriffe hingewiesen (Becker, J. 2021; Anonym 1, 2021).

Zwei Beispiele mögen die Gewaltförmigkeit und den Zynismus der institutionellen Kontrolle illustrieren.

Ich konnte als Kind keinen Porree in Suppen essen. ... Die Betreuerin kam dann zu mir und hat mir den Porree mit dem Löffel in den Mund gestopft. Nachdem ich diesen wieder ausgespuckt habe, hat sie mir mit dem Löffel genau auf die Schneidezähne gehauen, wodurch an einem Schneidezahn eine große Ecke abgebrochen ist (Anonym 2, 2021).

Im zweiten Beispiel erinnert sich der Betroffene an die Art und Weise, wie in den Heimen kurz vor der Heimreise versucht wird, Kinder einzuschüchtern und negative Erlebnisse zu entschärfen.

Bevor es nach Hause ging, wurde mir mehrfach und sehr intensiv eingebläut, dass ich meinen Eltern nichts erzählen dürfe, da diese ansonsten die ganze "Kur" selbst zahlen müssten - und das sei sehr, sehr teuer. So erzählte ich auch viele Jahre nichts davon. Nicht, weil ich meinen Eltern nicht traute, sondern um sie vor den finanziellen Folgen zu schützen (Cremer, 2021).

Es gibt Fälle von Aufbegehren und Widerstandshandlungen; doch diese sind eher selten. Dabei handelt es sich um individuelle Versuche, das Kontrollregime in den Heimen zu umgehen, und um gemeinsame Aktionen mit dem Ziel, die eigne Ohnmacht vergessen zu machen oder die Anstalt ungefragt zu verlassen, um Hilfe von außen zu holen (Cremer, 2021). Das Aufbegehren gegenüber der wohl erniedrigendsten Maßnahme findet man im folgenden Bericht.

Die nächste Steigerung war das Absperren der Toilette. Dann versuchte ich, aus dem Fenster zu urinieren, wobei ich erwischt wurde, da ich durchs Öffnen des Fensters Licht in den Schlafsaal brachte. Wieder wurde ich an den Ohren gezogen, diesmal wurden sie angeknickt (Anonym 3).

Inwieweit Widerstandshandlungen als Formen der sekundären Anpassung gelten können und ob diese dem System Schaden zufügen oder es robuster machen, müsste genauer untersucht werden. In den Erinnerungen nimmt die von der Institution erzwungene Anpassung sehr viel Platz und Aufmerksamkeit ein, während Widerstand und Aufbegehren selten thematisiert werden. Das überrascht angesichts der Tatsache nicht, dass wir es mit Kindern im Vorschulalter und Schulalter zu tun haben. Auch ist es unwahrscheinlich, dass die institutionelle Ordnung von innen her erschüttert wird. Wahrscheinlicher ist, dass die Modernisierung der Gesellschaft, die Auflösung fester Sozialmilieus, größere räumliche und soziale Mobilität, ein eindeutiger Individualisierungsschub und die zunehmende medizinische Spezialisierung dem Verschickungswesen den Garaus bereitet haben.

Die Spätfolgen und Versuche der Versprachlichung

Die Kinder von damals können sich auch nach dreißig Jahren noch an Situationen erinnern, die somatische und/oder psychische Nachwirkungen hinterlassen haben. Hunger oder Essenszwang haben zum Beispiel dazu geführt, dass sie auch heute noch bestimmte Gerichte nicht essen können oder dass sich kein Sättigungsgefühl einstellt. Tätigkeiten oder Aktivitäten wie Wandern und das Fiebermessen werden mit Widerwillen und Hass verbunden. Absurde Strafen, wie neben dem Erbrochenen schlafen zu müssen, haben sich fest im Gedächtnis eingebrannt und werden zum Bezeichner für die Gesamtheit der Erlebnisse während der Verschickungszeit. Besonders auffällig ist, dass in vielen Berichten, Erzählungen und Einträgen das Sich-Nicht-Erinnern-Können oder das Nicht-Vergessen-Können eine sehr große Rolle spielt. Hier wird ein schwer aufzulösendes Dilemma thematisiert: ist es besser zu vergessen, was zu den traumatischen Erfahrungen und Spätfolgen geführt hat, oder sollte man doch die Mühen einer schmerzhaften Erinnerungsarbeit auf sich nehmen?

In vielen Berichten können sich die Kinder, sehr genau an bestimmte Erlebnisse während des Aufenthalts erinnern. Doch plötzlich versagt das Gedächtnis, und die Erzählung bricht ab. Heike, heute Mitte Fünfzig, schlägt mit sich quälenden und sie belastenden Erinnerungsfragmenten herum: wirre und oft zusammenhanglose Episoden und Bilder tauchen im Bewusstsein auf, um dann wieder zu verschwinden. Seine Lebensgeschichte nicht erzählen zu können, ist qualvoll. Heike sagt von

sich, dass sie eigentlich nichts erzählen kann, und besteht doch darauf, die erlebte Ohnmacht dem System und den Erinnerungsfragmenten gegenüber in Worte fassen zu wollen. Versprachlichung sei für sie der einzige Weg, das System *Kinderverschickung* verstehen zu lernen und den Ansturm der Bilder zu bewältigen (Lorenz, 2021: 172).

Ein Modell der Versprachlichung entwirft Habermas (Habermas, 1973) in seinen frühen sprachanalytischen Schriften. Für ihn ist es die Einheit von sprachlichen Elemente, von Handlungen und Expressionen, die individuelle Erlebnisse im Sprachspiel zu sinnvollen und verständlichen Erfahrungen werden lassen. Erschüttern externe und traumatisierende Einwirkungen den lebensgeschichtlichen Zusammenhang, müssen abgespaltene und unverständliche Teile des Selbst durch die mühselige Arbeit der Versprachlichung wieder nachträglich in die lebensgeschichtliche Erzählung eingefügt werden. Die Reintegration ist nicht nur eine individuelle und therapeutische Aufgabe, sondern auch eine gemeinschaftliche und politische Anstrengung. Der politische und gemeinschaftliche Teil wird von der Initiative der *Verschickungskinder* übernommen. Ob sich individuelle Spätfolgen dadurch beseitigen lassen, kann nur im Einzelfall entschieden werden. Öffentliche Foren, Netzwerke und Kongresse schaffen jedoch einen Resonanzboden, der es leichter macht, Erfahrungen auszutauschen und Bewältigungsstrategien zu erörtern.

Abschließende und ergänzende Kommentare Individuelles und soziales Gedächtnis

Anhand der Auswertung unseres Textmaterials lässt sich ein Bild zeichnen, wonach in den Kurstätten und Ferienheimen der Kinderlandverschickung ein Kontrollregime praktiziert worden ist, das die Bedürfnisse der Kinder und (mit Einschränkungen auch) deren Familien vernachlässigt und ihr Vertrauen missbraucht hat. Institutionelle Erfordernisse wogen zwischen 1950 und 1990 ungleich schwerer als Fürsorge, Unterstützung und Betreuung. Fürsorge und Hilfe waren nicht notwendigerweise ein organischer Teil ihres institutionellen Selbstverständnisses. Auf der anderen Seite liegen die Erinnerungen an die traumatisierenden Erlebnisse in einigen Fällen mehr als 60 Jahre zurück. Individuelle Erinnerungen können in einem Zeitraum, der sich über drei Generationen erstreckt, verblassen oder überdeutlich werden.

Wir wollen mit diesem Hinweis nicht das persönliche Leid und die erfahrene Ohnmacht der Betroffenen relativieren; individuelles Gedächtnis und Körpergedächtnis bleiben verlässliche Träger lebensgeschichtlicher Erlebnisse. Doch ist das Gedächtnis, wie die Gedächtnisforschung hervorhebt, kein autonomes System, sondern bedarf der Interaktion und sozialen Kommunikation, um das Erinnernte wachzuhalten und es der Sprache zugänglich zu machen. Individuelles Gedächtnis und kommunikatives bzw. soziales Gedächtnis bedingen und beeinflussen einander. Die Biographie des Einzelnen kann Erinnerungen und Erfahrungen nur so lange aufbewahren, wie es einen sozialen und kulturellen Resonanzboden für diese Erlebnisse gibt (Welzer, 2008; Assmann, 2007; Assmann 2002).

Dass seit 2010 das öffentliche Interesse an den Lebensgeschichten der Verschickungskinder zugenommen hat, hat sicher viele Gründe. Es scheint plausibel, dass mit der Initiative der Verschickungskinder die Erinnerungsarbeit des Einzelnen zu einer sozialen Angelegenheit und einer gemeinsamen Anstrengung wird oder diese zumindest ergänzt. Soziale Kommunikation ist das Medium, in dem Erinnerungen an lebensgeschichtliche Erlebnisse mit-aufbewahrt und lebendig gehalten werden. Mit der Verschiebung der Erinnerung vom individuellen zum sozialen Gedächtnis werden die Erlebnisse des Einzelnen verallgemeinert und stehen als gemeinsamer Erlebnisfundus von nun an fortwährend in einem Spannungsverhältnis zu den Lebensgeschichten der Einzelnen.

Es wäre interessant und notwendig zu untersuchen, was die Verlagerung der Erinnerungsarbeit vom individuellen auf das soziale Gedächtnis für die *Verschickungskinder* und

deren Initiative bedeutet. Man kann sich fragen, ob die einzelnen Erzählungen an Authentizität verlieren oder ob sie an Überzeugungskraft gewinnen, weil sie gleichsam Teil eines gemeinsamen Erlebnisfundus geworden sind und die gemeinsame Erinnerungsarbeit stärken. Auch wäre zu überlegen, ob der Austausch vieler individueller Erlebnisse und die damit verbundene Versprachlichung den biographischen Inhalten eine klare Form und Sprache und dem Einzelnen ein klareres Selbstverständnis geben. Fühlt man sich besser gerüstet, die eigenen traumatisierenden Erlebnisse zu vermitteln, wenn sie zuvor im Kreis derer besprochen, verstanden und anerkannt worden sind, denen ähnliches widerfahren ist? Wie wirkt das soziale Gedächtnis als Teil eines sozialen und politischen Kommunikationsprozesses auf die individuellen Lebensgeschichten zurück? Die Initiative der Verschickungskinder will mehr sein als ein Netzwerk, in dem Betroffene sich miteinander austauschen. Sie verfolgt politische Zielsetzungen, bei der die öffentliche Anerkennung des Leids ganz oben auf der Tagesordnung steht. Die gelungene Verflechtung des individuellen mit dem sozialen Gedächtnis scheint uns zentral für die Verfolgung der politischen Zielsetzungen zu sein, was jedoch in weiteren Studien genauer untersucht werden müsste.

Aufmerksamkeitsbias

Unter den vielen Berichten und Erzählungen gibt es eine kleine Anzahl, in denen ehemalige Verschickungskinder sich positiv über ihren Aufenthalt in Kurstätten und Erholungsheimen äußern. Auf der Homepage 'Verschickungsheime.de' findet man den Eintrag eines ehemaligen Verschickungskindes, das sich als Siebenjähriger wegen einer Scharlach- und Masernerkrankung in Bad Rothenfelde aufgehalten hat.

Zur Ehrenrettung von Bad Rothenfelde, respektive den Heimen, kann ich sagen, dass ich nur positive Erinnerungen an die Erholungszeit habe. Wir wurden gut umsorgt und gepflegt. Mir hat es, abgesehen von Heimwehmomenten /Familie damals in Troisdorf) gut gefallen. Allen Betroffenen wünsche ich alles Gute und viel Mut bei der Geschichtsbewältigung (Braun, 2021).

Interessant ist der Duktus der Entschuldigung und Verteidigung, der diesem Eintrag zugrunde liegt. Von Ehrenrettung spricht man dann, wenn das äußere Ansehen einer Person oder Einrichtung angegriffen wurde, dieser Angriff auf die Ehre zu Unrecht erfolgte und die Ehre verteidigt und wiederhergestellt werden muss. Es sieht ganz so aus, als seien positive Erinnerungen an den Kuraufenthalt nicht nur die Ausnahme in den zugänglichen Berichten. Allem Anschein nach müssen sie sich ihren berechtigten Platz in der diskursiven Praxis über das Phänomen Verschickungskinder erst erkämpfen.

Die Berichterstattung über und die öffentliche Vermittlung der Erlebnisse der Verschickungskinder geschah von einer Position aus, wonach in den Institutionen des Kinderverschickungswesens großes Unrecht geschehen und vielen Kindern Schaden an Leib und Seele zugefügt worden ist – was grundsätzlich richtig ist und die Erlebnisse der Kinder und Jugendlichen zutreffend einordnet. Gleichzeitig kann aber auch angenommen werden, dass die Art der Berichterstattung dazu beiträgt, dass bestimmte Aussagen eher vernommen werden und berechtigter sind als andere. Die Kapitelüberschriften wie „Gefangen im Horrorszenario“ oder „Ausgeliefert und kein Entkommen“ in dem lesenswerten Buch 'Die Akte Verschickungskinder' (Lorenz, 2021: 134; 250) mögen illustrieren, wie Aufmerksamkeits- und Diskurshierarchien aussehen, in denen abweichende Erfahrungen es schwer haben, zur Kenntnis genommen und anerkannt zu werden. Man kann sich fragen, wie zum Beispiel die Aussage eines 9-jährigen

Mädchens zu verstehen und einzuordnen ist. „Was dann alles passierte ist in Vergessenheit geraten oder hat sich ganz tief in meinem Inneren vergraben. Durch die Berichte anderer Betroffener ist bruchstückweise einiges wieder in Erinnerung gekommen“ (Christiane aus Brilon, 2021).

Zwei Lesarten sind denkbar. Zum einen können die Erlebnisse sozialer Kontrolle so traumatisierend gewesen sein, dass sie tief im Inneren vergraben werden mussten, um deren psychische Repräsentanz aus dem Selbstverständnis und dem heutigen Leben auszublenden. In diesem Fall sind Berichte anderer Betroffener eine Ermutigung, sich seiner Lebensgeschichte zu erinnern und die erfahrene Erniedrigung sowie Ohnmacht in Worte zu fassen und aufzuarbeiten - allein oder gemeinsam. Zum anderen kann aber nicht ausgeschlossen werden, dass es vor allem die negativen Bruchstücke sind, die in der Erinnerung auftauchen. Denn positive Erlebnisse spielen im sozialen und kommunikativen Gedächtnis keine sonderlich prominente Rolle und haben es daher schwer, Teil des generellen Anerkennungsdiskurses zu werden. Uns scheint die erste Lesart aufgrund des vorliegenden Materials die wahrscheinlichere zu sein; aber der Bedeutung der veröffentlichten Erlebnisse für die individuelle Erinnerungsarbeit müsste genauer nachgegangen werden. Oftmals geschehen Selektion und Verzerrung unbewusst. Deshalb wollen wir nicht von vornherein ausschließen, dass die Aufmerksamkeit verzerrt ist und wir es mit einem Aufmerksamkeitsbias zu tun haben.

Von einem Aufmerksamkeitsbias kann man sprechen, wenn die Aufmerksamkeit selektiv ist, so dass bestimmte Informationen aus der Wahrnehmung ausgeblendet werden oder andere sich in den Vordergrund drängen (Mogg & Bradley, 2005). Das Konzept *Aufmerksamkeitsbias* stammt aus der psychiatrischen Kognitionsforschung, wo der Frage nachgegangen wird, wie bedrohliche Informationen die Aufmerksamkeitsorientierung beeinflussen. Unser Interesse ist jedoch in der Hauptsache darauf gerichtet, ob und wie Diskurshierarchien Wirklichkeiten konstruieren und somit bestimmte Aussagen in den Vordergrund rücken, während anderen keine Beachtung geschenkt wird.

Um zu unserem Beispiel zurückzukommen: Warum mussten sich die positiven Erinnerungen an Bad Rothenfelde erst ihren Platz in der Diskurs- und Aufmerksamkeitshierarchie erkämpfen? Welche diskursive Praxis erschwert, welche erleichtert diesen Kampf? Entscheidend scheint zu sein, ob und wie eine diskursiv verzerrte Aufmerksamkeit dazu beiträgt, dass Informationen als unwesentlich eingestuft werden und potentielle Informanten sich die Mühe ersparen, diese in relevante Foren einzubringen. Das Konzept vom Aufmerksamkeitsbias kann zumindest erklären, dass es mehr negative als positive Erzählungen in den Foren gibt; dabei wird allerdings auch vorausgesetzt, dass der Anteil der positiven Erlebnisse hätte größer sein können, was nicht sicher ist. Die Erinnerungen – wie sie in den vorliegenden Erzählungen vermittelt werden – sprechen eine eindeutige Sprache: das Kinderverschickungswesen war tatsächlich ein Altraum für Generationen von Kindern in der Bundesrepublik. Die Frage ist nur, ob wir alle Stimmen gehört und gezählt haben.

Schlussfolgerungen

Soziale Kommunikation als Imagination

Die Initiative der Verschickungskinder hat es durch eine beharrliche Öffentlichkeitsarbeit und Kritik vermocht, die negative soziale Kommunikation aus den vergangenen Jahrzehnten in Politik und Gesellschaft zu ändern. Respekt und die Anerkennung des Leids, Schuldeingeständnisse und die Entschuldigung institutionellen Fehlverhaltens bestimmen den aktuellen Diskurs. Einzelne Organisationen haben begonnen, ihre Mitverantwortung für Fehlentwicklungen im Kinderverschickungswesen anzuerkennen (Dokumentation Kinderkurheime, 2021). Auch gibt es eine Beschlussvorlage der Jugend- und Familienministerkonferenz der Bundesländer, in der die Bundesregierung aufgefordert wird, ein bundesweites und interdisziplinäres Forschungsvorhaben zu initiieren und zu finanzieren. Dieses Projekt soll helfen, vorhandene Wissenslücken zu schließen

und valides Wissen über Strukturen, Finanzierung, Personalsituation, Alltag in den Heimen und Kurstätten sowie den Spätfolgen bei den betroffenen Verschickungskindern vorzulegen. Die Erfahrungen und das Wissen, über das die Betroffenen verfügen, sollen in die Forschungsarbeit einfließen. Der partizipative Ansatz wird dadurch gestärkt, dass auch ihre Vertreter im Rahmen des Forschungsauftrages mitwirken sollen. Mit anderen Worten: der Initiative ist es gelungen, die entmündigenden Strukturen einer machtbezogenen sozialen Kommunikation in den Heimen und Kurstätten, so wie diese sich in den Erinnerungen zeigen, durch Versprachlichung und Kritik der Veränderung zugänglich zu machen sowie den von den Kindern erfahrenen Weltverlust als Teil einer lebensgeschichtlichen und gesellschaftlichen Aufarbeitung zu thematisieren.

In der Kritik an den institutionellen Strukturen und einer zynischen Praxis in den Organisationen schwingt bei den ehemaligen Verschickungskindern immer auch die Hoffnung mit, Verdinglichung und Entfremdung aufheben und eine nur zweckgebundene Rationalität verändern zu können. Versprachlichung und Imagination verhalten sich komplementär. Durch Imagination wird soziale Kreativität freigesetzt und festgefügte Institutionen werden in den Diskurs der Veränderung einbezogen. In der Kritik an und in der Auseinandersetzung mit starren institutionellen Regeln und Sanktionsregimen der Vergangenheit werden immer auch gegenwärtige Formen der sozialen Kontrolle kritisiert. Da das Imaginäre ein Teil der kulturellen Bedeutungssysteme ist und da sich Sprache und Kultur ständig weiterentwickeln, lassen sich mögliche Alternativen zum Bestehenden aufzeigen, sobald die schöpferische Einbildungskraft sich an der bestehenden Praxis abarbeitet und neue Bedeutungen sichtbar werden lässt (Castoriadis, 1990). Die deutsche Gesellschaft hat mit der Initiative der Verschickungskinder begonnen, einen lange verdrängten Teil ihrer eigenen Kulturgeschichte in das gemeinschaftliche Gedächtnis einzufügen.

Literaturverzeichnis

- Annette H. (2021). Verschickungsheim: Kinderfachklinik Satteldüne (2021, 31. Oktober). Abgerufen am 21. Dezember 2021, von <https://verschickungsheime.de/zeugnis-ablegen/> [in German].
- Anonym, 1. (2021). Verschickungsheim: Deisendorf (2021, 15. Dezember). Abgerufen am 20. Dezember 2021, von <https://verschickungskind.de/verschickungsberichte/> [in German].
- Anonym, 2. (2021). Anonym. Verschickungsheim: Allerheiligen Schwarzwald (2021, 18. Dezember). Abgerufen am 20. Dezember 2021 von <https://verschickungskind.de/verschickungsberichte/> [in German].
- Anonym, 3. (2021). Verschickungsheim: Jagdhaus Dr. Jäckel, St. Goarshausen (2021, 10. November). Abgerufen am 20. Dezember 2021 von <https://verschickungskind.de/verschickungsberichte/> [in German].
- Assmann, A. (2007). Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung [in German].
- Assmann, J. (2002). Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München: CH Beck [in German].
- Becker, J. (2021). Verschickungsheim Bad Pyrmont (2021, 5. Juli). Abgerufen am 20. Dezember 2021, von <https://verschickungskind.de/verschickungsberichte/> [in German].
- Braun, W. (2021). Verschickungsheim: Bad Rothenfelde (2021, 24. November). Abgerufen am 20. Dezember 2021 von <https://verschickungsheime.de/zeugnis-ablegen/> [in German].
- Brooks, J. & King, N. (2012). Qualitative psychology in the real world: The utility of template analysis. Paper presented at British Psychological Society Annual Conference. Vol. 18.
- Brooks, J. & King, N. (2014). Doing template analysis: evaluating an end of life care service. Sage research methods cases.

- Castoriadis, C. (1990). *Die Gesellschaft als imaginäre Institution. Entwurf einer politischen Philosophie*, Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag [in German].
- Christiane aus Brilon. (2021). *Verschickungsheim: Kneipp'sche Kinderheilstätte Bad Wörishofen* (2021, 29. Oktober). Abgerufen am 20. Dezember 2021 von <https://verschickungskind.de/verschickungsberichte> [in German].
- Cremer, D. (2021). *Kinderheim bei St. Goarshausen* (2021, 28. Januar). Abgerufen am 20. Dezember 2021 von <https://verschickungsheime.de/zeugnis-ablegen/> [in German].
- Ditterich, G. L. (1861). *Klinische Balneologie: Eintheilung der Mineralwasser, Kurorte und Mineralquellen Gross-Deutschlands, der Schweiz, Belgiens, Frankreichs und Italiens*. Vol. 1. Fleischmann [in German].
- Dokumentation Kinderkurheime (2021). Abgerufen am 21. Dezember von https://www.diakonie-in-niedersachsen.de/pages/presse/presseinfo/dokumentation_kinderkurheime. Verweis auf zwei Berichte der Diakonie Niedersachsen, in denen die Verhältnisse in sieben Heimen und Kurstätten untersucht werden [in German].
- Durkheim, É. (2005) *Den sociologiske metodes regler*. København: Hans Reitzels Forlag [in Danish].
- EinMann (2018). Rezension *Schwarze Häuser* (2018, 3. März). Abgerufen am 12. Dezember 2021, von <https://www.amazon.de/Schwarze-H%C3%A4user-SabineLudwig/dp/3791512048> [in German].
- Elbeshausen, H. & Demir, A. (2016). *Jeg vil leve livet for mig, ikke for andre – social kontrol og dialogisk intervention ved etniske minoritetsfamilier*. København : Hans Reitzels Forlag [in Danish].
- Goffman, E. (2009). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. AldineTransaction.
- Habermas, J. (1973). *Erkenntnis und Interesse: mit einem neuen Nachwort*. Suhrkamp, Hier besonders Kapitel 10 [in German].
- Horkheimer, M. & Adorno, T. W. (1982). *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*. Hamburg : Fischer Verlag, 134 [in German].
- Jepperson, R. (1991). *Institutions, institutional effects, and institutionalism. The new institutionalism in organizational analysis*, 149.
- King, N. (2004) *Using templates in the thematic analysis of Text*. In: Cassell, C. & Symon, G. eds. *Essential guide to qualitative methods in organizational research*. Sage.
- Kock, G. (1997). *Der Führer sorgt für unsere Kinder... Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg*. Paderborn / München / Wien / Zürich: Verlag Ferdinand Schöningh [in German].
- Lepsius, M. R. (2017). *Max Weber and Institutional Theory*. Cham: Springer.
- Lorenz, H. (2021). *Die Akte Verschickungskinder. Wie Kurheime für Generationen zum Albtraum wurden*. Weinheim/Basel: Beltz Verlag [in German].
- Mogg, K. & Bradley, B.P. (2005). *Attentional bias in generalized anxiety disorder versus depressive disorder. Cognitive therapy and research* 29.1, 29–45.
- Mouton, M. (2019). *The Kinderlandverschickung: Childhood Memories of War Re-Examined* *German History* 37.2, 186–204.
- Nietzsche, F. (1967). *Zur Genealogie der Moral. Werke in zwei Bänden*. München: Carl Hanser Verlag. Band 2, 209 [in German].
- Rattenhuber, E. (2021, 27./28. Februar). „Immer Schläge“. *Süddeutsche Zeitung* Nr. 48, S. 59 [in German].
- Röhl, A. (2021). *Das Elend der Verschickungskinder. Kindererholungsheime als Orte der Gewalt*. Gießen: Psychosozial-Verlag [in German].
- Ross, E. A. (1896). *Social control*. *The American Journal of Sociology*, 1(5) 513-535;

- Schulte, Ch. (2021). Kindergenesungsheim Mittelberg (2021, 28. Oktober). Abgerufen am 12. Dezember 2021, von <https://verschickungskind.de/verschickungsberichte/> [in German].
- Von Redecker, E. (2018). Praxis und Revolution. Eine Sozialtheorie radikalen Wandels. Frankfurt/New York: Campus Verlag, S. 34 [in German].
- Wehner, Ch. (2019). Kinder- und Jugendrehabilitation in Deutschland. Historische Entwicklungslinien. In: Wehner, Ch. (Hg.). Aufbrüche in der Rehabilitation. Geschichte und Gegenwart der Rehabilitation in der gesetzlichen Rentenversicherung. Dokumentations- und Forschungsstelle der Sozialversicherungsträger [in German].
- Welzer, H. (2008). Das kommunikative Gedächtnis: Eine Theorie der Erinnerung. München: CH Beck [in German].

Соціальна комунікація як контроль і увага

Ханс Ельбесхаузен,

*ад'юнкт-професор бібліотекознавства (заслужений),
Копенгагенський університет,
Департамент зв'язку
(Копенгаген, Данія)*

Ахмет Демір,

*кандидат педагогіки,
самостійний консультант і керівник
(Відовре, Данія)*

Анотація

Уже близько десяти років «Ініціатива дітей депортації» привертає увагу до переважно негативного досвіду дітей, які були відправлені на курорти Федеративної Республіки Німеччина. У період із 1950 по 1990 рік приблизно 10 мільйонів дітей і підлітків у віці від 2 до 14 років були направлені до цих закладів на 6 тижнів для відпочинку та догляду. Теоретичну основу статті формують поняття інституційної раціональності та соціальної комунікації. Передбачається, що інституції дотримуються певних критеріїв раціональності й керівних ідей, а соціальна комунікація має запровадити ці критерії на практиці. У статті досліджуються питання про те, як колишні «діти депортації» описують своє перебування, який образ інституційної структури видно в їхньому досвіді та наскільки велика розбіжність між провідними ідеями системи відсилання та реальністю, яку переживають діти. «Ініціатива дітей депортації» переважно зосереджена на соціальному контролі, накладеному цими інституціями. Проте їхня критика перегукується з ідеєю й очікуванням, що інституційна мета не повинна вичерпуватися соціальним контролем. Як правило, заклади опіки дітей та молоді мають бути символом піклування, розвитку й організаційної чіткості. Саме тому соціальне спілкування розуміється і як соціальний контроль, і як вираз соціальної фантазії й творчої уваги. Отже, у кожній критиці є задум кращого порядку.

Ключові слова: вигнані діти, соціальна комунікація й соціальна критика, критерії раціональності й тотальні інститути, примирення з минулим.

Submitted to the editor – 30.12.2021

Reviewed – 15.01.2022

Accepted for printing – 17.01.2022

Подано до редакції – 30.12.2021

Рецензовано – 15.01.2022

Прийнято до друку – 17.01.2022

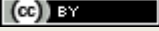
THEORY AND HISTORY OF JOURNALISM

ТЕОРІЯ Й ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

QUANTUM JOURNALISM: PROLEGOMEN OF MEASUREMENT

(identification of criteria for the formation of representation
about the unit of analysis and the unit of measurement)

<p>Oleksandr Kholod, <i>Doctor of Philology,</i> <i>Head of the Department of Journalism,</i> <i>E-mail: akholod@ukr.net,</i> <i>https://orcid.org/0000-0002-6851-0176</i> <i>ResearcherID: AAD-5598-2019</i> <i>Vasil Stefanik Carpathian National</i> <i>University,</i> <i>Shevchenko st., 57, Ivano-Frankivsk,</i> <i>Ukraine, 76000.</i></p>	<p><i>Citation:</i> Kholod, O. (2021). Quantum Journalism: Prolegomena of Measurement. Social Communications: Theory and Practice, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-1 Retrieved from https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/107/79 © Kholod, O. (2021). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
---	--

Annotation

The article aimed to search for and identify the criteria for forming an idea of the unit of analysis and the unit of measurement in quantum journalism (Kyushu).

The research methodology involved the use of methods of three groups: general philosophical (the method of quantum monism; the ideas of realism; the concept of Unity); scientific-practical methods – observation, description and measurement; scientific theoretical methods – formalization, axiomatization, analysis and synthesis, deduction and induction, generalization, analogy, and abstraction.

Results. Since today in the philosophical fields (metaphysics, nonclassical physics (quantum), and classical physics) there are no units of analysis and measurement of synergetic processes and phenomena in quantum journalism (quantum communication), further within holism and the author's concept of Unity it is proposed to create a new "I hall", or "one holism". The range of analysis and measurement that form the unit "I hall" should be considered the manifestations of the impact on the environment of a portion of energy (quantum) in the form of intensity and strength of changes that such energy (quantum) causes information flow.

Conclusions. According to the results of the analytical review of existing ideas on measurement, it is appropriate to state ambivalent tendencies to identify the criteria for forming an idea of the unit of analysis and the unit of measurement in quantum journalism (more broadly - in the theory of quantum communication). On the one hand, measurement in quantum journalism is inexpedient. On the other hand, such a measurement is possible. From the standpoint of materialism, measurement in quantum journalism is possible thanks to digital indicators. From the point of view of metaphysics, measurement is possible taking into account the synergetic unity as a result of the combination of synergetic-convergent and cross-transmedia characteristics of information processes due to the unit "hall" (holism).

Key words: quantum journalism, kyuzhur, measurement, unit of analysis, unit of measurement, identification of criteria.

КВАНТОВА ЖУРНАЛІСТИКА: ПРОЛЕГОМЕНИ ВИМІРЮВАННЯ

(ідентифікація критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання)

Олександр Холод

доктор філологічних наук, завідувач кафедри журналістики
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

«...Серед філософів немає єдиної думки щодо того,
як визначати вимірювання,
які види речей можна виміряти
або які умови роблять
вимірювання можливим» (переклад наш – О.М.)
E. Tal

Вступ

Проблема, якій присвячено статтю, може бути стисло викладена як відсутність знань про те, яка одиниця аналізу (вимірювання) у квантовій журналістиці (Холод, 2021) може вважатися валідною для визначення міри й ступеня прояву соціально-ментальної активності журналіста (соціального актора) і того творчого продукту (і його впливу на аудиторію), який журналіст створює.

У широкому смислі згадана проблема містить декілька аспектів, до яких ми відносимо такі:

- невідомо те, чи є перспектива ідентифікації й опису одиниці аналізу (вимірювання) у квантовій журналістиці (кюжур);
- невідомо, яким є практичний діапазон застосування згаданої в п.1) одиниці аналізу (вимірювання);
- невідомо, якими є структура й функції одиниці аналізу (вимірювання) кюжур.

У своїй статті ми робимо спробу з'ясувати сутність одиниці аналізу (вимірювання) у кюжур.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Оскільки термін «квантова журналістика» і поняття квантової журналістики не обговорювалося іншими дослідниками, ми змушені звернутися до аналізу декількох власних публікацій, які було надруковано 2020 року. Також ми зобов'язані констатувати, що, за нашими спостереженнями й пошуками, до виходу із друку нинішньої статті серед відомих нам публікацій проблема ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці не обговорювалася. Таким чином, ми звертаємося до аналізу згаданих публікацій і тих, зміст яких є дотичним до аналізованої нами проблеми.

На думку О. Холода «у квантовій журналістиці одиницею аналізу (а також одиницею вимірювання) не є сам текст (світлина, відео-, аудіоматеріал; гіпертекст) або його підготовка до сприйняття» (Холод, 2021), також не можна вважати одиницею аналізу (вимірювання) у кюжур «спосіб подавання (трансляцію) або якість впливу змісту журналістського продукту на аудиторію» (Холод, 2021). Такою одиницею автор пропонує вважати «синергетично-конвергентну й крос-трансмедійну (Хворостина, 2016-1; Хворостина, 2016-2) єдність,

елементи якої поодинці (ізолювано) не можуть презентувати сукупну дію, з однієї сторони, і які поодинці не репрезентують характеристики згаданої сукупності, із другої сторони» (Холод, 2021).

Для подальшої ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці необхідно деталізувати значення термінів «синергетично-конвергентна єдність» і «крос-трансмедійна єдність». Знаючи про те, що слово «синергетика» утворилося від двох слів грецької мови, а саме: «син» (у перекладі «спільне») й «ергос» (у перекладі «дія»), ми можемо констатувати дослівний переклад терміна «синергетика» як «спільні дії». Виникає запитання щодо того, які дії (?) мають на увазі, якою галуззю знань (?) згадані дії вивчаються (?). На деякі запитання ми отримаємо відповіді, звертаючись до енциклопедії, де синергетика розглядається як «міждисциплінарна наука, що займається вивченням процесів самоорганізації й виникнення, підтримки стійкості й розпаду структур (систем) різної природи на основі методів математичної фізики («формальних технологій»). Синергетичний підхід також застосовується при вивченні такої складної та неструктурованої системи, як мережний інформаційний простір» (Синергетика, 2021). Визначення терміна «синергетика» указує на те, що процеси самоорганізації структур (систем) можуть бути «різної природи» і що синергетичний підхід застосовується для вивчення «мережевого інформаційного простору». Таке тлумачення синергетики разом із нашим визначенням одиниці аналізу (вимірювання) у кюжур дають нам право звернутися до *синергетичного підходу* як до *методологічного* з метою ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу (вимірювання) у квантовій журналістиці.

Зважимо на те, що термін «синергетично-конвергентна єдність» має другий елемент «конвергентна». Останнє слово походить від англійського «convergence», що перекладається як «збіжність, злиття, збіг» (Convergence, 2021) і в різних галузях знань тлумачиться по-різному. Відштовхуючись від специфіки проблеми, яку ми аналізуємо, термін «синергетично-конвергентна єдність» ми тлумачимо як здійснення спільної дії в процесі злиття енергій та різних видів інформації в єдиний енерго-інформаційний потік і створення нового продукту, характеристики якого не можуть бути відтворені в тих векторах, які його створили. Щодо проблеми нашого дослідження синергетично-конвергентна єдність означає, що ідентифікація критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці повинна розглядатися крізь призму злиття уявлень про традиційну журналістику й квантову журналістику. Продуктом такої конвергенції може бути нове уявлення про одиницю аналізу (вимірювання), яка не може характеризуватися звичними для медіазнавців матеріалістичними категоріями й властивостями. Синергія повинна здійснитися на рівні конвергенції матеріалістичних і метафізичних уявлень про квант як порцію енергії, що є інформацією.

Явище крос-медійності активно вивчається в науковому середовищі з матеріалістичних позицій, про що свідчать згадані далі праці, як-от: колективна монографія «Кросмедіа: контент, технології, перспективи» (Кросмедіа: контент, технології, перспективи, 2017); статті Василик Л. (Василик, 2013; Василик, 2017), Женченко М. (Женченко, 2013), Кирилової О. (Кирилова, 2016), Пазюка Р. (Пазюк, 2017); Полковенка Т. (Полковенко, 2019), Синоруб Г. (Синоруб, 2019), Самуляк О. (Самуляк, 2013), Сарміної Г. (Сарміна, 2016; Сарміна, 2017); Хворостини О. (Хворостина, 2016; Хворостина, 2018; Хворостина, 2019); Шевченко Г. (Шевченко, 2016). Широкий досвід дослідження кросмедіа знаходимо в зарубіжних публікаціях, наприклад: Behmer M., Müller H. (Behmer & Müller, 2013); Brüggemann, M. (Brüggemann, 2002). Erdal I. J. (Erdal, 2008); Halasz F., Conklin J. (Halasz & Conklin, 1989), Köhler-Noak, C. (Köhler-Noak, 2021); Hayes G. (Hayes, 2006-1; Hayes, 2006-2), Jenkins H. (Jenkins, 2006-1; Jenkins, 2006-2) та ін.

Аналіз попередніх публікацій із результатами розгляду суті й функцій кросмедіа дозволив нам зосередитися на тих працях, автори яких висвітлюють власне бачення згаданого процесу в медіаіндустрії. Наприклад, О. Кирилова, аналізуючи явище кросмедійності, вважає, що в останнє десятиліття є «загальносвітова дискусія, яка... не втрачає актуальності... Постмодерністська спрямованість наукових підходів не вимагає творення єдиної думки щодо процесів та явищ, притаманних медійній діяльності» (Кирилова, 2016). Автор висловлює сумнів: «Навіть уживана термінологічна база має варіативний характер: основні поняття (гіпермедіа, крос-медіа, трансмедіа, конвергенція, мультимедійність тощо) визначаються плинно з можливістю оперативних трансформацій та адаптацій» (Кирилова, 2016). Цитована думка дослідника підтверджує наше передбачення про нестійкий характер як визначення явища крос-медійності, так і його опису. Хоча більш конкретно висловлює свою думку Г. Хейс, який вважає, що кросмедіа (Crossmedia) є «властивістю медіа, послуги, історії чи досвіду, що розповсюджується на різних медіа-платформах із використанням різних медіа-форм» (Hayes, 2006). Більш детальний опис кросмедіа пропонує Г. Дженкінс, який вважає, що до основних рис аналізованого явища необхідно віднести те, що «окрема історія інтерпретується незалежно в різних засобах масової інформації» (Jenkins, 2006-1). Крім того, «кожна інтерпретація є самодостатньою» (Jenkins, 2006-1). Такі інтерпретації «доповнюють одна одну» (Jenkins, 2006-1) із метою формування «всеосяжної картини події» (Jenkins, 2006-1). Відбувається розповідь-процес, що «поданий численними каналами доставки з метою створення єдиної та скоординованої картини» (Василик, 2013). У згаданому процесі «кожен канал робить свій унікальний внесок у розкриття події» (цитуємо за: Л. Василик (Василик, 2013) і Г. Дженкінс (Jenkins, 2006-1)). Про унікальність поєднання різних функцій у кросмедіа повідомляє й Г. Шевченко: «Крос-медіа – це нова комплексна стратегія поєднання особливостей медіа на структурно-функціональному та змістовному рівнях із метою налагодження максимально ефективного контакту з реципієнтом» (Шевченко, 2016).

Як ми розуміємо, відбувається не просте «злиття» інформації в потік, що наповнений новим і творчим контентом. У такому злитті відбувається зародження творчого потенціалу майбутньої синергії (спільної дії), що здійснює свій якісний і потужний вплив на аудиторію. Зазначимо, що виникає єдність, яку дослідники називають «мультимедійність» (див., наприклад, пропозицію А. Гранта, згадану Л. Василик (Василик, 2013), провести синонімічну паралель між термінами «кросмедійність» і «мультимедійність»). Детальний аналіз позиції Л. Василик свідчить про те, що автор, визначаючи функції мультимедіа й кросмедіа, не ототожнює їх: якщо мультимедіа «означило нові технологічні платформи, які здобули ЗМІ для поширення своєї інформації, викликавши тим і зміну редакційних структур у напрямі створення конвергентних ЗМІ, то крос-медіа більше розвиває філософію нової журналістики – розширення рамок традиційної комунікації через залучення ширшого кола споживачів інформації, які стають її співтворцями та зумовлюють ефект транс-медіа» (Василик, 2013). З огляду на мету нашого аналізу цікавим є акцент автора на співтворчості споживачів інформації (аудиторії в межах журналістики). Дійсно, неможливо було б отримати описуваний дослідниками ефект кросмедійності чи мультимедійності (Василик, 2017) без урахування творчої сили аудиторії, хоча кросмедіа й об'єднує у своєму потужному ресурсі синергію, за словами М. Бехмера й Х. Мюллера, «текст, фотографію, відео та аудіо» (Behmer & Müller, 2013).

Різні точки зору на функції кросмедіа висловлюються в зауваженнях А. Петерсон (Peterson, 2007) і Л. Дейлі (Dailey, 2005). Якщо п'ятнадцять років тому, наприклад, А. Петерсон стверджувала, що «стрибок від медіапрограми до перехресних медіапрограм все ще не реалізований» (Peterson, 2007: 70), то Л. Дейлі, Л. Дімо й М. Спіллман уже вбачали в конвергенції проблематику кросмедіа: «Оскільки різні медіа-платформи використовують

різні набори знакових систем (аудіо, відео, письмо, зображення та графіки)», для вимірювання результату їхнього об'єднаного впливу на аудиторію «потрібна певна форма перекладу або адаптація» (Dailey, Demo & Spillman, 2005). Виходить, що «зміст новин, створений для певної програми на певній платформі, із характерною риторикою, пристосованою частково або в цілому для перевидання на іншій платформі» і також «із різною риторикою» створює певний конгломерат, а не синергію, про яку ми згадували раніше. Автори пропонують «типологію різних форм відтворення в журналістиці новин із використанням різних засобів масової інформації» і розширюють «континуум конвергенції», описаний Л. Дейлі, Л. Дімо й М. Спіллман (Dailey, Demo & Spillman, 2005), про що згадує І. Ердал, присвятивши свою дисертацію інституційним, професійним і текстовим стратегіям та практикам у галузі мультимедійної журналістики під час виробництва новин на різних платформах (Erdal, 2008).

*Про ідентифікацію одиниці аналізу (і вимірювання)
у квантовій журналістиці*

У визначенні одиниці аналізу (і вимірювання) у кюжур ми вжили термін «крос-трансмедійність». Отже, урахувавши визначення терміна «кросмедійність», ми додали до терміна морфему «транс» й отримали слово «крос-трансмедійна». Розтлумачимо його значення. Термін «крос-трансмедійна єдність» ми пояснюємо, спираючись на визначення поняття «крос-трансмедійність», яке запропонувала у своїй дисертації й низці праць О. Хворостина (Хворостина, 2016-1; Хворостина, 2016-2). За визначенням автора, трансмедійність, або «трансмедіація полягає в поширенні взаємопов'язаного та унікального контенту на трьох і більше медіаплатформах» (Хворостина, 2021: 25). На думку дослідника, «трансмедійний художній нарратив описує картину псевдореального та ірреального світу й використовується переважно в художній літературі, кінематографі. Натомість трансмедійний документальний нарратив висвітлює картину реального (або фактичного) світу та використовується для новинних сайтів і порталів» (Хворостина, 2017: 133). Отже, спираємося на цитоване визначення терміна «трансмедіа» і похідного від нього прикметника «трансмедійний» і зауважуємо, що трансмедіація відбувається за наявності одного джерела інформації, тоді як кросмедіація може залучати інформацію з декількох джерел. У подальшому злитті (конвергенції) інформація як у трансмедіа, так і в кросмедіа циркулює однаково (подібним чином), але на початку її джерела частіше є різними. У будь-якому випадку продуктом крос-трансмедійності й конвергенції слід вважати, на наш погляд, появу певної синергії, або функціонування нового потоку (пучку) енергії, характеристики якої не дублюються в новому потоці, а відповідають ознакам як нового виду енергії (на рівні квантів), так і нових її ознак. Отже, здійснення «аналізу за одиницями» (за висловленням Л.С. Виготського (Виготський, 1932)) і вимірювання потребує ідентифікації одиниці аналізу й вимірювання не лише в процесі трансмедіації чи крос-медіації, конвергенції чи синергії, а більше за змістом поняття «квантова медіаєдність».

Доречно пригадати основні положення теорії мнemi Р. Семона (Semon, 1921) і похідну від неї теорію бібліопсихології Миколи Рубакіна (Рубакін, 1929). Ідеться про закон Гумбольдта-Потєбні, сутність якого полягає в такому: «Слово, фраза, книга суть не передавачі, а збуджувачі психічних переживань у кожній індивідуальній мнемі» (Рубакін, 1967). За теорією мнemi Р. Семона, «слід інформації, яка проходить через мозкові структури, ... залишається на певний час. Коли в мозок «входить» актуальна інформація, такі сліди активізуються, спричиняючи зміни в мозку» (Semon, 1921). Р. Семон називав такі зміни «енграмами, або записами інформації» (Semon, 1921). При цьому сукупність енграм, на думку дослідника, «утворює мнemu» (Semon, 1921). У подальшому процесі перетворень

«енграми “оживлювалися” під впливом подразників та внаслідок цього процесу входили у свідомість» (Semon, 1921), після чого «їх можна було називати екфоріями» (Semon, 1921). Після опису теорії Р. Семона М. Рубакін «висуває свої спостереження: серед найголовніших...» (Холод, 2017) слід «вважати мнему соціальною» (Semon, 1921). Разом із тим, «кожна мнema в тій або іншій мірі перекичує реальність: або додає щось своє, або віднімає» (Холод, 2017).

Вважаємо, що для ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці, незважаючи на критику дослідників (Landsberg, 2004; Pietikainen, 2007; Richards, 2002), закони Р. Семона й М. Рубакіна мають пряме відношення. Розтлумачимо своє твердження.

Оскільки сьогодні відомо, що емоційний стан реципієнта (читача, телеглядача, радіослухача, користувача електронного ресурсу) впливає (див., наприклад, праці Д. Красулевської (Красулевская, 2006); Broscha, T., Schererb, K. R., Grandjeana, D. & Sandera, D. (Broscha, Schererb, Grandjeana & Sandera, 2013); Kühne, R., Schemer, C. (Kühne, Schemer, 2013) та ін.) на якість сприйняття контенту, остільки застосування дієвості й функціональності законів Р. Семона й М. Рубакіна не викликають сумнівів. Квантова журналістика (кюжур) має свою специфіку у використанні положень згаданих законів. Наприклад, закон Гумбольдта-Потебні (сформульований М. Рубакіном) передбачає тезу про те, що «слово, фраза, книга суть не передавачі, а збуджувачі психічних переживань у кожній індивідуальній мнemi» (Рубакін, 1967). У кюжур дія згаданого закону зберігається, але гіпотетично трансформується в царині мікросвіту. Іншими словами, «поведінка» кожної окремої мнemi повинна мати свої трансформації в макросвіті, і, як ми передбачаємо, може суттєво змінити якість смислів контенту, що сприймається. Наше передбачення можна буде перевірити експериментальним шляхом лише тоді, коли буде винайдений фіксатор такого впливу на рівні мікросвіту завдяки процесам квантової сплутаності. Сьогодні зареєстровано лише факт наявності квантової сполуки й передачу такої інформації на 144 км (а в перспективі й на відстань у 1000 км: див. (Scientists take steps toward quantum communications, 2021). Про експериментальну фіксацію впливу емоційного стану реципієнта (макрорівень) на стан квантової заплутаності (мікрорівень) та навпаки поки ще зарано говорити, а отже, і про вимірювання такого впливу. За нашими даними, у науці немає прибору для фіксації згаданого впливу.

Наше звернення до пошуку критеріїв ідентифікації одиниць вимірювання (аналізу) у квантовій журналістиці (і теорії комунікації взагалі) знову привело нас до осмислення процесів конвергенції. Ураховуючи орієнтацію на конвергенцію як процес злиття «нових» і «старих» медіа, убачаємо перспективним аналіз у культурологічному смислі, на що вказував Євген Цимбаленко: «Конвергенція –... це своєрідний синтез культури виробництва й споживання інформації в результаті компромісів, зумовлених специфікою комп'ютерно-опосередкованої комунікації в мережевому соціумі: споживач шукає нову інформацію й робить зв'язки між дисперсним медіа-контентом» (Цимбаленко, 2013). Звідси випливає об'єктивна необхідність констатувати актуальність підходу автора під час ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці. Зважаючи на згаданий Є. Цимбаленком «синтез», декларуємо тезу: роздрібненість фрагментів контенту в мережі «поєднується» завдяки цілеспрямованому тезаурусному (від лат. *thēsauros* – склад, скарб, множина, скарбниця (Thesaurus, 2021)) пошуку користувача, у результаті чого породжуються нові зв'язки між раніше непоєднаними фрагментами гіпертекстів, що створює передумови для появи синергетичного змісту й закріплення його в інтелектуальному візерунку користувачів (аудиторії масмедіа). Завдяки спорідненим запитам інших користувачів за допомогою пошукових електронних ресурсів з'являється й поширюється новий синергетичний контент, цінність, обсяги, зміст якого варто

вимірювати для його подальшої класифікації та перерозподілу в кластери існуючих типологій. Оскільки тезаурусний синтез у мережі частіше здійснюють журналісти, які готують аналітичні й новинарні контенти, проблема виявлення одиниць вимірювання й аналізу постає як надактуальна. Можемо також констатувати: явище тезаурусного синтезу може розглядатися як умова для ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці.

Різні тексти в масмедіа в різному форматі з різними видами й формами подання збуджують у різних сегментів аудиторії (за типами темпераменту й характеру, статтю, соціальним станом, соціальною роллю, інтелектуальним рівнем розвитку й спеціалізацією освіти та фаху, станом здоров'я) різні фізіологічні й інформаційно-енергетичні центри сприйняття. При цьому в навколишнє середовище «викидаються» різні за обсягом й потужністю кванти («порції променистої енергії» (Квант, 2012)) і квантові пучки (порції пучків, що можуть утворювати потоки квантових пучків у вигляді хвиль). Завдяки подвоєному впливу, з одного боку, емоцій аудиторії та, з іншого боку, енергії природних реалій (погодних умов, активності Сонця, коливань Землі, магнітних бурь, енергії Космосу й земного тяжіння) із квантами конвергенції (злиття різних видів масмедіа) і кросмедіа (висвітлення одного контенту на різних платформах із потенційним продовженням змісту контенту) виникає унікальна синергія нового виду енергії, яку ми називаємо квантовою синергетично-конвергентною й крос-трансмедійною єдністю, або квантовою медіаєдністю (скорочено – «QMU» від латинського словосполучення «Quantum Media Unity»).

Для вирішення питання щодо можливості застосувати теорію вимірювання в нашому дослідженні ми звернулися до її визначення: теорія вимірювання – це «теорія про класифікацію змінних величин за природою інформації, яка міститься в числах – значеннях цих змінних величин. Походження змінної величини накладає обмеження на безліч дій, які можна виробляти із цією величиною. Іншими словами, для кожної змінної величини є клас допустимих перетворень (КДП), які коректно пишуться для всіх значень цієї величини. Класифікація величин за вимірністю була запропонована С.С. Стівенсом 1946 року. Кожна група величин, що мають спільні допустимі перетворення, називається шкалою вимірювань» (Терія измерений, 2021). Цитоване означає, що для квантової журналістики не можуть бути ті самі одиниці вимірювання й одиниці аналізу, якими послуговуються фізики чи фахівці із квантової механіки. Також смисл цитати свідчить про те, що в журналістиці є притаманні лише її сфері когніцій одиниці вимірювання й аналізу (наприклад, види жанрів; стилі жанрів; лексика жанрів; стилі текстів; слово, речення, словосполучення, синтагма, лексема, текст). У квантовій механіці серед одиниць вимірювання можемо згадати, наприклад, квант, але ні одиниці вимірювання, ні одиниці аналізу журналістики чи квантової механіки не підходять для аналізу й вимірювання у квантовій журналістиці, що дозволяє нам запропонувати власний підхід до ідентифікації одиниць вимірювання й аналізу процесів, що відбуваються у квантовій журналістиці. Такою декларацією ми не продовжуємо відому дискусію між «фізиками» та «ліриками» (Snow, 2001; Богданов, 2011; Игнатова, 2015), які стверджували або тезу про те, що між «наукою» і «гуманітарною наукою» не може існувати союзу (Snow, 2001), або тезу, що спростовувала таку можливість (Богданов, 2011; Игнатова, 2015). Констатуємо власну позицію, яка більше подібна до кантівського підходу. І. Кант стверджував, що до певних категорій гуманітарного порядку неможливо застосовувати будь-які вимірювання, крім моральних (наприклад, «екстенсивні величини») (Kant, 2004; Kant, 2016). Для інших же категорій, навпаки, можливо й доцільно залучати точне вимірювання.

Аналіз вищезазначених особливостей крос-медіа й конвергенції в масмедійній діяльності дозволив нам дійти висновку про те, що автори розглядають крос-медіа, якому притаманна конвергентність, і не звертають уваги на суттєвий, на наш погляд, потенціал згаданого багатоплатформенного злиття в його синергетичному потенціалі. Останній

орієнтує нас більше вже не на конвергентний або крос-медійний рівні журналістської творчості, а на рівень певної всюдисущності, не органічної, а в деякому смислі хаотичної нелокальності процесів, що описує принцип невизначеності В. Гейзенберга («неможливо визначити значення всіх властивостей системи одночасно») (Копенгагенська інтерпретація, 2021).

Спираючись на неглибокий аналіз результатів попередніх досліджень, викладених нами й пов'язаних із проблемою ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці, ми визначили *об'єктом* подальшого дослідження процес формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці, *предметом* – ідентифікацію критеріїв згаданого процесу.

Метою нашої праці став пошук та ідентифікація критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці (кюжур).

Методи й методика дослідження

У подальшому дослідженні доречними, на наш погляд, є методи трьох груп, а саме: загальні філософські, наукові (практичні й теоретичні) методи.

Серед загальних методів валідними для реалізації поставленої мети вважаємо метод *квантового монізму*, що спирається на поняття холізму Я. Смутса (Smuts, 1926) і С. Холдейна (Холдейн, 1931). Певна методологічна валідність застосовувалася нами з опорою на ідеї реалізму, представники якого стверджували, що, «крім звичайного вигляду емпіричної залежності об'єктів і їх властивостей, знайомих нам із повсякденного життя, немає ніякого іншого (філософськи цікавого) сенсу, у якому повсякденні предмети та їхні властивості можна було б зумовити тим, що вони залежать від будь-чийх лінгвістичних практик, концептуальних схем або щось ще» (Miller, 2019).

Необхідно розтлумачити холізм як базове поняття для розуміння квантового монізму, тому згадаємо, що в перекладі із грецької мови термін «*ὅλος*» (або українською мовою «холізм») означає «все, ціле». За визначенням автора терміна Яна Смутса, холізм – це «єдність дійсності в усьому її діапазоні, єдність життя в усіх її формах, єдність ідей всієї людської цивілізації і єдність людського духу з таємницею Космосу в релігійній вірі й прагненні» (*переклад наш – О.Х.*) (Smuts, 1926). Іншими словами, холізм декларує ідею про «цілісність світу як наслідок творчої еволюції, що спрямовується нематеріальним і непізнаваним “фактором цілісності”» (Холізм, 2021).

Ідею цілісності світу (холізму) активно розробляв колектив дослідників кафедри теорії культури й філософії науки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (Цехмистро, 1972; Цехмистро, Бобкова, 1977; Цехмистро, 1981; Цехмистро, 1985; Тягло, 1987; Тягло, 1991; Тягло, 2003; Тягло, 2018; Тягло, 2019; Концепция целостности, 1987; Цехмистро, 1989). Головним результатом досліджень перелічених авторів є констатація того, що елементарні процеси мікросвіту є неподільними. Лідер харківської школи апологетів холізму І.З. Цехмистро «аналізує конкретний прояв діалектики множинного і єдиного у властивостях природи й приходиться до висновку, що уявлення про світ як про різноманіття має бути доповнене поданням про нього як про неподільне ціле на субквантовому рівні» (Цехмистро, 1972). Виникає запитання по те, що вважати субквантовим рівнем: мікросвіт чи макросвіт? Можливо, під терміном «субквантовий рівень» автор мав на увазі той, що забезпечує єдність і цілісність як матеріального, так й ідеального аспектів (Вертель, Кузикова, Важинский, 2021; Цехмистро, 2002). У такому тлумаченні термін «субквантовий рівень» приймається надалі в нашому дослідженні. Слід визнати, що ідеї холізму сьогодні мають відчутний вплив, оскільки їхній автор (Jan Smuts) «закликав до трансформованого,

онтологічного розуміння світу як нематеріалістичного процесу, емерджентність, органічної дії в енергії та інформації..., який сприяв появі уявлень про хаос і порядок, фундаментально вплинув на науку про складність і виникнення складних адаптивних систем» (Wuk, 2021).

Необхідно підкреслити, що холізм, як зазначає С. Оянг (Auyang, 1999), – це ідея про те, що «різні системи (наприклад, фізичні, біологічні, соціальні) слід розглядати як єдине ціле, а не просто як сукупність частин» (Auyang, 1999). Таке методологічне пояснення холізму відповідає нашому загальному баченню Єдності, про яку ми повідомляли раніше (Холод, 2020), а саме: «Тканина Буття складається з тотожності Свідомості й Події. Тотожність Свідомості й Подія спричиняють народження Інформації. Разом вони утворюють Єдність» (Холод, 2020) і яку ми виразили формулою (Холод, 2020) (далі подається україномовний варіант формули):

$$\epsilon = \cup \{ \text{Б} \Rightarrow [(\text{Св.} \equiv \text{Под.}) \Rightarrow \text{І}] \}, \quad (1)$$

де:

ϵ – Єдність (наближена до поняття «холізм» у розумінні Я. Смутса),

Б – Буття,

Св. – Свідомість,

Под. – Подія,

І – Інформація,

$=$ – знак «дорівнює»,

\cup – знак «об'єднання»,

\equiv – знак «тотожність»,

\Rightarrow – знак «отже», або «спричиняє»;

$\{ \}, [], ()$ – знаки «дужки», для визначення порядку операцій.

Формула читається таким чином: «Єдність дорівнює об'єднанню Буття, що спричиняє союз тотожності Свідомості й Події; із такої тотожності з'являється Інформація».

Для ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці варто також урахувати, що холізм «одночасно й концепція, і фактор: поняття, що означає все в цілому, фактор, тому що ціле, яке він означає, є реальними факторами, які складають таке ціле» (*переклад наш – О.Х.*) (Smuts, 1926). Виникає запитання про те, як згадане Ціле (Єдність) вимірювати з методологічної позиції холізму. Також виникає запитання про вибір одиниць вимірювання «холістичної» Єдності.

Оскільки в складі Єдності є енергія, варто звернутися до відомих (Tal, 2020) одиниць, завдяки яким здійснюється її вимірювання. Наприклад, «у фізиці енергія зазвичай позначається латинською літерою «Е». У Міжнародній системі одиниць (SI) енергія вимірюється в джоулях. У системі СГС («сантиметр – грам – секунда» – *примітка наша – О.Х.*) – в ергах... В атомній і ядерній фізиці, а також у фізиці елементарних частинок енергію вимірюють електрон-вольтами, у хімії калоріями, у фізиці твердого тіла градусами Кельвіна, у спектроскопії оберненими сантиметрами, у квантовій хімії Гартрі» (Енергія, 2021). Звідси виникає наступне запитання про методологічне підґрунтя ідентифікації одиниць вимірювання (а також аналізу) у межах квантової журналістики.

Отже, у розумінні поняття «метод квантового монізму» ми відштовхуємося від визначення, що запропонував Дж. Шаффер. Автор вважає, що квантовий монізм – це «фундаментальний шар реальності», який «складається не з частинок або струн, а з самого

Всесвіту, що розуміється не як сума речей, що складають, а як єдине заплутане квантове становище» (Schaffer, 2010-1; Schaffer, 2010-2). Ми приєднуємося до думки Дж. Шаффер щодо того, що «світ має частини, але здебільшого є залежними фрагментами єдиного цілого» (Schaffer, 2010-2: 33).

Підсумовуючи аналіз сутності холізму, ми маємо підстави стверджувати ідею про те, що метод, який ґрунтується на концепції Єдності всього в усьому, є тим самим за змістом, що стверджується в теорії Єдиного, або в теорії квантового монізму, про що влучно писав Г. Пьос: «У своєму нинішньому вигляді *квантовий монізм* (подано курсивом нами – О.Х.) слід розглядати як ключову концепцію сучасної фізики. Це пояснює, чому «краса», що розуміється як структура, кореляція й симетрія між зовні незалежними сферами природи, не є «непродуманим естетичним ідеалом», а є наслідком природи, що походить з одного квантового стану. Крім того, квантовий монізм також усуває шип мультивсесвіту, оскільки він передбачає кореляції, що реалізуються не тільки в конкретному дитячому всесвіті, а й у будь-якій окремій гілці мультивсесвіту, наприклад, протилежні напрямки заплутаних спинив у стані Ейнштейна-Подольського-Розена» (Päs, 2019).

Із числа наукових методів, що можна застосовувати як методологію нашого дослідження, були обрані практичні (емпіричні) методи: спостереження, опис і вимірювання.

Спостереження було застосовано нами як цілеспрямоване й організоване сприйняття теорій, поглядів і положень про специфіку й особливості процесу вимірювання та ідентифікації критеріїв пошуку одиниць аналізу й вимірювання в межах різних галузей знань. Разом із тим ми застосовували *метод опису* як фіксацію результатів згаданих спостережень. *Методом вимірювання* ми послуговувалися для порівняння існуючих систем одиниць вимірювання із запропонованою нами оригінальною системою вимірювання.

Наукові теоретичні методи, що допомогли нам здійснювати дослідження, були такі: формалізація, аксіоматизація, аналіз і синтез, дедукція й індукція, узагальнення, аналогія й абстрагування. Завдяки *формалізації* нам удалося побудувати абстрактно-математичну модель, що спрямована на розкриття сутності процесу вимірювання у квантовій журналістиці. *Метод аксіоматизації* дозволив висунути ряд положень, що не вимагали доведення, і виведення на їхній базі тез, які утворили аксіоматичну теорію щодо формування уявлення про одиниці аналізу й вимірювання у квантовій журналістиці. Рефлексією щодо існуючих нині підходів, концепцій і теорій вимірювання ми здійснили завдяки *методам аналізу й синтезу*, спочатку розчленували поняття «вимірювання», «одиниця вимірювання», «квантова журналістика» на їхні складники, після чого з'єднали їх у єдину концепцію навколо тлумачення терміна «ідентифікація критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці». Застосовуючи спостереження за низкою дрібних одиничних фактів, що фіксувалися в існуючих уявленнях про одиниці аналізу й вимірювання в інших галузях знань, ми вивели загальні положення (*метод індукції*). Паралельно нам довелося формулювати детальні положення від тих загальних, що були сформульовані раніше (*метод дедукції*).

Під час здійснення дослідження зручним методом став *метод аналогії*, який дав нам можливість сформулювати висновки про подібність ознак (наприклад, у системі «сантиметр – грам – секунда», або СГС), переносючи такі ознаки на загальне уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці. При цьому в дослідницькому процесі ми застосовували *метод абстрагування*, який дозволяв нам відволікатися від низки властивостей і відносин матеріалістичного трактування процесу вимірювання, а також від квантового ефекту Спостерігача, який об'єктивно фіксує свій вплив того, хто вимірює, на результат того, що він вимірює. Для встановлення загальних властивостей і ознак одиниць

аналізу й одиниць вимірювання у квантовій журналістиці ми послуговувалися *методом узагальнення*.

Результати й обговорення

Відповідь на поставлене запитання ми шукали в працях Е. Талья (Tal, 2020) і Г. Пааса (Päs, 2019). Е. Таль зауважує, що «більшість (але не всі) сучасних авторів згодні з тим, що вимірювання – це діяльність, яка включає взаємодію з конкретною системою з метою представлення аспектів цієї системи в абстрактних термінах (наприклад, у термінах класів, чисел, векторів тощо). Ця характеристика також підходить для різних видів перцептивної й лінгвістичної діяльності, які зазвичай не вважаються вимірюваними, і тому дуже широкі, щоб вважатися визначенням вимірювання» (Tal, 2020). Про історію проблеми вимірювання у філософії Е. Таль також висловив думку щодо того, що «філософія вимірювання вивчає концептуальні, онтологічні, епістемічні та технологічні умови, що роблять вимірювання можливим і надійним» (Tal, 2013). При цьому автор зазначив, що останніми десятиліттями з'явилася наука, представники якої «підкреслюють матеріальні й історичні виміри вимірювання та взаємозв'язки між вимірюванням і теоретичним моделюванням» (Tal, 2013). Важливим, на наш погляд, висновком, до якого доходить Е. Таль, є той, у якому дослідник констатує необхідність визнати існування «чотирьох характеристик нової дослідницької програми у філософії вимірювання: гносеологічна, когерентна, орієнтована на практику й та, що ґрунтується на моделях» (Tal, 2013). Вважаємо доцільною філософську класифікацію характеристик програми у філософії вимірювання, оскільки ми знаходимося на шляху пошуку не лише уявлень про можливе вимірювання, але й чинимо спробу пошуку й визначення одиниці такого вимірювання.

У спробі ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу та одиницю вимірювання у квантовій журналістиці ми не можемо спиратися лише на такі Евклідові параметри вимірювання, як величина та кількість (Grattan-Guinness, 1996). У математиці Евкліда ми зустрічаємо поняття «відношення», яке визначає головне підґрунтя для оцінки параметрів будь-якого вимірювання. Отже, не величина й кількість, а відношення кладеться в основу вимірювання давньогрецького філософа. Зазначимо, що Евклід не пропонує конкретну одиницю вимірювання відношення.

На відміну від Евкліда, Арістотель ідентифікував кількість і якість, а не величину й кількість, що, на наш погляд, наблизило мислителя до визначення формалізованих показників згаданих категорій. Під величинами Арістотель мав числа, до яких додавав лінії й поверхні, а також згадував тіла. У його філософських трактатах (наприклад, «Категорії» (Арістотель, 2021)) можемо зустріти категорії «час» і «місце». Кожна Арістотелева категорія має підвидову диференціацію. Наприклад, категорія «кількість» умовно розподілена філософом на дві групи: неперервна кількість і дискретні величини. До першої групи Арістотель відніс поверхню, тіло, час і місце, а до другої – номер і мовлення (Арістотель, 2021). З огляду на сучасні системи обчислення й вимірювання Арістотелеві підкатегорії «поверхня», «тіло», «час» і «місце», а також «номер» (тобто «число») ми можемо вимірювати. Підкатегорія «мовлення» сьогодні є проблемною для вимірювання. Відомо, що для вимірювання інтонації (тон голосу, інтенсивність звучання, темп мовлення й тембр голосу) є відповідні одиниці вимірювання. Наприклад, «одиницею абсолютної шкали гучності є сон. Гучність в 1 сон – це гучність безперервної чистої синусоїдальної тони частотою 1 кГц, що створює звуковий тиск 2 мПа» (Громкість звука, 2021). Дотепер під час вимірювання мовлення відсутня одиниця, наприклад, «духовність», оскільки вона не є матеріалістичною категорією, а більше метафізичною. Щоправда, є умовні побутові поняття ступеня (міри) духовності: висока/низька духовність, які не підлягають формальному (цифровому) вимірюванню/обчисленню.

Повертаючись до Арістотелевої категорії «якість», зазначимо, що філософ диференціює її на два види властивостей: «стійкі» і «минуці». До стійких властивостей Арістотель відніс підкатегорії «знання», «чесноти» (справедливість, розсудливість), а до минутих властивостей – «тепло», «холод», «хвороби», «здоров'я» та ін. (Арістотель, 2021). Зрозуміло, що дотепер немає одиниці вимірювання знань, справедливості й розсудливості, хоча такі властивості, як «тепло» і «холод», можна виміряти й виразити у формалізованому вигляді. Навіть хвороби завдяки інтенсивності протікання умовно можна виміряти в стадіях, етапах, ремісіях тощо, але не у формалізованих одиницях вимірювання. Отже, дотепер ми маємо відносні уявлення про точність вимірювання (визначення міри й ступеня) стану здоров'я.

Де в чому інший підхід до проблеми ідентифікації одиниць вимірювання різних явищ і процесів був запропонований у Середньовіччі Д. Скотом, який вважав, що вимірювання (або фіксація змінення ступеня якості) можна здійснювати завдяки складанню й відніманню менших ступенів згаданої якості (Tal, 2020). На відміну від Е. Таля, дослідники Р. Кохен (R.S. Cohen) і Дж. Стачел (J.J. Stachel) звернули увагу на результати розміркувань Н. Орезм (N. Oresme), яка «встановила підмножину якостей, що піддалися кількісній обробці, чим кинула виклик суворій Арістотелевій дихотомії між кількістю і властивостями» (Cohen & Stachel, 1979). Зважаючи на такі висновки, можемо висловити думку про те, що між давньогрецькими філософами й мислителями Середніх віків у питаннях пошуку критеріїв вимірювання не було єдиного підходу. Ми вбачаємо користь таких різних думок у тому, що можемо додати до Евклідових критеріїв «величина», «кількість» і «відношення» Арістотелеві критерії «якість» і «кількість». Доречним також для нашого дослідження є згадування про такий скотівський критерій, як «сума» й «різниця» між ступенями кількісних показників якості. Не можемо пройти повз орезмівський критерій «підмножини якостей, що піддалася кількісній обробці» (Cohen & Stachel, 1979). Таким чином, формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання в традиційному уявленні про журналістику (ширше – теорію комунікації) ми не можемо здійснювати без урахування вищезазначених критеріїв ідентифікації такої одиниці. Так не є у квантовій журналістиці, оскільки у квантовій механіці, від якої відштовхується квантова журналістика, немає тих категорій і понять, які циркулюють у класичній (традиційній) журналістиці (також і в класичних уявленнях про теорію комунікації).

Відомо, що І. Кант запропонував диференціацію величин на ті, які можна вимірювати (екстенсивні величини: наприклад, довжина) і які не можна вимірювати (інтенсивні величини: наприклад, кольори, тепло) (Kant, 2016). Від початку XIX століття й до сьогодні формується «теорія вимірювань», яка спирається на вагомий для матеріалістів результати практичних досліджень Дж. Максвелла (Maxwell, 2010), Г. Гельмгольца (Helmholtz, 2017); Е. Маха (Mach, 1960); А. Пуанкаре (Poincaré, 1916–1956; Poincaré, 1892–1897; Poincaré, 1905–1906), що детально аналізуються критиками й апологетами (Hölder, 1901; Darrigol, 2003; Michell, 1990; Michell, 2009; Schlaudt, Huber, 2015; Biagioli, 2018; Neuber, 2018). Слід зауважити, що теорія вимірювань базується на математичних розрахунках і в останні сорок років активно обговорюється дослідниками (Andreas, 2008:379–394; Giordani & Mari, 2012:2144–2152; Mari & Sartori, 2007:233–242; Mari, 2000:71–84; Mari, 2003:17–30; Mari, 2005:259–266; Measurement Theorem, 1985; Niederée, 1992:237–276; Rossi, 2006:34–50; Theory and Measurement, 1984). Разом із прихильниками теорії вимірювання серед авторів побутує й критика такої (Finkelstein, 1984-1:25–34; Finkelstein, 1984-2:3–14; Frigerio, Giordani & Mari, 2010: 123–149). Наприклад, Л. Фінкельштейн вважає, що фундаментальні проблеми лежать за межами теорії вимірювання. Головною думкою опозиційного погляду дослідника є твердження про те, що вимірювання слід застосовувати в широкому діапазоні різних галузей знань і досліджень. Для таких вимірювань сьогодні є актуальним широке визначення вимірювання, а не лише математичне, фізичне, хімічне, технічне чи філософське. На думку

Л. Фінкельштейна, «наука про вимірювання повинна охоплювати весь спектр додатків вимірювання й повинна прагнути надати універсальну основу концепцій і принципів для всіх додатків вимірювання» (Finkelstein, 2009: 1270–1277).

Пошуки науково обґрунтованих способів й одиниць вимірювання здійснюється філософами від початку XIX ст. і може бути узагальненим у таких п'яти напрямках наукової думки: «математична теорія вимірювання, операціоналізм, реалізм, конвенціоналізм і теоретико-інформаційні звіти, що ґрунтуються на моделях рахунку» (Tal, 2020). Звертаємо увагу на те, що Е. Таль, який описує детально математичну теорію вимірювання, здійснює такий опис з позиції матеріаліста. Відомо (Вимірювання, 2021), що матеріалісти звертаються до найпростішого рівняння вимірювання, яка виражається таким чином:

$$Q=q[Q], \quad (2)$$

«де:

Q – значення фізичної величини;

q – числове значення фізичної величини, тобто число, рівне відношенню розміру фізичної величини до розміру одиниці вимірювання.

[Q] – одиниця вимірювання, тобто це фізична величина певного розміру, якій присвоєно числове значення, рівне одиниці» (Вимірювання, 2021).

Якщо спиратися на ідею вимірювання, формалізовану рівнянням 1, ми змушені визнати, що вимірювати можна, по-перше, лише фізичні об'єкти, по-друге, лише ті фізичні об'єкти, які між собою мають відношення, по-третє, процес математичного вимірювання можливий лише за умови, якщо фізичній величині вже присвоєно певне числове значення. Дотримання трьох зазначених умов описував ще Г. фон Гельмгольц (Helmholtz, 1887–1971), що притаманно класичному підходові до вимірювання, свого часу підтриманого О. Гольдером (Hölder, 1901). Були спроби інакше підійти до вимірювання. Таку спробу описав Дж. Мічелл (Michell, 1993), згадуючи Б. Рассела й А. Уайтхеда, які запропонували репрезентативну теорію вимірювання (РТВ), або Representational Theory of Measurement (скорочено – RTM) (Whitehead, & Russell, 1910, 1912, 1913). Процес вимірювання РТВ пояснює як «процес присвоєння чисел атрибутам або характеристикам емпіричного світу таким чином, щоб відповідні якісні емпіричні відносини між цими атрибутами або характеристиками відбивалися в самих числах, а також у важливих властивостях системи числення» (Voumans, 2012). Дещо інакше тлумачить сутність РТВ Дж. Мічелл, визнаючи, що «вимірювання містить відображення між величинами атрибута й числами таким чином, що відносини між числами представляють відносини між величинами...» (Michell, 2005). При цьому «таке відображення вважається ключовою ознакою, від якої залежить вимірювання» (Michell, 2005). Спираючись на два визначення репрезентативної теорії вимірювання, маємо зазначити, що в обох варіантах теорії вимірювання за основу приймаються матеріалістичні параметри (числа, об'єкти, відношення між об'єктами й відношення між числами). Такий підхід до вимірювання може не задовольнити наш дослідницький запит, який ґрунтується більше на тезах квантового монізму (у широкому значенні – на положеннях, що є близькими до метафізики, про які повідомляє К. Пикок (Peacocke, 2015)). Тому в методологічному плані ми не можемо спиратися на жодний варіант математичної теорії вимірювання, урахувавши при цьому думку Е. Таля, який вважав, що «теорія вимірювань є досить різномірною науковою дисципліною» (Tal, 2020), оскільки різномірні знання «підтримують широкий спектр поглядів на онтологію, епістемологію та семантику вимірювання» (Tal, 2020). До згаданого факту дослідник також відносить інформацію про дві основні відмінності між теоріями вимірювання: по-перше, це стосується «природи релятивів або «об'єктів», числа відносин яких повинні відображати» (Tal, 2020). Такі відношення можуть виражатися «чотирма різними способами: як конкретні індивідуальні об'єкти, як якісні спостереження

конкретних індивідуальних об'єктів, як абстрактні уявлення окремих об'єктів або як універсальні властивості об'єктів» (Tal, 2020). Після такого переліку Е. Таль робить висновок: «Яка інтерпретація буде прийнята, багато в чому залежить від метафізичних й епістемних поглядів автора» (Tal, 2020). Саме тому ми не можемо прийняти в методологічному плані існуючі варіанти лише математичної теорії вимірювання. Нашу думку підтверджує позиція Дж. Дейвіда, який вважає, що «розуміння основної природи й логіки вимірювання... має центральне значення для інтерпретації як фізичних наук, так і наук про розум» (David, 2013). Дослідник зважає на науки про розум, що орієнтують нас не лише на математичні інтерпретації теорії вимірювання, а й на психологічні (наприклад, квантової психології (Byrne & Hall, 1988; Chalmers, 1996), фізичні (Everett, 1957; Hall, 1996) і на метафізичні підходи до вивчення специфіки процесів вимірювання (Fisher, 2005). Оскільки наше дослідження наближується до вивчення тих явищ і процесів, які пояснити не може поки що матеріалістична наука, варто орієнтуватися на метафізику, про доцільність звернення до якої писав В. Фішер: «Світ ділиться не на тих, хто дотримується й тих, хто не дотримується метафізичних доктрин, а скоріше на тих, хто звертається до них із якоїсь причини, і тих, хто звертається до них без причини» (Fisher, 2005: 12). Причина, із якої ми звертаємо свою увагу на метафізичні методи, очевидна й згадана раніше. Додамо лише, що й метафізика не в стані сьогодні пояснити все, що пояснює матеріалізм (діалектика в термінології Арістотеля), а іноді може бути необ'єктивною, тому що «будь-яка інтерпретація робить свій об'єкт однозначним і, надаючи доступ до нього, обов'язково також перешкоджає доступу до нього» (Gadamer, 1991: 8). Разом із тим вимірювання, що здійснюються дослідниками в гуманітарних науках, залишаються без ґрунтовної критики з боку представників фундаментальних і прикладних наук.

У гуманітарних науках відбувається амбівалентний процес, суть якого вбачаємо, з одного боку, у прагненні, наприклад, вимірювати тестами (психологи) чи багатотисячними опитуваннями (соціологи) ті явища (по суті своїй метафізичні), які з давніх часів не піддавалися вимірюванню (наприклад, душевні хвилювання, навколосмертні відчуття, індекс щастя, рівень кохання чи розчарування тощо). Матеріалісти-гуманітарники, що здійснюють спроби вимірювання, заперечують метафізичні методи, що в результаті робить їх «метафізиками в негативному смислі» (Fisher, 2005), оскільки «найбільш популярні використовувані статистичні методи залишають неперевірені життєво важливі гіпотези щодо кількісної структури змінних, нібито вимірюваних за допомогою тестів, опитувань й оцінок» (Michell, 2000). Звідси випливає висновок про те, що «недосліджена метафізика залишається некритично впровадженою в рамки заходів і їх обґрунтувань із невідомими потенційними наслідками» (Fisher, 2005). Знову постає питання щодо можливості/неможливості здійснювати вимірювання якісного характеру в гуманітарних науках (наприклад, шкала Раша, або «система психолого-педагогічних вимірювань, яку створив данський математик Георг Раш» (Аванесов, 2021). Автор згаданого інструменту вимірювання базував його на психолого-педагогічному ґрунті (Rasch, 1960; Rasch, 1961; Rasch, 1977; Rasch, 1980) і мав послідовників у різних країнах світу (Аванесов, 1982; Аванесов, 2005; Деменченко, 2010; Ким, 2005; Смирнова, 2005; Bardaglio, Settanni, Marasso, Musella, & Ciairano, 2012; Bond & Fox, 2007; Myers, Wolfe, Feltz, & Penfield, 2006). Модель Раша (RM) передбачає «два взаємозалежних об'єкти вимірювань – рівні складності завдань і рівні підготовленості випробовуваних. У RM ці об'єкти беруть участь одночасно, у рамках одного загального дослідження. Тому такий вимір часто називають спільно проведеним (joint measurement)» (Аванесов, 2021). Звернемо увагу на той факт, що модель Раша є не простою моделлю вимірювання результатів педагогічного процесу, а методом «трансформації вихідних тестових результатів в інтервальну шкалу натуральних логарифмів» (Аванесов, 2009). Як зазначає В.С. Аванесов, «у цьому визначенні головне – процес трансформації вихідних

тестових балів у шкалу натуральних логарифмів, після чого, власне, і з'являється вимірювання. До процесу логарифмічного перетворення вихідні бали випробовуваних не розглядаються як вимірювання» (Аванесов, 2009). Вважаємо, що звернення Г. Раша до лише математичних засобів розв'язання проблеми вимірювання в педагогічних дослідженнях є суто матеріалістичним підходом, який не враховує згадані нами раніше метафізичні процеси, як-от: рівень щастя, ступінь закоханості, передсмертні відчуття тощо. З іншого боку, знову звертаємо увагу на педагогічний ухил вимірювань, запропонованих Г. Рашем. Спираючись на такі зауваження, констатуємо, що модель Раша не має перспектив як метод вимірювання у квантовій журналістиці.

В астофізичній групі досліджень також немає єдності в оцінці засобів і шкал вимірювань. В астрономів є різні засоби вимірювання. Дослідники вимірюють відстань між зірками «по червоним зміщенням, триангуляції, здатності світитися» (Bennett, 2016). Дослідник припускає, «що такі форми процвітають лише як непрямі вимірювання, ... тому що вимірювана кількість відповідає (скажімо) великій аксіомі. Лише так можливе збереження структури в числах (завдяки шкалі). Лише тоді може існувати законний зв'язок між кількістю і рухом, наприклад, – показчик на датчику, який відбиває кількість у числах (попередню, доказову; таку, що вимагається)» (Bennett, 2016).

Не всі дослідники вважають, що вимірювання повинно стосуватися самих об'єктів. Висловлювалася думка про те, що вимірювати необхідно не самі об'єкти, а їхні властивості й величини, оскільки саме такий підхід дає можливість здійснити «реалістичне пояснення законів природи і причинно-наслідкових зв'язків» (Swoyer, 1987).

Разом із тим варто, на наш погляд, урахувати спроби здійснення вимірювань у гуманітарних науках завдяки введенню класифікації шкал для вимірювання й поєднанню їх із теорією математичних кількісних вимірювань (Suppes, 1951; Scott & Suppes, 1958; Suppes, 1960). Завдяки такому поєднанню з'явилася Репрезентативна теорія вимірювання (англ. мовою – RTM). Автори теорії вважали, що вимірювання повинно бути побудовою «відображень з емпіричних реляційних структур у числові реляційні структури» (Krantz, Luce, Suppes & Tversky, 1971: 9). Слід урахувати, що RTM припускала ситуацію, за якої «правила кількісної оцінки повинні ґрунтуватися на відомих емпіричних структурах і не повинні вибиратися довільно для відповідності даним» (Tal, 2020). Дослідники, зважаючи на згадане правило, із позицій репрезентативної теорії вимірювань досліджували «якість шкали непрямого та прямого масштабування інтенсивності емоційних переживань» (Junge & Reizenzein, 2016). За наслідками трьох серій досліджень автори декларували висновок про те, що «масштабування звичайної різниці дозволяє вимірювати інтенсивність емоцій на рівні метричної шкали для більшості учасників. Як наслідок, кількісні теорії емоцій стають підданими емпіричному тестуванню на індивідуальному рівні за допомогою непрямих вимірів емоційного досвіду» (Junge & Reizenzein, 2016).

Вважаємо за необхідне врахувати думку А. Пуанкаре про те, що вимірювання як у гуманітарних науках (наприклад, у педагогіці, психології, соціології), так і у фундаментальних науках (наприклад, у геометрії, фізиці, математиці, хімії) зведено до процедур, які використовуються для визначення рівностей між «тривалістю, виникають із несвідомої переваги вчених до описової простоти, а не з будь-яких фактів про природу. Так само вибір учених для подання простору з евклідової або неевклідової геометрії визначається не досвідом, а міркуваннями зручності» (Poincaré, 1917). Для визначення критеріїв пошуку й формулювання певного правила для ідентифікації одиниць вимірювання й одиниць аналізу у квантовій журналістиці ми повинні врахувати, що «у нас немає прямої інтуїції ні одночасності, ні рівності двох тривалостей. Якщо ми думаємо, що в нас є ця інтуїція, це ілюзія. Ми замінюємо її деякими правилами, які застосовуємо майже завжди, не

зважаючи на них. Але яка природа цих правил?» (Poincaré, 1898). Ми тепер уже знаємо, що немає «ні загального правила, ні суворого правила; безліч маленьких правил, що застосовуються до кожного конкретного випадку. Ці правила нам не нав'язують, і ми можемо розважатися, винаходячи інші; але їх не можна було відкинути, не сильно ускладнивши формулювання законів фізики, механіки та астрономії. Тому ми вибираємо ці правила не тому, що вони вірні, а тому, що вони найбільш зручні» (Poincaré, 1898). Зважаючи на думку А. Пуанкаре, ми доходимо висновку про те, що будь-яке вимірювання (як у галузі фундаментальних наук, так і в царині гуманітарних наук) має ключову особливість: воно (вимірювання) здійснюється зручним способом для того, хто вимірює, і частіше не підлягає єдиному загальноприйнятому правилу (закону). Отже, ідентифікація критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу, а також про одиницю вимірювання у квантовій журналістиці потребує окремого розгляду.

Є й інша думка в поглядах на константність вимірювань (наприклад, у реалістів, які вважають, що є реалізм по відношенню до вимірювання, а не щодо об'єктів вимірювання (Byerly & Lazara, 1973; Mundy, 1987; Swoyer, 1987; Trout, Nordness, Pierce & Epstein, 2003). Дослідники вважають, що «деякі вимірні властивості існують незалежно від переконань й умовностей людей, які їх вимірюють, і що існування та структура цих властивостей забезпечує краще пояснення ключових особливостей вимірювання» (Tal, 2020). Виходячи зі змісту цитати, ми повинні визначити для виконання мети нашого дослідження те, які «вимірні властивості» існують об'єктивно та «незалежно від переконань й умовностей людей, які їх вимірюють» (Tal, 2020). До наших зауважень варто додати й думку про те, що «вимірювання – це не репрезентативна діяльність, а, скоріше, діяльність із наближення незалежних від розуму чисел» (Michell 1994: 400). Отже, ми знову зустрічаємо згадування про числа як фіксатори результатів процесу вимірювання. Сьогодні таку думку підтримують не всі філософи-реалісти, стверджуючи, що «кількість не має нічого спільного з числами, оскільки числові й нечислові структури можуть бути кількісними» (Wolff, 2020). Вважаємо, що існування двох майже протилежних думок про засоби відображення відношень між тим, що вимірюється, і тим, чим вимірюється об'єкт, свідчать про відсутність сталої позиції й нерозв'язаності проблеми ідентифікації одиниць вимірювання як кількісних, так і якісних відношень й оцінок.

Для ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці цікавими, на наш погляд, є спроби синтезу теорії інформації й теорії вимірювання (Finkelstein, 1975; Mari, 1999). Дослідники вважають доцільним такий синтез, оскільки процес вимірювання підлягає «принципам представлення сутностей та відносин між ними за допомогою системних символів», розглядаючи ці принципи «як розширення та створення основних концепцій вимірювань» (Finkelstein, 1975). Між символами й тими об'єктами, які вони означають у процесі вимірювання, повинен фіксуватися певний зв'язок. Останній може мати різні абстрактні рівні, «від фізичного рівня, який розглядає передачу енергії через сигнали на різні рівні інформації, носіями якої є самі сигнали» (Mari, 1999). До таких рівнів Л. Марі відносить три: синтаксичний, семантичний і прагматичний, маючи на увазі думку Ч. Пірса про три складники будь-якого семіотичного процесу, пов'язаного з функціонуванням знаків (Peirce, 1885).

На кожному рівні вимірювання відбувається відповідний процес. Якщо вимірювання «можна інтерпретувати як набір елементів з визначеного набору» (Mari, 1999), на синтаксичному рівні відбувається розрізнення елементів, які «були обрані з тих, що раніше не були обрані» (Mari, 1999). На семантичному рівні можна «порівнювати/використовувати відповідно до критеріїв, які залежать від типу шкали вимірюваної величини» (Mari, 1999). При цьому «результати вимірювань дійсно є значеннями морфізма, тобто пов'язані з вимірюваними об'єктами за допомогою відповідних «сміслових» функцій, і такі функції

зберігають відносини, визначені між речами» (Mari, 1999). На прагматичному рівні визначається, що «вимірювана величина вбудована в мережу атрибутів, взаємно пов'язаних відносинами, у яких вони фігурують; результати вимірювань відповідають значенням вимірюваних величин, сукупність знань про які вже наявна» (Mari, 1999).

Отже, поєднання (краще – синтез) даних, отриманих на трьох згаданих рівнях аналізу, дасть можливість збільшити «контекст, у якому можуть бути інтерпретовані результати вимірювань», а «вкладена інформація успадковується результатами вимірювань із такого контексту» (Mari, 1999).

Особливості вимірювання у квантовій механіці.

Інакше слід організувати процес вимірювання у квантовій механіці, а отже, й у тих гуманітарних дослідженнях, що спираються на вимірювання в мікросвіті. Про це заявив ще 2015 року Г. Джагер: «...ранні Н. Бор та Дж. Швінгер висловили припущення, що квантова механіка, природно, включає неминуче неконтрольоване порушення фізичного стану, що супроводжує будь-які локальні вимірювання без необхідності виняткового фундаментального процесу або спеціальної теорії вимірювань» (Jaeger, 2015). Такої спеціальної теорії ми не маємо на сьогодні ні в математиці, ні в психології, ні в соціології, ні в педагогії (хоча спроба моделі Раша дає слабке уявлення про її універсальний характер). Ми можемо лише підтримати критичні зауваження Дж. Швінгера щодо необхідності здійснення таких вимірювальних процесів, які вимагали б застосування знань теорії квантових полів (Schwinger, 2001).

Ще 1932 року про перешкоди, пов'язані з вимірюванням квантових процесів, писав Дж. фон Найман (Von Neumann, 1932). На думку математика, під час вимірювання згаданих процесів слід урахувати, по-перше, «довільні зміни, що зумовлені вимірюваннями», і по-друге, «автоматичними змінами, що зумовлені плином часу» (Нейман, 1954: 261–262). Урахуємо також думки авторів, які не зовсім погодилися із класичною неймановською моделлю вимірювання у квантовій механіці (Araki, Yanase, 1960; Wigner, 1963; Bell, 1990: 17–31; Jaeger, 2015).

Формула довільних змін (Найман, фон, 1964: 261)

$$U \rightarrow U' = \sum_{n=1}^{\infty} (U_{\varphi_n} \quad \varphi_n) \cdot P_{[\varphi_n]} \quad (3a)$$

де:

U – статистичний оператор об'єднання,

U' – варіант статистичного оператора об'єднання,

φ – елемент ортонормованої системи функцій,

n – кількість,

φ_n – стан,

$P_{[\varphi_n]}$ – правильно нормований статистичний оператор,

$U' = \sum_{n=1}^{\infty} (U_{\varphi_n} \quad \varphi_n) \cdot P_{[\varphi_n]}$ – суміш із статистичним оператором об'єднання.

Формула автоматичних змін, викликаних вимірюванням часу (Найман, фон, 1964: 261)

$$U \rightarrow U_t = e^{-\frac{2\pi i t \cdot H}{h}} U e^{\frac{2\pi i t \cdot H}{h}} \quad (36)$$

де:

U – статистичний оператор,

U_t – статистичний оператор вимірювання часу,

t – час,

e – заряд електрона,

π – число «пі»

H – оператор енергії.

Погоджуємося з позиціями І. фон Наймана (Von Neumann, 1932) і Дж. Швінгера (Schwinger, 2001) про врахування впливу на процес вимірювання з боку механічних засобів вимірювання й квантових полів. Ураховуємо доповнення Н. Аракі, М. Янасе про те, що є обмеження на вимірювання оператору, яке пов'язане з наявністю закону збереження. Автори стверджували: оператор, що не комутує з величиною, яка зберігається, «не може бути точно вимірений (у смислі фон Неймана)» (Araki, Yanase, 1960). Варто врахувати позицію Ю. Вігнера, який «особливу увагу приділив випадку, коли вимірювальний пристрій є макроскопічним і його вектор стану точно невідомий до вимірювання» (Wigner, 1963).

Зазначимо ще декілька актуальних проблем квантової механіки (які переходять автоматично до вивчення проблем квантової журналістики й не дають сьогодні здійснювати точні вимірювання):

збудження часток у квантовому полі (Schwinger, 1954; Peskin, Schroeder, 1995; Hobson, 2013; Schwinger, 2001; Mandl, Shaw, 2010; Zinn-Justin, 2021);

врахування технічного засобу спостереження за квантовими процесами не як фактору поза системою, а навпаки, як елемента вимірюваної системи (як у спостереженнях через мікроскоп у досліджах Н. Бора) (Bridgman, 1958);

постійна змінюваність об'єктів спостереження, що зумовлено постійним рухом квантових елементів;

будь-яке вимірювання в межах квантового мікросвіту має свою протяжність у часі-просторі; оскільки атоми будь-якого об'єкта знаходяться в постійному хаотичному русі, їх гіпотетична «зупинка» на мить буде означати зупинку в часі-просторі, що апіорі неможливо;

у квантовому мікросвіті під час здійснення спостереження відбувається внесення нового некерованого елемента (за словами Н. Бора) (Bohr, 1928), що потягло за собою впевненість Н. Бора в тому, що «повністю квантова теорія вимірювання обов'язково зазнає невдачі» (Schwinger, 2001); до того ж «програма обчислення ефекту збурення та виправлення його взагалі неможлива» (Schwinger, 2001);

слід зважати на те, що «компоненти системи в заплутаності індивідуально непередбачувані, але спільно обмежені, так що можна прогнозувати суверенність у тому, як буде вести себе один компонент, ураховуючи інформацію про вимірювання, здійснене за допомогою іншого (-их)» (Ismael, Schaffer, 2020). Отже, під час вимірювання необхідно враховувати існування різних типів узгодженої випадковості. Така випадковість декларує «просторово розділені компоненти системи в заплутаному стані», що є «не просто математичним наслідком квантового формалізму, але, більш того, емпірично підтвердженим явищем» (Ismael, Schaffer, 2020), про що свідчать результати дослідження (Aspect, Dalibard & Roger, 1982);

сьогодні є нехтування, на нашу думку, поняттям «єдність» (у холистичному розумінні) і саме тому «недоцільно говорити, наприклад, про окремих електрон і фотон, коли вони

взаємодіють, як у прикладі мікроскопа Гейзенберга. Таким чином, процес вимірювання теми при детальній обробці навіть не може бути точно представлений як вище в рівнянні 1» (Schwinger, 2001), яке запропонував фон Найман (Von Neumann, 1932);

виходячи з позиції Дж. Швінгера (Schwinger, 2001), маємо ґрунтовну проблему в спробах вимірювання квантових процесів, що свідчить про те, що «будь-яка детальна обробка вимірювань повинна виходити за рамки базової квантової механіки до більш детальної картини, яка включає роль квантових полів у реальних вимірах та інші великомасштабні природні процеси, що зустрічаються у фізичних науках» (Schwinger, 2001).

Визначаючи властиву сучасній журналістиці багатомірність оцінок і думок як авторів контенту, так і його реципієнтів, багатопаровість впливу на аудиторію з боку продуктів журналістики, на «візерунок смислів», який породжують інформаційні стимули під час їхнього сприйняття реципієнтами, отримуємо право на проведення паралелей між принципом квантової механіки (принципом доповнюваності Н. Бора) й ознаками нової журналістики як «синергетично-конвергентної й крос-трансмедійної єдності» (Холод, 2021). Звертаючись до смислу принципу доповнюваності Н. Бора, нагадаємо, що згаданий принцип передбачає тезу: «експериментально проявляється лише одна з дуальних властивостей квантової системи, а не обидві відразу» (Копенгагенська інтерпретація, 2021). Вважаємо, що під час аналізу властивостей нової квантової журналістики (кюжур) варто вести розмову не про дуальну властивість, а про полі- (багатовимірну й багатомірну) властивість квантової журналістики.

Як і у квантовій механіці, у квантовій журналістиці доречним є поняття «суперпозиції». Смысл такої в кюжур вбачаємо в тому, що під час вимірювання певного впливу інформації журналістів на аудиторію інформаційна система може перебувати в неочікуваному для дослідника стані. Такий стан зумовлюється хвилеподібною функцією інформації, що циркулює у свідомості аудиторії: різні типи сприйняття різної інформації, різні дискурси циркулювання тієї самої інформації, різні емоційно-вольові реакції на отриману (сприйняту) інформацію не можуть забезпечити точного вимірювання. Саме тому слід вважати інформацію, по-перше, квантовою, тобто такою, що циркулює як пучок енергії, по-друге, інформація розповсюджується хвилеподібно, тобто таким чином, що в один момент аудиторія може не звертати на неї уваги або звертати залежно від концентрації своєї уваги. Отже, квантова журналістика розглядає інформацію як таку, що постійно знаходиться в суперпозиції. Нагадаємо, що у квантовій механіці поняття «суперпозиції» тлумачиться як таке, при якому «квантова система може перебувати в стані, у якому вимірювання фізичної характеристики може давати різні результати, а хвильова функція лише визначає ймовірність того чи іншого результату» (Копенгагенська інтерпретація, 2020).

Виходячи з положень Копенгагенської інтерпретації квантової механіки, у квантовій журналістиці під час вимірювання варто враховувати поняття «спостерігач», яке передбачає положення про те, що «квантова система може бути повністю описана певним вектором стану, який визначає всі доступні спостерігачу знання про неї» (Копенгагенська інтерпретація, 2020). Для кюжур поняття «спостерігач» є проблемним. З одного боку, передбачається, що «спостерігач» не є людиною («він» є знаряддя вимірювання ступеня пучкової енергії (квантової) циркульованої інформації в інформаційному просторі. «Спостерігач» (технічне приладдя) також вимірює вплив квантового (пучково-енергетичного) характеру інформації на аудиторію. З іншого боку, спостерігач може бути трактований як сутність, що регулює силу кванта, ступінь впливу на аудиторію, швидкість розповсюдження квантової інформації (енергії) у будь-яких формах її існування. Під такою сутністю можемо вбачати Силу Природи, Енергію, Єдине, Ціле, Начало, Бога, Вседержителя тощо (залежно від філософських і методологічних настанов дослідника). Згадані два аспекти (боки) не є остаточною проблемою (тобто невідомим): їхнє синергетичне поєднання

породжує ще одне невідоме (проблему), що також характеризується синергетичними ознаками. Суть такої проблеми пов'язана із двома властивостями квантової (порційної) енергії інформації, а саме: 1) протяжність у часі (хоча поняття часу у квантовій теорії не всіма дослідниками декларується) і 2) відсутність сталих станів квантової інформації.

Перша властивість (протяжність у часі) проявляється в тому, що квантова (пучкова, порційна) енергія інформації не дає можливості об'єкту вимірювання бути зафіксованим, оскільки інформація завжди «рухається» у формі пучків, пучкоподібно. Наприклад, записана на газетному папері інформація у формі літер, складів, слів, словосполучень, речень, тексту циркулює у вигляді пучка енергії, який «рухається» лише під час або записування, друку, або під час сприйняття смислів тексту (згадаймо закон Гумбольдта-Потембі (Рубакин, 1929) або думку Л. Виготського про те, що «думка твориться в слові» (Выготский, 1982; Выготский, 1999)). Якщо спиратися на матеріалістичне тлумачення першої властивості (протяжність у часі), ми повинні врахувати категорію «простір-час» як єдиний й неподільний континуум. Таке тлумачення дає дослідникові право сподіватися на те, що в певний момент часу-простору інформація в будь-якому вигляді колись «зупиниться» і її можна буде виміряти. Ми дотримуємося нематеріалістичної методології й стоїмо на позиціях квантового монізму. На підставі положень останнього маємо врахувати відсутність категорії часу-простору й неможливості її застосування для наукового пояснення. У квантовому монізмі дослідник повинен урахувувати корпускулярно-хвильовий дуалізм Луї де Бройля, який передбачає те, що «квантова система одночасно проявляє властивості, характерні для частинок і хвиль» (Копенгагенська інтерпретація, 2020). Отже, дослідник може виміряти як хвильовий (пучковидний) характер енергії, що функціонує у вигляді журналістської інформації, так і корпускулярний (наявність порції енергії у вигляді часток, корпускул). Звідси й витікає невідоме: яким боком «повернеться» потік енергії, що має форму інформації під час вимірювання: у вигляді пучка енергії чи у вигляді множини часток. Немає приладу, який би міг «передбачити» форму експлікації квантової інформації, а отже, є лише вірогідність вимірювання. Так само є лише вірогідність застосування одиниці вимірювання, на місце якої ми пропонуємо одиницю «хол».

Друга властивість (відсутність сталих станів квантової інформації) витікає з першої (протяжність у часі). Зафіксувати стани квантової інформації неможливо, оскільки вони вірогідні й експлікуються лише в момент зосередження уваги спостерігача (наприклад, аудиторії чи дослідника в матеріалістичній методології вимірювання або Єдиного, Начала, Нуля, Бога, Білого, Абсолюта в межах квантового монізму).

Описані дві властивості квантової (порційної) енергії інформації є сьогодні досить непоборною перешкодою для тих дослідників, які намагаються описати одиницю аналізу й вимірювання у квантовій журналістиці (ширше – у квантовій теорії інформації).

Для здійснення ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання в кюжур (у квантовій журналістиці, ширше – у квантовій теорії інформації) маємо врахувати поняття «когерентність вимірювання». Останнє передбачає в процесі вимірювання у квантовій системі взаємодію із класичним приладом. Як відомо, «під час вимірювання когерентність («властивість хвилі зберігати свої частотні, поляризаційні й фазові характеристики» (Когерентність, 2021)) квантового стану руйнується» (Копенгагенська інтерпретація, 2021). Така ситуація не дає нам право стверджувати надійність можливого (вірогідного) вимірювання, що автоматично ставить під сумнів ідею вимірювання в кюжур (у квантовій журналістиці).

Важливим у нашому уявленні фактором для здійснення вимірювання в кюжур із позицій Копенгагенської інтерпретації квантової теорії є врахування принципу відповідності, який передбачає положення, коли «зі збільшенням розмірів квантової системи її властивості переходять у класичні» (Копенгагенська інтерпретація, 2021). Тут варто пояснити деякі

деталі нашого розміркування. Класична система, або «розділи фізики, що не включають квантову механіку й теорію відносності; основою класичної фізики є класична механіка» (Класична фізика, 2021), запропонована для пояснення як мікросвіту, так і макросвіту й чітко описана в матеріалістичній науковій і навчальній літературі з фізики (Воловик, 2005; Король, Андріяшик, 2006; Курс загальної фізики, 2011–2012; Tipler & Llewellyn, 2003; Shankar, 2019).

Квантова система, яка запропонована для опису й тлумачення мікросвіту, не відповідає класичній системі, оскільки має інші принципи й закони інтерпретації мікросвіту. Отже, квантова система описує мікросвіт й у квантовій механіці не претендує на тлумачення макросвіту. У квантовій журналістиці (ширше – квантовій теорії інформації), якої немає серед фундаментальних наук, квантова система повинна пояснювати процеси макросвіту за допомогою принципів, запропонованих квантовою механікою, яку вже традиційно вважають фундаментальною наукою, для пояснення мікросвіту. Із цього випливає, що принципи квантової механіки для мікросвіту відбивають тенденції, які ми вбачаємо в об'єктно-предметній царині макросвіту квантової журналістики (квантової теорії інформації).

До згаданого застереження слід також віднести й те, що опис квантової системи має ймовірнісний характер: «імовірність події задається квадратом норми вектору стану» (Копенгагенська інтерпретація, 2021) (вектор стану нами розглядається як «сукупність характеристик, що однозначно визначають стан квантової системи» (Вектор стану, 2021)).

Висновки

Вважаємо, що для ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці (ширше – у квантовій теорії інформації) слід урахувати декілька головних тез.

За основу методології згаданої ідентифікації необхідно приймати ідею холізму, або уявлення про єдність усього в Універсумі.

Фізичне (матеріалістичне) тлумачення ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці (ширше – у квантовій теорії інформації) не може бути об'єктивним (різнобічним; таким, у якому стверджуються принципи рівноправності різних підходів до предмета пізнання).

Холізм у сучасній філософії й методології претендує на засіб об'єктивної презентації пізнавального процесу, поєднуючи уявлення про фізичні (матеріальні) явища з уявленнями про духовні процеси.

Для повноцінного тлумачення критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці (ширше – у квантовій теорії інформації) ми припускаємо звернення до певних категорій метафізичного вчення, у якому основним питанням є пізнання того, що є за межами фізичних явищ, які є духовним началом, що недоступне чуттєвому досвіду (First philosophy, 2021; Physics and metaphysics of Aristotle, 2021).

Усе навколо нас знаходиться в Єдності. Вона складається з духовних (метафізичних) і фізичних світів.

В основі духовного (метафізичного) і фізичного (зокрема й квантового) світів діють вібрації (від лат. «vibrātiō» – укр. «тряска») (Vibration, 2021).

У духовному (метафізичному) світі вібрації розглядаються як коливання духу, що спричиняються нечуттєвими шляхами, а засобами інтуїції (здогадки, передчуття), інсайту (ментального прозріння), телепатії (передавання думок на відстані), телекінезу, або психокінезу (пересування речей на відстані), інкарнації (перевтілення душ). Згадані прояви елімінуються (проявляються) як атрибут енергії Цілого, Єдиного (у різновидах філософських концепцій – це Всевишній, Універсум, Всесвіт, Абсолют (Абсолютне начало), Начало, Нуль,

Біле, Бог, Будда, Ісус, Аллах, Єгова та інші імена). У вищезазначених концепціях загальноприйнятих кількісних одиниць аналізу та вимірювання, що виражені цифровими показниками, немає. Якісні одиниці аналізу й вимірювання мають широкий діапазон, що залежить від філософських (онтологічних), історичних, етнічно-ментальних, конфесійно-релігійних чи психо- та соціолінгвістичних уявлень й установок. До якісних одиниць аналізу й вимірювання можемо ілюстративно віднести такі поняття, як «сором» («почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, негідні дії, вчинки» (Сором, 2021), «душа» («у релігії і філософії, нематеріальний аспект або сутність людини, те, що наділяє індивідуальністю й людяністю, часто вважається синонімом розуму або особистості. У теології душа далі визначається як частина особистості, яка причетна до божественності й часто вважається такою, що пережила смерть тіла» (Soul, 2021)), «чесність» (грань «морального характеру, який асоціюється з позитивними й добродішними атрибутами, як-от: чесністю, правдивістю, прямоотою, зокрема прямолінійністю поведінки, поряд із відсутністю брехні, обману, злодійства тощо. Чесність передбачає надійність, лояльність, справедливість і щирість» (Honesty, 2021).

У класичному фізичному (механічному) уявленні про світ вібрації розглядаються як «рух матеріальної точки або механічної системи, при якому почергово зростають і спадають за часом значення величини, що характеризує цей рух» (ДСТУ 2300-93 Вібрація. Терміни та визначення). Механічні коливання характеризуються такими параметрами, як-от: частота, амплітуда, коливальна швидкість, коливальне прискорення – і мають певні зразки (еталони) вимірювання, заковані відповідними числовими показниками й літерними (від українського слова «літера») символами.

У некласичному фізичному квантовому мікросвіті (його Копенгагенській інтерпретації) одиницею вимірювання взаємодії (наприклад, коливань) вважається квант, або «мінімальна сума будь-якої фізичної речі (фізичні властивості), що бере участь у взаємодії» (Wiener, 1966). Будемо дотримуватися прийнятої фізиками тези про те, що таку взаємодію (у тому числі й у формі вібрації) вимірюють як «величину фізичної властивості, що може приймати лише дискретні (роздільні, перервні – *уточнення наше О.Х.*) значення, які складаються із цілих кратних одного кванта» (Quantum, 2021).

Оскільки сьогодні у вищезазначених філософських напрямках (метафізика, некласична фізика (квантова) і класична фізика) відсутні одиниці аналізу й вимірювання синергетичних процесів і явищ, надалі в межах холізму й висунутої нами концепції Єдності (Холод, 2020) пропонуємо утворити нову одиницю й назвати її «1 хол», або «один холізм», або «один Холод» (від прізвища автора цих рядків – Олександра Холода).

Діапазоном аналізу й вимірювання, що утворюють одиницю «1 хол», будемо вважати прояви впливу на оточення порції енергії (кванта) у формі інтенсивності й сили змін, які така енергія (квант) спричиняє.

Прикладом застосування *одиниці аналізу й одиниці вимірювання*, що визначається як «1 хол», обираємо процес впливу слова з негативною семантикою на душевний стан людини. Якщо, наприклад, одна особа вживає матерне слово в присутності іншої особи, таке слово викликає негативне збудження в другій особі у формі душевних вібрацій. Іноді такі вібрації експлікуються у вигляді фізіологічної реакції на рівні підвищення температури, неприємних відчуттів у тілі (підвищення тиску й серцебиття, почервоніння обличчя, поява червоних плям на шкірі шиї тощо).

Припустимо, що фізіологічні прояви в слабкій формі (легке душевне збудження, що маркується підвищенням частоти пульсу здорової людини віком від 18 до 45 років у межах від 78 до 90 серцевих скорочень за хвилину) будемо маркувати в 1 хол.

Середню важкість проявів фізіологічних реакцій (ображена негативним словом особа відчуває збудження, що фіксується частотою серцевих скорочень у діапазоні 91–120 ударів за хвилину) будемо вимірювати в 2 холи (два холи).

Фізіологічну реакцію, яка викликати шок, ступор або втрату свідомості без шоку чи ступору, позначимо в 3 холи (три холи). Для кожного з вищезазначених станів людини притаманні властиві їм фізіологічні маркери.

Надалі будемо вважати основними ознаками шоку, «гострого патологічного стану, що виникає через невідповідність перфузії (від лат. *Perfusio* – обливання, вливання) (Перфузія (медицина), 2021) потребам тканин та може призводити до смерті» (Шок (медицина), 2021), такі: «зростаюче пригнічення усіх життєвих функцій організму: діяльності центральної та вегетативної нервових систем, кровообігу, дихання, обміну речовин, функцій печінки та нирок» (Шок (медицина), 2021); «знижений кров'яний тиск аж до повної його відсутності; почастищення пульсу понад 90 ударів на хвилину, пульс стає слабким, «м'яким», «ниткоподібним»; почастищення дихальних рухів: людина в спокої дихає так, ніби виконує навантаження; різка слабкість: людина не в змозі рухатися, іноді – навіть вимовляти слова; блідість шкіри: вона набуває блідо-жовтого або блідо-синюватого відтінку; відсутність сечі (анурія); різний ступінь порушення свідомості аж до втрати; відсутність реакції на біль» (Шок (медицина), 2021). Вважатимемо, що ознаками ще одного стану в 3 холи, тобто ступору як «важкого виду рухового розладу, який обумовлений повною відсутністю рухів, що супроводжується мутизмом і зниженням реакцій на зовнішні подразники, зокрема й больові» (Ступор, 2021), традиційно є повна відсутність рухів (у важких випадках), що супроводжується відсутністю будь-якої реакції на будь-які зовнішні подразники, навіть больові; м'язовий тонус ... підвищений або, навпаки, знижений» (Ступор, 2021); іноді спостерігається «розвиток воскової гнучкості»; «може спостерігатися різне поєднання симптомів зниження і збочення рухових і вольових функцій» (Ступор, 2021).

Отже, ми підійшли до амбівалентних висновків щодо ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці (ширше – у квантовій теорії інформації). З одного боку, ми змушені констатувати, що вимірювання у квантовій журналістиці (кюжур) (ширше – у квантовій теорії інформації) недоцільне. З іншого боку, маємо підстави стверджувати, що таке вимірювання можливе. Із позицій матеріалізму вимірювання у квантовій журналістиці можливе завдяки цифровим показникам. Із позицій метафізики вимірювання можливе з урахуванням синергетичної єдності як результату поєднання синергетично-конвергентних і крос-трансмедійних характеристик інформаційних процесів завдяки одиниці «хол» (холізм). У будь-якому випадку результат вимірювання у квантовій журналістиці (ширше – у квантовій теорії інформації) залежатиме від тієї методологічної бази, на яку буде спиратися дослідник.

Подяки

Поява нашої статті зумовлена декількома чинниками, які вплинули на зміст, методологію й форму викладу матеріалу.

Передусім ми вдячні своїй дружині кандидатів філологічних наук **Ганні Холод**, обговорення думок із якою давало потужний поштовх до своєчасних коректив наших думок й усунення алогічних висловлювань. Саме Ганні Холод ми вдячні за ідею функціонування енергії слова в журналістиці та вплив такої енергії на формування образів автора й описуваних подій, процесів, явищ й осіб.

Суттєве методологічне підґрунтя для наших роздумів заклав наш друг, духовний наставник і колега доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук **Василь Крутов**. У

тривалих обговореннях, бесідах, цікавих енциклопедичних лекціях і щирих побажаннях він створив продуктивне середовище для ідей, що були висловлені в нашій статті.

Література

- Andreas, H. (2008). Ontological Aspects of Measurement. *Axiomathes*, 18 (3):379–394. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10516-008-9039-y>
- Araki, H., Yanase, M. (1960). Measurement of quantum mechanical operators. *Phys. Rev.* 120, 622 <https://doi.org/10.1103/PhysRev.120.622>
- Aspect, A., Dalibard, J., & Roger, G. (1982). Experimental tests of bell's inequalities using time-varying analyzers. *Physical Review Letters*, 49, 1804–1807. <http://dx.doi.org/10.1103/PhysRevLett.49.1804>
- Auyang, Sunny Y (1999), *Foundations of Complex-system Theories: in Economics, Evolutionary Biology, and Statistical Physics*, Cambridge University Press.
- Bardaglio, G., Settanni, M., Marasso, D., Musella, G. & Ciairano, S. (2012). The Development and Rasch Calibration of a Scale to Measure Coordinative Motor Skills in Typically Developing Children. *Advances in Physical Education*, Vol.2 No.3, August 2. 88–94. <https://doi.org/10.4236/ape.2012.23016>
- Behmer, M., Müller, H. (2013). Warum crossmedial arbeiten? *Innovation in den Medien*. München: Verlag Dr. Gabriele Hooffacker, 24–39.
- Bell J.S. (1990) Against “Measurement”. In: Miller A.I. (eds) *Sixty-Two Years of Uncertainty*. NATO ASI Series (Series B: Physics), vol 226. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8771-8_3
- Bennett, D. (2016). The Role of Spatial Appearances in Achieving Spatial-Geometric Perceptual Constancy. *Philosophical Topics*, 44(2), 1–42. <https://doi.org/10.5840/philtopics201644216> Retrieved June 23, 2021, from <https://www.jstor.org/stable/26529405>
- Biagioli, F. (2018). Articulating space in terms of transformation groups: Helmholtz and Cassirer. *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 6(3), 115–131. DOI: <https://doi.org/10.15173/jhap.v6i3.3436>
- Bohr, N. (1928). The quantum postulate and the recent development of atomic theory. *Supplement to Nature*, April 14, 580. <https://doi.org/10.1038/121580a0>
- Bond, T. G., & Fox, C. M. (2007). *Applying the Rasch model: Fundamental measurement in the human sciences* (2nd ed.). London: Lawrence Erlbaum.
- Boumans, M. (2012). Measurement in Economics. In Mäki, U., Gabbay, D.M., Thagard, P. & Woods, J. (eds.), *Philosophy of Economics*. North Holland. 395. ISBN(s) 044451676X 9780444516763
- Bridgman, P. (1958). Remarks on Niels Bohr's Talk. *Daedalus*, 87(2), 175-177. Retrieved June 21, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/20026445>
- Broscha, T., Schererb, K. R., Grandjeana, D. & Sandera, D. (2013). The impact of emotion on perception, attention, memory, and decision-making. *Swiss Med Weekly*. 143. DOI: <https://doi.org/10.4414/smw.2013.13786>
- Brüggemann, M. (2002). *Missing Link. Crossmediale Vernetzung von Print und Online*. München: Verlag Reinhard Fischer. 160.
- Byerly, H. C., Lazara, V. A. (1973). Realist Foundations of Measurement. *Philosophy of Science*. 40 (1): 10–28. doi:10.1086/288493. JSTOR 186357.
- Byrne, A. & Hall, N. (1988). *Chalmers, Papineau, and Saunders on probability and many minds interpretations of quantum mechanics*. MS.
- Campbell, N.R. (1920). *Physics: the Elements*. London: Cambridge University Press.
- Chalmers, D. J. (1996). *The Conscious Mind*. Oxford University Press.

- Cohen, R.S., Stachel, J.J. (1979). *Flicker in the Darkness* (Review of Nicole Oresme and the Medieval Geometry of Qualities and Motions (ed. M. Clagett)[University of Wisconsin Press, Madison and London 1968. xiii + 713 pp.]) [1969e]. In: Cohen R.S., Stachel J.J. (eds) *Selected Papers of Léon Rosenfeld*. Boston Studies in the Philosophy of Science, vol 21. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-009-9349-5_6
- Convergence (2021). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/convergence>
- Dailey, L., D., Demo L. & Spillman, M. (2005). The convergence continuum: A model for studying collaboration between media newsrooms, *Athlantic Journal of Communication*, Vol. 13, № 3. 150–168.
- David, J. B. (2013). *A Note on the Formal Theory of Extensive Measurement*. SPP, June.
- Erdal, I. J. (2008). *Cross-Media News Journalism. Institutional, Professional and Textual Strategies and Practices in Multi-Platform News Production*. Doctoral thesis submitted for the degree of Ph.D. Faculty of Humanities, University of Oslo March.
- Everett, H. (1957). «Relative-state» formulation of quantum mechanics. Reprinted in J. Wheeler and W. H. Zurek, eds., *Quantum Theory and Measurement*, Princeton University Press, 1983.
- Finkelstein, L. (1975), Representation by Symbol Systems as an Extension of the Concept of Measurement, *Kybernetes*, Vol. 4 No. 4, 215–223. <https://doi.org/10.1108/eb005397>
- Finkelstein, L. (1984-1). A Review of the Fundamental Concepts of Measurement. [REVIEW] *Measurement*, 2 (1):25–34.
- Finkelstein, L. (1984-2). Measurement and Instrumentation Science. An Analytical Review. *Measurement*, 14 (1):3–14.
- First philosophy (2021). Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/first-philosophy>
- Fisher, W. (2005). Metaphysics and Rasch measurement. *Rasch Measurement Transactions*, 18(4), 1000-3.
- Frigerio, A., Giordani, A. & Mari, L. (2010). Outline of a General Model of Measurement. *Synthese*, 175 (2):123–149. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11229-009-9466-3>
- Gadamer, H.-G. (1991). *Plato's dialectical ethics: Phenomenological interpretations relating to the Philebus* (R. M. Wallace, Trans.). New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Giordani, A. & Mari, L. (2012). Measurement, Models, and Uncertainty. *IEEE Transactions on Instrumentation and Measurement*, 61 (8):2144–2152. DOI: <https://doi.org/10.1109/TIM.2012.2193695>
- Grattan-Guinness, I. (1996). Numbers, Magnitudes, Ratios, and Proportions in Euclid's Elements: How Did He Handle Them? *Historia Mathematica*, 23, 355–375.
- Halasz, F. & Conklin, J. (1989). *Issues in the design and application of hypermedia systems*. Tutorial CHI. T. 90.
- Hall, N. (1996). *Composition in the Quantum World*. Ph.D. diss., Princeton University.
- Hayes, G. (2006-1). Social Cross Media – What Audiences Want. Personalizemedia. 13 nov. 2006. Retrieved from <https://personalizemedia.com/cross-media-what-audiences-want>
- Hayes, G. (2006-2). *Cross-Media*. Personalizemedia: weblog by Gary Hayes. Mode of access: <http://www.personalizemedia.com/articles/cross-media/>.
- Helmholtz, H. von (1887–1971). An epistemological analysis of counting and measurement. In R. Kahl (Ed.), *Selected writings of Hermann von Helmholtz*. Connecticut: Wesleyan Univ. Press.
- Helmholtz, H. von (2017). *Philosophische und Populärwissenschaftliche Schriften*, Michael Heidelberger, Helmut Pulte, and Gregor Schiemann (eds.), Hamburg: Meiner Verlag.
- Hobson, Art (2013). There are no particles, there are only fields. *American Journal of Physics*. 81 (211): 211–223. <https://doi.org/10.1119/1.4789885>

- Hölder, O. (1901). The Axioms of Quantity and the Theory of Measurement. English translation by J. Mitchell (1996), *Journal of Mathematical Psychology*, 40, 235–252. <https://doi.org/10.1006/jmps.1996.0023>
- Hölder, O. (1901): *Die Axiome der Quantität und die Lehre vom Maß*, Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften math.-phys. Klasse. 1–64.
- Holism (2021). Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Holism>
- Honesty (2021). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Honesty>
- Hosch, W.L. (2021). Norman Robert Campbell. *Britannica* Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Norman-Robert-Campbell>
- Ismael, J., Schaffer, J. (2020). Quantum holism: nonseparability as common ground. *Synthese* 197, 4131–4160 <https://doi.org/10.1007/s11229-016-1201-2>
- Jaeger G. (2015). Measurement and Fundamental Processes in Quantum Mechanics. *Foundations of Physics*, 45 (7):806-819. <https://doi.org/10.1007/s10701-015-9893-6>
- Jaeger, G.S (2015). Overcoming conceptual inaccuracy in quantum measurement theory: measurement and macroscopicity. In: Bell, M., Gao, S. (ed.) *Quantum nonlocality and reality*. Cambridge University, Press, Cambridge. arXiv:1707.07561v1 [quant-ph] for this version).
- Jenkins, H. (2006-1). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. NY: NYU Press, 308; Jenkins, H. (2006-2). Welcome to Convergence Culture. Confession of an Aca-Fan. The Official Weblog of Henry Jenkins. June 19. 2006. Retrieved from henryjenkins.org/2006/06/welcome_to_convergence_culture.html
- Kant, I. (2004). *Vorlesungen über Moralphilosophie*. Herausgegeben von Werner Stark, mit einer Einleitung von Manfred Kühn, Berlin/New York: de Gruyter. 425. ISBN-13 978-3110179064
- Kant, I. (2016) [1787]. Kritik der reinen Vernunft. Zweite Auflage. Edition Holzinger. Berliner Ausgabe. 540. ISBN-13 978-1532723797
- Köhler-Noak, C. (2021). Entwicklung von Crossmedia in Deutschland. Marketing-Börse. Retrieved from <https://www.marketing-boerse.de/fachartikel/details/entwicklung-von-crossmedia-in-deutschland/31861#:~:text=%3A%2F%2FTopOnlineExperten.de-,Ursprünglich%20resultiert%20Crossmedia%20aus%20zwei%20Konvergenzschüben%20aus%20der%20Vergangenheit.,wiederum%20mit%20den%20Medien%20zusammenwuchs>.
- Krantz, D.H., R.D. Luce, P. Suppes, and A. Tversky, 1971, *Foundations of Measurement Vol 1: Additive and Polynomial Representations*, San Diego and London: Academic Press. ISBN-13 978-0486453149.
- Kühne, R., Schemer, C. (2013). The emotional effects of news frames on information processing and opinion formation. *Communication Research*, 42(3), 387–407. <https://doi.org/10.1177/0093650213514599>
- Landsberg, A. (2004). *Prosthetic Memory: The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*. Columbia University Press. 7. ISBN 978-0-231-12927-5
- Mandl, F., Shaw, G. (2010). *Quantum Field Theory*. Wiley, 492.
- Mari, L. & Sartori, S. (2007). A Relational Theory of Measurement: Traceability as a Solution to the Non-Transitivity of Measurement Results. *Measurement*, 40 (2):233–242. <https://doi.org/10.1016/j.measurement.2006.06.014>
- Mari, L. (2000). Beyond the Representational Viewpoint: A New Formalization of Measurement. *Measurement*, 27 (2):71–84. [https://doi.org/10.1016/S0263-2241\(99\)00055-X](https://doi.org/10.1016/S0263-2241(99)00055-X)
- Mari, L. (2003). Epistemology of Measurement. *Measurement*, 34 (1):17–30. [https://doi.org/10.1016/S0263-2241\(03\)00016-2](https://doi.org/10.1016/S0263-2241(03)00016-2)
- Mari, L. (2005). The Problem of Foundations of Measurement. *Measurement*, 38 (4):259–266. <https://doi.org/10.1016/j.measurement.2005.09.006>
- Mari, L., (1999). Notes towards a qualitative analysis of information in measurement results, *Measurement*, 25(3): 183–192. [https://doi.org/10.1016/S0263-2241\(99\)00002-0](https://doi.org/10.1016/S0263-2241(99)00002-0)

- Maxwell, J. (2010) [1873]. *A Treatise on Electricity and Magnetism*. Cambridge University Press. 444. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511709340>
- Measurement Theory* (1985). Fred S. Roberts (ed.). Cambridge University Press.
- Michell, J. (1990). *An introduction to the logic of the psychological dimension*. Hillsdale, NJ: Earlbaum.
- Michell, J. (1994). Numbers as Quantitative Relations and the Traditional Theory of Measurement. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 45(2), 389-406. Retrieved June 25, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/687672>
- Michell, J. (2000). Normal science, pathological science and psychometrics. *Theory & Psychology*, 10(5), 639–667. <https://doi.org/10.1177/0959354300105004>
- Michell, J. (2005). *Measurement Theory*. *Encyclopedia of Social Measurement*, ISBN-10 : 0124438903.
- Michell, J. (2009). *Misconception of psychometrists: too smart by half?* *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*. 62 (1): 41–55. <https://doi.org/10.1348/000711007X243582>
- Michell, Joel (1993). The origins of the representational theory of measurement: Helmholtz, Hölder, and Russell. *Studies in History and Philosophy of Science, Part A*, Vol. 24, Issue 2, June 1993, Pages 185-206. [https://doi.org/10.1016/0039-3681\(93\)90045-L](https://doi.org/10.1016/0039-3681(93)90045-L)
- Miller, A. (2019). Realism, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/realism/>
- Mundy, B. (1987). Faithful Representation, Physical Extensive Measurement Theory and Archimedean Axioms, *Synthese*, 70, 373–400. <https://doi.org/10.1007/BF00414156>
- Myers, N. D., Wolfe, E. W., Feltz, D. L., & Penfield, R. D. (2006). Identifying Differential Item Functioning of Rating Scale Items with the Rasch Model: An Introduction and an Application. *Measurement in Physical Education and Exercise Science*, 10, 215–240. https://doi.org/10.1207/s15327841mpee1004_1
- Neuber, M. (2018). Perception and coincidence in Helmholtz’s theory of measurement. *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 6(3), 79–94. DOI: <https://doi.org/10.15173/jhap.v6i3.3434>
- Niederée, R. (1992). What Do Numbers Measure? A New Approach to Fundamental Measurement. *Mathematical Social Sciences*, 24:237–276. [https://doi.org/10.1016/0165-4896\(92\)90063-B](https://doi.org/10.1016/0165-4896(92)90063-B)
- Obituary (1973): S. Smith Stevens. *Physics Today*. 26 (5): 81. May. <https://doi.org/10.1063/1.3128068>
- Päs, Heinrich (2019). Quantum Monism Could Save the Soul of Physics. Retrieved from <https://blogs.scientificamerican.com/observations/quantum-monism-could-save-the-soul-of-physics/>
- Peacocke, C. (2015). Magnitudes: Metaphysics, explanation, and perception. In *Mind, Language, Action: Proceedings of the 2013 Kirchberg Symposium* ed. D. Moyal-Sharrock and V. Munz. Berlin: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110378795.357>
- Peskin, M., Schroeder, D. (1995). *An Introduction to Quantum Field Theory*. Westview Press. ISBN 978-0-201-50397-5.
- Petersen, A. B. (2007). Realizing Cross Media. In Storsul, T. & Stuedahl, D. (eds.): *Ambivalence towards convergence*, 57–72, Gothenburg: Nordicom.
- Physics and metaphysics of Aristotle (2021). Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Aristotle/Physics-and-metaphysics#ref923083>
- Pierce Ch. S. (1880). On the algebra of logic. *American Journal of Mathematics*, Vol. 3, No. 1 (March), 15–57. The Johns Hopkins University Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2369442>

- Pietikainen, Petteri (2007). *Alchemists of Human Nature: Psychological Utopianism in Gross, Jung, Reich and Fromm*. Routledge. 100. ISBN 978-1-85196-923-4
- Poincaré A. (1892–1897). *Les methodes nouvelles de la mécanique céleste*, T. 1–3. Paris.
- Poincaré A. (1905–1906). *Leçons de mécanique céleste*, T. 1–3. Paris.
- Poincaré A. (1916–1956). *Oeuvres*, t. 1–11. Paris.
- Poincaré, H. (1898). *La mesure du temps. Revue de métaphysique et de morale*, 6: 1–13.
- Poincaré, H. (1917). *La Science et l'Hypothèse*. Éditeur Ernest Flammarion, Paris. 308.
- Quantum (2021). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Quantum#cite_note-1
- Rasch, G. (1960). *Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment Tests*. Danish Institute for Educational Research, Copenhagen.
- Rasch, G. (1961). *On General Laws and the Meaning of Measurement in Psychology*. In Proceedings of the Fourth Berkley Symposium on Mathematical Statistics and Probability. Berkley: Univ. of California Press.
- Rasch, G. (1977). On Specific Objectivity: An Attempt of Formalizing the Request for Generality and Validity of Scientific Statements. *Danish Yearbook of Philosophy*, Vol.14, 58–94, Munksgaard, Copenhagen. 216.
- Rasch, G. (1980). *Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment Tests*. With a Foreword and Afteward by B.D. Wright. The Univ. of Chicago Press. Chicago & London, 199.
- Richards, G. (2002). *Putting Psychology in Its Place: A Critical Historical Overview*. Routledge. 133–134. ISBN 1-84169-233-6
- Rossi, G. (2006). *A Probabilistic Theory of Measurement*. *Measurement*, 39:34–50. <https://doi.org/10.1016/j.measurement.2005.10.001>
- Russell, B. (1903). *The Principles of Mathematics*, New York: W.W. Norton.
- Schaffer, J. (2010-1). The Internal Relatedness of All Things, *Mind*, 119, 341–76.
- Schaffer, J. (2010-2). Monism: The Priority of the Whole, *Philosophical Review*, 119.1, 31–76. DOI <https://doi.org/10.1215/00318108-2009-025>
- Schlaudt, O. & Huber, L. (2015). *Standardization in Measurement: Philosophical, Historical and Sociological Issues*. Pickering & Chatto Ltd. 256.
- Schwinger, J. (1954). The Theory of Quantized Fields VI. *Phys Rev*. 94: 1362.
- Schwinger, J. (2001). *Quantum Mechanics: Symbolism of Atomic Measurements*. In: Englert, B.G. (ed.), Berlin: Springer. <http://dx.doi.org/10.1098/rsta.2015.0238>
- Scientists take steps toward quantum communications (2007). June 12. Retrieved from <https://phys.org/news/2007-06-scientists-quantum.html>
- Scott, D. & P. Suppes (1958). Foundational aspects of theories of measurement. *Journal of Symbolic Logic*, 23(2): 113–128.
- Semon, R. (1921). Chapter II. Engraphic Action of Stimuli on the Individual. *The Mneme*. London: George Allen & Unwin. 24.
- Shankar, R. (2019). *Fundamentals of Physics: Mechanics, Relativity, and Thermodynamics (The Open Yale Courses Series)*. Yale University Press; Expanded edition, 528.
- Smuts, I. (1926). *The Evolution of Personality*. London: Macmillan and Co. Ltd. 361.
- Snow, Ch. P. (2001) [1959]. *The Two Cultures*. London: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-45730-9.
- Soul (2021). Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/soul-religion-and-philosophy>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy (2003). Bertrand Russell. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/russell/>
- Stanley Smith Stevens (2021). *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Stanley_Smith_Stevens#cite_note-2

- Stevens, S.S. (1951). Mathematics, Measurement, Psychophysics. In *Handbook of Experimental Psychology*, S.S. Stevens (ed.), New York: Wiley & Sons, 1–49; Stevens, S. S. (Ed.). (1951). *Handbook of experimental psychology*. Wiley.
- Suppes, P. (1951). A set of independent axioms for extensive quantities. *Portugaliae Mathematica*, 10(4): 163–172.
- Suppes, P. (1960). A Comparison of the Meaning and Uses of Models in Mathematics and the Empirical Sciences. *Synthese*, 12(2): 287–301.
- Swoyer, C. (1987). The Metaphysics of Measurement, in John Forge (ed.), *Measurement, Realism and Objectivity*, D. Reidel, Dordrecht, 235–290. https://doi.org/10.1007/978-94-009-3919-6_8
- Swoyer, C. (1987). The Metaphysics of Measurement. In J. Forge (ed) *Measurement, Realism and Objectivity. Essays on Measurement in the Social and Physical Sciences*. Reidel. 235–290. 902772542X 9401082383
- Tal, E. (2013). Old and New Problems in Philosophy of Measurement. Retrieved from <https://philarchive.org/archive/TALOAN>
- Tal, E. (2020). Measurement in Science, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/measurement-science/>
- The Life of Bertrand Russell (1976). Knopf. 119. ISBN 978-0-394-49059-5.
- Theory and Measurement* (1984). Henry E. Kyburg (ed.). Cambridge University Press.
- Thesaurus (2021). Retrieved from <https://www.dictionary.com/browse/thesaurus>
- Tipler, Paul & Llewellyn, Ralph (2003). *Modern Physics*. W. H. Freeman.
- Trout, A. L., Nordness, Ph. D., Pierce, C. D. & Epstein, M. H. (2003). Research on the Academic Status of Children with Emotional and Behavioral Disorders: A Review of the Literature From 1961 to 2000. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 11: 198. <https://doi.org/10.1177/10634266030110040201>
- Vibration (2021). Wiktionary. Retrieved from <https://en.wiktionary.org/wiki/vibration>
- von Helmholtz, H. (1887). *Counting and measuring*, C.L. Bryan (trans.), New Jersey: D. Van Nostrand, 1930.
- Von Neumann, J. (1932). *Mathematische Grundlagen der Quantenmechanik*. Berlin: Julius Springer. English translation: *Mathematical Foundations of Quantum Mechanics*, (1955). Ch. V, Sect. 4. Princeton: Princeton University Press. ISBN 9780691178561.
- Whitehead, A. & Russell, B. (1910, 1912, 1913). *Principia Mathematica*, 3 volumes, Cambridge: Cambridge University Press; 2nd edition, 1925 (Vol. I), 1927 (Vols II, II); abridged as *Principia Mathematica to *56*, Cambridge: Cambridge University Press, 1956.
- Wiener, N. (1966). *Differential Space, Quantum Systems, and Prediction*. Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology Press.
- Wigner, E.P. (1963). The problem of measurement. *Am. J. Phys.* 31, 6. <https://doi.org/10.1119/1.1969254>
- Williams, L. P. (2021). Hermann von Helmholtz. Removed from <https://www.britannica.com/biography/Hermann-von-Helmholtz>
- Wolff, J. E. (2020). *The Metaphysics of Quantities*, Oxford: Oxford University Press. 240. ISBN: 9780198837084
- Wyk, C. Van (2021). Smuts' contribution to holistic science. Academia.edu. Holistic Science. https://www.academia.edu/10975409/Smuts_contribution_to_holistic_science?email_work_card=thumbnail
- Zinn-Justin, J. (2021). *Quantum Field Theory and Critical Phenomena*: Oxford University Press. 1088.
- Аванесов, В. (2021). Метрическая система Георга Раша – Rasch Measurement (RM). Отримано з <http://testolog.narod.ru/Theory68.html>

- Аванесов, В.С. (1982). *Тесты в социологическом исследовании*. Москва. 200.
- Аванесов, В.С. (2005). Применение тестовых форм в Rasch Measurement. *Педагогические Измерения*, №4, 3–20.
- Аванесов, В.С. (2009). Являются ли КИМы ЕГЭ методом педагогических измерений? *Педагогические измерения*, №1, 3–26.
- Аристотель (2021). Категории. Онлайн-книга. Отримано з <https://www.livelib.ru/book/204218/read-kategorii-aristotel/~7>
- Богданов, К. А. (2011). Физики vs лирики : к истории одной «придурковатой» дискуссии. *Новое литературное обозрение*. № 111. 48–66.
- Василик, Л. (2017). Конвергенція та крос-медійність: дискурс термінологічної парадигми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 883. 3–10. Львів.
- Василик, Л. Є. (2013). Крос-медіа як тренд сучасної журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики*. Том 52. Липень – вересень. 297–300.
- Вектор стану, 2021. Отримано з <https://uk.freejournal.org/247500/1/vektor-stanu.html>
- Вертель, А. В., Кузикова, С.Б., Важинский, С. Э. (2021). Психофизические механизмы развертывания бытийных событий в ситуациях неопределенности. Отримано з <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Articles/gornostal/vaginskii%20vertel%20kusikova.pdf>
- Вимірювання (2021). Отримано з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вимірювання>
- Воловик, П. М. (2005). *Фізика для університетів*. Київ : Перун, 864.
- Выготский, Л. С. (1982). Мышление и речь. А.Р. Лурия & М.Г. Ярошевский (Ред.), *Собрание сочинений* (Т. 1–6). (Т. 2, с. 5–361). Москва : Педагогика;
- Выготский, Л. С. (1999). *Мышление и речь*. Москва : Лабиринт, 1999. 352.
- Громкость звука (2021). Отримано з https://ru.wikipedia.org/wiki/Громкость_звуча
- Деменченко, О.Г. (2010). Математические основы Rasch Measurement. *Педагогические Измерения*, №1.
- ДСТУ 2300-93 Вібрація. Терміни та визначення (2021). Отримано з https://dnaop.com/html/43862/doc_ДСТУ_2300-93
- Енергія (2021). Отримано з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Енергія>
- Женченко, М. Н. (2013). Поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «трансмедіа» у науковому дискурсі цифрової доби. *Наукові записки Інституту журналістики*. Т. 52. 72–75.
- Игнатова, М. П. (2015). «Физики» и «лирики»: две культуры вчера и сегодня. Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Психология. Философия. Педагогика. Т. 15, вып. 3. 17-20. <https://doi.org/10.18500/1819-7671-2015-15-3-17-20>
- Квант (2012). *Енциклопедія Сучасної України*: Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Отримано з http://esu.com.ua/search_articles.php?id=11520.
- Ким, В.С. (2005). Анализ результатов тестирования в Rasch Measurement. *Педагогические Измерения*, №4, 39–45.
- Кирилова, О. В. (2016). Крос-медійний характер діяльності «The New York Times»: генеза та сучасний стан. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації»*, Вип. 16, 87–93.
- Класична фізика (2021). Отримано з https://uk.wikipedia.org/wiki/Класична_фізика
- Когерентність (2021). Отримано з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Когерентність>
- Концепция целостности (1987). Кол. авторов под рук. Цехмистро И.З., Штанько В.И. Вища школа. Харьков, 330.
- Копенгагенська інтерпретація (2021). Отримано з https://uk.wikipedia.org/wiki/Копенгагенська_інтерпретація
- Король, А. М., Андріяшик, М. В. (2006). *Фізика*. Київ : Центр учбової літератури, 342.

- Красулевская, Д. В. (2006). Методы эффективного воздействия телеведущего на аудиторию. *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. №22.
- Кросмедіа: контент, технології, перспективи: колективна монографія (2017). Київ: ДЖ КНУ ім. Т. Шевченка. 234.
- Курс загальної фізики* (2011–2012). У 6-ти т. (за заг. ред. В. А. Сминтини). Одеса : Астропринт.
- Нейман, фон И. (1964). *Математические основы квантовой механики*. Москва: Наука, 368.
- Пазюк, Р. (2017). Мобілографія як інструмент кросмедійної журналістики. *Кросмедіа: контент, технології, перспективи*. Київ, 125–129.
- Перфузия (медицина) (2021). Отримано з [https://ru.wikipedia.org/wiki/Шок_\(медицина\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Шок_(медицина)).
- Полковенко, Т. В. (2019). Принципи крос-медіа у політичній журналістиці. *Інтегровані комунікації*, (5). Отримано з <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/96>
- Рубакин, А. Н. (1967). *Рубакин (Лоцман книжного моря)*. Москва, 162.
- Рубакин, Н. (1929). *Психология читателя и книги. Краткое введение в библиологическую психологию*. Москва, Ленинград, Прибой. 76, 89–90.
- Самуляк, О. (2014). Медіаконвергенція та форми її реалізації. *Теле- та радіожурналістика*. Вип. 13. 303–308.
- Сарміна, Г. Л. (2017). Медіаконвергенція як чинник формування крос-медіа. *Наукові записки Інституту журналістики*. Т. 1 (66). 86–92.
- Сарміна, Л. Г. (2016). Проблеми термінологічної варіантності в процесі становлення поняття «кросмедіа». *Українське журналістикознавство*. Вип. 17. 18–24.
- Синергетика (2021). Отримано з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Синергетика>
- Синоруб, Г. (2019). Кросс-медійная журналистика: специфика и основные тенденции. Минск: Изд. центр БГУ.
- Смирнова, Г.И. (2005). Разработка тезауруса педагогических измерений Г.Раша. *Педагогические Измерения*, №4, 62–64.
- Сором (2021). Вікіпедія. Отримано з <https://slovnyk.me/dict/vts/сором>
- Ступор (2021). Отримано з <https://med.oboz.ua/bolezni/stupor.htm>
- Теория измерений (2021). Отримано з http://www.machinelearning.ru/wiki/index.php?title=Теория_измерений
- Тягло, А. В. (1991). *Философско-методологические основания квантовой концепции целостности*. (Дис. д-ра наук в сфере философии). Москва, 40.
- Тягло, А. В. (2003). *Рациональный холизм*. Сборник избранных работ (1976–2003). Харьков: Центр Образовательных инициатив. 180 с.
- Тягло, А. В. (1987). *Становление научной концепции целостности*. Вища школа. Харьков, 220.
- Тягло, А. В. (2018). О рациональном холизме. Отримано з https://www.researchgate.net/profile/Taglo-Aleksandr/publication/326462395_O_RACIONALNOM_HOLIZME/links/5b4f1220aca27217ff9f1b47/O-RACIONALNOM-HOLIZME.pdf
- Тягло, А. В. (2019). О рациональном холизме. *Від філософії науки до постмодерних студій культури*. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна. 42–54.
- Хворостина О. В. (2021). Трансмедіація новинного контенту в цифровому медіапросторі. (Дис. д-ра филос. у галузі журналістики). Київ.
- Хворостина, О. В. (2016-1). Трансмедіація контенту українських новинних ресурсів. *Humanities and Social Sciences*. IV (13), Issue 82. 50–53.
- Хворостина, О. В. (2016-2). Явище трансмедіації контенту мережевих видань. *Наукові записки Інституту журналістики*, Т. 62. 33–41.

- Хворостина, О. В. (2018). Методи та методологічні підходи до вивчення явища трансмедіації у медіаіндустрії. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, 185, 50-53.
- Хворостина, О. В. (2019). Структурні моделі трансмедійних проєктів у журналістиці. *Наукові записки Інституту журналістики*, 2(75), 70–84.
- Холод, А. (2020). Метод квантового хроноса в дослідженнях віддаленої комунікації: (або аналіз процесів дистанційованої комунікації в межах просторово-часового континууму). *Social Communications: Theory and Practice*, 10(1), 32–67. Отримано з <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/33>
- Холод, О. (2017). Теорія і практика журналістики крізь призму теорій Семона-Рубакіна й Гумбольдта-Потєбні. *Вісник Львівського університету*. Випуск 42. 191–197.
- Холод, О. (2021). Квантова журналістика: принципи методологічної інституалізації. *Social Communications: Theory and Practice*, Vol. 12, 11–26. DOI: <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2021-12-1-1>
- Цехмистро, И. З. (1972). *Диалектика множественного и единого. Квантовые свойства мира как неделимого целого*, Москва, Мысль. 275.
- Цехмистро, И. З. (1981). *Поиски квантовой концепции физических оснований сознания*. Вища школа, Харьков. 174.
- Цехмистро, И. З. (1985). Парадокс Эйнштейна–Подольского–Розена и концепция целостности. *Вопросы философии*. №4. 82–94.
- Цехмистро, И. З. (1989). Интерпретация квантовой механики перед решающим шагом. *Философские науки*, № 10.
- Цехмистро, И. З. (2002). *Холистическая философия науки*. Сумы: ИТД Университетская книга. 364.
- Цехмистро, И. З., Бобкова, Н. П. (1977). *Диалектика множественного и единого и континуум*. Вища школа. Харьков. 176.
- Цимбаленко, Є. (2013). Конвергенція мас-медіа і медіакомунікацій. *Освіта регіону*. № 3. 81–85.
- Шевченко, Г. О. (2016). Особливості функціонування крос-медіа в контексті конвергенції ЗМІ. *Вісник Дніпропетровського університету*. Вип. 16. 159–164.
- Шок_(медичина) (2021). Отримано з [https://uk.wikipedia.org/wiki/Шок_\(медичина\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Шок_(медичина)).

Reference

- Andreas, H. (2008). Ontological Aspects of Measurement. *Axiomathes*, 18 (3):379–394. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10516-008-9039-y>
- Araki, H., Yanase, M. (1960). Measurement of quantum mechanical operators. *Phys. Rev.* 120, 622 <https://doi.org/10.1103/PhysRev.120.622>
- Aspect, A., Dalibard, J., & Roger, G. (1982). Experimental tests of bell's inequalities using time-varying analyzers. *Physical Review Letters*, 49, 1804–1807. <http://dx.doi.org/10.1103/PhysRevLett.49.1804>
- Auyang, Sunny Y (1999), *Foundations of Complex-system Theories: in Economics, Evolutionary Biology, and Statistical Physics*, Cambridge University Press.
- Bardaglio, G., Settanni, M., Marasso, D., Musella, G. & Ciairano, S. (2012). The Development and Rasch Calibration of a Scale to Measure Coordinative Motor Skills in Typically Developing Children. *Advances in Physical Education*, Vol.2 No.3, August 2. 88–94. <https://doi.org/10.4236/ape.2012.23016>
- Behmer, M., Müller, H. (2013). Warum crossmedial arbeiten? *Innovation in den Medien*. München: Verlag Dr. Gabriele Hooffacker, 24–39.

- Bell J.S. (1990) Against “Measurement”. In: Miller A.I. (eds) *Sixty-Two Years of Uncertainty*. NATO ASI Series (Series B: Physics), vol 226. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8771-8_3
- Bennett, D. (2016). The Role of Spatial Appearances in Achieving Spatial-Geometric Perceptual Constancy. *Philosophical Topics*, 44(2), 1–42. <https://doi.org/10.5840/philtopics201644216> Retrieved June 23, 2021, from <https://www.jstor.org/stable/26529405>
- Biagioli, F. (2018). Articulating space in terms of transformation groups: Helmholtz and Cassirer. *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 6(3), 115–131. DOI: <https://doi.org/10.15173/jhap.v6i3.3436>
- Bohr, N. (1928). The quantum postulate and the recent development of atomic theory. *Supplement to Nature*, April 14, 580. <https://doi.org/10.1038/121580a0>
- Bond, T. G., & Fox, C. M. (2007). *Applying the Rasch model: Fundamental measurement in the human sciences* (2nd ed.). London: Lawrence Erlbaum.
- Boumans, M. (2012). Measurement in Economics. In Mäki, U., Gabbay, D.M., Thagard, P. & Woods, J. (eds.), *Philosophy of Economics*. North Holland. 395. ISBN(s) 044451676X 9780444516763
- Bridgman, P. (1958). Remarks on Niels Bohr's Talk. *Daedalus*, 87(2), 175–177. Retrieved June 21, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/20026445>
- Broscha, T., Schererb, K. R., Grandjeana, D. & Sandera, D. (2013). The impact of emotion on perception, attention, memory, and decision-making. *Swiss Med Weekly*. 143. DOI: <https://doi.org/10.4414/smw.2013.13786>
- Brüggemann, M. (2002). *Missing Link. Crossmediale Vernetzung von Print und Online*. München: Verlag Reinhard Fischer. 160.
- Byerly, H. C., Lazara, V. A. (1973). Realist Foundations of Measurement. *Philosophy of Science*. 40 (1): 10–28. doi:10.1086/288493. JSTOR 186357.
- Byrne, A. & Hall, N. (1988). *Chalmers, Papineau, and Saunders on probability and many minds interpretations of quantum mechanics*. MS.
- Campbell, N.R. (1920). *Physics: the Elements*. London: Cambridge University Press.
- Chalmers, D. J. (1996). *The Conscious Mind*. Oxford University Press.
- Cohen, R.S., Stachel, J.J. (1979). *Flicker in the Darkness* (Review of Nicole Oresme and the Medieval Geometry of Qualities and Motions (ed. M. Clagett)[University of Wisconsin Press, Madison and London 1968. xiii + 713 pp.] [1969e]. In: Cohen R.S., Stachel J.J. (eds) *Selected Papers of Léon Rosenfeld*. Boston Studies in the Philosophy of Science, vol 21. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-009-9349-5_6
- Convergence (2021). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/convergence>
- Dailey, L., D., Demo L. & Spillman, M. (2005). The convergence continuum: A model for studying collaboration between media newsrooms, *Athlantic Journal of Communication*, Vol. 13, № 3. 150–168.
- David, J. B. (2013). *A Note on the Formal Theory of Extensive Measurement*. SPP, June.
- Erdal, I. J. (2008). *Cross-Media News Journalism. Institutional, Professional and Textual Strategies and Practices in Multi-Platform News Production*. Doctoral thesis submitted for the degree of Ph.D. Faculty of Humanities, University of Oslo March.
- Everett, H. (1957). «Relative-state» formulation of quantum mechanics. Reprinted in J. Wheeler and W. H. Zurek, eds., *Quantum Theory and Measurement*, Princeton University Press, 1983.
- Finkelstein, L. (1975), Representation by Symbol Systems as an Extension of the Concept of Measurement, *Kybernetes*, Vol. 4 No. 4, 215–223. <https://doi.org/10.1108/eb005397>
- Finkelstein, L. (1984-1). A Review of the Fundamental Concepts of Measurement. [REVIEW] *Measurement*, 2 (1):25–34.

- Finkelstein, L. (1984-2). Measurement and Instrumentation Science. An Analytical Review. *Measurement*, 14 (1):3–14.
- First philosophy (2021). Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/first-philosophy>
- Fisher, W. (2005). Metaphysics and Rasch measurement. *Rasch Measurement Transactions*, 18(4), 1000-3.
- Frigerio, A., Giordani, A. & Mari, L. (2010). Outline of a General Model of Measurement. *Synthese*, 175 (2):123–149. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11229-009-9466-3>
- Gadamer, H.-G. (1991). *Plato's dialectical ethics: Phenomenological interpretations relating to the Philebus* (R. M. Wallace, Trans.). New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Giordani, A. & Mari, L. (2012). Measurement, Models, and Uncertainty. *IEEE Transactions on Instrumentation and Measurement*, 61 (8):2144–2152. DOI: <https://doi.org/10.1109/TIM.2012.2193695>
- Grattan-Guinness, I. (1996). Numbers, Magnitudes, Ratios, and Proportions in Euclid's Elements: How Did He Handle Them? *Historia Mathematica*, 23, 355–375.
- Halasz, F. & Conklin, J. (1989). *Issues in the design and application of hypermedia systems*. Tutorial CHI. T. 90.
- Hall, N. (1996). *Composition in the Quantum World*. Ph.D. diss., Princeton University.
- Hayes, G. (2006-1). Social Cross Media – What Audiences Want. Personalizemedia. 13 nov. 2006. Retrieved from <https://personalizemedia.com/cross-media-what-audiences-want>
- Hayes, G. (2006-2). *Cross-Media*. Personalizemedia: weblog by Gary Hayes. Mode of access: <http://www.personalizemedia.com/articles/cross-media/>.
- Helmholtz, H. von (1887–1971). An epistemological analysis of counting and measurement. In R. Kahl (Ed.), *Selected writings of Hermann von Helmholtz*. Connecticut: Wesleyan Univ. Press.
- Helmholtz, H. von (2017). *Philosophische und Populärwissenschaftliche Schriften*, Michael Heidelberger, Helmut Pulte, and Gregor Schiemann (eds.), Hamburg: Meiner Verlag [in German].
- Hobson, Art (2013). There are no particles, there are only fields. *American Journal of Physics*. 81 (211): 211–223. <https://doi.org/10.1119/1.4789885>
- Hölder, O. (1901). The Axioms of Quantity and the Theory of Measurement. English translation by J. Mitchell (1996), *Journal of Mathematical Psychology*, 40, 235–252. <https://doi.org/10.1006/jmps.1996.0023>
- Hölder, O. (1901): *Die Axiome der Quantität und die Lehre vom Maß*, Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften math.-phys. Klasse. 1–64 [in German].
- Holism (2021). Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Holism>
- Honesty (2021). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Honesty>
- Hosch, W.L. (2021). Norman Robert Campbell. *Britannica* Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Norman-Robert-Campbell>
- Ismael, J., Schaffer, J. (2020). Quantum holism: nonseparability as common ground. *Synthese* 197, 4131–4160 <https://doi.org/10.1007/s11229-016-1201-2>
- Jaeger G. (2015). Measurement and Fundamental Processes in Quantum Mechanics. *Foundations of Physics*, 45 (7):806-819. <https://doi.org/10.1007/s10701-015-9893-6>
- Jaeger, G.S (2015). Overcoming conceptual inaccuracy in quantum measurement theory: measurement and macroscopicity. In: Bell, M., Gao, S. (ed.) *Quantum nonlocality and reality*. Cambridge University, Press, Cambridge. arXiv:1707.07561v1 [quant-ph] for this version).
- Jenkins, H. (2006-1). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. NY: NYU Press, 308; Jenkins, H. (2006-2). Welcome to Convergence Culture. Confession of an Aca-Fan. The

- Official Weblog of Henry Jenkins. June 19, 2006. Retrieved from henryjenkins.org/2006/06/welcome_to_convergence_culture.html
- Kant, I. (2004). *Vorlesungen über Moralphilosophie*. Herausgegeben von Werner Stark, mit einer Einleitung von Manfred Kühn, Berlin/New York: de Gruyter. 425. ISBN-13 978-3110179064
- Kant, I. (2016) [1787]. *Kritik der reinen Vernunft*. Zweite Auflage. Edition Holzinger. Berliner Ausgabe. 540. ISBN-13 978-1532723797 [in German].
- Köhler-Noak, C. (2021). Entwicklung von Crossmedia in Deutschland. Marketing-Börse. Retrieved from <https://www.marketing-boerse.de/fachartikel/details/entwicklung-von-crossmedia-in-deutschland/31861#:~:text=%3A%2F%2FTopOnlineExperten.de-Ursprünglich%20resultiert%20Crossmedia%20aus%20zwei%20Konvergenzschüben%20aus%20der%20Vergangenheit.,wiederum%20mit%20den%20Medien%20zusammenwuchs> [in German].
- Krantz, D.H., R.D. Luce, P. Suppes, and A. Tversky, 1971, *Foundations of Measurement Vol 1: Additive and Polynomial Representations*, San Diego and London: Academic Press. ISBN-13 978-0486453149.
- Kühne, R., Schemer, C. (2013). The emotional effects of news frames on information processing and opinion formation. *Communication Research*, 42(3), 387–407. <https://doi.org/10.1177/0093650213514599>
- Landsberg, A. (2004). *Prosthetic Memory: The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*. Columbia University Press. 7. ISBN 978-0-231-12927-5
- Mandl, F., Shaw, G. (2010). *Quantum Field Theory*. Wiley, 492.
- Mari, L. & Sartori, S. (2007). A Relational Theory of Measurement: Traceability as a Solution to the Non-Transitivity of Measurement Results. *Measurement*, 40 (2):233–242. <https://doi.org/10.1016/j.measurement.2006.06.014>
- Mari, L. (2000). Beyond the Representational Viewpoint: A New Formalization of Measurement. *Measurement*, 27 (2):71–84. [https://doi.org/10.1016/S0263-2241\(99\)00055-X](https://doi.org/10.1016/S0263-2241(99)00055-X)
- Mari, L. (2003). Epistemology of Measurement. *Measurement*, 34 (1):17–30. [https://doi.org/10.1016/S0263-2241\(03\)00016-2](https://doi.org/10.1016/S0263-2241(03)00016-2)
- Mari, L. (2005). The Problem of Foundations of Measurement. *Measurement*, 38 (4):259–266. <https://doi.org/10.1016/j.measurement.2005.09.006>
- Mari, L., (1999). Notes towards a qualitative analysis of information in measurement results, *Measurement*, 25(3): 183–192. [https://doi.org/10.1016/S0263-2241\(99\)00002-0](https://doi.org/10.1016/S0263-2241(99)00002-0)
- Maxwell, J. (2010) [1873]. *A Treatise on Electricity and Magnetism*. Cambridge University Press. 444. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511709340>
- Measurement Theory* (1985). Fred S. Roberts (ed.). Cambridge University Press.
- Michell, J. (1990). *An introduction to the logic of the psychological dimension*. Hillsdale, NJ: Earlbaum.
- Michell, J. (1994). Numbers as Quantitative Relations and the Traditional Theory of Measurement. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 45(2), 389–406. Retrieved June 25, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/687672>
- Michell, J. (2000). Normal science, pathological science and psychometrics. *Theory & Psychology*, 10(5), 639–667. <https://doi.org/10.1177/0959354300105004>
- Michell, J. (2005). Measurement Theory. *Encyclopedia of Social Measurement*, ISBN-10 : 0124438903.
- Michell, J. (2009). *Misconception of psychometrists: too smart by half?* British Journal of Mathematical and Statistical Psychology. 62 (1): 41–55. <https://doi.org/10.1348/000711007X243582>

- Michell, Joel (1993). The origins of the representational theory of measurement: Helmholtz, Hölder, and Russell. *Studies in History and Philosophy of Science, Part A*, Vol. 24, Issue 2, June 1993, Pages 185-206. [https://doi.org/10.1016/0039-3681\(93\)90045-L](https://doi.org/10.1016/0039-3681(93)90045-L)
- Miller, A. (2019). Realism, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/realism/>
- Mundy, B. (1987). Faithful Representation, Physical Extensive Measurement Theory and Archimedean Axioms, *Synthese*, 70, 373–400. <https://doi.org/10.1007/BF00414156>
- Myers, N. D., Wolfe, E. W., Feltz, D. L., & Penfield, R. D. (2006). Identifying Differential Item Functioning of Rating Scale Items with the Rasch Model: An Introduction and an Application. *Measurement in Physical Education and Exercise Science*, 10, 215–240. https://doi.org/10.1207/s15327841mpee1004_1
- Neuber, M. (2018). Perception and coincidence in Helmholtz's theory of measurement. *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 6(3), 79–94. DOI: <https://doi.org/10.15173/jhap.v6i3.3434>
- Niederée, R. (1992). What Do Numbers Measure? A New Approach to Fundamental Measurement. *Mathematical Social Sciences*, 24:237–276. [https://doi.org/10.1016/0165-4896\(92\)90063-B](https://doi.org/10.1016/0165-4896(92)90063-B)
- Obituary (1973): S. Smith Stevens. *Physics Today*. 26 (5): 81. May. <https://doi.org/10.1063/1.3128068>
- Päs, Heinrich (2019). Quantum Monism Could Save the Soul of Physics. Retrieved from <https://blogs.scientificamerican.com/observations/quantum-monism-could-save-the-soul-of-physics/>
- Peacocke, C. (2015). Magnitudes: Metaphysics, explanation, and perception. In *Mind, Language, Action: Proceedings of the 2013 Kirchberg Symposium* ed. D. Moyal-Sharrock and V. Munz. Berlin: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110378795.357>
- Peskin, M., Schroeder, D. (1995). *An Introduction to Quantum Field Theory*. Westview Press. ISBN 978-0-201-50397-5.
- Petersen, A. B. (2007). Realizing Cross Media. In Storsul, T. & Stuedahl, D. (eds.): *Ambivalence towards convergence*, 57–72, Gothenburg: Nordicom.
- Physics and metaphysics of Aristotle (2021). Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Aristotle/Physics-and-metaphysics#ref923083>
- Pierce Ch. S. (1880). On the algebra of logic. *American Journal of Mathematics*, Vol. 3, No. 1 (March), 15–57. The Johns Hopkins University Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2369442>
- Pietikainen, Petteri (2007). *Alchemists of Human Nature: Psychological Utopianism in Gross, Jung, Reich and Fromm*. Routledge. 100. ISBN 978-1-85196-923-4
- Poincaré A. (1892–1897). *Les methodes nouvelles de la mécanique céleste*, T. 1–3. Paris.
- Poincaré A. (1905–1906). *Leçons de mécanique céleste*, T. 1–3, Paris [in French].
- Poincaré A. (1916–1956). *Oeuvres*, t. 1–11, Paris [in French].
- Poincaré, H. (1898). *La mesure du temps*. *Revue de métaphysique et de morale*, 6: 1–13 [in French].
- Poincaré, H. (1917). *La Science et l'Hypothèse*. Éditeur Ernest Flammarion, Paris, 308 [in French].
- Quantum (2021). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Quantum#cite_note-1
- Rasch, G. (1960). *Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment Tests*. Danish Institute for Educational Research, Copenhagen.
- Rasch, G. (1961). *On General Laws and the Meaning of Measurement in Psychology*. In *Proceedings of the Fourth Berkley Symposium on Mathematical Statistics and Probability*. Berkley: Univ. of California Press.
- Rasch, G. (1977). On Specific Objectivity: An Attempt of Formalizing the Request for Generality and Validity of Scientific Statements. *Danish Yearbook of Philosophy*, Vol.14, 58–94, Munksgaard, Copenhagen. 216.

- Rasch, G. (1980). *Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment Tests*. With a Foreword and Afteward by B.D. Wright. The Univ. of Chicago Press. Chicago & London, 199.
- Richards, G. (2002). *Putting Psychology in Its Place: A Critical Historical Overview*. Routledge. 133–134. ISBN 1-84169-233-6
- Rossi, G. (2006). *A Probabilistic Theory of Measurement*. *Measurement*, 39:34–50. <https://doi.org/10.1016/j.measurement.2005.10.001>
- Russell, B. (1903). *The Principles of Mathematics*, New York: W.W. Norton.
- Schaffer, J. (2010-1). The Internal Relatedness of All Things, *Mind*, 119, 341–76.
- Schaffer, J. (2010-2). Monism: The Priority of the Whole, *Philosophical Review*, 119.1, 31–76. DOI <https://doi.org/10.1215/00318108-2009-025>
- Schlaudt, O. & Huber, L. (2015). *Standardization in Measurement: Philosophical, Historical and Sociological Issues*. Pickering & Chatto Ltd. 256.
- Schwinger, J. (1954). The Theory of Quantized Fields VI. *Phys Rev*. 94: 1362.
- Schwinger, J. (2001). *Quantum Mechanics: Symbolism of Atomic Measurements*. In: Englert, B.G. (ed.), Berlin: Springer. <http://dx.doi.org/10.1098/rsta.2015.0238>
- Scientists take steps toward quantum communications (2007). June 12. Retrieved from <https://phys.org/news/2007-06-scientists-quantum.html>
- Scott, D. & P. Suppes (1958). Foundational aspects of theories of measurement. *Journal of Symbolic Logic*, 23(2): 113–128.
- Semon, R. (1921). Chapter II. Engraphic Action of Stimuli on the Individual. *The Mneme*. London: George Allen & Unwin. 24.
- Shankar, R. (2019). *Fundamentals of Physics: Mechanics, Relativity, and Thermodynamics (The Open Yale Courses Series)*. Yale University Press; Expanded edition, 528.
- Smuts, I. (1926). *The Evolution of Personality*. London: Macmillan and Co. Ltd. 361.
- Snow, Ch. P. (2001) [1959]. *The Two Cultures*. London: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-45730-9.
- Soul (2021). Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/soul-religion-and-philosophy>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy (2003). Bertrand Russell. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/russell/>
- Stanley Smith Stevens (2021). *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Stanley_Smith_Stevens#cite_note-2
- Stevens, S.S. (1951). Mathematics, Measurement, Psychophysics. In *Handbook of Experimental Psychology*, S.S. Stevens (ed.), New York: Wiley & Sons, 1–49; Stevens, S. S. (Ed.). (1951). *Handbook of experimental psychology*. Wiley.
- Suppes, P. (1951). A set of independent axioms for extensive quantities. *Portugaliae Mathematica*, 10(4): 163–172.
- Suppes, P. (1960). A Comparison of the Meaning and Uses of Models in Mathematics and the Empirical Sciences. *Synthese*, 12(2): 287–301.
- Swoyer, C. (1987). The Metaphysics of Measurement, in John Forge (ed.), *Measurement, Realism and Objectivity*, D. Reidel, Dordrecht, 235–290. https://doi.org/10.1007/978-94-009-3919-6_8
- Swoyer, C. (1987). The Metaphysics of Measurement. In J. Forge (ed) *Measurement, Realism and Objectivity. Essays on Measurement in the Social and Physical Sciences*. Reidel. 235–290. 902772542X 9401082383
- Tal, E. (2013). Old and New Problems in Philosophy of Measurement. Retrieved from <https://philarchive.org/archive/TALOAN>

- Tal, E. (2020). Measurement in Science, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/measurement-science/>
- The Life of Bertrand Russell (1976). Knopf. 119. ISBN 978-0-394-49059-5.
- Theory and Measurement* (1984). Henry E. Kyburg (ed.). Cambridge University Press.
- Thesaurus (2021). Retrieved from <https://www.dictionary.com/browse/thesaurus>
- Tipler, Paul & Llewellyn, Ralph (2003). *Modern Physics*. W. H. Freeman.
- Trout, A. L., Nordness, Ph. D., Pierce, C. D. & Epstein, M. H. (2003). Research on the Academic Status of Children with Emotional and Behavioral Disorders: A Review of the Literature From 1961 to 2000. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 11: 198. <https://doi.org/10.1177/10634266030110040201>
- Vibration (2021). Wiktionary. Retrieved from <https://en.wiktionary.org/wiki/vibration>
- von Helmholtz, H. (1887). *Counting and measuring*, C.L. Bryan (trans.), New Jersey: D. Van Nostrand, 1930.
- Von Neumann, J. (1932). *Mathematische Grundlagen der Quantenmechanik*. Berlin: Julius Springer. English translation: *Mathematical Foundations of Quantum Mechanics*, (1955). Ch. V, Sect. 4. Princeton: Princeton University Press. ISBN 9780691178561.
- Whitehead, A. & Russell, B. (1910, 1912, 1913). *Principia Mathematica*, 3 volumes, Cambridge: Cambridge University Press; 2nd edition, 1925 (Vol. I), 1927 (Vols II, II); abridged as *Principia Mathematica to *56*, Cambridge: Cambridge University Press, 1956.
- Wiener, N. (1966). *Differential Space, Quantum Systems, and Prediction*. Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology Press.
- Wigner, E.P. (1963). The problem of measurement. *Am. J. Phys.* 31, 6. <https://doi.org/10.1119/1.1969254>
- Williams, L. P. (2021). Hermann von Helmholtz. Removed from <https://www.britannica.com/biography/Hermann-von-Helmholtz>
- Wolff, J. E. (2020). *The Metaphysics of Quantities*, Oxford: Oxford University Press. 240. ISBN: 9780198837084
- Wyk, C. Van (2021). Smuts' contribution to holistic science. Academia.edu. Holistic Science. https://www.academia.edu/10975409/Smuts_contribution_to_holistic_science?email_work_card=thumbnail
- Zinn-Justin, J. (2021). *Quantum Field Theory and Critical Phenomena*: Oxford University Press. 1088.
- Avanesov, V. (2021). *Metricheskaya sistema Georga Rasha – Rasch Measurement (RM) [Georg Rasch Metric - Rasch Measurement (RM)]*. Otrimano z <http://testolog.narod.ru/Theory68.html> [in Russian].
- Avanesov, V. S. (1982). *Testy v sociologicheskoy issledovanii* [Tests in a case study]. Moscow. 200 [in Russian].
- Avanesov, V. S. (2005). *Primenenie testovykh form v Rasch Measurement [Applying Test Shapes in Rasch Measurement]*. *Pedagogicheskie Izmereniya [Pedagogical Measurements]*, №4, 3–20 [in Russian].
- Avanesov, V. S. (2009). *Yavlyayutsya li KIMy EGE metodom pedagogicheskikh izmerenij? [Are KIMs of the USE a method of pedagogical measurements?]*. *Pedagogicheskie izmereniya [Pedagogical measurements]*, №1, 3–26 [in Russian].
- Arystotel (2021). *Katehorii [Categories]*. Onlain knyha. Otrymano z <https://www.livelib.ru/book/204218/read-kategorii-aristotel/~7> [in Ukrainian].
- Bogdanov, K. A. (2011). *Fiziki vs liriki : k istorii odnoj «pridurkovatoj» diskussii [Physicists vs Lyrics: Towards the History of a Foolish Discussion]*. *Novoe literaturnoe obozrenie [New literary review]*. № 111. 48–66 [in Russian].

- Vasylyk, L. (2017). Konverhentsiia ta kros-mediinist: dyskurs terminolohichnoi paradyhmy [Convergence and cross-media: the discourse of the terminological paradigm.]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"]*. № 883. 3–10. Lviv [in Ukrainian].
- Vasylyk, L. Ye. (2013). Kros-media yak trend suchasnoi zhurnalistyky [Cross-media as a trend of modern journalism]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky [Scientific notes of the Institute of Journalism]*. Tom 52. Lypen – veresen. 297–300 [in Ukrainian].
- Vektor stanu [State vector] (2021). Otrymano z <https://uk.freejournal.org/247500/1/vektor-stanu.html> [in Ukrainian].
- Vertel, A. V., Kuzikova, S.B., Vazhinskij, S. E. (2021). Psihofizicheskie mekhanizmy razvertyvaniya bytijnyh sobytij v situacijah neopredelennosti [Psychophysical mechanisms of development of existential events in situations of uncertainty]. Otrimano z <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Articles/gornostal/vaginskii%20vertel%20kusikova.pdf> [in Russian].
- Vymiriuvannia [Measurement] (2021). Otrymano z <https://uk.wikipedia.org/wiki/Vymiriuvannia> [in Ukrainian].
- Volovyk, P. M. (2005). *Fizyka dlia universytetiv [Physics for universities]*. Kyiv : Perun, 864 [in Ukrainian].
- Vygotskij, L. S. (1982). Myshlenie i rech [Thinking and speaking]. A.R. Luriya & M.G. Yaroshevskij (Red.), *Sobranie sochinenij [Collected Works]* (T. 1–6). (T. 2, 5–361). Moscow : Pedagogika [in Russian].
- Vygotskij, L. S. (1999). *Myshlenie i rech [Thinking and speaking]*. Moscow : Labirint, 1999. 352 [in Russian].
- Gromkost zvuka [Sound volume] (2021). Otrimano z https://ru.wikipedia.org/wiki/Gromkost_zvuka [in Russian].
- Demenchyonok, O. G. (2010). Matematicheskie osnovy Rasch Measurement [Mathematical Foundations of Rasch Measurement]. *Pedagogicheskie Izmereniya [Pedagogical Measurements]*, №1 [in Russian].
- DSTU 2300-93 Vibratsiia. Terminy ta vyznachennia [DSTU 2300-93 Vibration. Terms and definitions] (2021). Otrymano z https://dnaop.com/html/43862/doc_-DSTU_2300-93 [in Ukrainian].
- Enerhiia [Energy] (2021). Otrymano z <https://uk.wikipedia.org/wiki/Enerhiia> [in Ukrainian].
- Zhenchenko, M. N. (2013). Poniattia «multymedia», «kros-media», «transmedia» u naukovomu dyskursi tsyfrovoi doby [The concept of "multimedia", "cross-media", "transmedia" in the scientific discourse of the digital age]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky [Scientific notes of the Institute of Journalism]*. T. 52. 72–75 [in Ukrainian].
- Ignatova, M. P. (2015). «Fiziki» i «liriki»: dve kultury vchera i segodnya [Physics and Lyrics: Two Cultures Yesterday and Today]. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya: Psihologiya. Filosofiya. Pedagogika [Bulletin of the Saratov University. New episode. Series: Psychology. Philosophy. Pedagogy]*. T. 15, Vyp. 3. 17–20. <https://doi.org/10.18500/1819-7671-2015-15-3-17-20> [in Russian].
- Kvant [Quantum] (2012). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Otrymano z http://esu.com.ua/search_articles.php?id=11520 [in Ukrainian].
- Kim, V. S. (2005). Analiz rezultatov testirovaniya v Rasch Measurement [Analysis of test results in Rasch Measurement]. *Pedagogicheskie Izmereniya [Pedagogical Measurements]*, №4, 39–45 [in Russian].
- Kyrylova, O. V. (2016). Kros-mediinyi kharakter diialnosti «The New York Times»: heneza ta suchasnyi stan [The cross-media nature of The New York Times: genesis and current status.].

- Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya «Sotsialni komunikatsii» [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Social Communications Series]*, Vyp. 16, 87–93 [in Ukrainian].
- Klasychna fizyka [Classical physics] (2021). Otrymano z https://uk.wikipedia.org/wiki/Klasychna_fizyka [in Ukrainian].
- Koherentnist [Coherence] (2021). Otrymano z <https://uk.wikipedia.org/wiki/Koherentnist> [in Ukrainian].
- Koncepciya celostnosti [integrity concept]* (1987). Kol. avtorov pod ruk. Cekhmistro I.Z., Shtanko V.I. Harkov : Vishcha shkola, 330 [in Russian].
- Kopenhahenska interpretatsiia [Copenhagen interpretation] (2021). Otrymano z https://uk.wikipedia.org/wiki/Kopenhahenska_interpretatsiia [in Ukrainian].
- Korol, A. M., Andriiashyk, M. V. (2006). *Fizyka [Physics]*. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 342 [in Ukrainian].
- Krasulevskaya, D. V. (2006). Metody effektivnogo vozdeystviya televedushchego na auditoriyu [Methods of effective influence of the TV presenter on the audience]. *Politematicheskij setevoy elektronnyj nauchnyj zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta [Polythematic network electronic scientific journal of the Kuban State Agrarian University]*, №22 [in Russian].
- Krosmedia: kontent, tekhnologii, perspektyvy [Crossmedia: content, technologies, perspectives]* (2017). Kyiv: IZh KNU im. T. Shevchenka, 234 [in Ukrainian].
- Kurs zahalnoi fizyky [General physics course]* (2011–2012). U 6-ty t. (za zah. red. V. A. Smyntyny). Odesa : Astroprynt [in Ukrainian].
- Nejman, fon I. (1964). *Matematicheskie osnovy kvantovoj mekhaniki [Mathematical Foundations of Quantum Mechanics]*. Moscow: Nauka, 368 [in Russian].
- Paziuk, R. (2017). Mobilohrafiya yak instrument krosmediinoi zhurnalistyky [Mobiography as a tool of cross-media journalism]. *Krosmedia: kontent, tekhnologii, perspektyvy [Crossmedia: content, technologies, prospects]*, 125–129 [in Ukrainian].
- Perfuziya (medicina) [Perfusion (medicine)] (2021). Otrimano z [https://ru.wikipedia.org/wiki/SHok_\(medicina\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/SHok_(medicina)) [in Russian].
- Polkovenko, T. V. (2019). Pryntsyipy kros-media u politychnii zhurnalistytsi [Principles of cross-media in political journalism]. *Intehrovani komunikatsii [integrated communications]*, (5). Otrymano z <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/96> [in Ukrainian].
- Rubakin, A. N. (1967). *Rubakin (Locman knizhnogo morya) [Rubakin (Pilot of the Book Sea)]*. Moscow, 162 [in Russian].
- Rubakin, N. (1929). *Psihologiya chitatelya i knigi. Kratkoe vvedenie v bibliologicheskuyu psihologiyu [Psychology of the reader and the book. A Brief Introduction to Bibliological Psychology]*. Moscow, Leningrad : Priboj. 76, 89–90 [in Russian].
- Samuliak, O. (2014). Mediakonverhentsiia ta formy yii realizatsii [Media convergence and forms of its implementation]. *Tele- ta radiozhurnalistyka [TV and radio journalism]*. Vyp. 13. 303–308 [in Ukrainian].
- Sarmina, H. L. (2017). Mediakonverhentsiia yak chynnyk formuvannia kros-media [Media convergence as a factor in the formation of cross-media]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky [Scientific notes of the Institute of Journalism]*. T. 1 (66). 86–92 [in Ukrainian].
- Sarmina, L. H. (2016). Problemy terminolohichnoi variantnosti v protsesi stanovlennia poniattia «krosmedia» [Problems of terminological variability in the process of formation of the concept of "cross-media"]. *Ukrainske zhurnalistykoznavstvo [Ukrainian journalism]*. Vyp. 17. 18–24 [in Ukrainian].
- Synerhetyka [Synergetics] (2021). Otrymano z <https://uk.wikipedia.org/wiki/Synerhetyka> [in Ukrainian].

- Sinorub, G. (2019). *Kross-medijnaya zhurnalistika: specifika i osnovnye tendencii [Cross-media journalism: specificity and main trends]*. Minsk: Izd. centr BGU [in Russian].
- Smirnova, G.I. (2005). Razrabotka tezaurusu pedagogicheskikh izmerenij G. Rasha [Development of the thesaurus of G. Rush's pedagogical measurements]. *Pedagogicheskie Izmereniya [Pedagogical Measurements]*, №4, 62–64 [in Russian].
- Sorom [Shame] (2021). Vikipediia. Otrymano z <https://slovnyk.me/dict/vts/sorom> [in Ukrainian].
- Stupor [Stupor] (2021). Otrimano z <https://med.oboz.ua/bolezni/stupor.htm> [in Russian].
- Teriya izmerenij [Measurement theory] (2021). Otrimano z http://www.machinelearning.ru/wiki/index.php?title=Teoriya_izmerenij [in Russian].
- Tyaglo, A. V. (1991). *Filosofsko-metodologicheskie osnovaniya kvantovoj koncepcii celostnosti [Philosophical and methodological foundations of the quantum concept of integrity]*. (Dis. d-ra nauk v sfere filosofii). Moscow, 40 [in Russian].
- Tyaglo, A. V. (2003). *Racionalnyj holizm [Rational holism]*. Harkov: Centr Obrazovatelnykh iniciativ, 180 [in Russian].
- Tyaglo, A. V. (1987). *Stanovlenie nauchnoj koncepcii celostnosti [Formation of the scientific concept of integrity]*. Harkov : Vishcha shkola, 220.
- Tyaglo, A. V. (2018). O racionalnom holizme [About rational holism]. Otrimano z https://www.researchgate.net/profile/Taglo-Aleksandr/publication/326462395_O_RACIONALNOM_HOLIZME/links/5b4f1220aca27217ff9f1b47/O-RACIONALNOM-HOLIZME.pdf [in Russian].
- Tyaglo, A. V. (2019). O racionalnom holizme [About rational holism]. *Vid filosofii nauky do postmodernykh studii kultury [From philosophy of science to postmodern studies of culture]*. Kharkiv : KhNU imeni V.N. Karazina, 42–54 [in Russian].
- Khvorostyna O. V. (2021). Transmediatsiia novynnoho kontentu v tsyfrovomu mediaprostori [Transmedia of news content in the digital media space]. (Dys. d-ra fylos. u haluzi zhurnalistyky). Kyiv [in Ukrainian].
- Khvorostyna, O. V. (2016-1). Transmediatsiia kontentu ukrainskykh novynnykh resursiv [Transmediation of content of Ukrainian news resources]. *Humanities and Social Sciences [Humanities and Social Sciences]*. IV (13), Issue 82. 50–53 [in Ukrainian].
- Khvorostyna, O. V. (2016-2). Yavysheche transmediatsii kontentu merezhevykh vydan [The phenomenon of content transmission of online publications]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky [Scientific notes of the Institute of Journalism]*, T. 62. 33–41 [in Ukrainian].
- Khvorostyna, O. V. (2018). Metody ta metodolohichni pidkhody do vyvchennia yavyshecha transmediatsii u mediaindustrii [Methods and methodological approaches to the study of the phenomenon of transmedia in the media industry]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences [Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences]*, 185, 50–53 [in Ukrainian].
- Khvorostyna, O. V. (2019). Strukturni modeli transmediinykh proektiv u zhurnalistytsi [Structural models of transmedia projects in journalism]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky [Scientific notes of the Institute of Journalism]*, 2(75), 70–84 [in Ukrainian].
- Kholod, A. (2020). Metod kvantovoho khronosa v doslidzhenniakh viddalenoj komunikatsii: (abo analiz protsesiv dystantsiiovanoj komunikatsii v mezhakh prostorovo-chasovoho kontynuumu) [The method of quantum chronos in the study of remote communication: (or analysis of the processes of remote communication within the space-time continuum)]. *Social Communications: Theory and Practice [Social Communications: Theory and Practice]*, 10(1), 32–67. Otrymano z <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/33> [in Ukrainian].
- Kholod, O. (2017). Teoriia i praktyka zhurnalistyky kriz pryzmu teorii Semona-Rubakina y Humboldta-Potebni [Theory and practice of journalism through the prism of the theories of

- Simon-Rubakin and Humboldt-Potebny]. *Visnyk Lvivskoho universytetu [Bulletin of Lviv University]*. Vypusk 42. 191–197 [in Ukrainian].
- Kholod, O. (2021). Kvantova zhurnalistyka: pryntsyipy metodolohichnoi instytualizatsii [Quantum journalism: principles of methodological institutionalization]. *Social Communications: Theory and Practice [Social Communications: Theory and Practice]*, Vol. 12, 11–26. DOI: <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2021-12-1-1> [in Ukrainian].
- Cekhmistro, I. Z. (1972). *Dialektika mnozhestvennogo i edinogo. Kvantovye svoystva mira kak nedelimogo celogo [The dialectic of the plural and the singular. Quantum properties of the world as an indivisible whole]*, Moscow : Mysl, 275 [in Russian].
- Cekhmistro, I. Z. (1981). *Poiski kvantovoj koncepcii fizicheskikh osnovanij soznaniya [The Quest for a Quantum Concept of the Physical Foundations of Consciousness]*. Vishcha shkola, Harkov, 174 [in Russian].
- Cekhmistro, I. Z. (1985). Paradoks Ejnshtejna–Podolskogo–Rozena i koncepciya celostnosti [The Einstein-Podolsky-Rosen paradox and the concept of integrity]. *Voprosy filosofii [Philosophy questions]*. №4, 82–94 [in Russian].
- Cekhmistro, I. Z. (1989). Interpretaciya kvantovoj mekhaniki pered reshayushchim shagom [interpretation of quantum mechanics before the crucial step]. *Filosofskie nauki [Philosophical Sciences]*, № 10 [in Russian].
- Cekhmistro, I. Z. (2002). *Holisticheskaya filosofiya nauki [Holistic philosophy of science]*. Sumy: ITD Universitetskaya kniga, 364 [in Russian].
- Cekhmistro, I. Z., Bobkova, N. P. (1977). *Dialektika mnozhestvennogo i edinogo i kontinuum [Dialectics of the plural and the one and the continuum]*. Harkov : Vishcha shkola, 176 [in Russian].
- Tsymbalenko, Ye. (2013). Konverhentsiia mas-media i mediakomunikatsii [Convergence of mass media and media communications]. *Osvita rehionu [Education of the region]*, № 3, 81–85 [in Ukrainian].
- Shevchenko, H. O. (2016). Osoblyvosti funktsionuvannia kros-media v konteksti konverhentsii ZMI [Features of cross-media functioning in the context of media convergence]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu [Bulletin of Dnipropetrovsk University]*, Vyp. 16, 159–164 [in Ukrainian].
- Shok (medytsyna) [Shock_ (medicine)] (2021). Otrymano z [https://uk.wikipedia.org/wiki/Shok_\(medytsyna\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Shok_(medytsyna)) [in Ukrainian].

Квантова журналістика: пролегомени вимірювання

(ідентифікація критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання)

Олександр Холод,

доктор філологічних наук, завідувач кафедри журналістики
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Анотація

Метою статті було обрано пошук та ідентифікацію критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці (кюзур).

Методологія дослідження передбачала застосування методів трьох груп: загальні філософські (метод квантового монізму; ідеї реалізму; концепція Єдності); наукові

практичні методи – спостереження, опис і вимірювання; наукові теоретичні методи – формалізація, аксіоматизація, аналіз і синтез, дедуція й індукція, узагальнення, аналогія й абстрагування.

Результати. Оскільки сьогодні у філософських напрямках (метафізика, неklasична фізика (квантова) і класична фізика) відсутні одиниці аналізу й вимірювання синергетичних процесів і явищ у квантовій журналістиці (квантовій комунікації), надалі в межах холізму й висунутої автором концепції Єдності запропоновано створити нову одиницю й назвати її «І хол», або «один холізм». Діапазоном аналізу й вимірювання, що утворюють одиницю «І хол», слід вважати прояви впливу на оточення порції енергії (кванта) у формі інтенсивності й сили змін, які така енергія (квант) спричиняє інформаційним потоком.

Висновки. За результатами аналітичного огляду ідей щодо вимірювання доречно констатувати амбівалентні тенденції щодо ідентифікації критеріїв формування уявлення про одиницю аналізу й одиницю вимірювання у квантовій журналістиці (ширше – у теорії квантової комунікації). З одного боку, вимірювання у квантовій журналістиці (кюжур) не доцільне. З іншого боку, таке вимірювання можливе. Із позицій матеріалізму вимірювання у квантовій журналістиці можливе завдяки цифровим показникам. Із позицій метафізики вимірювання можливе з урахуванням синергетичної єдності як результату поєднання синергетично-конвергентних і крос-трансмедійних характеристик інформаційних процесів завдяки одиниці «хол» (холізм).

Ключові слова: квантова журналістика, кюжур, вимірювання, одиниця аналізу, одиниця вимірювання, ідентифікація критеріїв.

Submitted to the editor – 10.09.2021

Reviewed – 26.10.2021

Accepted for printing – 12.11.2021

Подано до редакції – 10.09.2021

Рецензовано – 26.10.2021

Прийнято до друку – 12.11.2021

Features of modeling the image of the interviewee in the genre conglomerate of the newspaper «Кінокур'єр» (1995)

<p>Hanna Kholod, <i>PhD in Philology,</i> <i>Chief Executive Officer</i> <i>E-mail: kholodanna@ukr.net,</i> <i>https://orcid.org/0000-0002-2479-9721,</i> <i>ResearcherID: AAD-5685-2020 ,</i> <i>NGO “Scientific and Educational Center</i> <i>«SUCCESSFUL»,</i> <i>Gnat Yura st., 3, of. 44, 03148.</i> <i>Kyiv, Ukraine.</i></p>	<p><i>Citation:</i> Kholod, H. (2021). Features of modeling the image of the interviewee in the genre conglomerate of the newspaper «Кінокур'єр» (1995). <i>Social Communications:</i> <i>Theory and Practice</i>, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-2 Retrieved from https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/ article/view/122/85 © Kholod, H. (2021). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
---	---

Annotation

Problem. The article, which is a continuation of our research on the decanonization of genres in the 1990s, clarifies the specifics of modeling the image of the interviewee in the genre conglomerate of the Kinokurer newspaper (1995). Methodology. Descriptive, systematic methods were used in the study. The descriptive method allows you to capture all the information needed to cover the topic of a scientific article. The systematic method allows to find out the specifics of modeling the image of the interviewee by analyzing the elements of journalistic texts and establishing relationships between them. The object of the study is the image of the interviewed in the genre conglomerate of the newspaper "Kinokurer" (1995). The subject of the research is the peculiarities of modeling the image of the interviewee in the genre conglomerate of the newspaper "Kinokurer" (1995). Conclusions. In mini-journals, journalists model the images of the interviewees, often identifying some of their character traits and using parceled sentences that attract the recipient's attention, epithets, metaphors, periphrases, antitheses, gradations, apocrypha, aposiopesis, portrait details that perform not only descriptive but and emphasize the character trait of the interviewee or record a change in his emotional state. Interviewers create conditions for the maximum self-disclosure of the multifaceted personality of the interviewees through questions focused mainly on the creativity of the interviewees, their values, personal life, etc. To increase the informativeness of the interview and its character potential, interviewers sometimes use questioning. Answers that include the self-characteristics of the interviewees, verbalization of their attitude to the present, relatives, colleagues, film directors, etc., memories, self-criticism, are the technology of self-modeling the image of the interviewees. The genre conglomerate "mininaris + interview" thanks to the polyphony created by the author or polyauthor allows to expand the range of means of modeling the image of the interviewee.

Keywords: genre conglomerate, interviewee, interviewer, image-modeling tools.

Особливості моделювання образу інтерв'ююваного в жанровому конгломераті газети «Кінокур'єр» (1995 рік)

Ганна Холод,

кандидат філологічних наук,

директор ГО “Науково-освітній центр “УСПІШНИЙ”

(м. Київ, Україна)

Вступ

У журналі “Соціальні комунікації: теорія і практика” (№ 10 2020 року) нами було запропоновано класифікацію журналістських текстів, які з'явилися в результаті деканонізації жанрів у 90-х роках ХХ століття. У вищезазначеній класифікації згадано про жанровий конгломерат як “поєднання жанрів різних груп (інформаційні жанри, аналітичні жанри, художньо-публіцистичні) зі збереженням їхніх жанрових особливостей + графічне розмежування” (Холод, 2020). У цій статті аналізуватимемо журналістські тексти, які, містячи мінінарис й інтерв'ю, його домінуючу частину, мають кількох авторів. На нашу думку, завдяки діяваторству (два автори) та поліавторству (три автори й більше), орієнтованим на максимальне розкриття образу інтерв'ююваного, збільшується можливість використання різних засобів не тільки для моделювання його образу, а й для повнішої презентації журналістської майстерності. Хоча інтерв'ю передбачає наявність двох авторів (інтерв'юер та інтерв'юований), діапазон використання засобів моделювання образу інтерв'ююваного значно розширюється завдяки мінінарису. Його автором у газеті “Кінокур'єр” (1995) переважно є інтерв'юер, творча самопрезентація якого вже не обмежується набором конкретних запитань. Іноді, коли йдеться про закордонну зірку, яка є інтерв'ююваним або інтерв'ююваною, автором мінінарису й інтерв'юером є різні автори – переважно представники різних країн, іноді однієї країни. Вищезазначена тема ще не була об'єктом зацікавлень науковців. Є дотичні до неї наукові роботи, згадані нами під час написання статті “Особливості моделювання образів інтерв'юера й інтерв'ююваного в друкованих ЗМІ” (Холод, 2021).

Методи та методика дослідження

Під час дослідження було використано описовий і системний методи. Описовий метод дозволяє зафіксувати всю інформацію, необхідну для висвітлення теми наукової статті.

Системний метод дозволяє з'ясувати специфіку моделювання образу інтерв'ююваного завдяки аналізу елементів журналістських текстів і встановленню між ними взаємозв'язків.

Об'єктом дослідження є образ інтерв'ююваного в жанровому конгломераті газети “Кінокур'єр” (1995 рік).

Предметом дослідження є особливості моделювання образу інтерв'ююваного в жанровому конгломераті газети “Кінокур'єр” (1995 рік).

Мета дослідження – з'ясувати особливості моделювання образу інтерв'ююваного в жанровому конгломераті газети “Кінокур'єр” (1995 рік).

Щоб досягти поставленої мети, виконали такі процедури:

1) у газеті “Кінокур'єр” (1995) було знайдено й проаналізовано жанровий конгломерат “мінінарис + інтерв'ю”;

2) завдяки системному методу було з'ясовано специфіку моделювання образу інтерв'ююваного в жанровому конгломераті “мінінарис + інтерв'ю”.

Результати та дискусії

Журналістські тексти, що містять мінінарис та інтерв'ю, розміщено в таких рубриках газети “Кінокур'єр” (1995): “Кіномитці України”, “Вітальня “Кінокур'єра””, “Олімп”, “Новини українського кіно”, “Звёзды России”, “Знай наших!”, “Звёзды ближнего и дальнего зарубежья”, “Національна кіностудія ім. Довженко: новини”, “Фан-клуб”, “Ексклюзив для “Кінокур'єра”, а також підрубриках: “Интервью со звездой”, “В кадре – оператор”, “По вашим просьбам”, “Человек из Зазеркалья”, “Наедине со всеми”, “Из Золушек в Королевы”, “Наединці з усіма”, “Анкета актриси”, “Идолы 90-х”.

У журналістському тексті “Микола Мащенко, народний артист України: “Доле моя, доле...”, доміантним елементом якого є інтерв'ю, є ще мінінарис, що виділений жирним курсивом і в якому образ інтерв'ююваного презентовано градацією епітетів “невгамовний, захоплений, темпераментний, переконаний і переконливий, щирий, надзвичайно ліричний і... непередбачуваний” (Прохор (*нерозбірливо* – курсив наш, Г.Х.), 1995). Він розміщений поряд із портретною фотографією Миколи Павловича Мащенка, що сприяє більшому розкриттю образу інтерв'ююваного. У вищезгаданому журналістському тексті, де порушено проблеми сучасного функціонування української кіностудії, інтерв'ююваний постає як чуйна (“Я попрохав Знайдіть, Бога ради, інше місце для зйомок. У саду Довженка мене здушуть сльози. Я там нічого не зможу сказати” (Прохор (*нерозбірливо* – курсив наш, Г.Х.), 1995) і небайдужа (“Сьогодні боляче бачити студію, на якій ще шість років тому створювалося 37 різнопланових фільмів і з них понад двадцять безпосередньо українських” (Прохор (*нерозбірливо* – курсив наш, Г.Х.), 1995) людина, кризовий менеджер, який має чіткий план реалізації своїх дій щодо відновлення активної діяльності київської кіностудії й ліквідації соціальної несправедливості стосовно її робітників, зокрема представників творчих професій, здатний критично оцінити ситуацію й вербалізувати свою позицію (“Не сидітиму тут жодного дня і тоді, коли держава, її уряд усе ж таки наважаться не виконати Указ свого Президента і стабільно не фінансуватимуть студію з бюджету. Цього не можна допустити. Тому що держава розтоптала український кінематограф, вона забула, що він є, відібрала у нас екран, позбавила фінансування. Так, держава дала нам свободу – робіть, що хочете, але не дала не копійки на фільми” (Прохор (*нерозбірливо* – курсив наш, Г.Х.), 1995). Усі запитання інтерв'юєра були орієнтовані на розкриття проблем, пов'язаних із функціонуванням і фінансуванням кіностудії, з'ясуванням мотивації інтерв'ююваного щодо повторного обіймання посади директора Національної студії імені Олександра Довженка й розкриття його як ентузіаста.

Для більшої презентації образу інтерв'ююваної, зокрема співачки Лариси Долиної, яку з кінематографом пов'язують як зйомки у фільмах, так і виконання за кадром вокальних номерів, було обрано журналістський текст “Маленькая, сильная Лариса”, що містить доміантну складову, тобто інтерв'ю із двома інтерв'ююваними: Ларисою Долиною та її дочкою Ангеліною (в інтерв'ю зазначено ім'я Ліна), що дозволило розширити діапазон характеристики образу інтерв'ююваної, та виділений жирним накресленням портретний мінінарис, розміщений перед інтерв'ю й написаний іншим журналістом, на що вказує маркер-презентація прізвища журналістки, яка взяла інтерв'ю (“Наш кореспондент Лариса Плетинко зустрілась с Ларисой Долиной перед выступлением в московской ночной дискотеке “Арлекино” на Параде звезд” (Маленькая, сильная Лариса, 1995). У мінінарисі журналіст не тільки презентує широкий діапазон творчості співачки й зазначає популярні кінофільми з її участю, а й оцінює її голос, переважно використовуючи епітети в парцельованому реченні, що привертає увагу реципієнта (“Сильный, щедрый, потрясающий широтой диапазона, многообразием и сочностью звуковых красок” (Маленькая, сильная Лариса, 1995)). Звертає увагу на голос Лариси Долиної й Лариса Плетинко, яка взяла інтерв'ю

в співачки перед виходом на сцену, презентуючи реакцію глядачів на появу зірки метафорою (“под взрыв аплодисментов” (Маленька, сильная Лариса, 1995)), епітетами (“эффектно появилась на сцене” (Маленька, сильная Лариса, 1995), “наполнила зал своим удивительным и сильным голосом” (Маленька, сильная Лариса, 1995)). Запитання журналістки були орієнтовані на презентацію діапазону популярності Лариси Доліної, багатогранності її таланту, а також її особистісних якостей (“Больше всего в маме мне нравится её большая сила воли. Она всего добивается, чего хочет. Хотя ей ничто не даётся легко, без каких-либо препятствий. Мне нравится её оптимизм, терпение, то, как она всё выдерживает. Вот я бы так не смогла. Она очень сильная!” (Маленька, сильная Лариса, 1995), які під час інтерв’ю вербалізувала дочка співачки і які деякою мірою були візуалізовані за допомогою сценічного образу, зафіксованому на фотографії.

У журналістському тексті «Рутгер Хауэр: “Могу сыграть в эротическом фильме...”» розміщено три фотографії, що, одразу привертаючи увагу читача, презентують акторське амплуа вищезазначеного актора, який переважно грав ролі жорстоких персонажів, і розмаїття емоційного малюнку його обличчя. Автор виділеного жирним накресленням мінінарису, першої частини журналістського тексту, роблячи акцент на закритості (“Актёр очень неохотно контактирует с прессой” (Рутгер Хауэр: “Могу сыграть в эротическом фильме...”, 1995) Рутгера Хауера, його любові до чорного одягу, а також згадці про його моторошну роль в американському трилері, створює кореляційний зв’язок між текстом і фотографіями. Запитання Ельжбете Чапаре орієнтовані на розкриття Рутгера Хауера як багатогранної особистості, яка деякий час (“Прежде, чем начать играть, пробовали стать моряком, служили в армии, даже стихи писали” (Рутгер Хауэр: “Могу сыграть в эротическом фильме...”, 1995)) шукала ефективний засіб самореалізації – зйомки в кіно (“Потом как-то оказался на съёмочной площадке и тогда меня осенило. Понял, что это как раз то, что хотел бы делать” (Рутгер Хауэр: “Могу сыграть в эротическом фильме...”, 1995). Із фотографіями та мінінарисом корелюють чотири запитання інтерв’юера про гру “чорних” характерів, яка вже стала візитівкою Рутгера Хауера, і вплив на глядачів створених образів. Інтерв’юеру завдяки запитанням вдалося розкрити образ самокритичного інтерв’юйованого, який намагається в усьому дотримуватися балансу, об’єктивно оцінювати свої можливості, творчо самореалізовуватися як актор і кінорежисер, має досвід професійної комунікації з різними актрисами. Характеризуючи їх, Рутгер Хауер коректно вербалізує особистісні риси кожної (“С Терезой Рассел, она очень интеллигентна. Мишель Пфайффер, прежде всего, она ослепительно красива. Она как прекрасная картина, на которую с восторгом смотришь. А игра с Терезой Рассел была чем-то вроде вызова и должен сознаться, что меня это очень устраивало...” (Рутгер Хауэр: “Могу сыграть в эротическом фильме...”, 1995), що, на нашу думку, свідчить про шанобливе ставлення до колег й інтелігентність актора. Формулюючи провокативні запитання, інтерв’юер намагався дізнатися, яким є ставлення актора до сімейних традицій, популярності, колег, виявити його почуття й фобії, готовність до самовдосконалення й акторським експериментам, зокрема зйомкам у комедіях та еротичних фільмах.

У журналістському тексті “Магическая Мариза” мінінарис та інтерв’ю належать різним авторам, маркером чого є наявність фрази “С актрисой встречался корреспондент журнала “Пари Матч” (Магическая Мариза, 1995). Автор виділеного курсивом мінінарису, характеризуючи інтерв’юйовану та її діяльність переважно завдяки епітетам (“удачная роль” (Магическая Мариза, 1995), “изысканно красива” (Магическая Мариза, 1995), “умна” (Магическая Мариза, 1995), “образованна” (Магическая Мариза, 1995), “благородна” (Магическая Мариза, 1995), “а журналисты называют её магической” (Магическая Мариза, 1995)), робить акцент не лише на її красі, а й на здібностях, пов’язаних із вивченням мов (“Свободно говорит на шести языках: французском, английском, немецком, итальянском,

испанском и португальском” (Магическая Мариза, 1995)). Завдяки запитанням, пов’язаним із кінематографом й особистим життям, та проведеній паралелі (“Один из Ваших последних фильмов – “Вишнёвый сад” Д’антонелло Аллиотти – кажется скопированным с вашей новой жизни” (Магическая Мариза, 1995) між сюжетом фільму “Вишнёвий сад” та життям інтерв’ююваної інтерв’юеру вдалося продемонструвати її незалежність, здатність до самодисципліни, самостійність, результат переосмислення Маризою свого життя (“Я была избалована жизнью и понимаю, что в мире много нищеты и несчастных людей. Нельзя больше игнорировать это. Поэтому я хочу отдать всё, что могу” (Магическая Мариза, 1995)). На нашу думку, розміщені в журналістському тексті три фотографії, які презентують ніжність, замріяність, експресивність, є логічним доповненням образу інтерв’ююваної.

У виділеному курсивом мінінарисі журналістського тексту «Клинт Иствуд: “Мои герои циничны”», розміщеному під великою фотографією актора, автор, вербалізуючи візуалізовані на світлинні деталі, зокрема схрещені руки й посмішку, одразу робить акцент на таких рисах характеру, як замкненість і почуття гумору. Презентуючи його творчу біографію, автор уникає деталізації й обмежується кількістю фільмів, у яких він знявся, а також нагородами, згадкою про його продюсерську діяльність. Запитання інформаційного продукту іншого автора, тобто інтерв’ю, яке взяв кореспондент щотижневика “L’Express”, були спрямовані на розкриття умов формування особистості Клінта Іствуда. Зокрема, ідеться про важке дитинство, армію, початок акторської кар’єри. Крім того, інтерв’юер формулював запитання, які спонукали актора до самоаналізу щодо своєї творчості. Відповіді Клінта Іствуда свідчать про наявність у нього критичного мислення й здатність об’єктивно оцінювати ситуацію.

Елементи фамільярності, презентовані лексемами “Ромочка” (Косничук, 1995а), “не душка”(Косничук, 1995а), у виділеному жирним накресленням мінінарисі журналістського тексту Е. Косничук «Роман Балаян та його “перше кохання”», є, на нашу думку, маркерами ставлення інтерв’юерки до інтерв’ююваного як до добре знайомої або близької людини, підтвердженням чого є вербалізація за допомогою епітетів, апосіопез, парцельованих речень нюансів спілкування з Романом Балаяном (“Но... Ромочка – не душка. С ним трудно. И порой холодно. За ним не ходит толпа, как обычно за модным режиссёром. Более того, Ромочка – элитарный человек. Со всеми вытекающими из этого последствиями” (Косничук, 1995а)). Завдяки антитетичності, що виникає в результаті використання журналісткою імені Ромочка, а також констатації його закритості, що підкреслюється таким елементом одягу (“Почувствовала, что плащ просто высветил его внутреннюю дистанцию от мира сего” (Косничук, 1995а)), як довгий чорний плащ, а також розміщеною в журналістському тексті фотографією, на якій режисер завдяки одягу, відсутністю контакту з об’єктивом, внутрішній заглибленості й відсутністю емоцій на обличчі, на нашу думку, максимально дистанціюється від зовнішнього світу, журналістка підкреслює неординарність, загадковість митця. Навіть відповіді на відкриті запитання режисер дає лаконічні, без деталізації, іноді обмежуючись одним словом. Порівнюючи епізоди твору І. Тургенєва “Перше кохання” і запропонований режисером варіант, журналістка продемонструвала делікатне ставлення митця до теми кохання й підкреслила талант Романа Балаяна, наголосивши на естетичності його фільмів (“То, что зритель будет доведён фильмом до эстетического оргазма – факт, мне кажется, неоспоримый” (Косничук, 1995а)). У відповідях на запитання Роман Балаян розкривається як нонкомформістська людина (“Что никогда не поступался принципами и всегда служил искусству” (Косничук, 1995а)), яка безапеляційно критикує нову епістему з її бездуховністю (“Если она получится так, как я задумал, это доказательство высокой духовности тех, кто не пристроился или не перестроился в столь сомнительное время, как нынешнее. Дети тех, кто бросились продавать и предавать, дети киллеров и их не менее криминальных жертв всё равно дождутся того времени, когда их мутанты-родители так же, как и всегда это было,

будут умолять їх читати класику, а не текущу, всплившу на время, літературу” (Косничук, 1995а)) і залишається вірною своїм переконанням.

Автор мінінарісу, що є елементом журналістського тексту «Пітер О’Тул: “Мне аплодировал весь флот!”», використавши цитату із щоденника інтерв’юваного про його прагнення до оригінальності, акцентував увагу на тих подіях у житті актора, що, на його думку, її підтверджують. Зокрема, ідеться про боротьбу з раком підшлункової залози, спробу в стані алкогольного сп’яніння перепливати море, важке розлучення, алкогольну залежність («...выпил несметное количество виски “Джеймсон”») (Пітер О’Тул: “Мне аплодировал весь флот!”), і відмову від пияцтва, віршування й розведення коней. Автор мінінарісу увиразнює його оригінальність згадуванням про особливості спілкування (“...он рассказывает о своей жизни, сопровождая речь жестами фокусника и взглядом гипнотизёра” (Пітер О’Тул: “Мне аплодировал весь флот!”), 1995)) актора із кореспондентом щотижневика “L’Express”. Запитання вищезазначеного журналіста були спрямовані на презентацію умов формування неординарної особистості актора, особливостей його світосприйняття. Відповіді інтерв’юваного моделюють образ кмітливої, здатної знайти вихід зі скрутного становища людини, сильний характер якої почав формуватися під час голодного воєнного дитинства, служби в армії. На нашу думку, характеротворчу функцію виконує рефлексія щодо свого дитинства, яке актор, незважаючи на несприятливі умови для життя, не вважав важким, орієнтація на авторитети (“Очень часто появлялся на экране мужчина в пенсне с широкой улыбкой. Говорил незабываемые слова. Я его обожал. Это был Франклин Рузвельт. Мне тогда исполнилось 6 лет” (Пітер О’Тул: “Мне аплодировал весь флот!”), 1995)), відповідальне ставлення під час роботи над роллю Лоуренса Аравійського, спілкування із Джоном Хьюстоном і ставлення до нього (“Я очень любил Хьюстона” (Пітер О’Тул: “Мне аплодировал весь флот!”), 1995)). Доповнюють образ інтерв’юваного як людини й актора три фотографії, підкреслюючи багатогранність його особистості.

У журналістському тексті “Вілен Калюта: у середині мене камера не вимикається ніколи” виділений жирним накресленням мінінаріс, що є композиційним обрамленням інтерв’ю, журналісти Е. Косничук і Ф. Цельмер починають згадкою про знакову подію для російського кінематографа – отримання такої винагороди, як “Оскар”, за кінофільм “Утомлені сонцем” і відсутність на вищезазначеній церемонії кінооператора Вілена Калюти. Його образ презентовано завдяки характеристикам робіт (“Белая птица с чёрной отметиной” Ю. Ильенко), а також нагородам (“главный приз МКФ в Москве и премия МКФ в Сорренто в 1972 году” (Косничук, Цельмер, 1995); “на ВКФ в Киеве получил специальный диплом за лучшую операторскую работу в фильме “Легенда о княгине Ольге” Ю. Ильенко” (Косничук, Цельмер, 1995) міжнародного рівня. Детально пишучи про майстерність і професіоналізм Вілена Калюти (“Все его работы отмечены творческим поиском, высоким профессионализмом, умением до предела использовать возможность техники” (Косничук, Цельмер, 1995) і підкреслюючи їх епітетами (“высокий” (Косничук, Цельмер, 1995), “органично” (Косничук, Цельмер, 1995), “прекрасно” (Косничук, Цельмер, 1995), журналісти лише одним реченням окреслюють деякі риси його характеру (скромність, некоммуникабельність). Зовнішність кінооператора представлена портретною деталлю (“40-летний человек с лицом амура с дореволюционных открыток” (Косничук, Цельмер, 1995), доповненою фотографією, на якій інтерв’юований – у процесі зйомки фільму, а також враженням (“Его лицо без единой краски, но освещено энергией и разумом, и в 65 молодо и прекрасно” (Косничук, Цельмер, 1995)), яке виникло після спілкування з інтерв’юваним. Запитання інтерв’юєрів були спрямовані переважно на розкриття інтерв’юваного як фахівця своєї справи та специфіку спілкування з кінорежисерами. Детальні й ґрунтовні відповіді кінооператора, який із захопленням розповідає про нюанси кінооператорської роботи, свідчать про професіоналізм, а вміння не лише бачити красу в доквіллі й

відтворювати її на екрані. Використавши в журналістському тексті постскриптом, у якому було зазначено інформацію щодо майбутньої співпраці Нікіти Міхалкова, Вілена Калюти з Марчело Мастоїані, журналісти зробили акцент на визнанні таланту й професіоналізму інтерв'юваного на міжнародному рівні.

У журналістському тексті “Ксения, принцесса дисгармонии”, зокрема в мінінарісі, який виділений курсивом і створює кільцеве обрамлення, автор зробив акцент на специфічній зовнішності (“У Ксюши Качалиной детский голосок и нежное, как у младенца, лицо, на этом, пожалуй, ребёнок в ней заканчивается. Начинается Женщина, Мироздание, Тайный клубок змей” (Ксения, принцесса дисгармонии, 1995) актриси Ксенії Качаліної, підкресливши таким чином суперечливість її характеру, презентовану в заголовку за допомогою перифразу – “принцеса дисгармонії” (Ксения, принцесса дисгармонии, 1995), що має вияв як на особистісному (“Дозы оптимизма и пессимизма в характере перемешаны – действуют законы парадокса” (Ксения, принцесса дисгармонии, 1995), так і професійному (здатність зіграти роль персонажів-антиподів) рівнях самореалізації Ксенії Качаліної. Увесь мінінаріс побудовано на принципі антитетичності для максимального оприявлення рис характеру інтерв'юваної, суперечливість яких, на нашу думку, зумовлена бажанням максимально пізнати життя й себе. Запитання Лариси Плетинко переважно орієнтовані на розкриття інтерв'юваної як особистості. Завдяки самохарактеристиці, позитивній оцінці таланту своїх колег, мовленню, якому іноді притаманна антитетична образність (“Например, по уровню хозяйственности у плиты, я – дерьмовая хозяйка” (Ксения, принцесса дисгармонии, 1995), “щеньчий восторг вызывает всё, что мне интересно” (Ксения, принцесса дисгармонии, 1995), повноті відповідей на запитання поступово моделюється образ щирої, самокритичної, неординарної особистості, готової до пригод.

У виділеному жирним накресленням мінінарісі, розміщеному в журналістському тексті «Алексей Горбунов: “Студия для меня – мертвая зона. Пока...”», інтерв'юєрка Е. Косничук обмежується лише парцельованими реченнями з апосіопезами для окреслення зовнішності персонажа (“Волевое, красивое, мужское лицо...Олялинский голос...” (Косничук, 1995b)), деталізація якої відбувається завдяки трьом фотографіям. Майже всі запитання орієнтовані на творчу діяльність актора, лише деякі спрямовані на з'ясування аксіологічних орієнтирів особистості. Відповіді на запитання поступово моделюють образ вірної (“Связывать свою жизнь с “завтра” – бесполезно. Дончик, Ильинская, Чёрный, Приходько, Томашпольский – мои режиссёры. Будут они работать – буду и я. Пока для меня студия – мёртвая зона” (Косничук, 1995b)), вдячної, готової до змін, упевненої в собі людини, на творчі пріоритети якої вплинула економічна ситуація, що склалася в 90-х роках ХХ століття, і криза на українській кіностудії (“Никаких перспектив! Но даже если и появится что-то, за эти деньги я сниматься не буду” (Косничук, 1995b)) і яка цінує особистий простір. Моделюванню образу інтерв'юваного сприяють аксіологічні запитання щодо сім'ї, заздрості, дружби, колег, шанобливе ставлення до режисерів, любов до творчого процесу (“10 дней полного удовольствия. Работали в кайф. Никто не думал об успехе. Появилась возможность снять что хочешь...” (Косничук, 1995b)).

У журналістському тексті “Відвертість від Анастасії”, зокрема у виділеному курсивом мінінарісі, завдяки апокризу (запитання – відповідь), підсиленому градацією запитань, парцельованому реченню й ствердній відповіді у формі окличного речення із вставним словом (“Какую другую актрису можно представить себе в роли Ассоли в “Алых парусах” или Офелии в “Гамлете”? А Гуттиере в “Человеке-амфибии” или Моны в “Безымянной звезде”? Конечно же, никого!” (Бут, 1995)), оціночним епітетам (“изысканная, элегантная, аристократичная, загадочная до ирреальности” (Бут, 1995)), які виконують характеротворчу функцію, метафоричній презентації професіоналізму актриси (“Анастасия Вертинская – и только она могла “выткать” эти образы из нежнейших, тончайших, переливающимися всеми

цвeтами радуги нитей своєї судьби, родословної, актёрського вдихновения” (Бут, 1995)), а також апокризу (“Звезда? Первой величины!” (Бут, 1995)), що, створюючи обрамлення, стає лаконічним підсумком усього написаного, Н. Бут презентує захоплення творчістю актриси, образ якої підсилюється завдяки чотирьом фотографіям, що презентують її сценічні та реальні образи. Інтерв’ю має сім частин, заголовки яких, будучи або запитаннями, або фрагментом запитань інтерв’юера, є орієнтирами для реципієнтів і презентують аксіологічний, особистий і творчий аспекти тематики. Завдяки відповідям поступово моделюється образ незалежної жінки, здатної рішуче прибрати із життя ті фактори, що заважають їй розкриватися як особистості (“У меня аллергия на кошек, собак, жару, ветер, зной и на театральные трупы. Людям, ощущающим себя личностью, противопоказана групповщина. Наши театры – это какие-то страшные коммуналки” (Бут, 1995)). Для Анастасії модель сім’ї її батьків є ідеальною. Це вплинуло на особисте життя актриси й визначило стратегію спілкування актриси (“Я просто однажды поняла, что сильнее всех мужчин любила папу. Но подобия его образа вряд ли искала” (Бут, 1995)) із чоловіками.

Виділений курсивом мінінарис журналістського тексту «Инна Капинос: “Я люблю побеждать!”» побудовано на антитезі (“Первое соприкосновение с профессией не сулило ей ничего хорошего” (Плетинко, 1995а) – «На недавно проходившем Первом украинском фестивале актёров кино “Стожары” Инна Капинос завоевала Гран-при за лучшую главную роль в картине режиссёра Микульского “Вишневые ночи”» (Плетинко, 1995а); зайва вага – приз за “Талант і вроду”), що дозволяє презентувати суттєві зміни в зовнішності Інни Капінос та досягнення актриси в професії.

Запитання інтерв’юерки орієнтовані на розкриття інтерв’ююваної як актриси та жінки, завдяки їм моделюється образ талановитої, однак ще не реалізованої в професії актриси, яка знає свої професійні можливості, однак не може їх розкрити з об’єктивних причин (“Привлекает статус звезды в профессии. Хотелось бы ролей, достойных этого статуса” (Плетинко, 1995а)); “Я хотела бы играть роли в произведениях Чехова, Шекспира, Островского... То, что я пока не играла” (Плетинко, 1995а)), має жіночу гідність, сильна й незалежна, горда особистість, здатна захистити себе, зберігаючи почуття гідності (“За себя я глотку не перегрызу. Просто не опускаюсь до уровня тех, кто провоцирует меня на схватку” (Плетинко, 1995а)) цінує в людях упевненість у собі, вимагає до себе поваги й належного ставлення (“Надеюсь, что этот мужчина по достоинству оценит меня, Инну Капинос, как женщину, актрису, жену. Я этого стою” (Плетинко, 1995а)), цілеспрямована, свідченням чого є непростий життєвий етап входження в професію закомплексованої провінціалки із зайвою вагою. Прикметним є те, що три ситуативні фотографії Інни Капінос, що підкреслюють її вроду, розташовано поруч із мінінарисом як підтвердження метаморфози, що відбулася із жінкою завдяки силі її характеру. Про духовність інтерв’ююваної свідчить відповідь про молитву за спасіння своєї душі, яку б вона прочитала, якщо б залишилося 30 хвилин життя.

У виділеному курсивом мінінарисі журналістського тексту “Самая загадочная...” Лариса Плетинко зробила акцент на загадковості актриси, її оригінальності й талановитості. В інтерв’ю завдяки запитанням інтерв’юера розкривається образ Галини Сулими, для якої головною цінністю є сім’я (“Семья для меня – всё-всё-всё. Это моя защита, опора. Единственное место, где никому ничего не надо объяснять. Где можно быть самой собой. Любить и быть любимой” (Плетинко, 1995b)). Вдячне ставлення до матері, дочки, чоловіка, кінорежисерів, які давали їй можливість самореалізуватися, орієнтація на основні цінності життя: добро, любов, вдячність, милосердя, співчуття – презентує Галину Сулиму як мудру жінку, яка має багатий внутрішній світ. Зроблена Тарасом Маляревичем фотографія, на якій зображено холодну, сумну, сексуальну жінку, на нашу думку, контрастує з образом інтерв’ююваної, який може виникнути в реципієнта після ознайомлення з журналістським текстом. До речі, інтерв’юерка звернула увагу на запропоновану фотографом метаморфозу

(“Галя, тех, кто знает ваш сдержанный стиль в жизни, наверняка, повергли в шок снимки Тараса Маляревича. Они неожиданны. Что это: эксперимент, поиск нового имиджа, желание доказать режиссёрам, что вы – больше чем сложившийся типаж или новый период в жизни?” (Плетинко, 1995b)), яка, зруйнувавши стереотипний образ, дозволила побачити іншу грань особистості актриси.

У виділеному жирним накресленням мінінарисі журналістського тексту “Андрей Харитонов: “Мы, артисты, – уроды”” журналіст робить акцент на привабливій зовнішності Андрія Харитонова, яку не можна було приховати навіть у фільмі “Овод”, а також на його раптового зникненні після популярності. Андрій Харитонов відверто відповідав на провокативні запитання журналіста, які дозволили розкрити філософію життя Андрія Харитонова (“Я знаю самую главную тайну жизни – как нужно быть с людьми нормальным человеком” (Андрей Харитонов: “Мы, артисты, – уроды...”, 1995)), його ставлення до акторської професії (“Мы, артисты, – уроды” (Андрей Харитонов: “Мы, артисты, – уроды...”, 1995)) та її вплив на подальше життя актора (“Ведь кто-то должен решиться на то, чтобы себя перечеркнуть, потому что каждые 20 минут, что ты на экране, отливаются тебе в жизни таким дерьмом. Но об этом говорить не нужно” (Андрей Харитонов: “Мы, артисты, – уроды...”, 1995)). Під час інтерв’ю моделюється образ особистості, яка об’єктивно оцінює важкі реалії 90-х років ХХ століття і, намагаючись не жити минулим, шукає засоби заробляння (робота в ескортпослугах за кордоном, робота на будь-які політичні партії) грошей для утримання себе та своєї матері, констатує багатогранність таланту акторів-співвітчизників, їхньої майстерності й несправедливість щодо оплати їхньої праці. Фотографії, на яких Андрій Харитонов зображений у закритих позах, деякою мірою контрастують із відвертими відповідями актора, які, на перший погляд, можуть здатися цинічними, якщо не враховувати дискурс 90-х років ХХ століття.

У виділеному курсивом і підкресленому лінією мінінарисі журналістського тексту «Барбара Брыльська: “Я была счастлива..”» було зроблено акцент на характеристиці образів героїнь (“Таинственная Кама из “Фараона”, гордая Крыся из “Пана Володьевского”, мятущаяся Эва из “Анатомии любви”, страдающая Мария из «Польского дневника и, конечно же, милая, деликатная, необыкновенно привлекательная Надя из рождественской сказки Эльдара Рязанова “Ирония судьбы, или с лёгким паром”» (Данько, Просихин, 1995)), яких зіграла Барбара Брыльська, що, на нашу думку, підкреслило талант актриси, її вміння втілювати на екрані різні характери жінок, ставленні шанувальників до цієї популярної польської актриси, її гарній зовнішності й приємному враженні від спілкування з Барбарою Брыльською, презентованими переважно за допомогою епітетів (“прекрасной” (Данько, Просихин, 1995), “замечательной” (Данько, Просихин, 1995)).

Хоча запитання інтерв’юєрів були орієнтовані лише на творчу біографію, пов’язану зі зйомками актриси й подальшим рішенням більше не зніматися у фільмах, інтерв’юювана під час відповідей на запитання почала говорити на болючу тему – загибель своєї дочки під час автомобільної аварії. В інтерв’ю завдяки ремаркам зафіксовано динаміку емоцій актриси (“И вдруг произошло неожиданное. Замечательное, подвижное лицо актрисы словно потухло. На глазах заблестели слёзы. Наступила пауза. Через некоторое время, видимо, немного успокоившись, пани Барбара смогла продолжить разговор” (Данько, Просихин, 1995)). З огляду на вищезазначене й детальну розповідь про життя після смерті Басі розміщені в журналістському тексті фотографії, на яких зображено щасливу актрису, на нашу думку, не корелюють із внутрішнім станом інтерв’ююваної, яка два роки тому втратила дочку, хоча інтерв’юєри під час інтерв’ю зазначили, що в Барбарі на фотографіях сумні очі, коли вона посміхається. Під час інтерв’ю моделюється образ жінки-матері, для якої втрата дитини стала кроком до кардинальної зміни життя. Відбулося повне переорієнтування актриси на молодшого сина, яка, забувши про кар’єру, усвідомила сенс

щастя (“Сегодня я могу сказать определённо – это когда рядом со мной находятся мои близкие” (Данько, Просихин, 1995)). Ураховуючи вищезазначене характеротворчу функцію, на нашу думку, виконує її побажання щастя всім читачам “Кінокур’єра”.

У підкресленому мінінарісі журналістського тексту «Тетяна Антонова: “Цей рік дав мені шанс...”» (Косничук, 1995а) Емілія Косничук одразу охарактеризувала Тетяну Антонову як інтелектуальну, розумну, освічену, серйозну актрису й таким чином мотивувала її переорієнтацію з кіно на науку. Завдяки запитанням інтерв’юєрка розкрила багатогранність таланта Тетяни Антонової, яка співає пісні, є ведучою, пише вірші, бере участь у благодійних акціях. Відповіді свідчать про життєву мудрість інтерв’ююваної, яка визначила для себе в житті конкретні ціннісні орієнтири, які дають їй можливість у непростий період життя зберегти свою самість. Підтвердженням її начитаності є згадки епізодів із творів О. Бальзака, Біблії, В. Набокова. Її мрії пов’язані із благодійництвом і філантропією, меценатством, а також самореалізацією в різних творчих напрямках: акторській грі, режисурі, співі, науці. Фотографія Тетяни Антонової, на якій зображено серйозну жінку із глибоким і пронизливим поглядом, суголосна змодельованому образу актриси в журналістському тексті.

Висновки

Отже, у жанровому конгломераті “мінінаріс + інтерв’ю”, розміщеному в газеті “Кінокур’єр” (1995), моделювання образу інтерв’ююваного має свою специфіку.

1. У мінінарісах журналісти моделюють образи інтерв’ююваних, часто визначаючи деякі риси їхнього характеру й використовуючи парцельовані речення, які привертають увагу реципієнта, епітети, метафори, перифрази, антитези, градації, апокризи, апосіопези, портретні деталі, які виконують не тільки описову функцію, а й підкреслюють рису характеру інтерв’ююваного або фіксують зміну його емоційного стану.

2. Інтерв’юєри завдяки запитанням, орієнтованим переважно на творчість інтерв’ююваних, їхні ціннісні орієнтири, особисте життя тощо, створюють умови для максимального саморозкриття багатогранності особистості інтерв’ююваних.

3. Для підвищення інформативності інтерв’ю та його характеротворчого потенціалу інтерв’юєри іноді використовують підведення до запитань.

4. Відповіді, що містять самохарактеристику інтерв’ююваних, вербалізацію їхнього ставлення до сучасності, близьких, рідних, колег, кінорежисерів тощо, спогади, самокритику, є технологією автотворення образу інтерв’ююваних.

5. Жанровий конгломерат “мінінаріс+інтерв’ю” завдяки поліфонії, що виникає за допомогою діавторства або поліавторства, дає можливість розширити діапазон засобів моделювання образу інтерв’ююваного.

6. Використання різноманітних фотографій є засобом підкреслення багатогранності інтерв’ююваного.

Література

- Андрей Харитонов: “Мы, артисты, – уроды...” (1995). *Кінокур’єр*, №21 (57), 8.
 Бут, Н. (1995). Откровения от Анастасии. *Кінокур’єр*, №16 (52), 3.
 Данько, Т, Просихин, О. (1995). Барбара Брыльска: “Я была счастлива...”. *Кінокур’єр*, №22 (58), 8.
 Клинт Иствуд: “Мои герои циничны” (1995). *Кінокур’єр*, №6 (42), 7.
 Косничук Э, Цельмер, Ф (1995). Вилен Калюта: “Внутри меня камера не выключается никогда”. *Кінокур’єр*, №12 (48), 2.

- Косничук, Е. (1995а). Тетяна Антонова: “Цей рік дав мені шанс...”. *Кінокур’єр*, №24 (60), 7.
- Косничук, Э. (1995b). Алексей Горбунов: “Студия для меня – мертвая зона. Пока...”. *Кінокур’єр*, №16 (52), 2.
- Косничук, Э. (1995с). Роман Балаян и его “первая любовь”. *Кінокур’єр*, №8 (44), 2.
- Ксения, принцесса дисгармонии (1995). *Кінокур’єр*, №13 (49), 3.
- Магическая Мариза (1995). *Кінокур’єр*, № 5 (41), 7.
- Маленька, сильная Лариса (1995). *Кінокур’єр*, №1, 3.
- Питер О’Тул: “Мне аплодировал весь флот!” (1995). *Кінокур’єр*, №10 (46), 7.
- Плетинко, Л. (1995а). Инна Капинос: “Я люблю побеждать!”. *Кінокур’єр*, №17 (53), 2.
- Плетинко, Л. (1995b). Самая загадочная... *Кінокур’єр*, №21 (57), 2.
- Прохор (нерозбірливо), І. (1995). Микола Мащенко, народний артист України: “Доле моя, доле...”. *Кінокур’єр*, №1, 2.
- Рутгер Хауэр: “Могу сыграть в эротическом фильме...” (1995). *Кінокур’єр*. №4 (40), 6.
- Холод, Г.Я. (2020). Специфіка інтерв’ю в газеті “Кінокур’єр” (1992 рік). *Соціальні комунікації: теорія і практика*, №10, 69–78.
- Холод, Г.Я. (2021). Особливості моделювання образів інтерв’юера й інтерв’ююваного в друкованих ЗМІ. *Соціальні комунікації: теорія і практика*, №12, 49–62.

References

- Andrei Kharytonov: “My, artysty, – urody...” [Andrey Kharitonov: “We, the artists, are freaks...”] (1995). *Kinokurier – Movie courier*, №21 (57), 8 [in Russian].
- But, N. (1995). Otkroveniya ot Anastasyu [Revelations from Anastasia]. *Kinokurier – Movie courier*, №16 (52), 3 [in Russian].
- Danko, T, Prosykhnyn, O. (1995). Barbara Brylska: “Ja byla schastlyva...” [Barbara Brylska: “I was happy...”]. *Kinokurier – Movie courier*, №22 (58), 8 [in Russian].
- Klynt Ystvod: “Moi heroi tsynychny” [Clint Eastwood: “Moi the hero of the cynist”] (1995). *Kinokurier – Movie courier*, №6 (42), 7 [in Russian].
- Kosnychuk, E, Tselmer, F (1995). Vylen Kaliuta: “Vnutry menia kamera ne vyklyuchaetsia nykohda” [Vilen Kalyuta: “Inside me the camera never turns off”]. *Kinokurier – Movie courier*, №12 (48), 2 [in Russian].
- Kosnychuk, E. (1995а). Tetiana Antonova: “Tsei rik dav meni shans...” [Tatyana Antonova: “This year gave me a chance...”]. *Kinokurier – Movie courier*, №24 (60), 7 [in Ukrainian].
- Kosnychuk, E. (1995b). Aleksei Horbunov: “Studyia dlia menia – mertvaia zona. Poka...” [Alexey Gorbunov: “The studio is a dead zone for me. For now...”]. *Kinokurier – Movie courier*, №16 (52), 2 [in Russian].
- Kosnychuk, E. (1995с). Roman Balaiyan y eho “pervaia liubov” [Roman Balayan and his “first love”]. *Kinokurier – Movie courier*, №8 (44), 2 [in Russian].
- Kseniya, pryntsessya dysharmonyu [Xenia, Princess of Disharmony] (1995). *Kinokurier – Movie courier*, №13 (49), 3 [in Russian].
- Mahycheskaia Maryza [Magicheskaiia Mariza] (1995). *Kinokurier – Movie courier*, № 5 (41), 7 [in Russian].
- Malenka, sylnaia Larysa [Small, strong Larissa] (1995). *Kinokurier – Movie courier*, №1, 3 [in Russian].
- Pyter OTul: “Mne aplodyroval ves flot!” [Drinker O'Toule: “I applauded the whole fleet!”] (1995). *Kinokurier – Movie courier*, №10 (46), 7 [in Russian].
- Pletynko, L. (1995а). Ynna Kapynos: “Ja liubliu pobezhdat!” [Inna Kapinos: “I love to win!”]. *Kinokurier – Movie courier*, №17 (53), 2 [in Russian].

- Pletynko, L. (1995b). Samaia zahadochnaia... [*The most mysterious...*]. *Kinokurier – Movie courier*, №21 (57), 2 [in Russian].
- Prokhor (nerozbirlyvo), I. (1995). Mykola Mashchenko, narodnyi artyst Ukrainy: “Dole moia, dole...” [*Mykola Mashchenko, People's Artist of Ukraine: "My dole, dole..."*]. *Kinokurier – Movie courier*, №1, 2 [in Ukrainian].
- Ruther Khauer: “Mohu syhrat v eroticheskom fylme...” [*Rutger Hauer: "I can play in erotichesky filme..."*] (1995). *Kinokurier – Movie courier*, №4 (40), 6 [in Russian].
- Kholod, H.Ia. (2020). Spetsyfika intervii v hazeti “Kinokurier” (1992 rik) [*Specifics of the interview in the newspaper "Kinokurier" (1992)*]. *Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka – Social communications: theory and practice*, №10, 69–78 [in Ukrainian].
- Kholod, H.Ia. (2021). Osoblyvosti modeliuvannia obraziv interviiuera y interviiuovanoho v drukovanykh ZMI [*Features of modeling images of the interviewer and interviewee in print media*]. *Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka – Social communications: theory and practice*, №12, 49–62 [in Ukrainian].

**Особливості моделювання образу інтерв'юованого
в жанровому конгломераті газети “Кінокур’єр” (1995 рік)**

Ганна Холод,

кандидат філологічних наук,

директор ГО “Науково-освітній центр “УСПІШНИЙ”

(м. Київ, Україна).

Анотація

Проблема. У статті, яка є продовженням наших досліджень, пов'язаних із деканонізацією жанрів у 90-х роках ХХ століття, з'ясовано специфіку моделювання образу інтерв'юованого в жанровому конгломераті газети “Кінокур’єр” (1995 рік). Методологія. Під час дослідження було використано описовий, системний методи. Описовий метод дозволяє зафіксувати всю інформацію, необхідну для висвітлення теми наукової статті. Системний метод дозволяє з'ясувати специфіку моделювання образу інтерв'юованого завдяки аналізу елементів журналістських текстів і встановленню між ними взаємозв'язків. Об'єктом дослідження є образ інтерв'юованого в жанровому конгломераті газети “Кінокур’єр” (1995 рік). Предметом дослідження є особливості моделювання образу інтерв'юованого в жанровому конгломераті газети “Кінокур’єр” (1995 рік). Висновки. У мінінарисах журналісти моделюють образи інтерв'юованих, часто визначаючи деякі риси їхнього характеру й використовуючи парцельовані речення, які привертають увагу реципієнта, епітети, метафори, перифрази, антитези, градації, апокризи, апосіопези, портретні деталі, які виконують не тільки описову функцію, а й підкреслюють рису характеру інтерв'юованого або фіксують зміну його емоційного стану. Інтерв'юери завдяки запитанням, орієнтованим переважно на творчість інтерв'юованих, їхні ціннісні орієнтири, особисте життя тощо, створюють умови для максимального саморозкриття багатогранності особистості інтерв'юованих. Для підвищення інформативності інтерв'ю та його характеротворчого потенціалу інтерв'юери іноді використовують підведення до запитань. Відповіді, що містять самохарактеристику інтерв'юованих, вербалізацію їхнього ставлення до сучасності, близьких, рідних, колег, кінорежисерів тощо, спогади, самокритику, є технологією автомоделювання образу інтерв'юованих. Жанровий конгломерат “мінінарис+інтерв'ю” завдяки поліфонії, що виникає за допомогою діавторства або поліавторства, дає можливість розширити діапазон засобів моделювання

образу інтерв'юваного. Використання різноманітних фотографій також є засобом підкреслення багатогранності інтерв'юваного.

Ключові слова: жанровий конгломерат, інтерв'юваний, інтерв'юер, засоби моделювання образу.

Submitted to the editor – 18.12.2021

Reviewed – 16.01.2022

Accepted for printing – 18.01.2022

Подано до редакції – 18.12.2021

Рецензовано – 16.01.2022

Прийнято до друку – 18.01.2022

Radiotelegraph communication of the Ukrainian People's Republic (UNR) of 1917–1921 as a fundamental basis for the founding of public radio broadcasting in Ukraine

<p>Maiia Nahorniak, <i>Candidate of Philological Sciences, PhD (Filology), Associate Professor, Department of Television and Radio Broadcasting, E-mail: maya_nag@ukr.net, https://orcid.org/0000-0002-2197-1338 https://www.researchgate.net/profile/Maya-Nahorniak Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Yuri Ilyenko St., 36/1, Kyiv, Ukraine, 04119.</i></p>	<p><i>Citation:</i> Nahorniak, M. (2021). Radiotelegraph communication of the Ukrainian People's Republic (UNR) of 1917–1921 as a fundamental basis for the founding of public radio broadcasting in Ukraine. <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-5 Retrieved from https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/110/83 © Nahorniak, M. (2021). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
---	---

Annotation

The purpose of the article is to study the issues related to the unexplored period of formation of the Ukrainian national radio broadcasting. It is about the proclamation and foundation of the Ukrainian People's Republic (UNR) 1917–1921; to prove that radiotelegraph content serves as a prototype of modern public radio broadcasting in Ukraine. The research methodology involved the use of methods belonging to two groups: scientific and practical methods – method of studying archival materials, observation and description; scientific theoretical methods – formalization, axiomatization, analysis and synthesis, analogy. One of the first steps of the UNR government was creation of the Ministry of Posts and Telegraphs, which was engaged in the production of radiotelegraph content. It allowed for effective internal and external communication of the UNR government. The main form of content was numerous orders, orders, speeches, appeals, explanatory notes, which we consider a prototype of primary information messages. Results. One of the first steps of the UNR government was creation of the Ministry of Posts and Telegraphs, which was engaged in the production of radiotelegraph content. It allowed for effective internal and external communication of the UNR government. The main form of content was numerous orders, orders, speeches, appeals, explanatory notes, which we consider the primary information messages. Given the high social significance of radiotelegraph content, its extreme relevance in a controversial historical era, prompt delivery to the audience, a balanced approach to information, there is every reason to believe that radiotelegraph communication is a precursor to modern public radio broadcasting in Ukraine. Conclusions. Radiotelegraphic content of the Ukrainian People's Republic of the period 1917–1921 became the first information product of the young country's activity. Thanks to the production of this content, the first steps in providing it have been taken domestic and foreign institutions, communities with reliable, comprehensive information about the turbulent events of the First World War and the postwar years. Dissemination of important socio-political information by radiotelegraph and radio communication was considered a strategic task of the state. Having passed a long and painful way of its formation, the radiotelegraphic content of the period of the Ukrainian

People's Republic of 1917–1921 later managed to produce purely radio methods and techniques of presenting information, which could not but affect the quality and effectiveness of providing the community with important and necessary socially significant information, which is the basis for the development of public broadcasting in Ukraine.

Key words: radiotelegraph, radiocommunication, radiotelegraphic content, information message, public radio broadcasting.

Радіотелеграфний зв'язок Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років як фундаментальна основа становлення суспільного радіомовлення України

*Майя Нагорняк,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри телебачення і радіомовлення
Інституту журналістики
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Вступ

Проблема, яка розглядається в статті, може бути стисло викладена як повна відсутність знань про надзвичайно вагомий період становлення українського національного радіомовлення, пов'язаний із проголошенням і утвердженням Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років.

У широкому сенсі зазначена проблема містить кілька аспектів, до яких ми відносимо такі:

1) невивченим є питання того, як саме в буремні часи Першої світової війни 1914–1918 років зародження потужного технологічного явища радіотелеграфного зв'язку вплинуло на проголошення й утвердження Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років;

2) нез'ясованим є питання ролі радіотелеграфного зв'язку у функціонуванні новоутвореної Української держави (УНР) 1917–1921 років;

3) невивченим є питання суб'єктності діяльності радіотелеграфного зв'язку;

4) невивченим є питання виробництва радіотелеграфного контенту, який уважаємо первинним інформаційним радіопродуктом, а також прообразом сучасних новинних радіоповідомлень;

5) невивченим є питання того, що радіотелеграфний зв'язок став предтечею формування й становлення суспільного радіомовлення України.

У статті ми здійснюємо спробу подати відповіді на згадані запитання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Оскільки становлення українського національного радіомовлення в контексті проголошення й утвердження Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років не досліджувалося іншими вченими, ми змушені скористатися декількома власними публікаціями, які вийшли друком у 2018–2019 роках. Також ми маємо звернути увагу на той факт, що, за нашими спостереженнями, до виходу із друку цієї статті з-поміж відомих нам публікацій питання радіотелеграфного зв'язку УНР 1917–1921 років як фундаментальної основи становлення суспільного радіомовлення не обговорювалося. Отже, ми звертаємося до

аналізу зазначених публікацій, а також тих, зміст яких кореспондується зі згаданою вище проблемою.

Миронченко В. (Миронченко, 1989) дотримується думки, що історія українського національного радіомовлення традиційно провадить свій відлік від 20-х років ХХ століття. В одній із праць він зауважує, що інформаційна діяльність радянського радіо, із якого бере витоки, зокрема, й українське національне, розпочалась у буремні дні жовтня 1917 року. Учений наголошує, що за допомогою радіо перші вісті про перемогу Жовтневої революції стали поширюватися і в Україні. Після повалення Тимчасового уряду, за твердженням науковця, передача по радіо інформації, адресованої найширшим масам населення, поступово стає щоденною практикою. Прийняті по радіо телеграми, заклики та звернення до армії й населення, декрети радянської влади друкувались у центральних і місцевих газетах, випускались у формі листівок, радіобюлетенів. Цей факт є безпрецедентним із точки зору визначення пріоритетності тогочасних медіа: спершу повідомлення пройшло каналами радіо, пізніше – на друкованих носіях, зокрема й носіях рекламного характеру.

Деякі дослідники, зокрема Митрофанов Н. (Митрофанов, 1980), вважають, що чимало виступів радіотелеграфних станцій зафіксовані ще в період підготовки революції, тобто до переломного 1917 року. За його словами, станції передавали в ефір заклики та звернення до революційного народу. Повертаючись до згадуваного Миронченка В. (Миронченко, 1984: 8), важливо зауважити, що в іншій своїй роботі він наголошує на тім факті, що сучасне інформаційне радіомовлення бере початок від радіогазет, які були створені за ленінською ідеєю про «газету без паперу» і «без відстаней». Перший випуск «Радіогазети РОСТА» було передано через московську радіостанцію ім. Комінтерну 23.11.1926 р. Дослідник дотримується думки, що ця дата є початком регулярного радіомовлення в Україні.

Відправною точкою в започаткуванні українського радіомовлення вважається 16.11.1924 року, коли в ефір вийшла перша радіопередача. Ідеться про те, що цього дня о 19.00 з рупорів м. Харкова пролунало: «Алло, алло! Говорить Харків! Працює перша в Україні радіотелефонна станція». Після того було передане звернення керівника уряду В. Чубаря, а також прозвучав концерт державного музичного квартету імені Вільома й радіожурнал «Пролетар» (Про Українське радіо, 2021).

Хоч 1924 рік і береться за основу, слід віддати належне тому фактові, що аж за п'ятнадцять років до цього закладався міцний підмурівок радіомовлення. Маємо на увазі здійснення спроб налагодити зв'язки між різними господарськими об'єктами за допомогою радіотелеграфу. Щоправда, це стосується Російської імперії, до складу якої входили тоді й українські землі. За словами Ружникова В. (Ружников, 1987: 29), головне управління пошти й телеграфів Росії ще аж у 1909 році почало будувати перші комерційні станції. Вони були встановлені на берегах Білого, Балтійського, Чорного та Каспійського морів, Північно-Льодовитого й Тихого океанів. Станції мали незначну потужність через обмежене призначення й використання, а саме – підтримувати радіозв'язок одна з одною, а також із суднами, що проходили повз. Дослідник зазначає, що наприкінці Першої світової війни головне управління пошти й телеграфів мало у своєму розпорядженні близько 30 радіостанцій (Ружников, 1987: 29–30).

Говорячи про великі російські радіостанції того часу, звертаємо особливу увагу на те, що 1914 року з'явилася й одна з перших радіостанцій на українських теренах імперії. Радіо функціонувало в м. Миколаєві в районі ракетного урочища. До речі, поблизу колишнього ракетного заводу встановлений пам'ятний знак про те, що на початку Першої світової війни тут працювала радіостанція. Зауважмо, що Миколаївська радіостанція була третьою за потужністю в Російській імперії після Царськосельської та Московської.

Із точки зору технологічних характеристик станція використовувала 16 стометрових антен і новітню на той час апаратуру фірми «Марконі» потужністю 100 кіловат із радіусом дії

понад сім тисяч верст. Вона активно залучала до своєї діяльності війська Антанти, денікінців, більшовиків, тому й дістала назву «Миколаївська потужна радіостанція міжнародних відносин». 1922 року припинила існування, апаратуру перевезли до Харкова, де обладнали велику радіостанцію для потреб тодішньої української столиці.

Дослідники радянського періоду радіо Лизанчук В. (Лизанчук, 2000), Миронченко В. (Миронченко, 1989), Прокопенко І. (Прокопенко, 1983), Нужний В., Щербатюк В. (Нужний, Щербатюк, 1965), Багіров Е. (Багіров, 1984), Дубровін В. (Дубровін, 1972), Гуревич П. (Гуревич, 1976), Ружников В. (Ружников, 1987), Шерель О. (Шерель, 2000) та інші акцентують увагу на широкому використанні можливостей нового виду зв'язку більшовиками на чолі з В. Леніним.

Багіров Е., Ружников В. (Багіров, Ружников, 1984) якраз і наголошують на тім, що соціалістична революція, яка перемогла в Росії, активно застосовувала радіо насамперед як засіб оперативного оповіщення широких народних мас про діяльність і політику першої у світі держави робочих і селян, а також як інструмент регулярного зв'язку із трудящими зарубіжних країн (Багіров, Ружников, 1984: 7).

У цьому зв'язку Ружников В. (Ружников, 1987) у своїй праці підтверджує згадану тезу фактом. 25.10. (07.11.) 1917 р. радіо крейсера «Аврора» передало перші повідомлення про перебіг Жовтневого перевороту, який у радянській історії дістав назву «Велика Жовтнева соціалістична революція». На радіостанцію було відправлено відозву В. Леніна «До громадян Росії». Після радіостанції крейсера «Аврора» документ потрапив до Архангельської радіостанції й уже звідти надісланий до Москви. Важливо зауважити, що Архангельська станція продублювала повідомлення в ефірі, а за деякий час документ уже був поширений серед москвичів у друкованому варіанті (листівка). Цей факт ще раз доводить тезу про визначення радіо як першого медійного пріоритету Російської імперії часів перевороту.

Дубровін В. (Дубровін, 1972) вважає надзвичайно промовистою наступну комунікаційну ситуацію. Вождь пролетаріату активно використовував можливості радіо в ніч проти 08.11. (21.11) 1917 р., коли намагався усунути з посади верховного головнокомандувача, заколотного царського генерала М. Духоніна та розповісти про це солдатам. Учений наголошує на тім факті, що Декрет про мир, ухвалений на II з'їзді Рад, саботувався ставкою генерала, який через різні причини відмовлявся провадити переговори щодо перемир'я. Якраз у ніч проти 08.11. (21.11) В. Ленін підписав радіотелеграму Раднаркому про перемир'я з командуванням австро-угорських військ; при цьому головнокомандувач не відповів ані на радіотелеграму, ані на телефонограму. Черговим повідомленням він попередив військового керівника про відповідальність за зрив перемовин, що теж не дало результату. Тоді Ленін вирішив використати радіо задля звернення до солдатів через голову командування (Дубровін, 1972: 18).

Таке своєрідне радіоспілкування керівника молоді радянської держави та царського генерала дозволяє переконатися в тім, що в часи перевороту новий технічний засіб зв'язку завдяки своїй всеосяжності демонстрував колосальні функціональні потужності, унаслідок чого стало можливим представити політичні позиції тогочасних політичних ньюсмейкерів.

Також Дубровін В. (Дубровін, 1972) зазначає, що в ніч проти 08.11. (21.11) лідер більшовиків разом із іншими учасниками перемовин прибув на радіостанцію «Нова Голландія», де підготував звернення до громади. У радіотелеграмі він закликав усі полкові, дивізійні, корпусні, армійські комітети, а також усіх солдат революційної армії та матросів революційного флоту обирати уповноважених для започаткування перемовин щодо перемир'я з ворогом. Ленінська радіотелеграма була повторена багатьма радіостанціями більшовицької Росії, її також прийняли сотні фронтних радіостанцій. За словами дослідника, це був перший в історії випадок звернення до мільйонів людей за допомогою радіо (Дубровін, 1972: 19).

Необхідно зазначити, що передача подібних відозв, звернень, приписів тощо за допомогою радіотелеграфу в часи Жовтневого перевороту вважається першим досвідом використання радіо як технічного засобу зв'язку для досягнення ідеологічних цілей партією більшовиків. Надалі радіотелеграф стає ще більш оперативним, надійним і зручним засобом спілкування партії й влади з населенням.

Зважаючи на означене, правомірно доходимо висновку про те, що радіотелеграфний період є першопочатковим і надто важливим етапом розвитку радіо, що становить основу започаткування його діяльності на теренах Росії. Передача на відстані різного роду суспільно-політичних матеріалів стала первісною формою спілкування влади з людьми. Звісно, ці передавання були суто технічним процесом, завдяки своїм функціональним особливостям вони заклали підмурівок подальшого розвитку радіотелеграфної комунікації. На цьому зосереджує увагу Лизанчук В. (Лизанчук, 2006). Феномен радіо, на думку вченого, полягав у доступності сприйняття живої мови та в блискавичній оперативності повідомлень, а також у своєрідній сакральності мовленого, що звучало, здавалося, ледь не з піднебесся, сприяв всезростаючій популярності нового технічного засобу масової інформації. Відповідно до офіційно оголошеної доктрини зростання політичної самосвідомості трудящих мас було неможливим без добре налагодженого їхнього інформування про найвагоміші події в країні та поза її межами (Лизанчук, 2006: 16).

Як бачимо з викладеного вище, упродовж усього радянського періоду становлення радіомовлення події, які відбувалися у 20-х роках ХХ століття, досліджувалися й українськими, і російськими вченими виключно з позицій жовтневого перевороту, діяльності радянської влади й більшовиків на чолі з В. Леніним, тобто в тісному зв'язку з тогочасним політичним контекстом, визначеним комуністичними агітацією та пропагандою. Питання ж проголошення й утвердження Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років, функціонування і впливу радіотелеграфного зв'язку на державотворчі процеси в ній не вивчалися суто через ідеологічні причини. Навдивовижу, але факт залишається фактом: за умов незалежної України зазначені теми також не знайшли свого відображення в працях дослідників радіокомунікацій, що, на наш погляд, є істотною прогалиною в історії вітчизняного радіомовлення, адже, як слушно зауважує в цьому зв'язку Лизанчук В., влада засобів масової інформації є набагато сильнішою, глибшою, аніж законодавча, виконавча чи судова, бо тримає у своїх руках свідомість і дух людини (Лизанчук, 2006: 14).

Методи й методики дослідження

У подальшому дослідженні, на нашу думку, є доречними методи двох груп, а саме: наукові практичні та наукові теоретичні методи.

Серед наукових практичних методів валідними для досягнення поставленої мети вважаємо метод вивчення архівних матеріалів, метод спостереження й метод опису.

Метод вивчення архівних матеріалів на прикладі Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України дозволив здійснити пошук, ознайомлення, класифікацію й систематизацію вагомої історичної інформації, пов'язаної з діяльністю Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років. У межах цього методу застосовано три інших, а саме: логічний, аналітичний, хронологічний, що дало змогу розглянути архівні відомості крізь призму тезаурусного підходу. Наукове розкриття змісту архівних документів базується на основних принципах: історизму, усебічності й комплексності.

Метод спостереження було застосовано нами як цілеспрямоване й організоване сприйняття відомостей, поглядів і положень про історичний період проголошення й утвердження УНР 1917–1921 років, специфіки й особливостей суспільно-політичних і

соціально-економічних явищ, процесів, тенденцій означеної доби. Водночас ми використали *метод опису* з метою здійснити фіксацію результатів згаданих спостережень.

Наукові теоретичні методи, які допомогли здійснити це дослідження, були такі: формалізація, аксіоматизація, аналіз і синтез, аналогія. *Метод формалізації* дозволив напрацювати орієнтовну схему, яка розкриває сутність радіотелеграфного зв'язку як фундаментальної основи становлення суспільного радіомовлення України. Завдяки *методу аксіоматизації* ми висунули низку положень, які не потребували доведення й вивели на їхній основі тези, що утворили аксіоматичні відомості щодо радіотелеграфного зв'язку як предтечі формування суспільного радіомовлення України. *Методи аналізу й синтезу* сприяли тому, що спочатку ми розділили поняття «радіотелеграфний зв'язок», «масове регулярне радіомовлення», «інформаційне радіомовлення», після чого з'єднали в єдину концепцію щодо тлумачення терміна «радіотелеграфний зв'язок як фундаментальна основа становлення суспільного радіомовлення України».

Також під час здійснення дослідження було використано *метод аналогії*, який дав можливість сформулювати висновки про подібність ознак (наприклад, у системі «радіотелеграфний зв'язок» та «суспільне радіомовлення»).

Результати й обговорення

Задля розуміння архіважливості явища радіотелеграфного зв'язку в 20-х роках ХХ століття та його впливу на тогочасні суспільно-політичні, соціально-економічні й міжнародні трансформаційні процеси на українських теренах та закордоном мусимо здійснити екскурс в історію, без чого подальше вивчення питання є не можливим. Здійснюємо спробу поглянути на вкрай складний, суперечливий період 1917–1921 років крізь призму тогочасної загальної суспільно-політичної ситуації, національно-визвольних рухів України, а також тих подій, які відбувалися на українських територіях: Першої світової війни, Української революції, утворення Української Народної Республіки (УНР). У зв'язку із цим апелюємо до думки українського історика, громадського та політичного діяча, голови Центральної Ради Української Народної Республіки (1917–1918 рр.) Михайла Грушевського. За його твердженням, до згаданих епохальних перетворень українство підійшло в стані великої руїни. Як зазначають історики Литвин В., Левенець Ю., Смолій В., Шаповал Ю. та інші (Литвин, Левенець, Смолій, Шаповал та інші, 2007) визначальну роль у цих процесах відігравали сусідні країни, інтереси яких були такими. Російські великодержавники прагнули скористатися Першою світовою війною, щоб покінчити з українським рухом. Націоналісти Польщі сподівалися, що заселення спорожнілих земель зміцнить польський елемент. На українській проблемі позначалася й дуже мінлива політика австро-угорської влади, що зумовлювалося наявністю в ній різних політичних угруповань. Великі політичні гравці світу розглядали Україну виключно як буферну зону між Австро-Угорщиною та Росією. Відповідно до цього українські землі розподілялися на три частини: одна мала лишатися в складі Австро-Угорщини, друга – стати територією Польщі й третя – формально незалежна – розглядалася як «сіра зона». У цій ситуації Україні відводилася роль піддослідного кролика, що мав бути з'їденим. Такі інтереси зазначених країн пояснювалися тим, що кожна з них керувалася суто хижацькою ідеологією – посилити свою територіальну присутність у світі, при цьому ані найменшим чином не зважаючи, ясна річ, на піддослідного кролика в особі України (Литвин, Левенець, Смолій, Шаповал та інші, 2007: 199).

Зауважмо, що ідеологи української державності, серед яких був згаданий нами М. Грушевський, усвідомлювали всю небезпеку, спричинену світовими політичними гравцями. Вихід із ситуації полягав у тім, щоб утворити власну модель майбутнього розвитку

незалежної Української держави, адже українцям, якщо вони хотіли зайняти свою геополітичну нішу, що утворилася на російсько-німецькому та російсько-австрійському кордонах, була дуже потрібна власна модель самовизначення. Наголосимо на тім, що, на превеликий жаль, у жодній із запропонованих моделей (модель митрополита А. Шептицького, модель Співки Визволення України та інші) вона не розглядалася як єдина (соборна) держава. Така роль відводилася лише Наддніпрянщині, про майбутнє українських земель у складі Австро-Угорщини не йшлося, або ж для них передбачалася територіально-національна автономія.

До слова сказати, такі вкрай непевні політичні устремління накладалися на суворі реалії Першої світової війни. Ідеться про вкрай виснажену економіку, наслідком чого стала потужна розруха. Поневіряння, що випали на долю зuboжілих людей, позначилися на їхніх суспільних настроях. Найширші верстви населення України вбачали для себе вихід лише в одному – революції. У цьому зв'язку історики розглядають Першу світову війну в подвійному ракурсі: як новий акт трагедії для українського народу і як початок доби національного самовизначення й самоствердження. Цей час був напрочуд трагічним, оскільки імперії, з одного боку, не усвідомлювали глибину національних рухів і небезпеку, пов'язану з ними. Із другого боку, національна еліта, що була слабкою, не змогла скористатися історичним шансом, який полягав у необхідності згуртувати спільноту навколо національної ідеї й створити хоча б теоретичну модель повоєнної України (Литвин, Левенець, Смолій, Шаповал та інші, 2007: 199).

Потрібно наголосити на тім, що на рівні масової свідомості, за словами істориків Литвина В., Левенця Ю., Смолія В., Шаповала Ю. та інших, ситуація була ще складнішою й заплутанішою. Розчленований народ, територія якого стала плацдармом не бачених доти битв, перебував у шоковому стані, не розуміючи сенсу кривавого побоїща й утративши орієнтири, що розділяли братів і ворогів. Попри зазначене, найважливішим стало те, що війна створила умови для артикуляції ідеї української незалежності та її донесення до європейської політичної свідомості. У такому стані Україна підійшла до революції в Росії у лютому 1917 року (Литвин, Левенець, Смолій, Шаповал та інші, 2007: 218).

Звістка про повалення самодержавства в Росії миттєво поширювалася українськими землями. Повсюдно провадилися мітинги, демонстрації, з'являлися різні самочинні організації на кшталт рад робітничих, селянських, солдатських депутатів тощо. Фахівці схильні вважати, що український рух після повалення царату мав вибуховий характер, що означало нову стадію історичної боротьби українства. Говорять навіть, що це був період національно-демократичної революції, адже саме в той час у Києві відбувалося багато демонстрацій, у яких брало участь понад 100 тисяч осіб. Зауважмо, що пропаганді ідей Української революції прислужився випуск перших українських газет. 19.03.1917 року побачив світ перший номер газети «Вісті з Української Центральної Ради», також виходили видання «Нова Рада», «Робітнича газета». Незважаючи на чималу медійну підтримку, Українська революція не мала впевненого поступу, бо повсякчас наштовхувалася на великодержавний шовінізм: прихильники єдиної й неподільної Росії вважали Україну виключно своєю територією і ніяк не могли змиритися з її волелюбними прагненнями (Литвин, Левенець, Смолій, Шаповал та інші, 2007: 229).

Своєрідним підтвердженням стану українського руху стало ухвалення I Універсалу, оголошеного Українською Центральною Радою (УЦР). Цим документом засвідчувалося, що, з одного боку, народ України відтепер буде вільним, сам облаштовуватиме своє життя завдяки Українським установчим зборам, а з іншого боку, декларувалася нерозривність із Росією, вирішення всіх питань державності покладалося на Всеросійські установчі збори. Таким чином, парадоксальний характер I Універсалу був очевидним. Українські історики наголошують, що УЦР не могла в той час вийти зі сфери могутнього впливу

загальноросійської революції. Особливі умови розвитку суспільного руху в Україні й національний момент виявилися не настільки сильними, щоб знищити або хоч суттєво зменшити залежність Української революції від Жовтневого перевороту. На переконання дослідників, УЦР у вирішальний, зламний момент, коли обиралися шляхи подальшого суспільного розвитку, не мала ще достатньо визначеної позиції. У її діяльності знову далася взнаки парадоксальність світоглядних поглядів: лідери Української революції дотримувалися соціалістичного курсу та водночас намагалися спрямувати очолюваний ними рух у загальноросійське русло (Литвин, Левенець, Смолій, Шаповал та інші, 2007: 26).

На основі викладеного вище вважаємо за необхідне окреслити основні тези, у яких подаються беззаперечні відомості щодо історичного періоду, що передуює проголошенню УНР, стосується безпосередньої появи республіки й початку діяльності такого суб'єкта урядової влади, як Міністерство пошт і телеграфів. Саме ця структура активно використовувала радіотелеграфний зв'язок для цілеспрямованого, організованого та систематичного пропагування нової держави як у її середині, так і ззовні, що розглядаємо як передтечу суспільного радіомовлення України.

1.1. Надзвичайна розбурханість, неоднозначність і суперечливість тогочасної суспільно-політичної міжнародної обстановки, унаслідок якої Україна стала заручником політичних інтересів крупних гравців світу, що накладало відбиток на всі сфери життєдіяльності й чинило переважно негативний вплив на країну й спільноту.

2.2. Слабкість еліти, відсутність у неї політичної волі, хронічна неспроможність об'єднатися навколо національної ідеї та внаслідок цього надмірне дрейфування в бік Росії.

3.3. Дуже важке економічне становище держави й українства, що паралізувало й унеможливило здатність до боротьби за високі державотворчі цілі.

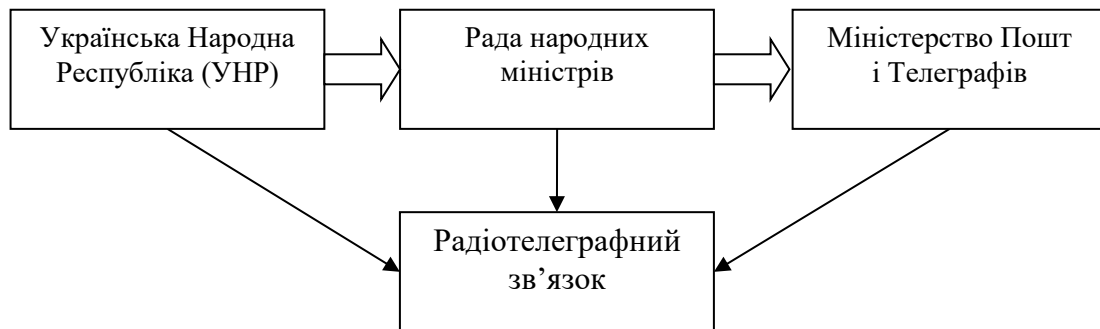
4.4. Глибокі дезорієнтованість, розпачливість і розгубленість спільноти, що створювало доволі потужне негативне психологічне тло в суспільстві.

5. Хоч більшовицький переворот у Петрограді ще більшою мірою посилив загальну кризу влади в Києві, однак завдяки цілеспрямованій діяльності УЦР Київ поступово перетворювався на загальноукраїнський політичний центр. 07.11.1917 року на засіданні Малої ради УЦР М. Грушевський уперше поставив питання про проголошення Української Народної Республіки. Він зауважив, що в момент відсутності центральної влади, розпалу громадянської війни, щоб боронити здобутки України, треба мати міцну підвалину, і такою підвалиною може бути тільки проголошення Української Народної Республіки. Після чого було зачитано Універсал, згідно з яким проголошувалося створення УНР у федеративному зв'язку з Російською державою.

Говорячи про адміністративно-територіальний устрій, необхідно наголосити на тім факті, що демократичні підвалини Української Народної Республіки було викладено в проєкті Конституції УНР. Відповідно до цього країна була складовою частиною федеративної Російської республіки, але суверенне право на її території належало українському народові й здійснювалося через Всенародні українські збори. Збори утворювали вищу виконавчу владу (кабінет міністрів). Третьою гілкою влади мав бути Генеральний суд. Територія України оголошувалася неподільною й складалася із земель, яким було надано право самоврядування. Також широкі політичні права та свободи отримували громадяни України (Литвин, Левенець, Смолій, Шаповал та інші, 2007: 270–272).

Виконавчу владу в УНР представляла Рада народних міністрів, і з-поміж інших міністерств відразу ж було створено Міністерство Пошт і Телеграфів. Першим керівником відомства в уряді Володимира Винниченка (січень 1918 р.) став Микита Шаповал. Формування даної інституції розглядаємо як вагомий крок на шляху до налагодження системи ефективних комунікацій першого українського уряду зі своїми громадянами, а також закордонним українством, урядами інших країн тощо. Це стало природним кроком, адже без

забезпечення належного зв'язку Києва з околицями, зі столицями європейських держав не могло бути й мови про розвиток української державності. Суб'єктність у процесах установлення й використання радіотелеграфного зв'язку можна відобразити в такій схемі:

Для чіткого розуміння розділимо поняття «радіотелеграфний зв'язок», «масове регулярне радіомовлення» та «інформаційне радіомовлення». Отже, щодо радіотелеграфного зв'язку, то він правомірно вважається одним із найстаріших способів передачі інформації технічними засобами (за допомогою електричних й оптичних сигналів) на великі відстані. Масове регулярне радіомовлення – це виробництво й поширення аудіопродукту для широкої аудиторії, що відбувається з певною періодичністю; це також інформаційна галузь, що набула ознак глобального медіа та є засобом впливу на громадськість. Під інформаційним радіомовленням ми розуміємо процеси, зумовлені збором, відбором, обробкою та поширенням суспільно значущих відомостей з усіх сфер життєдіяльності України та поза її межами, які розповсюджуються з високою частотністю для споживачів продукту.

Звернімо увагу на те, що роботу Міністерства Пошт і Телеграфів УНР від самих початків було поставлено в жорсткі організаційні рамки. Радіотелеграфний зв'язок став новітнім явищем тієї доби, через що працівники, залучені до передачі повідомлень, часто густо зловживали ним. Про це свідчить розпорядження міністра М. Шаповала від 31 грудня 1917 року №1013 щодо встановлення прямих дротів і дозволу розмов, про затримання приватних телеграм, адресованих усім секретарствам: «На основі постанови Генерального Секретарства прошу спинити видачу дозволів на розмову по прямих дротах, бо розмовники страшенно зловживають часом і телеграф майже не виконує своїх прямих обов'язків. Дозволи на розмови по прямих дротах прошу брати в Генеральному Секретаріаті пошт і телеграфів. Сьогодні мною зроблено розпорядок що до прямих дротів допускаються без дозволу тільки Генеральні Секретарі та їх товариші (заступники – авт.). Генеральний секретар Пошт і Телеграфів М. Шаповал». Стилiстику документа збережено (Центральний державний архiв вищих органiв влади та управлiння України. Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 6).

Документ переконує в тім, що урядовці Української Народної Республіки як істинні державники надавали великого значення встановленню комунікаційних зв'язків між урядом УНР та урядами інших держав, а також налагодженню внутрішніх контактів між усіма міністерствами, через що приділяли велику увагу організації цих процесів. Власне, перемовини очільників уряду в нагальних службових потребах за допомогою прямих проводів, намагання впорядкувати їхнє функціонування можна розглядати як напрацювання своєрідного радіотелеграфного контенту. Звісно, інформація подібного штибу була доволі специфічною (відрізнялася офіційністю й протокольністю), проте можна стверджувати, що саме це стало тим ядром, завдяки якому сформувався підмурівок масового регулярного радіомовлення.

Необхідно зауважити, що під час вивчення матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України помічено таке: чи не найбільше до Міністерства Пошт і Телеграфів було звернень від Міністерства Закордонних Справ. Ішлося про надання можливості поспілкуватися із представниками країн, зокрема Німеччини та Австро-Угорщини. Саме ці держави до березня 1918 року надавали УНР міжнародну підтримку, але після своєї поразки в Першій світовій війні країна позбулася цього. З огляду на зазначене, часті звернення зовнішньополітичного відомства були логічними й умотивованими, оскільки УНР установила дипломатичні стосунки з більше, ніж двадцятьма країнами; уряд запроваджував тісне міжнародне співробітництво з багатьма державами, прагнув заручитися підтримкою їхніх урядів, у такий спосіб утверджуючи себе на міжнародній арені. Очільники УНР були свідомі того, що тільки за умови цілеспрямованого й системного пропагування нової держави Україна може постати серед держав світу як цілісне й самодостатнє утворення.

Надзвичайно активна діяльність зовнішньополітичного відомства УНР відображена в документах. У службовій записці за № 982 від 4 квітня 1918 року йдеться про таке: «Міністерство закордонних справ доводить до Вашого відома, що йому потрібно мати прямий провід Київ–Берлін. Коли це можливо з технічного боку, МЗС просить Вас негайно вжити за для цього відповідні заходи і повідомити Міністерству про наслідки. Одночасно Міністерство закордонних справ звертається в цій справі до п. Германського посла» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с.15). Стилiстику документа збережено. Через об'єктивні причини забезпечити такий зв'язок було неможливо, про що повідомлено наступним документом.

За деякий час (13 квітня 1918 року) листом № 1295 МЗС Української Народної Республіки надсилає звернення Панові Представникові Німецької держави Дійсному Тайному Радникові Фрайгерру ДраМумму фон-Шварценштейну. У ньому відомство наголошує на прикрій ситуації, яка трапилася із проводами (стилiстику документа збережено): «Міністерство закордонних справ одержало від Міністерства Пошт і Телеграфів відомості що німецькі військові частини розрізають телеграфні дроти Київської сіті і проводять свої проводи, і що таким чином вже заняли на лінії Київ–Святошин проводи під № 32–99 і 4432. Маєм честь прохати Пана Представника вжити відповідних заходів аби вищеназвані лінії освободжені і щоб надалі, коли німецьким частинам будуть потрібні проводи вони з тим звертались до Міністерства Пошт і Телеграфів котре зробить все можливе для їх задоволення. Управляючий Міністерством справ закордонних (підпис)» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с.15). Стилiстику документа збережено.

Ситуація із забезпеченням прямого проводу Київ–Берлін була кепською. Уже за 2 дні (15 квітня 1918 року) у службовій записці № 1329 читаємо про ще одне прохання Управляючого Міністерством закордонних справ до Пана Представника Німецької Держави: «... просимо пана Представника негайно вжити заходів для полагодження означеної в телеграмі справи і зробити розпорядження німецьким властям аби при користуванні телеграфно-телефонними проводами вони не лишали поштово-телеграфної установи без безпосереднього зв'язку, а також не забирали всіх транзитних проводів зв'язку Києва з польовими пунктами. Управляючий Міністерством справ закордонних (підпис)» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с.16–17). Стилiстику документа збережено.

Слід віддати належне тому, що Міністерство Пошт і Телеграфів працювало на повну потужність, забезпечуючи державу якісною комунікацією. Це засвідчується вельми промовистим фактом – інституція мала у своєму розпорядженні радіостанцію, факт чого відображено в «Наказі про передачу Катеринославської дуженної радіостанції до Поштово-

Телеграфного відомства. м. Київ, 25.07.1918 р. № 80». У документі йдеться про те, що «Згідно журнальної постанови Ради Народних Міністрів від 21.03.1918 р. за № 37, до Поштово-Телеграфного Відомства перейшла Катеринославська дуженна радіостанція з 21.07. ц.р. Пропоную Начальникові Катеринославської Поштово-Телеграфної Округи, а також Начальникові Катеринославської радіостанції записати прийняте комісією майно і матерьяли по відповідним книгам. За міністра Внутрішніх Справ Кулябко-Корецький (підпис)» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 3766, опис № 1, справа № 49, с. 189). Стилiстику документа збережено.

Напрочуд чітка й злагоджена діяльність Міністерства Пошт і Телеграфів стала можливою завдяки звитяжній роботі його очільника Микити Шаповала. Він розумів, що добре організована робота радіотелеграфу сприятиме посиленню позицій УНР як у середині країни, так і поза її межами. Вочевидь, усвідомлення чиновником виняткової важливості цієї царини суспільного життя обумовлювалося тим, що він був не лише політичним і громадським діячем, але й соціологом, публіцистом. У 1909–1914 роках М. Шаповал редагував часопис «Українська хата», написав близько 60 публіцистичних праць: «Революційний соціалізм на Україні» (1921 р.), «Село і місто» (1926 р.), «Масарик як соціолог» (також німецькою і чеською мовами), «Стара і нова Україна» (1926 р.), «Міжнаціональне становище українського народу» (1934 р.) та чимало інших. Міністр Пошт і Телеграфів також відомий і як письменник (під псевдонімом М. Сріблянський і М. Бутенко) опублікував поетичні збірки: «Сни віри» (1908 р.), «Самотність» (1910 р.), нариси «Жертви громадської байдужості» (1910 р.), «Шевченко і самостійність України» (1917 р.) та інші.

Становленню громадянської позиції пана Шаповала сприяла й дипломатична діяльність. Він виконував обов'язки секретаря дипломатичної місії УНР у Будапешті (1919–1920 рр.), розвинув жваву громадсько-політичну й культурну діяльність у Празі, де, заручившись підтримкою першого Президента Чехословаччини Т. Масарика, головував в Українському Громадському Комітеті, засновував українські вищі школи в Празі, був одним із співзасновників Української Господарської Академії в Подєбрадах, очолював Український Соціологічний інститут у Празі. Тож, ясна річ, людині з таким багатим життєвим, політичним і письменницьким досвідом вдалося налагодити діяльність увіреної йому безпрецедентно вагомої ланки – Міністерства Пошт і Телеграфів.

Вищезазначений факт знайшов підтвердження й у деяких інших службових документах доби УНР. Намагання встановити якісні комунікаційні зв'язки з Німеччиною, вивести перемовини очільників держав на належний технологічний рівень відображено в листуванні (докладі) Пана Директора Загального Департаменту до Начальника Бухгалтерсько-Господарчого відділу Міністерства Пошт і Телеграфів від 18 жовтня 1918 р. Стилiстику документа збережено: «Вчера Міністерський телеграфний апарат Юза німецьким електротехніком получен з Німецькою Головною Телеграфною Станцією і таким робом вже можна балакати по прямому дроту з Берліном через Німецьке Оберкомандування. О сьому маю честь доложити Вам Пане Директоре і прохати належних розпоряджень аби негайно були командіровані Управління Пошт і Телеграфів урядовці Єлізарів, Кривенюк і Арсенійчук, а також технік Клімков: перші три для виконання обов'язків телеграфістів, а останній для догляду за апаратом. Начальник бухгалтерсько-Господарчого відділу (підпис)» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 19). При цьому не можна не звернути уваги на те, яку важливу роль відводили організації належного комунікування в уряді УНР, відряджаючи обслуговувати телеграфний апарат Юза під час перемовин із Берліном аж трьох чиновників й одного техпрацівника.

Не все було так злагоджено, як це може здатися на перший погляд. За десять днів, а саме 28 жовтня 1918 року, листом № 1358 до Головного Управління Пошт і Телеграфів звертаються

Міністр закордонних справ, Директор Загального Департаменту й Начальник Першого Відділу. Вони висловлюють занепокоєння технічним рівнем апарату Юза. Стилiстику документа збережено: «Зважаючи на те, що апарат Юза, яким користуються Міністерство Закордонних Справ занадто слабкий і говорити через цей апарат з далекими пунктами, як з Берлином і іншими неможливо, Міністерство має за честь прохати Вас зробити розпорядження аби цей апарат було замінено в як найскоршiм часi новим, більш здатним для роботи (пiдписи)» (Центральний державний архiв вищих органiв влади та управлiння України. Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с.21). Документiв, у яких би йшлося про заміну згаданого пристрою, знайти не вдалося.

Українська Народна Республіка встановлювала комунікаційні зв'язки не лише з Німеччиною, але й з іншими державами світу, зокрема з Румунією. Про це свiдчить звернення Директора Департаменту, Завiдувача Загальним Відділом Міністерства Закордонних Справ до Міністерства Пошт і Телеграфiв вiд 15 квітня 1918 р. за № 1347. Стилiстика документа збережена: «МЗС повiдомляє Вас, що для потреб Міністерства необхідно мати, якнайскорше, телеграфний зв'язок /по апарату Юза/ з нашим послом в Ясах, про що він в Ясах також з свого боку подбає. Тому Міністерство просить Вас, по можливості негайно вжити в цiй справі вiдповiдних заходiв і про наслідки повiдомити (пiдписи)» (Центральний державний архiв вищих органiв влади та управлiння України. Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 22).

Невтiшна вiдповiдь Міністерства Пошт і Телеграфiв не забарилася й надiйшла на той час оперативнo (за десять днiв). У службовiй записцi до зовнiшньополітичного вiдомства вiд 25 жовтня 1918 р. за № 43/270 iдеться: «В додаток до Вашого вiдношення вiд 17 квітня № 2059, повiдомляю, що провiд для безпосереднього зв'язку з Ясами, облагоджего тiльки до Сорок, де всi провiда перерiзані по наказу Руминського коменданта. За товариша Міністра. В.О. Директор Департаменту (пiдпис)» (Центральний державний архiв вищих органiв влади та управлiння України. Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с.22). Стилiстику документа збережено.

Отже, зазначені вище документи дають можливість переконатися в тiм, що процес установлення міжнародних зв'язкiв УНР iз країнами світу не був безпроблемним, він супроводжувався суперечливими, подекуди контроверсійними дiями чиновництва згаданих держав.

Українська Народна Республіка встановлювала комунікаційні зв'язки не лише з далекими закордонними країнами, а й зi своїми найближчими сусiдами, зокрема Росією. Налагодження спiвпрацi вiдбувалося на рiвнi перемовин високих очiльникiв держави щодо проведення представницьких заходiв (як iз Німеччиною і Румунією). В обох нижченаведених документах iдеться про нагальну потребу налагодити функціонування прямих провiдiв для того, щоб політики рiзних країн могли вiльно спiлкуватися й транслювати свої позицiї спiльноті. Про це свiдчить службова записка Управлiння Міністерства закордонних справ до Міністерства Пошт і Телеграфiв № 1541 вiд 20 квітня 1918 року. Стилiстика документа збережена: «Міністерство Закордонних Справ прохає негайно сповiстити у якiм становищi знаходиться зараз прямиий дрот до Курська. Як же він бува попсутий, то МЗС прохає, яко мога скорше, приступити до упорядкування його і сповiстити МЗС коли се буде зроблено, позаяк 21 квітня у Курську має вiдбутися Мирна Конференцiя Представникiв Української Народньої Республіки з Великоросійським урядом. Управлiння Міністерством Закордонних Справ» (Центральний державний архiв вищих органiв влади та управлiння України. (Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с.25).

Не вдалося знайти документ, у якому б мiстилася вiдповiдь Міністерства Пошт і Телеграфiв щодо цього запиту, але знайдено службову записку Міністерства закордонних справ до Телеграфного вiдділу Міністерства № 2604 вiд 27 травня 1918 року наступного змiсту: «Міністерство Закордонних Справ прохає згiдно договору негайно провести прямиий

провід для Російської Мирової делегації, котра поміщається в м. Києві Готель «Марсель». Одночасно Міністерство Закордонних Справ звертається в цій справі до Військового Міністерства. Управляючий Міністерства Закордонних Справ, Директор Департаменту, Завідуючий Загальним відділом (підписи)» (Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с.4). Стилiстику документа збережено.

Забезпечення міжнародної співпраці УНР й країн світу, здійснене Міністерством Пошт і Телеграфів, можна схематично зобразити так:

В Українській Народній Республіці велику увагу приділено дуже чутливій сфері життя всієї країни й кожного її громадянина – функціонуванню української мови. Понад сто років тому в державі вже були чітко визначені основні засади користування рідною мовою. Відповідний документ в обов'язковому порядку був розісланий в усі міністерства, відомства, інші суспільні інституції. Ідеться про «Наказ про вживання в слові і письмі Державної Української мови по Поштово-Телеграфному відомству Міністра Внутрішніх Справ. м. Київ, 26 липня 1918 р. № 81». Стилiстика документа збережена: «В Українській Незалежній Самостійній Державі державною мовою визнається мова українська. Зважаючи на се, наказую Начальникам Округ звернути особливу увагу, щоб співробітники Відомства на

пошти і телеграфі, радіотелеграфі і телефоні при виконанні службових обов'язків вживали лише української мови і вжити всіх заходів при зносінах по всіх службових справах з усіма державними і приватними установами, а також урядовими особами переписку провадити виключно державною мовою; звернути також увагу, що коли в Відомстві ще є співробітники, які до сього часу не володіють українською мовою, щоб вони поважно подбали про швидче її вивчення. Нові співробітники, які будуть призначатися на посади по Відомству, мусять володіти як в слові, так і в письмі державною мовою. За Міністра Внутрішніх Справ Кулябко-Корецький (підпис)» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 188).

Піклування про те, щоб усі співробітники уряду Української Народної Республіки використовували у своїй роботі українську мову переконує в тім, що очільники керувалися національними інтересами, володіючи при цьому державним мисленням. Справу утвердження українськості було поставлено в порядок денний усіх без винятку суспільних інституцій, і немає нічого незвичайного в тім, що вирішення питання починалося саме із представників влади.

У цій вагомій справі радіотелеграфний зв'язок прислужився чи не найліпшим чином, адже завдяки йому згаданий «Наказ про вживання в слові і письмі Державної Української мови по Поштово-Телеграфному відомству Міністра Внутрішніх Справ по Поштово-Телеграфному відомству. м. Київ, 26 липня 1918 р. № 81» було поширено серед чиновництва УНР, а це сприяло його популяризації серед широких верств населення. У вищезазначеному вбачаємо подібність ознак у системі «радіотелеграфний зв'язок» та системі «суспільне радіомовлення», оскільки природа обох систем спрямована на задоволення інформаційних, освітніх і культурницьких потреб спільноти. Крім цього, радіотелеграфний зв'язок і суспільне радіомовлення орієнтовані на оперативне та своєчасне надання важливої інформації широким верствам населення.

Користаючись методом аналогії, можемо провести паралелі між практичним утіленням у життя країни й спільноти засад мовної політики понад сто років тому і нині. Зважаючи на панування радянської системи цінностей, цілеспрямовано пропагованих комуністичною партією й радянською владою впродовж майже всього ХХ століття, відсутність стратегії розвитку української мови як державної після проголошення незалежності України та на рубежі ХХІ століття, питання її функціонування постало особливо гостро в другому десятилітті ХХІ століття, а надто в період російсько-української війни (Василенко, 2014) що почалася 2014 року й триває досі.

Саме тому в Україні назвали історичним рішення Верховної Ради від 25 квітня 2019 року щодо ухвалення закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Закон зміцнює позиції державної мови в Україні, деталізуючи її державний статус і практичне використання. Згідно із цим документом українська мова повинна домінувати в державному секторі й органах місцевого самоврядування, комунальному секторі та на підприємствах усіх форм власності, у громадських та інших організаціях, в освіті та науці, медицині, сфері послуг, енергетиці та промисловості, у кіно, театрі та медіа, діяльності війська, силових структурах. Відповідно до закону громадяни України зобов'язані володіти українською мовою на базовому рівні, однак за незнання мови для них не передбачено жодних санкцій. Інша річ, що без іспиту з української на базовому рівні жоден іноземець чи особа без громадянства не зможе стати громадянином України. Що ж до посадовців та представників бізнесу, освіти, медицини чи сфери послуг, то їх перевірятимуть на дотримання мовного закону (Ухвалено новий закон про мову. Перелік основних положень, 2021).

Згаданий приклад укотре дає нам можливість переконатися в беззаперечній істині – невивчені уроки з історії українського державотворення здатні повертатися знову, але щоразу з новою силою. У цьому зв'язку не можемо оминати й наступного факту, пов'язаного з налагодженням системи цілеспрямованого інформування людей. Щоб інформація про найважливіші події в УНР і поза її межами надходила до громадян безперебійно, тим самим забезпечуючи ефективність сприйняття, 28.03.1918 року було створено Українське Державне Телеграфне Агентство (УДТА), що відображено у зверненні дирекції УДТА до Генерального Писаря (стилістику збережено): «Пану Генеральному Писарю Діреція Українського Державного Телеграфного Агентства

Високоповажний Пан! Цим маємо за честь довести до Вашої відомости що Українське Державне Телеграфне Агентство завтра 28.03. починає свою діяльність. Щиро просимо зробити распорядження в підвласній Вам інституції щоб всі відомости, які мають бути опубліковані, пересилалися негайно до Діреції Українського Державного Телеграфного агентства по цій адресі: Хрещатик, 25, кімн.11» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 1064, опис № 1, справа № 32, с.17). Цікаво знати, яким був зміст надісланих повідомлень. Так в одному з обіжників (огляді – авт.) Телеграфного Агентства було вміщено такі вістки:

- 1). Новий склад Уряду УНР;
- 2). Нове товариство;
- 3). На увагу повстанцям;
- 4). Як мед, той ложкою;
- 5). Тікають;
- 6). Війна без зброї;
- 7). Настрій в Кам'янецькому повіті;
- 8). Як власна большевицька преса пише про повстання;
- 9). Нова організація в Совдепії;
- 10). Боротьба міст з селом.
- 11). Будують міста;
- 12). Давай Петлюру!;
- 13). Шляхом Гетьмана;
- 14). Економічний стан промисловости;
- 15). Босе місто;
- 16). Спростування про капетуляцію У.Н.Р.;
- 17). Далі вже нема куди;
- 18). Українська церква;
- 19). Стан урожаю;
- 20). Спростування про Модеста Ливицького;
- 21). Збрихали;
- 22). Шахрайство на голоді;
- 23). Академія Наук в Києві;
- 24). Жидівська еміграція;
- 25). Товарообмін з примусу;
- 26). Програма Правительства У.Н.Р. (Стилістику збережено) (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 1113, опис № 2, справа № 222, с.56).

Отже, 26 відомостей за тематичною спрямованістю розподіляються таким чином: 16 присвячено суспільно-політичній проблематиці, 8 відтворюють особливості соціально-економічного становища та у 2-х повідомленнях ідеться про духовне й наукове життя. До цього варто додати, що в інших оглядах новин, підготовлених Українським Державним Телеграфним Агентством, охоплювалися події практично всіх сфер суспільного життя:

політики, економіки, міжнародної діяльності, сільського господарства, науки, освіти, релігії, міграційних питань тощо.

Крім того, Агентство готувало розлогі звіти про поточну ситуацію в Україні на підставі відомостей, зібраних позаштатними авторами, себто людьми на місцях, і з огляду на цю обставину подібним новинам можна було довіряти повною мірою. Наприклад, один із таких звітів зробив для УДТА директор Погребищенської гімназії Г. Ковальський. За формою це кореспондентська розповідь з елементами аналітики. Зокрема, автор зауважує, що «...большовики вважають своє становище дуже нетривким, підготовка до повстання роблять це становище критичним. Основними причинами цього являються: 1) голод, 2) повстання, які трохи на зиму притихли, а зараз вже відновилися й направлені головним чином до того, щоб деморалізувати червону армію наскоками на місця її розположення, 3) маси, колоністи, які наслані з голодних губерній (до 50-60 родин на село, крім дітей, яких надсилалось партіями). 4) продналог і зловживання ім, 5), надзвичайно розвинена національна свідомість і 6) деморалізація, а скорше розчарованість у червоній армії...». Далі Г. Ковальський розглядає означені причини докладно. У звіті директора Погребищенської гімназії є й такі розділи, як «Генуєнська конференція», «Праця інтелігенції», «Настрої населення», «В комуністичній партії», «Церква», «Школа», «Дорожнеча», «Шляхи», «Нова економічна політика», «Вигляд міст» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 1113, опис № 1, справа № 18, 20.02.1919–05.07.1919 рр.). Зазначений вище матеріал має такі характерні ознаки: чітка структурованість контенту; широка тематична спрямованість; достовірність; аналітичність; емоційність.

Щоб мати уявлення, якими були інформаційні повідомлення у звітах Телеграфного Агентства, цитуємо повною мірою новину з розділу «Школа»: «В Києві з 400 шкіл всіх типів працювало 180. До Різдва навчання не було. Бастували учителі і професора університету вимагаючи виплату утримання. Большевики уступили й почали давати пайові й видали залежності за ½ року по 50.000. Потім шла рубка дров. Після Різдва багато шкіл закрилося. Решта працювала. В університеті більш менш регулярні лекції почалися з наступленням тепла. Підручників, пер, чорнила, олівців не має... По маленьких містах і селах селяни «самоокупають» школи й вони працюють майже регулярно». Стилiстику збережено. (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 1113, опис № 1, справа № 18, 20.02.1919–05.07.1919 рр.).

Особливості зазначеного інформаційного повідомлення можна викласти за допомогою наступної схеми:

У трьох викладених вище матеріалах (перелік тем в обіжникові Українського Державного Телеграфного Агентства, звіт директора Погребищенської гімназії, новинне повідомлення у звіті Агентства) чітко простежується подібність ознак у системі «радіотелеграфний зв'язок» і системі «суспільне радіомовлення», про що вже частково згадувалося вище. Перша ознака – виражена суспільна спрямованість відомостей, друга ознака – орієнтованість на задоволення інформаційних запитів спільноти, третя ознака – намагання подати всі наявні точки зору щодо певної події чи явища, четверта ознака – розлогість тематичного складника, п'ята ознака – намагання виробити стандарти подачі інформації.

Окрім того, видається цілком логічним провести паралелі в системі «радіотелеграфний зв'язок» і системі «суспільне радіомовлення» із точки зору наслідування загальних принципів редакційної політики суспільного мовника, які є так само очевидними, як і характерні ознаки обох систем. Насамперед ідеться про:

1. Універсальність поданої інформації – донесення до споживача виробленого контенту, що є для нього цікавим, цінним і корисним.
2. Незалежність – незаангажованість, об'єктивність інформації від політичних, комерційних й інших впливів.
3. Досконалість – діяльність на основі стандартів професійності, вироблення критеріїв якості.
4. Різноманітність – відповідність інформаційним запитам і потребам різних аудиторій про події, явища, процеси різних сфер життя.
5. Відповідальність – відкритість для громадського контролю, вміння пояснювати й виправляти помилки.
6. Інноваційність – збагачення медійного середовища завдяки запровадженню новітніх технологій.

Отже, з огляду на тогочасну соціально-політичну обстановку контент, який передавався за допомогою радіотелеграфного зв'язку, повною мірою виконав завдання, що постають нині перед суспільним радіомовленням. Маємо на увазі створення такої інформації, якій би довіряла спільнота, вироблення цікавого й корисного продукту для всіх категорій населення, бути пов'язаним із життям усієї країни.

Повертаючись до теми функціонування радіотелеграфного зв'язку в УНР, не можемо не загострити уваги на документі високої суспільної ваги. Ідеться про лист Міністерства Закордонних Справ до Міністерства Пошт і Телеграфів від 02.06.1920 р. про звільнення України від більшовицької влади: «До Міністерства Пошт і Телеграфів У.Н.Р.. Департамент Поштовий, Відділ Міжнародний. З доручення п. Міністра Закордонних Справ Департамент Чужоземних Зносин М.З.С. у відповідь на Ваше письмо від 28/V ц.р. за ч. 1029 має честь повідомити, що вся територія України звільнена від большевиків на протязі часу починаючи від 25/IV ц.р. має цивільну адміністрацію українську. На тій території можна встановлювати поштово-телеграфні установи і налагоджувати поштово-телеграфний зв'язок. Директор Департаменту Чужоземних Зносин Шкільний (підпис нерозбірливо)» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 554, опис № 1, справа № 175, с. 6). Стилiстику збережено.

Питання передачі інформації на відстань у межах країни, а також на закордонні терени набувало ледве не першорядної ваги. Саме цим можна пояснити лист Міністерства Пошт і Телеграфів до Пана Губерніяльного Комісара Поділля від 01.06.1920 р. із проханням в екстреному порядку шукати телеграфне майно, яке могло залишитися від більшовиків: «Як відомо з певних джерел, в районі Жмеринки і в самій Жмеринці переховується, в приватних руках багато Державного телеграфно-телефонного і радіотелеграфного майна, розграбованого при військових подіях. Прошу не відмовити в розпорядженні, аби там було произведено трУси по крамницям і помешканням і якщо буде найдено вище згадане майно, то повернути його п.т. відомству, де зараз в ньому великий брак. Директор Технічного Департаменту Бутенко. Начальник Телеграфного Відділу Дашкевич (підписи)» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 554, опис № 1, справа № 175, с. 7). Стилiстику збережено.

Після звільнення України від більшовицької влади питання щодо налагодження телеграфного зв'язку з різними місцевостями самої держави та з іншими країнами постало особливо гостро.

Відчайдушні пошуки уряду шляхів щодо встановлення комунікацій як у країні, так і поза її межами мають неоціненне значення для історії України, адже вони засвідчують глибоке, непереборне прагнення державників часів УНР будувати міцну й потужну державу. Важливою особливістю в їхній діяльності було те, що вони, як правило, не зволікали з розв'язанням численних проблем, не замовчували їх, а, навпаки, старалися використовувати будь-яку, бодай і найменшу можливість, щоб прислужитися розвитку державності. Ця теза добре простежується в напрочуд важливому документі – Докладі Директора Технічного Департаменту Міністерства Пошт і Телеграфів Івана Бутенка. Виступ чиновника має промовисту назву – «Радіотелеграф на Україні. Плян організації радіотелеграфного зв'язку для Державних Потреб в залежності від поступового звільнення території та програм відбудови на терені України Державної радіотелеграфної сітки». Стилiстику збережено. За його словами, в Україні не використовуються всі можливості радіотелеграфу через нерозуміння його специфіки, а також через відсутність фахового персоналу та відповідних матеріалів.

Іван Бутенко докладно ознайомлює урядовців із потенційними можливостями радіотелеграфу: «...торкаючись лише організації радіотелеграфу загально державного значіння слід виходити з таких властивостей радіотелеграфного зв'язку.

1. Передача відомостей можлива через великі терени в якому завгодно напрямкові, незалежно від того, чи на цих шляхах маються інші станції чи ні. Тільки станції новітніх типів мають апаратуру значно простішу і більш контактну.

2. Одержання відомостей, навіть великих дистанцій, провадиться при допомозі компактних і взагалі нескладних приладів. (Перешкоджує гроза і робота сторонніх станцій –

майже завдяки не послідовній організації праці своїх же передаючих радіостанцій всіх відомств).

3. Радіо телефон не значно ускладнює апаратуру станцій новіших типів. Розмова може перехоплюватися всіма радіостанціями, до яких доходить проміння. Техніка в сучасному стані дозволяє певний регулярний зв'язок лише на середні дистанції.

4. Радіотелеграфні станції вимагають не тільки технічно підготовленого персоналу, але можуть обслуговуватися особами, вмючими передавати знаки по абетці Морзе. А це вміння набувається довгою практикою. Для Обслуговування радіотелеграфу досить лише одної технічно підготовленої персоналії.

5. Апаратура всіх радіостанції складається з великої кількості різнманітних приладів. Тому для забезпечення чинности без перерв, радіотелеграфна сітка мусить бути забезпечена спеціальним та значним складом запасових частин» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф № 554, опис № 1, справа № 174, с. 5–7). Стилiстику документа збережено.

Чітка й виразна артикуляція потреб уряду Української Народної Республіки в галузі радіотелеграфного зв'язку, професійний підхід щодо покриття територій, розрахунок приладів і комплектів станцій дають можливість дійти висновку, що чиновництво Міністерства Пошт і Телеграфів керувалося виключно національними інтересами, прагнуло поставити свою діяльність на користь країні та спільноті, а також, що є надто важливим, уміло спрямувати свої погляди в майбутнє. Усе це доводить, що урядовці не були тимчасовими клерками, позбавленими відповідальності за виконання своєї справи; це були діячі із глибоким державним мисленням, які вболівали за долю своєї країни.

Висновки

Вважаємо, що для з'ясування питання радіотелеграфного зв'язку Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років як фундаментальної основи становлення суспільного радіомовлення України варто зважати на кілька тез.

1. Зародження радіо як технічного засобу зв'язку в 20-х роках ХХ століття стало знаковою подією в суспільному розвитку держави. Немає сумнівів у тім, що всі бурхливі події цього періоду: Перша світова війна, Жовтневий переворот у Петрограді, Українська революція, проголошення й утвердження діяльності Української Народної Республіки – безпосередньо позначилися на ідеологічно-змістових, структурно-композиційних, технологічних та інших трансформаціях радіотелеграфного зв'язку, а пізніше – на масовому регулярному радіомовленні та одному з його видів – інформаційному. Хоч у цей історичний проміжок часу про радіо як засіб масової комунікації можна говорити умовно, однак було закладено фундаментальну основу для розвитку регулярного радіомовлення упродовж ХХ – початку ХХІ століть і становлення суспільного радіомовлення другого десятиліття ХХІ століття.

2. Радіотелеграфний зв'язок потужним чином уплинув на проголошення, утвердження й функціонування Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років. Саме завдяки йому УНР постала в країні та поза її межами як повноцінне, самодостатнє й суверенне державне утворення. Поширення важливої суспільно-політичної інформації засобами радіотелеграфу викристалізувалося в одне зі стратегічних завдань країни. Перемовини очільників уряду в службових потребах, обмін різними документами між міністерствами УНР за допомогою прямих проводів розглядаємо як напрацювання своєрідного радіотелеграфного контенту, що стало прообразом майбутнього інформаційного радіомовлення, у надрах якого визрівали передумови для запровадження суспільного мовлення. Завдяки продукуванню цього контенту було здійснено перші кроки із

забезпечення вітчизняних і закордонних спільнот достовірною, повновичерпною інформацією про життєдіяльність молодшої Української держави. Пройшовши тривалий і непростий шлях свого становлення, радіотелеграфний контент у подальшому зміг напрацювати суто радійні методи та прийоми подачі інформації, що не могло не позначитися на якісному наданні спільноті необхідних суспільно значущих відомостей. Саме надання спільноті якісної інформації й розглядаємо як наріжний камінь розвитку суспільного радіомовлення.

3. Показовим є той факт, що в уряді УНР одним із перших було створено Міністерство Пошт і Телеграфів. Діяльність такої виконавської структури від початків проголошення УНР спричинила створення системи ефективних комунікацій першого українського уряду зі своїми громадянами, а також закордонними урядами та спільнотами. Урядовці УНР та очільник Міністерства як істинні державотворці надавали великого значення встановленню комунікаційних зв'язків між різними суб'єктами міжнародного права, що, безумовно, відкривало шлях Україні до європейського співтовариства та його демократичних надбань.

4. Виробництво значної кількості радіотелеграфного контенту, як-от: службових записок, службових листів, звернень директорів департаментів, завідувачів відділів, наказів, розпоряджень міністрів, заступників міністрів – уважаємо первинним інформаційним радіопродуктом, а також прообразом сучасних новинних радіоповідомлень. Яскравою подією тієї доби стало створення Українського Державного Телеграфного Агентства (УДТА), яке готувало розлогі звіти про події різних сфер життя України для української спільноти закордоном. За формою означені звіти нагадували газетні матеріали, були ще далекими від суто радійних кореспонденцій, однак найцікавіші з них усе ж таки передавалися за допомогою радіотелеграфу. Хоч ці пересилання й не мали належної періодичності, що робило їх непомітним явищем, але вони теж сприяли поступовому напрацюванню аудіальних форм подачі суспільно значущої інформації.

5. Немає сумнівів у тім, що радіотелеграфний зв'язок став предтечею формування й становлення суспільного радіомовлення України. Воно визнається важливим складником європейської культурної спадщини та сучасної розвиненої демократії. Радіотелеграф забезпечував суспільство в цілому контентом високої суспільної ваги, сприяючи зростанню соціальної, політичної й культурної активності громадян і згуртуванню суспільства, адже специфіка місії радіотелеграфного зв'язку відповідає специфіці місії суспільного мовника. Ідеться про загальнодоступність (здійснення перемовин, обмін документами тощо на всій території країни); поширення достовірної, повновичерпної інформації; забезпечення жанрово-тематичної розмаїтості контенту; сприяння збереженню та розвитку національної культури, цінностей та ідентичності; висвітлення суспільно важливих тем.

Подяки

Поява нашої статті зумовлена кількома чинниками, які вплинули на зміст, методологію й форму викладу матеріалу.

Насамперед висловлюю щирю вдячність своїм колегам: доцентам кафедри телебачення і радіомовлення Інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка Юрію Петровичу Єлісоченкові та Віктору Івановичу Набрускові, у бесідах із якими визріла ідея дослідити означене питання, що впродовж багатьох років лишалося білою плямою у вітчизняному журналістикознавстві.

Наша вдячність і професорові Володимирові Івановичу Шкляреві, який повсякчас наголошував на важливості дослідження історії медіа крізь призму сучасних геополітичних і світоглядних викликів.

Література

- Багиров, Э.Г., & Ружников, В.Н. (1984). *Основы радиожурналистики*. (Учебное пособие). Москва: Издательство Московского университета.
- Ваганова, О.В. (2003). Роль засобів масової комунікації у процесі глобалізації. (Автореф. дис. канд. політ. наук). Київ.
- Василенко, В.А. (2014). Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. *Український Тиждень*, № 42, 28–42.
- Дубровин, В.Б. (1972). *К истории советского радиовещания*. Издательство Ленинградского университета.
- Єлісовенко, Ю.П., & Нагорняк, М.В. (2017). *Радіовиробництво*. (Навчальний посібник). Київ: ТОВ «ДРУКАРНЯ «БІЗНЕСПОЛІГРАФ».
- Лизанчук, В.В. (2006). *Основы радиожурналистики*. (Підручник). Київ : Знання.
- Литвин, В.М. (Ред.). (2007). *Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ століття*. Київ: Парламентське видавництво.
- Миронченко, В.Я. (1984). *Інформаційне радіомовлення на Україні. (Посібник)*. Київ: Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа».
- Миронченко, В.Я. (1989). *Інформаційне радіомовлення. Управління. Організація. Планування. (Посібник)*. Київ: Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа».
- Митрофанов, Н.Н. (1980). *Радио Октября*. Москва.
- Нагорняк, М. (2019). Радіотелеграф УНР (1917–1921 рр.): зародження, основні характеристики, стильові особливості. *Bulletin of Lviv University. Journalism series. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. Вестник Львовского университета. Серія Журналістика*, 45, 142–150. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9995>
- Ружников, В.Н. (1987). *Так начиналось. Историко-теоретический очерк советского радиовещания. 1917–1928*. Москва: Искусство.
- Розпорядження міністра М. Шаповала. (31 грудня 2017 р., № 1013). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 6.)*.
- Службова записка та звернення Панові Представникові Німецької держави. (4 квітня 1918 р. за № 982). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 15.)*
- Службова записка. (15 квітня 1918 р. за № 1329). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 16–17.)*
- Наказ про передачу Катеринославської дуженної радіостанції до Поштово-Телеграфного відомства. м. Київ. (27 липня 1918 р. за № 80). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 3766, опис № 1, справа № 49, с. 189.)*
- Листування (доклад) Пана Директора Загального Департаменту до Начальника Бухгалтерсько-Господарчого відділу Міністерства Пошт і Телеграфів. (18 жовтня 1918 р.). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 19.)*
- Лист до Головного Управління Пошт і Телеграфів Міністра закордонних справ. (28 жовтня 1918 р. за № 1358). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 21.)*
- Звернення Директора Департаменту, Завідувача Загальним Відділом Міністерства Закордонних Справ до Міністерства Пошт і Телеграфів. (15 квітня 1918 р. за № 1347).

- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 22).*
- Службова записка Управління Міністерства закордонних справ до Міністерства Пошт і Телеграфів. (20 квітня 1918 р. за № 1541). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 25).*
- Службова записка Міністерства закордонних справ до Телеграфного відділу Міністерства. (27 травня 1918 р. за № 2604). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 4).*
- Наказ про вживання в слові і письмі Державної Української мови по Поштово-Телеграфному відомству Міністра Внутрішніх. м. Київ. (26 липня 1918 р. за № 81). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 2592, опис № 1, справа № 10, с. 188).*
- Звернення дирекції УДТА до Генерального Писаря. (28 березня 1918 р.). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 1064, опис № 1, справа № 32, с. 17).*
- Обіжник Телеграфного Агентства. (28 березня 1918 р.). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 1113, опис № 2, справа № 222, с. 56).*
- Звіти про поточну ситуацію в Україні. (20 лютого–5 липня 1919 р.) *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 1113, опис № 1, справа № 18, стор. не позначені).*
- Лист Міністерства Закордонних Справ до Міністерства Пошт і Телеграфів про звільнення України від більшовицької влади. (02.06.1920 р.). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 554, опис № 1, справа № 175, с. 6).*
- Лист Міністерства Пошт і Телеграфів до Пана Губерніяльного Комісара Поділля. (01.06.1920 р.). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 554, опис № 1, справа № 175, с. 7).*
- Доклад Директора Техничного Департаменту Міністерства Пошт і Телеграфів Івана Бутенка. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (Фонд № 554, опис № 1, справа № 174, с. 5–7).*
- Про Українське радіо. (2021). Режим доступу: http://www.nrcu.gov.ua/About_UR*
- Ухвалено новий закон про мову. Перелік основних положен (2021) Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29903678.html>*

Reference

- Bagirov, E.G, & Ruzhnikov, V.N. (1984). *Osnovy radyozhurnalystyky. (Uchebnoe posobyе)* [Fundamentals of radio journalism. (Training manuals)]. Moscow: Yzdatelstvo Moskovskoho unyversyteta [in Russian].
- Vahanova, O.V. (2003). Rol zasobiv masovoi komunikatsii u protsesi hlobalizatsii [The role of the media in the process of globalization]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Vasylenko, V.A. (2014). Rosijsko-ukrayinska vijna 2014 roku: prychny, perebig ta polityko-pravovi ocinky [The Russian-Ukrainian war of 2014: causes, course and political and legal assessments]. *Ukrayinskyj Tyzhden – Ukrainian week*, № 42, 28–42 [in Ukrainian].
- Dubrovin, V.B. (1972). *K ystoryy sovetskoho radyoveshchanyia* [On the history of Soviet radio broadcasting]. Yzdatelstvo Lenynhradskoho unyversyteta [in Russian].
- Yelisoenko, Yu.P., & Nagornyak, M.V. (2017). *Radiovyrobnystvo. (Navchalnyi posibnyk)*. Kyiv : TOV «DRUKARNIA «BIZNESPOLIHRAF» [in Ukrainian].

- Lyzanchuk, V.V. (2006). *Osnovy radiozhurnalistyky* [Fundamentals of radio journalism]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
- Litvin, V.M. (Ed.). (2007). *Ukraina: politychna istoriia. KhKh - pochatok KhKhI stolittia* [Ukraine: political history. XX – the beginning of the XXI century]. Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Myronchenko, V.Ya. (1984). *Informatsiine radiomovlennia na Ukraini. (Posibnyk)* [Information radio communication in Ukraine. (Posibnik)]. Kyiv: Vydavnytstvo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola» [in Ukrainian].
- Myronchenko, V.Ya. (1989). *Informatsiine radiomovlennia. Upravlinnia. Orhanizatsiia. Planuvannia. (Posibnyk)*. [Information radio communication. Management. Organization. Planning. (Posibnik)] [in Ukrainian].
Kyiv: Vydavnytstvo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola» [in Ukrainian].
- Mitrofanov, N.N. (1980). *Radyo Oktiabria* [Radio October]. Moscow [in Russian].
- Nagornyak, M. (2019). Radiotelegraf UNR (1917–1921 rr.): zarozhennia, osnovni kharakterystyky, stylovi osoblyvosti [Radiotelegraph of the Ukrainian People's Republic (1917-1921): origin, main characteristics, stylistic features]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia Zhurnalistyka – Bulletin of Lviv University. Journalism series*, 45, 142–150. DOI:<http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9995> [in Ukrainian].
- Ruzhnikov, V.N. (1987). *Tak nachynalos. Ystoryko-teoretycheskyi ocherk sovetskoho radyoveshchanyia. 1917–1928* [That's how it started. Historical and theoretical essay on Soviet radio broadcasting. 1917–1928]. Moscow : Yskusstvo [in Russian].
- Rozporiadzhennia ministra M.Shapovala.(31 hrudnia 2017 r., № 1013). [Order of Minister M.Shapoval]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p. 6)* [in Ukrainian].
- Sluzhbova zapyska ta zvernennia Panovi Predstavnykovi Nimetskoi derzhavy. (4 kvitnia 1918 r. za № 982). [Memorandum and address to the Representative of the German State]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p.15)* [in Ukrainian].
- Sluzhbova zapyska. (15 kvitnia 1918 r. za № 1329). *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p.16–17)* [in Ukrainian].
- Nakaz pro peredachu Katerynoslavskoi duzhennoi radiostantsii do Poshtovo-Telehrafnoho vidomstva. m. Kyiv. (27 lypnia 1918 r. za № 80). [Order on the transfer of the Ekaterinoslav Duzhnaya radio station to the Post and Telegraph Office. m. Kyiv]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 3766, description № 1, case № 49, p.189)* [in Ukrainian].
- Lystuvannia (doklad) Pana Dyrektora Zahalnoho Departamentu do Nachalnyka Bukhhaltersko-Hospodarchoho viddilu Ministerstva posht i telehrafiv. (18 zhovtnia 1918 r.). [Correspondence (report) of the Director of the General Department to the Head of the Accounting and Economic Department of the Ministry of Posts and Telegraphs]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p.19)* [in Ukrainian].
- Lyst do Holovnoho Upravlinnia Posht i Telehrafiv Ministra zakordonnykh sprav. (28 zhovtnia 1918 r. za № 1358). [Letter to the Main Directorate of Posts and Telegraphs of the Minister of Foreign Affairs]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p.21)* [in Ukrainian].
- Zvernennia Dyrektora Departamentu, Zaviduvacha Zahalnym Viddilom Ministerstva Zakordonnykh Sprav do Ministerstva Posht i Telehrafiv. (15 kvitnia 1918 r. za № 1347).

- [Appeal of the Director of the Department, Head of the General Department of the Ministry of Foreign Affairs to the Ministry of Posts and Telegraphs]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p.22)* [in Ukrainian].
- Sluzhbova zapyska Upravlinnia Ministerstva zakordonnykh sprav do Ministerstva Posht i Telehrafu. (20 kvitnia 1918 r. za № 1541). [Official note of the Office of the Ministry of Foreign Affairs to the Ministry of Posts and Telegraph]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p. 25)* [in Ukrainian].
- Sluzhbova zapyska Ministerstva zakordonnykh sprav do Telehrafnoho viddilu Ministerstva. (27 travnia 1918 r. za № 2604). [Official note of the Ministry of Foreign Affairs to the Telegraph Department of the Ministry]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p. 4)* [in Ukrainian].
- Nakaz pro vzhyvannia v slovi i pismi Derzhavnoi Ukrainskoi movy po Poshtovo-Telehrafnomu vedomstvu Ministra Vnutrishnikh. m. Kyiv. (26 lypnia 1918 r. za № 81). [Order on the use in words and letters of the State Ukrainian language by the Post and Telegraph Office of the Minister of Internal Affairs. m. Kyiv]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 2592, description № 1, case № 10, p. 188)* [in Ukrainian].
- Zvernennia dyrektsii UDTA do Heneralnoho Pysaria. (28 bereznia 1918 r.). [Appeal of the UDTA Directorate to the Secretary General]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 1064, description № 1, case № 32, p.17)* [in Ukrainian].
- Obizhnyk Telehrafnoho Ahentstva. (28 bereznia 1918 r.). [Circular of the Telegraph Agency]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 1113, description № 2, case № 222, p. 56)* [in Ukrainian].
- Zvity pro potochnu sytuatsiiu v Ukraini. (20 liutoho–5 lypnia 1919 r.). [Reports on the current situation in Ukraine]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 1113, description № 1, case № 18, pages not marked)* [in Ukrainian].
- Lyst Ministerstva Zakordonnykh Sprav do Ministerstva Posht i Telehrafiv pro zvilnennia Ukrainy vid bilshovytskoi vlady. (02.06.1920 r.). [Letter of the Ministry of Foreign Affairs to the Ministry of Posts and Telegraphs on the liberation of Ukraine from Bolshevik rule]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 554, description № 1, case № 175, p. 6)* [in Ukrainian].
- Lyst Ministerstva Posht i Telehrafiv do Pana Huberniialnoho Komisara Podillia. (01.06.1920). [Letter from the Ministry of Posts and Telegraphs to the Mr. Provincial Commissioner of Podillya]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 554, description № 1, case № 175, p.7)* [in Ukrainian].
- Doklad Dyrektora Tekhnychnoho Departamentu Ministerstva Posht i Telehrafiv Ivana Butenka. [Report of the Director of the Technical Department of the Ministry of Posts and Telegraphs Ivan Butenko]. *Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. (Fund № 554, description № 1, case № 174, pp.5–7)* [in Ukrainian].
- Pro Ukrainske radio [About Ukrainian radio]. Retrieved from http://www.nrcu.gov.ua/About_UR
- Ukhvaleno novyi zakon pro movu. Perelik osnovnykh polozhen [A new law on language has been adopted. List of basic provisions]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/29903678.html>

**Радіотелеграфний зв'язок Української Народної Республіки (УНР)
1917–1921 років як фундаментальна основа становлення суспільного радіомовлення
України**

Майя Нагорняк,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри телебачення і радіомовлення Інституту
журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

Анотація

Метою статті було обрано вивчення питання, пов'язаного зі становленням українського національного радіомовлення, яке визначається часом проголошення й утвердження Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років, на цій основі доведення того, що радіотелеграфний контент слугував прообразом сучасного суспільного радіомовлення України.

Методологія включала в себе застосування методів двох груп: наукові практичні методи – спостереження й опис; наукові теоретичні методи – формалізація, аналіз і синтез, узагальнення, аналогія.

Результати дослідження дали можливість з'ясувати, що одним із перших кроків уряду УНР було створення Міністерства Пошт і Телеграфів, яке повною мірою взяло на себе зобов'язання щодо встановлення й налагодження комунікаційних зв'язків молодій Українській державі як зі своїми співвітчизниками, так із закордонною спільнотою, урядами країн світу, що відбувалося завдяки виробництву радіотелеграфного контенту. Основними формами цього контенту були численні розпорядження, накази, виступи, відозви, службові записки тощо, які вважаємо первинними інформаційними повідомленнями. Зважаючи на високу суспільну значущість радіотелеграфного контенту, його надзвичайну актуальність у суперечливу історичну добу, оперативне донесення до аудиторії, збалансований підхід у подачі інформації, є всі підстави вважати його предтечею створення сучасного суспільного радіомовлення України.

Висновки. Радіотелеграфний контент УНР періоду 1917–1921 років став першим інформаційним продуктом молодій державі Україна. Завдяки продукуванню цього контенту було здійснено перші кроки із забезпечення вітчизняних і закордонних інституцій, спільнот достовірною й повновичерпною інформацією про буремні події Першої світової війни та повоєнних років. Поширення важливої суспільно-політичної інформації засобами радіотелеграфу можна розглядати як стратегічне завдання УНР. Пройшовши тривалий шлях свого становлення, радіотелеграфний контент зміг еволюціонувати в суто радіійні методи та прийоми подачі інформації в майбутньому, що не могло не позначитися на процесі якісного й ефективного забезпечення аудиторії необхідними суспільно значущими відомостями, який становить основу розвитку суспільного радіомовлення України.

Ключові слова: радіотелеграф, радіотелеграфний зв'язок, радіотелеграфний контент, інформаційне повідомлення, суспільне радіомовлення.

Submitted to the editor – 14.11.2021

Reviewed – 26.11.2021

Accepted for printing – 18.12.2021

Подано до редакції – 14.11.2021

Рецензовано – 26.11.2021

Прийнято до друку – 18.12.2021

Innovation and Business Models for Digital News Industry: a Critical Approach to Part of Brazilian Reality

<p>Elizabeth Saad Corrêa <i>PhD Full Professor, Digital Media Research Leader at University of São Paulo (USP); E-mail: bethsaad@gmail.com https://0000-0002-4020-7116 University of São Paulo, Cidade Universitária, Rectoria Street, 374, São Paulo, Brazil, 05508-220,</i></p> <p>Stefanie C. da Silveira <i>PhD Adjunct Professor at the Department of Journalism at the Federal University of Santa Catarina (UFSC), PhD in Communication from the University of São Paulo (PPGCOM/USP). E-mail: ssilveira@ssilveira.com https://0000-0001-6767-683 Federal University of Santa Catarina, s/n, Trindade, Campus Universitário Reitor João David Ferreira Lima, Florianópolis, Brazil, 88040-900</i></p>	<p><i>Citation:</i> Corrêa, E. S. & da Silveira, S. (2021). Innovation and Business Models for Digital News Industry: a Critical Approach to Part of Brazilian Reality. <i>Social Communications: Theory and Practice,</i> Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021- 13-2-6 Retrieved from https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/ article/view/117/88 © Corrêa, E. S. & da Silveira, S. (2021). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
--	---

Annotation

The journalistic industry is facing a crisis since the Internet started to challenge its solid and old business model. The media companies and only them held the spaces for advertisers to reach thousands of people at the same time with their message. Once the monopoly has fallen, the revenues started dropping, the circulation of newspapers decreased deeply and the consumer's attention moved to other platforms like social media, for example. Taking this into account, we intend to present here a discussion about the news business models, including revenue models, that are being adopted by some Brazilian industry examples. Our work is a didactic research considering business models is still an unsolved issue for this industry. Since there is no paradigm, what we present is a panorama of choices, remixes and customized adaptations. As ours research questions we have: RQ1: What kind of new business/revenue models are being adopted by media? RQ2: What are the differences between Brazilian big publishers and independent media strategies? To bring light and develop this questioning we start discussing innovation in journalistic industries. Also, we follow our discussion here with an outlook on the business models existent and the new ones that are being adopted or created by media companies. To end our work we present a list of strategies that are being used in mainstream firms from Brazil and also the ones that are created or adopted by the new companies that are born in the actual digital context. As our research method,

we adopt the non-participant observation of the market and the companies here specified and the use of documents and media articles that present the strategies used by journalistic brands to face the revenue crisis. The main finding of the research is that most of the companies are adopting the same strategies, in a “wave movement”, where once one company gives it a try the other go with the flow.

Keywords: Business Models, Digital News Industry, Brazilian Reality, digital context.

Introduction

Purpose. As the web emerged and evolved, the majority of printed newspapers, all over the world, had made efforts and changes to establish an Internet presence, according to their culture and their creative skills (Castells, 1999). Because of its interactive characteristics, the Internet became an open space of reference also for the non-mainstream media organizations, where they could publicize content, opinions and reach the audience. All this social, behavioral and economical changes first systematized and analyzed by M. Castells, have its impacts and effects on the media as a whole, especially on journalistic companies.

The transformations brought by technology and its appropriation by the consumers creates a fragmentation in information consumption and a consequent offer's specialization by communication companies. According to the Digital News Report (2016), 72% of the survey respondents say that they have social media, such as Facebook, as their main source of news. According to the same research, Facebook and Google control half of the mobile ad revenue of the Internet. In addition, the report also shows that inside its sample – 26 countries – 53% of the users access news through smartphones. In United Kingdom, for example, the use of smartphones for news consumption has overcome the computers use. “In this new multi-platform media environment, people's relationship to news is becoming portable, personalized, and participatory” (Purcell, 2010: 2).

The crisis that has been faced by the media industry in recent years force managers and entrepreneurs to find financing alternatives for news products, Many are the possibilities already implemented or created such as crowdfunding, paywall, micropayments and native advertisement. All of them, in varying degrees, require the engagement of the public and its persuasion that it's worth picking up the content produced and distributed by one or other media brand. This means that to require funding by the consumer, we must deeply consider the value that is being created and the valuation of the investment.

The willingness of the public to pay for content is directly related to the value that this payment gives to the product offered. The brand, quality, and service presented necessarily need to be relevant to the individual itself so that it can define its disposition for content paying. In the current arena, the economy of scarcity is replaced by the economy of abundance, the decision on consuming a specific product and pay for it is more and more in the hands of consumers.

C. W. Anderson, E. Bel, and C. Shirky (Anderson, Bell, & Shirky, 2013) are categorical in saying that journalism can't survive following the format practiced in the last 50 years since the technical, material and production mode no longer applies to the 21st century. By the time the audience is empowered as producer and gets greater control of consumption and content redistribution at a very low cost, companies go into crisis because they are no longer the only ones with visible space and the only options for advertisers.

Innovation in Brazilian journalistic industries.

In 1998, C. Christensen presented his definition for disruption and innovation. According to the author, disruption occurs when a small company and its business model affect major established firms, being able to compete with fewer resources invested and less costs. Since the major companies focus their business to the more profitable customers, some niches of the market get

themselves ignored. These are the focus of the new companies, that after dominating the small groups, “move upmarket, delivering the performance that incumbents’ mainstream customers require, while preserving the advantages that drove their early success” (Christensen et. al, 2015: 46).

There are two fundamental points in C. M. Christensen theory that must be observed when looking to the “new digital born journalistic market”. First is that, according to the author, “disruptive innovations originate in low-end or new-market footholds”. Second, that “disruptive innovations don’t catch on with mainstream customers until quality catches up to their standards”. Taking into account these two aspects, we may say that there is no disruptive business in journalistic market, at least not now, and not in Brazil. As you may see in the last part of this article, some of the digital born examples may be delivering content to a consumers niche once overlooked, but none of them has reached the mainstream customers yet. In this case, they may be considered “sustaining innovations”, as advised by C. M. Christensen.

J. C. Bustos and M. G. Uranga (2011) offer a wider concept of innovation claiming that it is possible to define “innovation as new forms, as new procedures or ways of acting that contribute to obtaining social or other kinds of results (not necessarily economic ones)” (p. 6). This concept fits industries related to communication and cultural areas, among others, as J. C. Bustos and M. G. Uranga (Bustos & Uranga, 2011) argue. Some authors label this industry as a creative industry. Besides the label, creativity and innovation are interdependent concepts: the first refers to the act of producing new ideas, ways of thinking and/or ways of approaching actions or activities; however, innovation requires, in addition to the generation of new ideas (the creative act), the application of those ideas in a specific context.

Since 2003–2005 with Web 2.0 format, journalism’s technological scenario was affected by the use of dynamic search engines like Google, social media platforms like Facebook and Twitter, increasing use of videos via YouTube and Vimeo. Audience’s behavior changed through a more participatory and conversational way, citizen journalism, crowdsourcing, databases, semantics etc. At the same time, management issues like business models, paywalls, games, tools, information architecture, community, and product management became part of a newsroom routine, revealing a new range of skills, attention, and worries.

It is common to find literature and analysis considering the industry movements since the 1990’s as a disruption period. Refereeing professor C. M. Christensen and his ideas on the innovator’s dilemma, it is possible to discuss the understanding that journalistic industry gave to terms as innovation and disruption. In common sense, innovation could be understood as the creation of better or more effective products, processes, services, technologies or ideas that became useful to society.

As said before, C. M. Christensen (Christensen, 1998) had identified two major types of innovation: the sustaining – an innovation that does not affect existing markets; and the disruptive – an innovation that creates a new market by applying a different set of values which ultimately (and unexpectedly) overtakes an existing market. Sustaining innovations could be evolutionary – an innovation that improves a product in an existing market in ways that customers are expecting, or revolutionary or radical – an innovation that is unexpected, but nevertheless does not affect existing markets.

A firm could choose the innovation strategy for its purposes considering some key factors: the pace of progress, the market awareness for a new need, the company structure and its willing of investment and risk taking on their choices. Christensen offers a bunch of cases and examples of success and failures, all of them standing out culture’s company as key to define value, which leads to disruption.

According to him, disruption is a process. You can’t indicate a single point at a time line to refer to disruption. It’s an evolution over time. Most of the companies that can be considered

disruptors started with a small experiment, focusing on market niches and also on getting the business model right before the perfect product. Following this path, disruptors frequently create business models that are very different from the ones used in the old established companies, which leads us, again, to think about the journalistic industry scenario and have difficulties finding one digital born company that doesn't use old revenue sources like advertisement and subscriptions.

J. Seiken (2015) says that more than distribution models, platforms or CMS, what matters to a company in this time of crises is the culture. According to him, based on Peter Drucker, we must admit that the company's culture is the "great differentiator" when facing the difficult times. "Imagine Vox/Vice/BuzzFeed if they had the same talent and technology but traditional media cultures. You can't, because you would never have heard of them" (Seiken, 2015).

He says that it's no coincidence that, even after more than two decades of the internet, the mainstream media haven't created any revenue innovation. The ones that were absorbed by these companies were born inside start-ups. For Seiken, "being digital first isn't a strategy, it's culture" and this knowledge is fully comprehended by the digital-born firms, like Vox, Vice, and Buzzfeed, for example. As so, for the journalistic (and maybe all media) industry, it is determinant to consider different cultures, different notions of values and different managerial publishers styles to evaluate how innovative a news organization could be.

C. M. Christensen et. al. (Christensen et. al., 2015) say that established companies internal processes make it difficult to promote disruptive innovation. These firms tend to focus on the existing customers and their core business, which is not wrong, but leads to mistakes when prevent other innovative areas of the company to grow and develop a different and also profitable business. Therefore, innovation still seems a key and unsolvable issue for the journalistic industry. Many times, publishers and journalists have considered innovations as something punctual and technical, directly related to an economic payoff, without any intervention on journalism identity and professionals attitudes. Until revenues downfall due to the radical change of audiences behavior to access news and information via social ambiances, innovation began to be considered as a continuous process and an organizational state-of-mind.

It is quite important to understand and assume that, besides the industry character, there is a long path between an ideal process that could create additional or new values to the company, and the execution of this idea as a better or new product/service. Innovation could be understood as the capability of an organization to manage activities, resources, and people skills from ideas and insights to building and testing processes/products/services results. The question is how media businesses are now experiencing this kind of process. To answer this question there are many different points of views proposed by media management researchers and experts. Almost all of them, as R. Picard (Picard, 2013) states, are related to a cultural shift and changing media ecology.

During 2012, three reports were publicized among academic researchers, media consultants, and media managers, emphasizing that innovation is directly related to a changing process of culture, professional profile, and business strategies. Literature references are favoring the emergence of a new (or renewed, as better) media ecology. Its contents could be considered a first sign that our hypotheses have some adherence to the media businesses move.

Post-Industrial Journalism (Anderson, Bell & Shirky, 2012), published by The Tow Center for Digital Journalism at the Columbia University; Be the Disruptor (Christensen & Skok, 2012), published by The Nieman Foundation for Journalism at Harvard University; and Herding the cats: How to lead journalists in the digital age (Saarikoski, 2012), published by Reuters Institute for Study of Journalism could be considered, as a whole, a turning point to all media managers and journalists.

Although the reports' analysis were focused on the American and European markets and cultures, they offer some common bases applied to media businesses worldwide: the reinforcement of journalism institutions playing a vital role in the democratic process and the rooting for their

survival; a business model failure related to a false choice between today's revenues and tomorrow's digital promise; the need of adapting to a world where the people formerly known as the audience are not readers and viewers but users and publishers will mean changing not just tactics but also self-conception.

Methods and techniques

C. Shirky (Shirky, 2015) says the reason advertisers are leaving newspapers is that, in fact, the relationship between them never really worked. "The essence of the relationship was that advertisers needed individual publications, but publications do not need individual advertisers". To the author, when Google started offering things like AdWords, advertisers "started to get used to the idea that if they handed over money, they should get results". Nowadays, traditional media companies are struggling to offer results as good and precisely as firms like Google and Facebook. The ability to deliver credible metrics is a necessity to the new business model for journalistic industry along with many other values that need to be reviewed. "The myth of mass media, lovely while it lasted, was this: All readers see all ads, so we charge all advertisers for all readers" (Jarvis, 2015).

J. Jarvis also makes a comparison between the way media companies were sustained in the old times and the way digital born companies set up their business. He says that instead of working on controlling scarcity, as, for example, newspapers used to do, Google knew how to explore abundance and deliver a specific result for its advertisers. The company with a digital mentality delivered performance and relevance, so, why would advertisers go somewhere else? Publishers, instead, kept trying to maintain the old business models by just transposing their product to the Internet, with the same content and advertising formats.

As said by Jarvis, our society defines the future in terms of the past. Every time a new technology is born, we tend to compare it with the last one and try to make it work using the models of functioning that we are used to. It happened with the printing press, radio, television and, of course, the Internet. The author says we have a new ecosystem that is supplanting the old one, where companies dominate the scenario of a vertically organized communication process. News companies, blogs, independent media, and other content producers could compose this new news ecosystem as called by him. With this, the author proposes that instead of asking "Who will pay for journalism?", the appropriate question for this time is "Who will invest in innovation?", since innovating the whole industry is the path to achieving the new consumer and new forms of financing the product.

The author defends that the change that journalism needs to survive the next years must incorporate the company's culture and the reconfiguration of its processes and products. With this guarantee, the industry can recreate its business model and find new revenue formats that fit the advertisers and consumers needs. "The news organization of the future should be specialized, expert, collaborative, efficient – and as small as it can be so it is sustainable" (Jarvis, 2015).

Very different from the old ecosystem where we had mostly the big publishers absolute reigning in their territories, the new news ecosystem will be, and already is, composed buy lots of different kinds of media, business and revenue possibilities. Nonprofit initiatives, like ProPublica, is one of the examples of revenue coming from crowdfunding and investments made by large institutions; also single subject sites, business-to-business services, curators, and aggregators.

E. S. Corrêa and M. C. Lima (Corrêa & Lima, 2010) state that the Brazilian press is still conservative when it comes to innovation, technology, and organizational changes. In addition, the discussion about the business model is still focused mainly on the maintenance of companies' profitability. As a scenario of Brazilian journalistic companies today, we have journalists' dismissal, editorial cuts on products, lack of investments and publications closing. Abril, which

once was the biggest publishing company in the country, lost at least 17 magazines of its portfolio over the last decade, by selling or turning them into digital only contents. The biggest newspapers from São Paulo, Folha de S. Paulo, and O Estado de S. Paulo, closed lots of its newspapers sections, reduced the remaining ones and fired several professionals.

The majority of our media companies, mono-media originally, undertook initiatives aiming at a reconfiguration of their multimedia identities. In this process, we find that most of them simply tried to transfer their successful strategies in the mono-media markets to the new reality. Many invested in technology and new businesses in order to present a contemporary profile, but almost all of them never abandoned the old way of reacting (Corrêa, 2005: 28).

The review of the Brazilian scenario brought by E. S. Corrêa in 2005 isn't distant from the actual reality of the companies in our country. Even more than ten years after the author analysis, we can still see that the main concern of the digital publishers is still referred to the solution of financial and managerial aspects in order to solve the crisis. We don't see examples of culture changes in none of the big players. While the main source of income remains the printed newspaper, it seems unlikely that companies will have the courage to change their cultures to digital production.

According to the National Association of Brazilian Newspapers (A Indústria Jornalística Brasileira em 2017, 2020), in 2014, the printed editions registered a decrease in its daily average circulation. The decline was small and registered particularly in liquid sales. Although, when it comes to advertising investments, newspapers had a drop of 11,63% in its revenues. In the same period, the digital editions – audited by the Communication Verification Institute – more than doubled its circulation with an increase of 118% compared to 2013. At the equal time, access via smartphone also doubled and the traffic using this device went from 10% to 23%.

To understand a little bit more about the Brazilian context is important here to mention the press scenario in the country. The traditional companies that remain in the industry are known for being familiar business. Most of the Brazilian media conglomerates belong to families that control the industry in the country for over 50 years. The biggest television company belongs to Marinho's family and the biggest newspapers to Frias, Mesquita, Marinho and Sirotsky families that also own radio stations all over the country. As said by P. Gomes (2015), Brazilian media scenario is composed of a few wealthy families “with hundreds of employees, heavy structures, and traditional processes; those organizations are still trying to find a way to adapt to digital journalism”.

In this part of the work, we intend to show some examples of revenue models that are being adopted by Brazilian journalistic companies. In the first part, we present the initiatives that are being used by some of the biggest players in the media market. We chose the three biggest newspapers in digital circulation, according to the Circulation Verification Institute (IVC): Folha de São Paulo (Folha de S.Paulo, 2021), O Estado de São Paulo (Estadão, 2021) e O Globo (O Globo, 2021); and the biggest publishing company: Editora Abril (Editora Abril, 2021). In the second part, we discuss some examples from independent media.

Results and discussion

Starting with the biggest ones, as we can see in the next table, most of them are still attached to old forms of revenue like subscriptions, advertisement and sells at newsstands. All of them had adopted the paywall strategy as a digital strategy. In 2015, the biggest move registered was the creation – by all of them – of branded content units inside the companies to sell native ads for advertisers. In addition, one of the companies created a unit to work with big data, the first of the kind inside big publishers in Brazil.

	Folha de S. Paulo (newspaper)	Estado de S. Paulo (newspaper)	O Globo (newspaper)	Editora Abril (publishing company)
Paywall	X	X	X	X
Branded Content	X	X	X	X
Big Data	-	-	-	X
Subscriptions	X	X	X	X
Sales in newsstands	X	X	X	X
Advertisement	X	X	X	X

Table 1. Revenue models in Brazilian big publishers.

As we can see, all of the examples still use the traditional strategies of subscriptions, sales in newsstands and advertisement, being this last one the major source of revenue. In addition, when it comes to new strategies, they all have the “wave behavior”, where all the companies jump into the next promised lifebuoy.

The paywall strategy, also adopted by all of them, is born from a simple argument: customers were used to pay for content by buying newspapers or magazines, so the online version should replicate this logic. J. Jarvis (Jarvis, 2015) says that the paywall is a business model based on “should”, like in the arguments “people should pay for news” or “journalism shouldn’t be distributed for free”. The author, who is contrary to the strategy, says that in the actual market someone is always able to sell content cheaper or even for free, even if it’s not as good as its competitor.

Created in 1921, Folha de S. Paulo has the largest digital circulation among Brazilian newspapers, according to the IVC. It has started its paywall in 2012 and reached 29,8 millions of unique visitors in may 2015. O Globo and O Estado de S. Paulo, second and third in digital circulation in Brazil according to IVC, also have implemented paywall strategies. All of the three newspapers use a “porous paywall”, which means the general reader can access a small amount of content for free, then he can increase the quantity of content by registering at the platform and after that, to have full access, he needs to become a paying subscriber. General Market Manager from O Globo, Marcelo Correa (Correia, 2015), explains that the adoption of the model was part of a valuation strategy of the newspaper content. According to him, within a year the company had a 150% growth in its base of digital subscribers.

The Readers Market Director from O Estado, Alexandre Buarque Tubenchlak (Correia, 2015), considers the paywall an international trend and an important tool to guarantee the journalism sustainability. The company created an online store to sell digital subscriptions, which now, according to Tubenchlak, responds for 90% of this product selling. According to IVC, Brazilian newspapers have reached more than 574,000 subscribers to digital editions. The audit of the institute covers 26 journalistic brands. Folha de S. Paulo leads the ranking with 151,552 subscriptions, followed by O Globo, with 145,562 and O Estado de S. Paulo, with 69,059. The survey, however, doesn’t reflect the reality of digital readers because the subscriber of printed

editions also has full access to digital ones for free, which makes the data inaccurate.

In 2015, Folha de S. Paulo was the first newspaper among the top three for create a branded content¹ unit called Studio Folha (Folha cria núcleo de conteúdo patrocinado, 2015). The unit works separated from the newsroom and has different editors, journalists and designers working exclusively for this sector. Abril, the biggest publishing company in the country, has also created a branded content unit, called Studio ABC – Abril Branded Content. The goal of the unity is the same of all branded content studios: to create good content for brands using the editorial experience and background of the company. In Abril, the journalists who write for brands are also different from the ones who stay at the newsrooms. In these days, the three biggest newspapers have branded content units.

Abril was precursor with the creation of a big data unit and the presentation of programmatic media solutions for advertisers. The big data unit offers data analysis for clients in order to create better campaigns and advertises solutions, using the information about the readers, its habits and also the publication itself. The Programme Offer Guaranteed is a partnership of Abril and Google to offer advertisers real-time management and preferred deals. Both were created in 2015, which means they are new initiatives without major results to be presented or even a statement if they are profitable ways out for journalism produced at the Brazilian publishing company.

For our discussion on independent media models, we choose four initiatives that cover different kinds of revenue models. Our selection was made trying to present in this work a diverse sample of possibilities that are being created in the digital born Brazilian business. For that, we choose the sites *Catraca Livre* (*Catraca Livre*, 2021), *Jornalistas Livres* (*Jornalistas Livres*, 2021), *Ponte* (*Ponte*, 2021), and *Porvir* (*Porvir*, 2021). All of them gather one common characteristic: they are constituted or created by former journalists who used to work in traditional media and big publishers. In addition, they are all digital born, which means they distribute their content digital only and also have a mentality focused on digital journalism. They have multiple profiles with various focuses from entertainment and culture to human rights and education.

	Catraca Livre	Jornalistas Livres	Ponte	Porvir
Advertising	X	-	-	-
Donations	-	-	X	-
Events	-	X	X	-
Paid Content	X	-	X	-
Patronage	X	-	-	X
Crowdfunding	-	X	-	-

Table 2. Revenue models in Brazilian independent media.

Catraca Livre is a Brazilian website created in 2008. In the beginning, the page purpose was to spread cultural events happening in Sao Paulo that had free or very cheap entrance. Within the years, its cover got wider and the site started to produce more original content. According to P. Gomes (Gomes, 2015), *Catraca Livre* started its operation with the help of sponsors – which now total 14. Later they started accepting advertisement and the use of display ads. Nowadays, besides display ads, they also have Google ads, related ads (those who appear at the end of a content page linked to external sites) and native ads. The *Catraca Livre*'s case is a very successful one with 15 million unique users, worth around USD 5 million, according to its owner.

¹ Since we have here a limited space to a very large topic we won't be able to discuss the ethics of branded content being produced by journalists.

Catraca Livre also produces content for external clients. This is one of the revenue forms used also by Ponte, which produces specialized reports in the areas of human rights, public safety, and justice. The initiative also maintains itself with the sponsorship of Agencia Publica, one of the first independent media agency created in Brazil that is supported by individuals donation and also Ford Foundation support. Events are also planned to be part of Ponte's funding strategy.

Jornalistas Livres and Ponte have similar origins. Ponte was created in 2014 with the goal to be a nonprofit publication specialized in human rights. Experienced journalists who claimed that there was no room for this kind of coverage in traditional media headed both initiatives. Jornalistas Livres was born in 2015 and started its first year of work with one big event to raise funds for its operation. With the event plus an online crowdfunding campaign, they were able to collect R\$ 120,000 (something like USD 40,000). More than 50 professionals, most of them from Sao Paulo, compose Jornalistas Livres, but there are also groups in the States of Parana and Minas Gerais, most of them volunteers. With the money collected the group created their website (before that the content was published on Medium and social media) and also could facilitate the work of some correspondents in specific events.

Porvir is an education specialized publication created in 2012 by the Inspirare Institute who is also the organization responsible for maintaining their work. The site's goal is to spread good initiatives that help the development of education around the country and also its innovation. The Inspirare Institute, which supports Porvir, receives money from one Brazilian family, according to P. Gomes (Gomes, 2015). The director Anna Penido says that the publication is free to talk about whatever they think is newsworthy in the education area. Besides daily articles, Porvir's staff gives lectures, workshops and organizes thematic events, all for free.

Conclusions

The next years will be crucial to outline who are the ones that will remain live, valuable and profit in the journalistic industry. The factors that will define this survival include innovation capacity, cultural transformation and ability to work with several revenue models. As said by Grueskin *et. al.* (Grueskin *et. al.*, 2011), the digital scenario didn't change only the news business, but also the way content is created, designed, distributed and shared. Although this reality has been seen for several years, media companies refuse to recognize the change and work very slow to do something about it. As some of the transformations that digital bring we can point:

- It demands a new way of thinking the audience
- It provides a path to fast innovation
- It extends the life of journalism making it possible for companies to profit from their memory
- It transforms completely the aggregation and distribution model
- The audience is responsible for sharing and distributing more than the company itself
- Publishers have more information about the public and can use it for revenue
- The experience with the content and its consumption is completely transformed, even mostly in mobile devices
- It changes the cost of journalism and advertising

As we were able to see along the work here presented, there isn't only one way out when it comes to revenue in journalism. Journalism companies must be creative to think about other possible revenue formats. As seen, Brazilian media is following the international trends creating here units that reproduce the outputs already used in other countries. Paywall came following The New York Times just as branded content and big data. The Brazilian companies aren't paying attention in its local market with specific culture and characteristics. Besides that, they are

reproducing what seems to have worked internationally instead of researching different ways of making themselves relevant and profitable for their particular public. In independent media, we can see different revenue models when compared to big publishers, but they are also reproductions from what have already been done outside Brazil and they have no disruptive model, in its business model we can't see any completely new revenue source.

Branded content, big data and programmatic media are good revenues possibilities but they only make the journalistic activity and the company itself closer to publicity and marketing agencies. We are not implementing strategies that focus on keeping profitable journalism in its essence. Journalism has changed a lot over the last years and this is not bad, but we need to differentiate this activity from ordinary content production, which just replicates the same stories shared over the Internet without context and historicity. Good journalism needs to be valued with great revenue models. To make this happen, the journalistic industry must embrace digital not as just another publishing platform, but as a culture, a way of living, a different consuming habit that is part of actual consumers life.

We still do not have a final and perfect solution, maybe we never will, but as J. Jarvis (Jarvis, 2015) proposes the sustainability comes from a sum of many actions, such as: reducing costs, create greater advertising solutions, richer relationships with audience and advertises, build new and greater products suitable for different devices and platforms and explore several revenue options. The future of journalism is complex and so will be its business model.

References

- A Indústria Jornalística Brasileira em 2017 (2020). Retrieved from <http://www.anj.org.br/home-teste/a-industria-jornalistica/> [in Portuguese].
- Anderson, C.W.; Bel, E & Shirky, C. (2013). *Post-Industrial Journalism - Adapting to the Present*, Tow Center for Digital Journalism, Columbia Journalism School. Retrieved from <http://towcenter.org/research/post-industrial-journalism>
- Bustos, J. C., & Uranga, M. G. (2011). *Introduction, in innovation: Economic, social and cultural aspects*. Current Research Series n. 5. Reno: Center for Basques Studies, p. 6-7.
- Castells, M. (1999). *A sociedade em rede*. São Paulo: Paz e Terra [in Portuguese].
- Catraca Livre. Retrieved December 18, 2021, from <https://catracalivre.com.br/https://catracalivre.com.br/brasil> [in Portuguese].
- Christensen, C. M. (1998). *The innovator's Dilemma*. Harper Business Essentials.
- Christensen, C. M., et al. (2015). *What is Disruptive Innovation?* Harvard Business Review, 93, n. 12, p. 44–53.
- Corrêa, E. S. & Lima, M.C. (2010). *Negócios de mídia na era da midiatização: uma reflexão sobre os modelos de exposição e interação*. Prisma.com, n. 12 [in Portuguese].
- Corrêa, E. S. (2005). Digital Media in Brazil: Crisis or new identity? *Brazilian Journalism Research*, vol. 1. n. 2.
- Correia, M. (2015). Adoção de 'paywall' cresce e alavanca assinaturas. Retrieved from http://observatoriodaimprensa.com.br/imprensa-em-questao/ed832_adocao_de_paywall_cresce_e_alavanca_assinaturas/ [in Portuguese].
- Editora Abril. Retrieved December 18, 2021, from <https://www.sac.abril.com.br/>
- Estadão. Retrieved December 18, 2021, from <http://www.estadao.com.br/> [in Portuguese].
- Folha cria núcleo de conteúdo patrocinado (2015). Retrieved from <http://www1.folha.uol.com.br/mercado/2015/10/1691039-folha-cria-nucleo-de-conteudo-patrocinado.shtml> [in Portuguese].
- Folha de S.Paulo. Retrieved December 18, 2021, from <http://www.folha.uol.com.br/> [in Portuguese].

- Gomes, P. (2015). *New Business Models for News*. Retrieved from <https://medium.com/new-business-models-for-news>
- Grueskin, B., Seave, A. & Graves, L. (2011). *The Story So Far: What We Know About the Business of Digital Journalism*. New York: Columbia Journalism School.
- Jarvis, J. (2015). *Geeks Bearing Gifts*. Retrieved from <https://medium.com/geeks-bearing-gifts>
- Jornalistas Livres. Retrieved December 18, 2021, from <https://jornalistaslivres.org/>
<http://jornalistaslivres.org>
- O Globo. Retrieved December 18, 2021, from <https://oglobo.globo.com/>
- Picard, R. (2013). *Criação de valor e o futuro das organizações jornalísticas*. Porto: media XXI. Ponte. Retrieved December 18, 2021, from <https://www.pontewinery.com/> <http://ponte.org>
- Porvir. Retrieved December 18, 2021, from <https://porvir.org/> <http://porvir.org> [in Portuguese].
- Purcell, K. et al. (2010). *Understanding the participatory news consumer: How Internet and cell phone users have turned news into a social experience*, Pew Internet & American Life Project.
- Saarikoski, L. (2012). *Herding the cats: How to lead journalists in the digital age*. Reuters Institute for Study of Journalism.
- Seiken, J. (2015). *What Would a Time Traveler Tell Media Companies*. Retrieved from <https://medium.com/thoughts-on-media/what-would-a-time-traveler-tell-media-companies-ffc109de3941#.q102um7u6>
- Shirky, C. (2015). *Response to article 'Tech is Eating Media. Now What?'*. Retrieved from <https://medium.com/@cshirky/john-one-key-source-of-anxiety-for-the-current-transition-should-be-the-role-of-the-advertiser-e0c054d94e75#.sudz1k6j0>

**Інновації та бізнес-моделі для індустрії цифрових новин:
критичний підхід до частини бразильської реальності**

Елізабет Саад Корреа,

PhD, професор,

*керівник дослідження цифрових медіа в Університеті Сан-Паулу (USP),
(м. Сан-Паулу, Бразилія).*

Стефані К. да Сільвейра,

*PhD, ад'юнкт-професор кафедри журналістики Федерального університету
Санта-Катаріни (UFSC),*

*доктор філософії з комунікації в Університеті Сан-Паулу (PPGCOM/USP),
Федеральний університет Санта-Катаріна,
(м. Флоріанополіс, Бразилія)*

Анотація

Журналістська галузь стикається із кризою, оскільки інтернет почав кидати виклик своїй міцній і старій бізнес-моделі. Медіакомпанії (тільки вони) мали простір для рекламодавців, щоб одночасно охопити тисячі людей своїм повідомленням. Коли монополія впала, доходи почали падати, тираж газет різко впав й увага споживачів перемістилася на інші платформи, зокрема соціальні мережі. Беручи це до уваги, ми маємо намір представити обговорення бізнес-моделей новин, зокрема моделі доходу, які застосовуються деякими прикладами бразильської галузі. Наша робота є дидактичним дослідженням, оскільки бізнес-моделі є все ще не розв'язаною проблемою для цієї галузі. Оскільки парадигми немає, представляємо панораму вибору, реміксів й індивідуальних адаптацій. Ми маємо такі наші дослідницькі запитання: RQ1: Які нові моделі бізнесу/доходу впроваджуються ЗМІ? RQ2: Які відмінності між великими бразильськими видавцями та незалежними медіастратегіями? Щоб висвітлити й розвинути це питання, ми починаємо обговорювати інновації в журналістських галузях. Крім того, стежимо за нашим обговоренням тут із поглядом на існуючі бізнес-моделі та нові, які впроваджуються або створюються медіакомпаніями. На завершення нашої роботи ми представляємо список стратегій, які використовуються в основних фірмах із Бразилії, а також тих, які створені або прийняті новими компаніями, які народилися в реальному цифровому контексті. Як метод дослідження ми використовуємо спостереження за ринком і компаніями без участі учасників, а також використання документів і статей у ЗМІ, які представляють стратегії, що використовуються журналістськими брендами для подолання кризи доходів. Основний висновок дослідження полягає в тому, що більшість компаній приймають одні й ті ж стратегії, у «хвильовому русі», коли як тільки одна компанія спробує, інша пливе за течією.

Ключові слова: бізнес-моделі, індустрія цифрових новин, бразильська реальність, цифровий контекст.

Submitted to the editor – 09.11.2021

Reviewed – 05.12.2021

Accepted for printing – 19.12.2021

Подано до редакції – 09.11.2021

Рецензовано – 05.12.2021

Прийнято до друку – 19.12.2021

The triad “artist – power – press” in the context of social communications of the USSR (1950–1980)

Yurij Kolisnyk,

Doctor in Social Communications
Associate Professor at the Chair of Journalism,
Advertisement and PR-technologies

E-mail: kolisnykur@vu.cdu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6200-6091>

Bohdan Khmelnytsky National
University

E-mail: kanc@cdu.edu.ua

81 Shevchenko Blv., Cherkasy,
Ukraine, 18031.

Tatiana Khomenko,

Candidate of Philological Sciences
Associate Professor of Foreign Press
and information from the Faculty of Journalism

E-mail: homenko.tet@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2917-3469>

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Street, 49, Lviv,
Ukraine, 79044.

Citation:

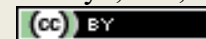
Kolisnyk, Yu., Khomenko, T. (2021).
The triad «artist – power – press»
in the context of social communications of the
USSR (1950–1980).

*Social
Communications: Theory and Practice*,
Vol. 13(2).
DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-11

Retrieved from

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/119/84>

© Kolisnyk, Yu., 2021.

Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Annotation

The purpose of the article is to define the role of creators and press in formation of informational system in the Ukrainian Soviet Social Republic, to trace the dependence of creative personalities' fates on their political positions, to show the meaning of creative personalities in formation the citizens' consciousness. The research methods which enable reaching the set purpose and tasks are concrete-historical, sociological, systemic, comparative and factorial ones. Results and discussion. The article explores the problem of a creative person's activity under the conditions of totalitarianism. It is proved, that creative people in the soviet epoch experienced a painful choice: either to glorify the party for gaining fame or to truly show life and be persecuted. The people who were free and disobedient and did not compromise on principle were persecuted. The political repressions cultivated stressful states. The fear of the regime paralyzed human spirit, generated conformism, which transformed into serving. Conformists lived according to the will of the party performing its requirements and their fate depended on that. Some of the creative intelligence representatives did not publish some of their works keeping them up to the better times in order to follow their inner principles and at the same time not to get in trouble. In spite of the censorship there were attempts to tell the truth in the official press. Conclusions. The problem of a creative person's activity under the conditions of totalitarianism is a complicated and multi-vector phenomenon. The journalism provided a severe struggle with the display of creativity freedom due to requirements of the communist party. Analyzing the moral aspect of a creative person in the period of totalitarianism, one should not reprove the creators of those times because of their party "idol worship". What is more important is that under

any circumstances real personalities did not lose their human nature and acted as the truth defenders on any occasion. Even under the conditions of the soviet regime for many people publicistic activity was creativity, but not the way of earning.

Key words: Marxism-Leninism, totalitarian system, soviet creative people, soviet journalism, independent information, freedom of creativity, public consciousness.

**Тріада «митець – влада – преса»
у контексті соціальних комунікацій УРСР
(1950–1980 рр.)**

Юрій Колісник,

*доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики, реклами
та PR-технологій
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна).*

Тетяна Хоменко,

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри зарубіжної преси та інформації
факультету журналістики Львівського
національного університету імені Івана Франка
(м. Львів, Україна).*

Вступ

Важливим аспектом дослідження історії журналістики є вивчення обставин діяльності й ідеологічних позицій митців (журналістів, письменників, художників, акторів) в умовах тоталітарного правління, адже за висловлювання незалежних міркувань, відступ від комуністичної ідеології відбирали партійні квитки, звільняли з посад, репресували. Не всім вдавалося вціліти. Діалектична суперечливість творчої людини в умовах державного насильства мала місце при різних режимах. Ідеться про радянський тоталітаризм, італійський фашизм, німецький нацизм, китайський маоїзм тощо. Живучи й творячи в умовах радянської дійсності, одні митці зуміли не переступити межі духовної ницості, хоча й славили владу, цитували Леніна, Маркса тощо, однак апелювали до української культури, народних традицій. Другі – “ламалися”, прославляли КПРС, паплюжили релігію, національні цінності нерідко під психологічним пресингом, фізичними розправами. Треті – писали “у шухляду” до “кращих часів”. Діяльність митців в умовах тоталітарного правління не лише набувала форм компромісів чи бунтівних настроїв, але й позначалася на стані культури суспільства, призводила до зміни морально-етичних принципів та ціннісних орієнтацій. Окреслюючи позицію митця в комуністичному суспільстві, констатуємо наявність подвійних стандартів, фальшивості й дворушництва, притаманних панівному ладові. Дослідження діяльності митців в умовах тоталітаризму, їхніх взаємозв'язків з інформаційною системою та взаємовпливів допомагають визначити схожість тодішньої інформаційної системи й медіапростору сьогодення, сприяють викоріненню рудиментів тоталітаризму, подоланню

інерційних процесів у інформаційній сфері. Із цих міркувань тема статті є значущою й актуальною.

Попередні праці. Узагальнювально-теоретичні концепції, які пояснюють зв'язки митців і влади, з'явилися в ХХ ст., однак фундаментальних досліджень характеру, причинності взаємозв'язків та взаємовпливів між ними тривалий час не було. У часи державної незалежності України вийшли друком наукові праці, які в різних аспектах висвітлюють взаємини творчих особистостей і владної вертикалі. Зокрема, дослідження Ігоря Павлюка “Митець – влада – преса: історико-типологічний аналіз”, Валентини Папушиної “Проблема митця і влади у творчості українських письменників”, Євгена Ланюка “Історичні типи діалогічності політики і мистецтва: вплив на формування людських свобод”, Уляни Федорів “Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування і трансформації”, Павла Войницького “Митець і влада: сучасний вимір одвічного діалогу”, Анастасії Старанчук “Митець в тоталітарну епоху в романі Джуліана Барнса “Гомін Часу” тощо. Окремих досліджень, у яких цілісно проаналізовано *обставини діяльності, ідеологічні позиції та життєві долі* митців в умовах радянської інформаційної системи, дотепер не було.

Вивчення творчої діяльності українських митців у взаємозв'язку їхніх долі і політичних позицій – процес складний. Відомий публіцист-дисидент Євген Сверстюк, визначаючи позицію митця в тоталітарному суспільстві, указав на існування подвійних стандартів, фальшивість і дворушництво, які лежали в основі моральних пріоритетів і панівних порядків. Радянській журналістиці того часу властива надмірна політизованість. Пріоритетним напрямком радянської преси 1950–1980 років було возвеличення соціалістичних досягнень, популяризація ратних і трудових подвигів, пропаганда соціалізму та комунізму. Основу цієї тематики складають літературно-мистецькі твори, пов'язані з боротьбою за утвердження нового ладу. Важлива роль відводилася вихованню молодого покоління в дусі марксизму-ленінізму, інтернаціоналізму, вірності партії. ЗМІ включають й інші складники комуністичної ідеології. Вони мали належне ідеологічне значення. Усе це спричинило уніфікацію суспільної свідомості, приведення соціуму до обмеженого, шаблонного мислення.

Послаблення тоталітарних утисків у період “хрущовської відлиги” позитивно позначилося на різних царинах суспільного життя. Хоча в мистецтві, літературі продовжували діяти вимоги “соціалістичного реалізму”, а митців за критику ладу, як і раніше, звинувачували в “наклепах на радянську дійсність”, потуранні “формалізму”, усе ж таки розширюються межі “дозволеного”, активізується творчий процес.

В умовах “брежньєвського застою” активізувалася цензура. Із прийняттям у 1973 році постанови ЦК КПРС “Про літературно-мистецьку діяльність”, яка вимагала чіткого дотримання партійної лінії, збільшився ідеологічний тиск на журналістів, посилилася русифікація. У журналістиці утверджується нове поняття – історична спільність “радянський народ”. Поняття “культурний добробут”, “культурний розвиток”, “культурні запити” були декларативними й позбавленими національного осердя. Українська культура виступала соціалістичною за змістом, а національною – лише за формою. Про зростання культурного рівня в журналах ішлося в основному для ілюстрування переваг радянського ладу.

З ослабленням тотального контролю в часи перебудови демократично налаштовані журналісти стали першопрохідцями національно-культурного відродження, генераторами української національної ідеї. Почали проводитись об'єктивні дослідження, з'являтися публікації щодо реального стану культури, духовності. Літератори, які до цього маніпулювали суспільною свідомістю, в умовах гласності й демократизації, змінивши ідеологічну тактику, сприяли ломці старого механізму державного правління, утверджували нові підходи в розв'язанні політичних, економічних, культурологічних завдань.

Мета статті – з’ясувати роль митців та преси у формуванні інформаційної системи радянської України, простежити залежність долі творчих особистостей від їхніх політичних позицій, показати значення журналістів, письменників, акторів, художників у формуванні свідомості радянських громадян.

Методи та методика дослідження

Об’єктом дослідження є творча діяльність і долі радянських митців (журналістів, письменників, художників, акторів у контексті інформаційної системи СРСР, які відображали, популяризували/критикували радянський політичний устрій.

Щоб досягти поставленої мети, було застосовано принципи історизму, використано методи конкретно-історичного й соціологічного аналізу в дослідженні інформаційних процесів; системний, порівняльний аналіз та узагальнення у вивченні змісту й тематики публікованих текстів; факторний аналіз – при вивченні впливу політичних чинників на видозміну преси й формування суспільної свідомості. Використання цих методів допомогло також цілісно з’ясувати роль ЗМІ у функціонуванні радянської системи.

Результати та обговорення

Вивчаючи радянську пресу, досліджуючи публікації тієї пори, часом складається думка, що майстри слова всуціль писали на догоду Комуністичній партії й справді вірили в пропаговані політичні постулати. Але, більше заглибившись у радянське інформаційне поле, взявши до уваги численні факти радянської дійсності та багатогранність людського життя, переосмислюємо і краще починаємо розуміти, що внаслідок різних причин не все було просто й однозначно. Хоча в умовах одновимірного інформпростору важко було не піддатися тотальній ідеологічній обробці, однак загальний рівень денаціоналізованості митців був різним, як і рівень політичного компромісу з радянською владою.

Журналістика на вимоги партії, дійсно, вела запеклу боротьбу із проявами свободи творчості. Ідеться про “дрібнобуржуазну психологію”, “чисте мистецтво”, “буржуазний націоналізм”, “ідеологічні диверсії контрреволюції”, “отруйні зерна імперіалістичних ідеологів”. Викривальні матеріали на ці теми тиражувалися в усі часи радянської історії, зокрема в брежнєвську пору. Особливо гостро критикувалося незалежне висвітлення суспільно-політичних явищ, історичних подій. 1973 року на квітневому пленумі ЦК КПУ зазначалося, що “...в ряді публікацій були відступи від класових, партійних критеріїв у оцінці суспільних явищ і процесів. Їх автори виявляли національне чванство і обмеженість, ідеалізували патріархальщину, з ідейно порочних позицій “самобутності” висвітлювали історичне минуле українського народу (...). Деякі літератори в своїй творчості відходять від актуальних тем сучасності, проявляють національну обмеженість, засмічують українську мову архаїчними словами та штучними зворотами” (Кондуфор, 1979: 564).

Яскравим прикладом упередженого висвітлення національної тематики є постійна рубрика “Пост імені Ярослава Галана” у журналі “Жовтень”. В опублікованих матеріалах гнівно засуджується український націоналізм та міжнародний імперіалізм. Духом боротьби позначена стаття Бориса Кухти й Марії Слободян “Агентура міжнародного імперіалізму”. Автори публікації широко використовують стереотипні поціновування: “Практика соціалістичного будівництва свідчить про те, що встановлення соціалістичного ладу автоматично не усуває спроб реакції відродити націоналістичні настрої і погляди, не виключає можливостей для прояву націоналізму з боку політично незрілих і ворожих елементів. Саме тому, сіючи отруту

націоналізму, імперіалістичні кола сподіваються зібрати бажаний урожай – повалити соціалістичний лад...” (Кухта, Слободян, 1974: 86).

Викриваючи “ворожу діяльність імперіалізму”, автори публікації принагідно наводять слова Л.І. Брежнєва, висловлені на XXIV з’їзді КПРС: “Саме на націоналістичні тенденції і особливо ті з них, які набирають форми антирадянщини, буржуазні ідеологи, буржуазна пропаганда найохочіше роблять ставку в боротьбі проти соціалізму і комуністичного руху” (Кухта, Слободян, 1974: 86). Журнальна періодика не могла не рахуватися із критикою генсека, а тому, оминаючи національні аспекти, акцентує на єдинорадянській тематиці.

Рубрика “Пост імені Ярослава Галана” таврує також “підривну” роботу української діаспори. Наприклад, у статті Миколи Ільницького “Відсіч націоналістичним наклепникам” наводяться такі сентенції: “Українські буржуазні націоналісти з особливою старанністю відстоюють твердження, що “самостійницька” еміграція нібито виступила як незалежна політична одиниця, чесно служила українському народові, уболівала за його долю. Яка це “чесність”, які “вболівання”, наочно показує вся історія ганебної діяльності націоналістичної еміграції, і її нинішнє слугування найреакційнішим таборам антикомунізму” (Ільницький, 1974: 110).

Усе ж таки навіть в умовах радянського тоталітаризму політично “покірного” Миколу Ільницького не полишала громадянська мужність. Коли 18 грудня 1964 року “Літературна Україна” почала шельмувати творчість Ліни Костенко за несприйняття в усій повноті соціалістичної “багатогранності сьогодення...” (стаття “Якщо говорити відверто”), М. Ільницький відреагував полемічною реплікою “Чи “відвертість” завжди щира?”. Хоча матеріал було знято з верстки журналу “Жовтень”, справа захисту набула широкого розголосу. Нині Микола Миколайович – відомий учений, літературознавець, автор багатьох наукових монографій про визначних митців України.

Аналізуючи *моральний аспект творчої людини в умовах тоталітаризму*, не слід засуджувати тогочасних митців за їхнє партійне “ідолопоклонство”. Істотне значення має інше: справжні особистості в різних умовах зберігали людяність і в період цензурних послаблень ставали на захист правди, добра, справедливості.

У 25 числі польського видання “Найважливіші публікації світової преси” за 2007 рік наведено правдиві слова російського письменника Андрія Бітова, що навіть в умовах радянського режиму публіцистична діяльність для багатьох митців була творчістю, а не заробітком. Прославляючи Комуністичну партію, її вождів, вони могли спокійно жити за гонорари, вважатися професіоналами. “Мораль літератора, – зазначає А. Бітов, – має бути простою – тримати рівень, не робити гірше, ніж можеш. (...) Догода владі була необхідною умовою існування літератури. (...) Якщо творча особа переслідувала певну нелітературну мету – прославитися, заробити, зробити кар’єру, відімстити комусь – фальш впливала назовні. В оцінках минулого потрібно зважати на ситуацію. Скажімо, Анна Ахматова писала комуністичну поезію заради порятунку сина. Не нам її судить...” (Szankman, 2007: 38–39).

Митців, які мали вільнолюбну, непокірну вдачу й принципово не йшли на компроміс, виключали із творчих спілок, звільняли з роботи, звинувачували в націоналізмі тощо. Такому ostracizmu був підданий автор феноменального кінополотна “Тіні забутих предків” Сергій Параджанов. Хоча фільм здобув широке міжнародне визнання: 39 міжнародних нагород, 28 почесних відзнак на кінофестивалях у 21-й країні, його автора звинуватили у відході від соціалістичних канонів.

За творчу розкутість Сергій Параджанов переслідувався режимом, який цінував покірних митців, а не вільних геніїв, які підписували листи-протести проти політичних репресій, малювали карикатури на Карла Маркса, вільно висловлювалися на адресу Компартії. Як зазначає український культуролог Наталя Позняк, “Параджанов мав величезне почуття свободи, він був людиною поза системою, канцелярськими книгами, паспортами та похвальними грамотами. Через це йому “зрізали” “Київські фрески”, лишилися нереалізованими

мрії про “Інтермецо” за твором М. Коцюбинського та екранізація “Слова про Ігорів похід” (Позняк, 2004). 1973 року кінорежисера заарештували.

Не випадково Ліна Костенко у вірші “Ліс” образ митця подає у вигляді зрубаного дерева: “Каліками – тими погребуть. Найкращих зрубають, повалять... Задзвонять над ними погребно білі дзвони конвалій”. Верстку її книги “Зоряний інтеграл” (1963 р.) було знищено. Це ж саме спіткало книгу віршів “Княжа гора” (1972 р.). За відхід від міфологем радянської історіографії, намагання об’єктивніше висвітлити українську минувшину Ліні Костенко інкримінували формалізм, ідеалізацію козаччини, відхід від класової лінії й перестали публікувати її твори. Поетеса протестувала проти цензурних перекручень віршів, оголошувала голодовку, щоб добитися виходу книги “Неповторність”, проте дозволили їй друкуватися лише через 16 років.

Хоча з офіційної періодики ім’я Ліни Костенко, як і Сергія Параджанова, багато років було вилучене, поетесу очікував успіх: її вірші переписували, передавали один одному, що було унікальним явищем в українській літературі. Коли 1979 року вийшов у світ її епохальний роман у віршах “Маруся Чурай”, тираж розійшовся миттєво. Наступне видання (стотисячним накладом) – за кілька днів. Доходило до того, що читачі, особливо студенти, часто переписували роман і навіть учили його напам’ять. Принциповість Ліни Костенко, звісно, “муляла очі” партійним владоможцям. Народне визнання не давало можливості розправитися з нею.

Проблема діяльності творчої людини в умовах тоталітаризму – явище складне, багатовекторне. Залежно від суспільно-політичної ситуації політичний тиск на свободу слова змінювався. Звичайно, як у передвоєнні, так і в повоєнні роки творчу інтелігенцію, яка відійшла від ідеологічних вимог, засад соцреалізму, переслідували. У той же час повоєнне покоління митців, переживши молох війни, утвердивши своє право на гідне становище в суспільстві, значно важче піддавалось ідеологічному пресингу й не виявляло безоглядного послуху. Ці обставини виразно позначилися на зростанні розкнутості й творчого самовиявлення громадян, які зуміли реалізувати свій талант в умовах “хрущовської відлиги”.

Рух шістдесятників і його наслідки викликали невдоволення партапарату. Усвідомивши загрозовість ситуації, партійне керівництво вдалося до кадрових змін, поступового згортання демократизації, посилення контролю над творчою інтелігенцією. Над багатьма митцями нависла небезпека бути огульно звинуваченими в потуранні буржуазному мистецтву, запобіганні перед Заходом, відході від партійної лінії тощо.

Згортання лібералізації позначилося на діяльності редакційних колективів і творчості літераторів. Пріоритетним напрямком журналістики брежнєвської пори стає популяризація партійно-державних програм і рішень. Увага зосереджується на спорудженні комсомольських будов, створенні штучних морів, осушуванні земель, будівництві БАМу тощо.

Альманахи, газети, журнали, електронні ЗМІ звеличують трудові подвиги, активізують народ на нові звершення, однак уникають писати про негаразди. Така інформаційна політика культивувала подвійну мораль. Творчим особистостям залишалося – або славити партію, щоб здобути визнання, або об’єктивно висвітлювати суспільне буття й зазнати гонінь.

Низка представників творчої інтелігенції, щоб зберегти відданість власним принципам і не зазнати переслідувань, “контroversійних” творів не публікувала – зберігала їх до інших часів. Ідеться насамперед про “Розстріляне безсмертя” та “Третю роту” В. Сосюри, “Хрещатик і любов” І. Сенченка, спогади Ю. Смолича та ін. Тільки тепер до нас дійшли деякі твори П. Тичини, А. Малишка, М. Рильського, В. Швеця, П. Воронька, П. Дорошка, І. Качуровського, Ю. Клена, Т. Осьмачки, О. Ольжича (Клапчук, Остафійчук, 2002: 299) та ін.

Оскільки у творчості не дозволялося відступати від *соцреалізму*, інтелігенція знайшла вихід, запропонувавши “розширити” це поняття, що передбачало певну свободу експерименту. При тому посилювалася на творчість Олександра Довженка й “прогресивних” (комуністичних) представників Західної Європи. Їхніми іменами радянські митці намагалися захиститися, коли

такі новаторства піддавалися офіційній критиці, однак “якщо митець наважувався критикувати суспільно-політичні аспекти радянської дійсності, то жоден реалізм його не рятував” (Гриценко, 2000: 192). Офіційно визнано, що лише впродовж 1930–1950 років понад 600 українських літераторів зазнали політичних арештів (Конквест, 2009: 504).

Незважаючи на цензуру, в офіційній пресі здійснювалися також спроби сказати гірку правду. Їх було не багато, але все ж таки були. Коли мужньому слову вдавалося пробитися, автори зазнавали жорстоких переслідувань.

Серед плеяди визначних публіцистів того часу слід окремо відзначити Олесь Гончара, Дмитра Прилюка, Сергія Плачнду, Анатолія Москаленка, Миколу Подоляна тощо. У межах компартійної ідеології вони утверджували загальнолюдські цінності, захищали права трударів, уболівали за долю країни тощо. Цьому слугують публіцистичні роздуми Дмитра Прилюка “Село, а в ньому люди”, “Повноколосся”, Степана Колесника “Обкрадені села”, “Верблюди і капуста” тощо.

1964 року кореспондент “Радянської України” С. Колесник у саркастичному нарисі “Верблюди і капуста” з болем і гнівом розповів про занехаяні річки й ставки в багатьох колгоспах. Партійні можновладці України звинуватили автора у “виступах проти державної програми малого зрощення”, у “наклепі на радянську дійсність” та інших гріхах. Публікацію було визнано “шкідливою”, а С. Колесника (нині відомого журналіста “Сільських вістей”, лауреата Шевченківської премії) виключено з партії та звільнено з роботи.

Відповідно до партійної лінії журналістика, крім інформативної, організаційної, консолідаційної функцій, мала займатися ідейно-політичним, морально-етичним, військово-патріотичним та інтернаціональним вихованням. Реалізація великої низки завдань передбачала формування “людини-гвинтика”, яка б сповна корилася системі. Будь-який вихід за межі офіційно дозволеного не допускався. Саме цей огріх радянська цензура запримітила в автора слів “бережіть, друзі... Собори душ!..” Олесь Гончара, роман якого “Собор” побачив світ у січневому номері журналу “Вітчизна” за 1968 рік. Під час “антисоборної” кампанії, яка заповонила країну, офіційна критика активно вишукувала у творі “очорнення радянської дійсності”, “реверанси релігійній моралі”, “відступ від атеїстичних принципів”.

Аналізуючи творчість письменника, український мистецтвознавець Сергій Тримбач зазначає, що Олесь Гончар був одним із перших, хто “здійснив трансформацію літератури тоталітарного типу (партобслуговуючої. – *Ю.К.*) в елітарну”, коли митець виражає душу народу, його болі та сподівання (Тримбач, 2003: 1).

Щоб виступити проти панівної доктрини із критикою, очікуючи осуду й суворого покарання, митцеві треба було мати неабияку силу духу. Власні погляди й відповідальність творчої людини в тоталітарну епоху були нелегким тягарем. Більшість “тікало в натовп”, прикриваючись авторитетом “керівної й спрямовуючої” партії, сприяла їй у зомбуванні мас. Які б високі духовно-моральні цінності не проголошував тоталітаризм, він не міг існувати без насильства, фізичного й морального нищення кожного, хто виявляв свободи духу, слова, дії. Про це промовисто свідчить творча діяльність і доля багатьох письменників, журналістів, кіномитців.

У 8 числі журналу “Вітчизна” за 1968 рік було надруковано поему одного з фундаторів української літератури М. Бажана – “Дебора”. Вона зацікавила багатьох читачів незвичною ліричністю, щирістю почуттів. Не забарилася й критика. За використання біблійного сюжету, відхід від соцреалізму твір “обвішали ярликами” і визнали “ідейно шкідливим”.

Невдовзі Григор Тютюнник написав променисту новелу “Деревій” (1968), яка ввійшла в його творчий доробок. Добіркою своїх творів він уже давно привертав увагу до “глибин душі людської”. Ця новела не була винятком. Люди захоплювалися творчістю письменника, який переймався їхніми долями, висвітлював підневільне становище сільських трударів. Автор намагався привернути увагу громадськості до моральних першооснов українського народу. Ігноруючи засади соцреалізму, Г. Тютюнник постійно наражався на офіційну критику. Цього разу його новела викликала партійний осуд.

Ризикуючи не тільки посадами, благополуччям своїм і близьких, але й перебуваючи під загрозою репресій, навіть жертвуючи власним життям, свідомі інтелігенція спрямовувала творчу енергію на боротьбу з тоталітарною системою. Серед творів дисидентської публіцистики того часу виокремимо найяскравіші. Передусім – Івана Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, В’ячеслава Чорновола “Лихо з розуму (Портрети двадцяти “злочинців”)”, “Економічні монолози” Миколи Руденка, “Собор у ристуванні” Євгена Сверстюка, “Я звинувачую” Василя Стуса, твори Левка Лук’яненка, Івана Світличного, Романа Лубківського та багатьох інших.

У праці “Інтернаціоналізм чи русифікація?” (1965) літератор І. Дзюба окреслив поетапне урізання національних прав України Москвою, відтік основних капіталовкладень УРСР до загальносоюзного бюджету, русифікацію всіх царин життя, дискримінацію української молоді при вступі до вищих навчальних закладів, неухильне скорочення тиражів україномовних видань, зневажання української мови, культури, історії, відкидання традицій, ігнорування національної самобутності. Хоча книга ґрунтувалася на радянських джерелах, висловлені міркування було визнано упередженими, а І. Дзюбу звинувачено в “сприянні буржуазному націоналізму”. Парти́йний апарат й органи КДБ чинили шалений тиск на автора, щоб він зрікся своїх переконань. Виснаженість І. Дзюби від туберкульозу й брутальні засоби слідства призвели до публікації покальної заяви в “Літературній Україні” (9 листопада 1973 р.). Тоталітаризм жорстоко карав непокірних.

Окремої уваги заслуговує також книга лідера опозиційного руху В’ячеслава Чорновола “Лихо з розуму (Портрети двадцяти “злочинців”)” (1967). Її автор, який, до слова, допоміг Івану Дзюбі економічною інформацією при написанні праці “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, викрив антигуманну політику радянської влади. В. Чорновіл усебічно висвітлив несправедливі арешти й суд 20 українських дисидентів. Зі сторінок книги “постають живі, привабливі своєю патріотичною позицією люди, а не абстрактні “буржуазні націоналісти” та “вороги народу”. І цей контраст (цілком нормальні патріоти і репресивні заходи щодо них) вкотре засвідчив несправедливість, беззаконня і безглуздя існуючої системи” (Карпенко, 2003: 69).

За праці про політичні репресії в Україні: “Лихо з розуму” і “Правосуддя чи рецидиви терору?” – В. Чорновіл був засуджений в УРСР і засланий на 3 роки до таборів суворого режиму. Коли твір потрапив за кордон і був оприлюднений засобами масової інформації, міжнародна громадськість виступила на захист ув’язнених. Порушення прав людини в УРСР сколихнуло світову спільноту. Парти́йне керівництво змушено було на це зважати.

Насильство, репресії культивували стресові стани, сіяли ляк у суспільстві. Чимало свідків та учасників тих подій не хочуть згадувати свої статті, виступи на парти́йних зборах, таврування з високих трибун національно свідомих громадян, правозахисників. Страх перед режимом паралізував людський дух, породжував конформізм, що переростав у прислужництво. Конформісти жили волею парти́ї, від якої залежала їхня доля, і чітко виконували її вимоги.

Серед тих, хто з докорами сумління вимушено опускався в моральну драговину, – Павло Тичина, Максим Рильський, Микола Бажан та інші. Духовна криза збіднювала їхню творчість. Хоча останній зробив чималий внесок в українську культуру, але в питаннях історії й літератури закликав до “викоренення буржуазно-націоналістичних поглядів” (Клапчук, Остафійчук, 2002: 298).

Намагаючись стати лідером, Олександр Корнійчук на шпальтах “Правди” таврував прояви українського патріотизму як буржуазно-націоналістичний ухил, заявляв, що в “середовищі українських письменників живуть бацили хвильовизму, які продовжують шкодити соціалістичному будівництву” (Клапчук, Остафійчук, 2002: 298). Він належав до літераторів-посіпак, які заради прихильності парти́йних вождів, премій і нагород відкритим або таємним доносом відправляли колег до в’язниці, у концтабір, на смерть.

Відомий журналіст Анатолій Камінчук у 7 числі журналу “Київ” за 1993 рік яскраво змальовує атмосферу прислужництва, брехні, пошанування бездарностей, притлумлення совісті, зрад, духовного запроданства й безвідповідальності, які визначали творчий шлях класиків і маловідомих митців: “Прикро про це писати, думати, знати. На жаль, це є фактом радянського літературного процесу...” (Камінчук, 1993: 111). Кореспондент зауважує, що діяльність митців тоталітарної епохи не треба надто засуджувати, адже вони жили й діяли в умовах терору. “Така була пора, – пояснює А. Камінчук, – хто не оспівував, той сидів за ґратами... Але хто змушував? Можна було мовчати. Ні. Не хотіли мовчати. Славословили, курили фіміями, воздавали хвалу...” (Камінчук, 1993: 111). Часто вірили в те, що писали. Це згубно позначалося на творчому процесі, заводило його в річище замовного словотворення.

Євген Сверстюк у статті “Комунізм із психологічного погляду”, опублікованій у 5 книзі журналу “Визвольний шлях” за 1998 рік, визначаючи позицію митця в тоталітарному суспільстві, указав на існування подвійних стандартів, фальшивості й дворушництва, які лежали в основі моральних пріоритетів і панівних порядків. Автор ставить гіпотетичне запитання: “Чи міг бути комуністом свідомий українець?”. І дав відповідь: “лише вдаваним”, адже коли чітко постала проблема вибору, то Хвильовий і Скрипник наклали руки, щоб не переступити через власне сумління. “Комуністична система, – зауважує Є. Сверстюк, – упала під вагою своїх недуг. Головна з них – безвідповідальність від самого початку, безвідповідальність зверху до низу” (Сверстюк, 1998: 548).

Становище митця в 60–80-ті роки ХХ століття мало чим відрізнялося від сталінського періоду. За вільні висловлювання, як і раніше, відбирали партійні квитки, звільняли з посад, засилали у віддалені регіони країни, хіба що розстріли припинилися. В’язень брежнєвських таборів, співзасновник Української Гельсінської групи Микола Руденко згадує, як свого часу він пройшов великий партійний вишкіл – від політрука до секретаря парторганізації Спілки письменників України – і навіть встиг написати поему про Й. Сталіна, однак поступово наставало прозріння. “Так, я був сталіністом...” (Кипіани, 2010), – із критикою й докором зізнається автор. “Звичайно, легко людині бути сміливою, коли їй нічого не загрожує, проте зберігати високі моральні якості в умовах терору набагато складніше”, – говорить в інтерв’ю Вахтангу Кіпіані М. Руденко. Принагідно наводить епізод, коли спробував звернутися до Олександра Корнійчука із проханням про пом’якшення нелюдських умов заслання української письменниці Зінаїди Тулуб, звинуваченої в націоналізмі за твір “Людолови” (відбувала покарання в Казахстані). О. Корнійчук відмовився допомогти, обізвав її ворогом народу, вилаяв нецензурними словами (Кипіани, 2010).

Взаємне стеження за дотриманням партійної лінії, доноси віталися й заохочувалися партійними органами. За відхід від інтернаціоналізму, національне ухильництво творчі спілки влаштовували судилища багатьом митцям. Таврувати звинуваченого доручали, як правило, колегам по перу / пензлю. Промовистий факт. Після опублікування статті “Проти ідеологічних перекручень у літературі” (газета “Правда”, 2.06.1951), у якій піддано розгрому вірш Володимира Сосюри “Любіть Україну!”, на партзборах Спілки письменників організували розправу. “Розпинав” автора Андрій Малишко – його близький товариш. Він кричав на В. Сосюру: *“Не прикривайтесь робітничим походженням, Володимире Миколайовичу! Це вам не допоможе! Роззброюйтеся! Визнавайте свої націоналістичні переконання і помилки! Засудіть їх! Інакше ви недостойні носити високе звання комуніста! І вам не місце у великій партії Леніна-Сталіна!”* (Сизоненко, 2001). Остерігаючись самому бути звинуваченому в націоналізмі за збірку “Моя Україно”, А. Малишко не міг уникнути нав’язаної ролі.

Можна лише здогадуватися, який внутрішній конфлікт, яке психологічне роздвоєння переживав поет... Коли загроза покари минула, душевно зміцнілий Андрій Самійлович зумів пересилити тоталітарний жах і в 60-х роках ХХ століття висловити наболіле на літературному

вечорі у Львові: *“Я був у рядах Червоної Армії, яка визволяла Галичину 1939 року від панської Польщі. Я чув тоді у Львові українську мову. Я приїхав сьогодні до вас, пройшов вулицями Львова – і не почув української мови. Куди поділася наша мова, куди поділися люди у вишитих сорочках, куди поділися українські написи на львівських будинках, куди зник Львів Франка? Де ваша совість, дорогі галичани? Раби, навіщо я вас визволяю?”* (Павличко, 2010).

Неймовірно, але національне зерно, що мав митець, змогло прорости в умовах “хрущовської відлиги”.

Внутрішня суперечливість творчої особи в умовах політичного тиску держави мала місце при різних політичних устроях. Скажімо, тоталітаризм у СРСР, нацизм у Німеччині, фашизм в Італії, маоїзм у Китаї тощо. Одні митці змогли не переступити межі духовної ницості, хоча й славили владу, цитували комуністичних вождів тощо, апелювали до української культури, народних традицій. Інші, не змігши встояти, прославляли КПРС, таврували релігію, національні цінності. Щоб повернути автора в “партійну канву” влада застосовувала психологічний тиск і навіть фізичні розправи. Скажімо, І. Дзюбу у в’язниці (на вісімнадцятому місяці арешту (3.IV.1977)) змусили відмовитися від положень, викладених у праці “Інтернаціоналізм чи русифікація?”. Схожу практику добровільно-примусового “покаяння” в 70-х роках застосовано до Є. Гуцала, М. Брайчевського, Б. Харчука, Г. Кочура, онуки І. Франка Зиновії Франко тощо.

Як справедливо зазначив український дисидент-шістдесятник Євген Сверстюк, той, хто не був поряд із митцями 60–70-х років, не пережив жакливої атмосфери політичного терору, не в праві поцінувати їхні слова й учинки. Більшим моральним гріхом було бачити й мовчати, ніж діяти й помилятися: *“Ті, хто оступилися, не були так жорстоко осуджені нами, як ті, хто стояв осторонь, не брав участі в нашому русі”* (Кіпіані, 2010).

Звичайно, чимало класиків, серед яких А. Малишко, Д. Павличко, П. Загребельний, О. Гончар, Б. Олійник, В. Яворівський тощо, славили КПРС, вихваляли вождів. На кшталт того, як оспівував Микола Бажан: *“Людина у сірій військовій шинелі, цей погляд знайомий у кожній оселі...”* (“Людина стоїть в зореноснім Кремлі” /1932/, Павло Тичина: *“Ми йдемо походом гідним (...) До нових висот!”* (“Партія веде” /1933/) чи Максим Рильський: *“Із-за гір та з-за високих сизокрил орел летить...”* (“Пісня про Сталіна” /1936/). Хоча М. Бажан, М. Рильський, П. Тичина дотримувалися партійної лінії, за що удостоювалися визначних премій, вищезазначені поети належали до плеяди найталановитіших українських митців, які з першими паростками хрущовської “відлиги” стали активними поборниками демократизації, допомогли утвердитися молодим письменникам на шляху національного відродження.

Були й такі літератори, які навчилися поєднувати правдиве слово зі служінням Комуністичній партії. Яскравим прикладом тому є творча спадщина українського поета, перекладача, громадсько-політичного діяча Дмитра Павличка, який хоч і писав оди “великому Іллічу”, але одним із перших, відчувши цензурні послаблення, ідеологічно переорієнтувався. 1958 року вийшла його поетична збірка “Правда кличе!”. Незважаючи на тематичний розділ “Ленін іде”, вірші проти націоналістів і червону палітурку книги, у ній відчутний рішучий осуд тоталітаризму й культу особи. У вірші із символічною назвою “Коли умер кривавий Торквемада” автор відтворює атмосферу суспільного страху. В образі іспанської інквізиції епохи Середньовіччя поет викриває тоталітарну практику СРСР. Через надто прозорий натяк на сталінську тиранію Д. Павличко потрапив у немилість до влади. Дорікали автору також за крамольні твори “Ти зрікся мови рідної”, “О рідне слово, що без тебе я?!” тощо, які суперечили офіційній мовній політиці. Незважаючи на “цькування”, Дмитро Васильович продовжував виступати активним виразником народних інтересів.

Національну позицію письменників, їхню любов до України промовисто засвідчують пісні “Два кольори” (1964) на слова Д. Павличка та “Пісня про рушник” (1959) – Андрія Малишка, які стали загальнонародними.

В українській літературі “єдиного потоку” назавжди залишиться творчий доробок Володимира Яворівського. Хоча в радянську епоху він, як і більшість, оспівував Леніна, партію, таврував “жовтоблакітників із бункерів і криївок” (памфлет “Яничари” /1984/), і все ж таки йому належить першовідкриття архіважливих тем в українському суспільно-політичному, економічному житті. Він одним із перших почав писати про гігантоманію в СРСР, широко висвітлювати наслідки чорнобильської трагедії, брати активну участь у національно-визвольному русі. Письменник із прикрістю говорить про ідеологічні огріхи, які зробив у минулому, і зазначає, що “вони були ненавмисні й не завдали комусь конкретно шкоди” (Афонін, 2002). Така відвертість, критичний погляд на себе, активна участь у національній боротьбі вкотре засвідчують, що справжній митець не втрачає духовного еста й розкриває свій талант при першій-ліпшій нагоді.

Про активну політичну позицію сучасного В. Яворівського-публіциста вкотре свідчить його багаторічна національна боротьба за утвердження державного суверенітету України, відродження її мови, культури. Яскравим прикладом тому є цикл радіопередач “Двадцять хвилин з Володимиром Яворівським”.

Має рацію письменник Роман Кухарук – наш сучасник, який закликає до цілісної переоцінки української літератури минулого, щоб “Жоден талант не згорів дарма, жоден талановитий рядок не загинув у пісках байдужості і нерозуміння” (Кухарук, 2010). Він переконливо й аргументовано доводить, що слід утілити концепцію літератури “єдиного потоку” – без поділів на покоління, ідеологічні, естетичні, світоглядні принципи (на західно- і східноукраїнську, материкову і діаспорну, радянську і антирадянську). Інакше кажучи, “українська література творилася по обидва боки барикад – ідеологічних і естетичних, і все краще, що було створене і там, і там, має влитися в одну соборну і неподільну літературу” (Кухарук, 2010). Такий концептуальний підхід доречний і в аналізі журналістики різних періодів.

Проблематика взаємин митця і влади, діяльності творчих особистостей в умовах комунототалітаризму – річ складна, суперечлива. Незважаючи на специфіку суспільно-політичної ситуації в УРСР, письменники, художники, журналісти так чи інакше намагалися формувати загальнолюдські цінності, адже справжня творчість має гуманістичну спрямованість, керується принципами добра, справедливості. Митці намагалися оздоровити соціально-деформоване суспільство, сприяли демократизації, “стояли на сторожі, будили, влучали в неправду” (Сверстюк, 1999: 199). Цілком доречно чеський політик, драматург, публіцист Вацлав Гавел закликає до моральної відповідальності за слово: “Поруч зі словом, яке активізує суспільство своєю правдивістю, є слово облудне, загрозливе, убивче слово-стріла... Яким було слово Леніна? Визвольним чи поневолюючим і небезпечним?.. Я от звернув увагу, що його слово було злісним. А слово Маркса? Воно показало нам таємниці суспільних механізмів чи стало початком усіх подальших ГУЛАГів? А слово Фрейда? Розкрило воно таємничі безмежжя людської душі чи стало ілюзією, котру підхопила частина людства?..” (Havel, 1989). В. Гавел вважає, що інтелектуали, митці повинні асоціюватися з людяністю, плекати толерантність, боротися зі злом і насильством, захищати права людини, доводити їх непорушність, однак, шукаючи покращень, вони мають усвідомлювати наслідки, які спричиняє будь-яка зміна. В усі часи вони репрезентують те, що іменують “суспільним сумлінням” (Гавел, 2010).

Висновки

Проблема діяльності творчої людини в умовах тоталітаризму – явище складне, багатовекторне. Журналістика на вимоги партії вела запеклу боротьбу із проявами свободи творчості. Гостро критикувалося незалежне висвітлення суспільно-політичних явищ, історичних подій. Відповідно до суспільно-політичної ситуації політичний тиск на свободу слова змінювався.

Пріоритетним напрямком журналістики брежнєвської пори стає популяризація партійно-державних програм і рішень. Альманахи, газети, журнали, електронні ЗМІ звеличують трудові подвиги, активізують народ на нові звершення, однак уникають писати про негаразди. Така інформаційна політика культивувала подвійну мораль. Митці переживали болісний вибір – славити партію, щоб здобути визнання, чи правдиво висвітлювати життя й бути переслідуваним. Тих, які мали вільнолюбну, непокірну вдачу й принципово не йшли на компроміс, виключали із творчих спілок, звільняли з роботи, звинувачували в націоналізмі тощо.

Деякі представники творчої інтелігенції, щоб зберегти вірність внутрішнім принципам і водночас не потрапити в опалу, “сакральні” твори не друкували, а зберігали їх до кращих часів. Незважаючи на цензуру, в офіційній пресі здійснювалися також спроби сказати гірку правду. Коли мужньому слову вдавалося пробитися, автори зазнавали жорстоких переслідувань. Серед плеяди визначних публіцистів того часу слід окремо відзначити О. Гончара, Д. Прилюка, С. Плачинду, А. Москаленка, М. Подоляна тощо. Не відходячи від лінії партії, вони відстоювали загальнолюдські цінності й уболівали за майбутнє країни.

Щоб виступити проти панівної доктрини із критикою, очікуючи осуду й суворого покарання, митцеві треба було мати неабияку силу духу. Більшість “тікало в натовп”, прикриваючись авторитетом “керівної й спрямовуючої” партії, сприяла їй у зомбуванні мас. Які б цінності не проголошував тоталітаризм, він не міг існувати без насильства. Політичні репресії культивували стресові стани, сіяли ляк у суспільстві.

Конформісти жили волею партії, від якої залежала їхня доля, виконували її вимоги. Часто це призводило до їхньої духовної кризи. Митців, які дотримувалися партійної лінії, постійно вшановували, вручали державні відзнаки, премії. Мистецтво, література й журналістика були засобом ідеологічного виховання мас. Серед радянських митців було чимало й тих, які з початком “відлиги” прозріли, стали поборниками демократизації, допомагали утверджуватися молодим письменникам на шляху національного відродження.

Література

- Афонін, О. (2002). Володимир Яворівський: “Я ні від чого не відрікаюся, навіть від тих помилок, які зробив”. *Хрещатик*, 29 листоп.
- Гавел, В. (2010). Відповідальність інтелектуала. www.ji.lviv.ua/n10texts/havel.htm
- Гриценко, О. (2000). *Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі*. Київ : УЦКД.
- Ільницький, М. (1974). Відсіч націоналістичним наклепникам. *Жовтень*, 12, 110–113.
- Кондуфор, Ю. (1979). *Історія Української РСР* (Т.8, Кн.2). Київ : Наук. думка.
- Камінчук, А. (1993). *Труба. Непубліцистичні роздуми*. Київ, 7, 103–112.
- Карпенко, В. (2003). *Преса і незалежність України. Практика медіа-політики 1988–1998 рр.* Київ : Нора-Друк.
- Кипіани, В. (2010). Диссидент из парткома: Путь от Корнейчука до Сахарова прошел живой классик украинской литературы Николай Руденко. <http://kipiani.org/gulag/index.cgi?8>
- Кіпіані, В. (2010). “Антирадянщизни”: Погромний січень 72-го. <http://kipiani.org/plain.cgi?260>
- Конквест, Р. (2009). *Великий терор. Сталінські чистки 30-х років*. Луцьк: ВМА “Терен”.
- Кухарук, Р. (2010). Письменник – основа культури. Література єдиного потоку. <http://www.litforum.org/index.php?r=3&a=353>
- Кухта, Б., Слободян, М. (1974). Агентура міжнародного імперіалізму. *Жовтень*, 5, 86–90.
- Клапчук, С., Остафійчук В. (2002). Літературні і мистецькі процеси в умовах ідеологічних репресій і хрущовської “відлиги”. *Історія української та зарубіжної культури*. Київ : Знання-Прес.
- Павличко, Д. (2010). Андрій Малишко. www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=545

- Позняк, Н. (2004). *Сергій Параджанов. Великий містифікатор*. <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=64>
- Сверстюк, Є. (1998). Комуніст із психологічного погляду. *Визвольний шлях*, 5, 546–548.
- Сверстюк, Є. (1999). *На святі надій*. Київ : Наша віра.
- Сизоненко, О. (2001). Малишко. Дзеркало тижня, 19–25 трав.
- Тримбач, С. (2003). “Мовчить Собор...” Олесеві Гончару виповнилося б 85. Дзеркало тижня, 29 берез. – 4 квіт.
- Havel, V. (1989). *O zodpovednosti za slovo*. Literárny týždenník, 8 pros.
- Szankman, J. (2007). *Wolność bez słowa*. Forum: Najciekawsze artykuły z prasy światowej, 25.

References

- Afonin, O. (2002). Volodymyr Yavorivskyi: “Ja ni vid choho ne vidriakaiusia, navit vid tykh pomylok, yaki zrobyv” [Volodymyr Yavorivskyi: “I do not renounce anything, even the mistakes I made”]. *Khreshchatyk – Khreshchatyk*, 29 nov.
- Havel, V. (2010). Vidpovidalnist intelektuala [Responsibility of the intellectual]. www.ji.lviv.ua/n10texts/havel.htm
- Hrytsenko, O. (2000). *Kultura i vlada. Teoriia i praktyka kulturnoi po-lityky v suchasnomu sviti* [Culture and power. Theory and practice of cultural policy in the modern world]. Kyiv : UTsKD.
- Ilnytskyi, M. (1974). Vidsich natsionalistychnym naklepnykam [Repulse to the nationalist slanderers]. *Zhovten – October*, 12, pp.110–113.
- Kondufor, Yu. (1979). *Istoriia Ukrainiskoi RSR* [History of the Ukrainian SSR] (T.8, Kn.2) [Vol. 8, B. 2]. Kyiv : Nauk. Dumka.
- Kaminchuk, A. (1993). *Truba. Nepublitsystychni rozdumy* [Tube. Non-publicistic reflections]. Kyiv, 7, pp.103–112.
- Karpenko, V. (2003). *Presa i nezalezhnist Ukrainy. Praktyka media-polityky 1988–1998 pp.* [Press and independence of Ukraine. Practice of media policy 1988–1998 pp.]. Kyiv : Nora-Druk.
- Курьяны, В. (2010). Dyssydent yz partkoma: Put ot Korneichuka do Sakharova proshel zhyvoi klassyk ukraynskoi lyteratury Nykolai Rudenko [A dissident from the party committee: the living classic of Ukrainian literature Nikolai Rudenko traveled from Korneichuk to Sakharov]. <http://kipiani.org/gulag/index.cgi?8>
- Kipiani, V. (2010). “Antyradianshchyky”: Pohromnyi sichen 72-ho [“Anti-Soviets”: The pogrom of January 1972]. <http://kipiani.org/plain.cgi?260>
- Konkvest, R. (2009). *Velykyi teror. Stalynski chystky 30-kh rokiv* [The Great Terror. Stalins purges of the 1930s]. Lutsk: VMA “Teren”.
- Kukharuk, R. (2010). Pysmennyk – osnova kultury. Literatura yedynoho potoku [The writer is the basis of culture. Single stream literature]. <http://www.litforum.org/index.php?r=3&a=353>
- Kukhta, B., Slobodian, M. (1974). Ahentura mizhnarodnoho imperializmu [Agency of international imperialism]. *Zhovten – October*, 5, pp. 86–90.
- Klapchuk, S., Ostafiichuk V. (2002). Literaturni i mystetski protsesy v umo-vakh ideolohichnykh represii i khrushchovskoi “vidlyhy” [Literary and artistic processes under the conditions of ideological repressions and Khrushchev’s “thaw”]. *Istoriia ukrainiskoi ta za-rubizhnoi kultury – History of Ukrainian and foreign culture*. Kyiv : Znannia-Pres.
- Pavlychko, D. (2010). Andrii Malyshko [Andriy Malyshko]. www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=545
- Pozniak, N. (2004). Serhii Paradzhanov. Velykyi mistyfykator [Sergiy Paradzhanov. The great mystic]. <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=64>
- Sverstiuk, Ye. (1998). Komunist iz psykholohichnoho pohliadu [A communist from a psychological point of view]. *Vyzvolnyi shliakh – The way of liberation*, 5, pp. 546–548.
- Sverstiuk, Ye. (1999). *Na sviati nadii* [On the feast of hopes]. Kyiv : Nasha vira.

- Syzonenko, O. (2001). Malyshko [Malyshko]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, 19–25 trav.
- Trymbach, S. (2003). “Movchyt Sobor...” Olesevi Honcharu vypovnylosia b 85 [“The Cathedral is silent...” Oles Honchar would have been 85 years old]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, 29 March–4 April.
- Havel, V. (1989). O zodpovednosti za slovo [About responsibility for the word]. *Literarnyi tyzhdenik – Literary weekly*, 8 pros.
- Szankman, J. (2007). *Volnosts bez slova* [Freedom without words]. Forum: Najciekawsze artykuly z prasy swiatovej, 25.

**Триада “митець – влада – преса”
у контексті соціальних комунікацій УРСР
(1950–1980 рр.)**

Юрій Колісник,

доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)

Тетяна Хоменко,

кандидат філологічних наук
доцент кафедри зарубіжної преси
та інформації факультету журналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)

Анотація

Мета статті – з’ясувати роль митців та преси у формуванні інформаційної системи УРСР, простежити залежність долі творчих особистостей від їхніх політичних позицій, показати значення творчих особистостей у формуванні свідомості громадян. Методи дослідження, які уможливають здійснення поставлених мети й завдань: конкретно-історичний, соціологічний, системний, порівняльний та факторний. Результати й обговорення. У статті досліджено проблему діяльності творчої людини в умовах тоталітаризму. Доведено, що митці в радянську епоху ставали перед моральним вибором – або славити партію, щоб мати шлях до визнання, або ж об’єктивно відображати дійсність й потрапити в опалу до влади. Тих, які мали вільнолюбну, непокірну вдачу й принципово не йшли на компроміс, переслідували. Політичні репресії культивували стресові стани. Страх перед режимом паралізував людський дух, породжував конформізм, що переростав у прислужництво. Конформісти жили волею партії, від якої залежала їхня доля, і виконували її вимоги. Вільнолюбні ж митці, щоб не наражатися на політичні переслідування, своїх творів не оприлюднювали, а приберігали їх до “відлиги”. Незважаючи на цензуру, в офіційній пресі здійснювалися також спроби сказати правду. Висновки. Проблема діяльності творчої людини в умовах тоталітаризму – явище складне, багатовекторне. Журналістика на вимоги комуністичної партії вела запеклу боротьбу із проявами свободи творчості. Аналізуючи моральний аспект творчої людини в період тоталітаризму, не слід засуджувати тогочасних митців за їхнє партійне “ідолопоклонство”. Важливо інше: справжні особистості за будь-яких обставин не губили людське єство й при першій нагоді виступали оборонцями правди. Навіть в умовах

радянського режиму публіцистична діяльність для багатьох митців була творчістю, а не заробітком.

Ключові слова: марксизм-ленінізм, тоталітарна система, радянські митці, радянська журналістика, незалежне інформування, свобода творчості, суспільна свідомість.

Submitted to the editor – 22 .11 .2021

Reviewed – 26 .12.2021

Accepted for printing – 25 .01 .2022

Подано до редакції – 22 .11 .2021

Рецензовано – 26 .12 .2021

Прийнято до друку – 25 .01 .2022

SOCIAL COMMUNICATIONS IN PSYCHO-, SOCIOLINGUISTICS

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
В ПСИХО-, СОЦІОЛІНГВІСТИЦІ

A Discursive Approach to Modern Ukrainian Non-institutional Military Discourse

Tetyana Khraban,
Candidate of Philological Science,
Head of the Department of Foreign
Languages
E-mail: Xraban.Tatyana@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5169-5170>
Military Institute of Telecommunications
and Information Technologies,
Moskovskaya Street, 45/1, Kyiv, 01011
(Ukraine, Kyiv).

Citation:

Khraban, T. (2021). A Discursive Approach to
Modern Ukrainian Non-institutional Military
Discourse. *Social Communications: Theory and
Practice*, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-
2021-13-2-3

Retrieved from

[https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/arti-
cle/view/112/89](https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/112/89)

© Khraban T., 2021

Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Annotation

The aim of the article is to prove the need for discourse analysis for the study of modern Ukrainian non-institutional military discourse; to substantiate the methodological approach in line of discourse analysis to the study of the psychological and social context of the Ukrainian non-institutional military discourse. Materials & methods. The study has used a set of general scientific research methods (analysis, classification, systematization, explanation) in order to analyze scientific sources, to generalize research data, to define concepts. Results & discussions. The scientific interest of social psychology and sociolinguistics is aimed at studying the following aspects of non-institutional military discourse: 1) intentional (intentions, strategies, plans), namely, cultural differentiation, construction and protection of personal identity; 2) mainstreaming (embodiment of intentions in the sign-symbolic space of discourse), for example, appeal to metaphorical models, actualization of the concept WAR and its components; 3) pragmatic, namely, adaptation of military servicemen to combat stress, psychological protection from the destructive effects of a traumatic situation; 4) identifying (recognition and understanding of meanings, values, construction of identity), notably, creation of a single cultural and symbolic space of a separate military community, construction of the opposition “friend foe”; 5) contextual (expansion of the semantic field on the basis of socio-cultural, historical and other contexts), which is reflected in the information and psychological confrontation during the Russian-Ukrainian conflict; 6) emotional, such as the definition of emotional and semantic dominance that is peculiar to military discourse. In this perspective, non-institutional military discourse can serve as a material for studying the goal-setting of ideology in society. Principles of critical discourse analysis developed by T. Van Dijk is especially relevant for the study of the peculiarities of non-institutional military discourse during unjust, aggression wars aimed at conquering foreign countries. Due to the complexity and versatility of non-institutional military discourse it is also necessary to turn to another type of discursive analysis, which has the most empirically oriented approach and allows to focus on extensive psychological issues such as cognition, emotions, attitudes, values, prejudices, memory, motives; namely, discursive psychology. Conclusions. The focus on achieving the most effective and efficient implementation of the study requires recourse to discourse analysis as the main methodological approach. The concept of critical discourse analysis developed by T. Van Dijk and

discursive psychology are more relevant for the study of modern Ukrainian non-institutional military discourse.

Key words: critical discourse analysis, discursive psychology, non-institutional military discourse.

Дискурсивна стратегія дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу

Тетяна ХРАБАН,

кандидат філологічних наук,

завідуюча кафедрою іноземних мов

Військового інституту телекомунікацій та інформатизації

(м. Київ, Україна)

Вступ

Постановка проблеми. Збройний конфлікт на Сході України спровокував появу багатьох досліджень, спрямованих на вивчення психологічних феноменів, пов'язаних із військовою службою, воєнними факторами й психологією військових організацій. Оскільки іманентною властивістю мови є вираз психологічних (емоційних) станів і переживань людини через особливі одиниці мови й мовлення, то проблематика функціонування індивідуальної психіки окремого військовослужбовця й соціальної психіки особового складу військових формувань сьогодні все частіше стає об'єктом дослідження соціальної психології й соціолінгвістики як одних із напрямків міждисциплінарних досліджень. Ці наукові галузі не оминули своєю увагою неінституційний військовий дискурс як «особливий вид організації військового дискурсу, що містить емоційно-оцінну, розмовно-побутову інтерпретацію військових подій, реалій і осіб, і який характеризується активною суб'єктивної комунікативної інтеракцією» (Уланов, 2014) та внесли істотні корективи в інтерпретацію традиційно досліджуваних феноменів, що пов'язані з військовою справою, концентруючись на розгляді психічних феноменів із боку учасників комунікативного процесу в цілому й інтеграцій зокрема, вони підходять до їх розуміння як таких, що перебувають у стані постійного дискурсивного конструювання (Bijl, 2011). Категорія «дискурс» окреслює такі базові виміри: лінгвістичні й нелінгвістичні, глобальні соціокультурні й індивідуально-особистісні, стабільно-змістові та ситуаційно-динамічні, які поєднані цілісним комунікативним актом. Й у кожному із цих вимірів чітко простежується потужна психологічна складова (Савелюк, 2017: 48). У науковій літературі сьогодення широко використовуються такі термінологічні словосполучення, як *військовий дискурс*, *політичний дискурс*, *журналістський дискурс* та інші, які підкреслюють специфіку мови й мовлення особистості в тій чи іншій професії (Калмиков, 2016: 107), а також потребу в підвищенні соціальної релевантності психологічних і лінгвістичних досліджень, що покликані виконувати світоглядну функцію (конструювати образ людини, на основі якого потім до-конструюються образи суспільства й пояснення суспільно-економіко-політичних процесів іншими науками) та функцію конструювання соціальних практик (Юревич, 2006). Ґрунтуючись на твердженні, що військовий дискурс належить насамперед до соціального виміру війни (Ищенко, 2007: 22), а також завдяки аналізу робіт у галузі соціальної психології й соціолінгвістики стає очевидним, що психолінгвістичні концепції процесів сприйняття й декодування мовлення в неінституційному військовому дискурсі зазвичай перетинаються із глобальними соціальними категоріями. Зокрема, як зазначає С. Hart, дискурс – це не тільки лінгвістична практика, оскільки він перебуває в соціальній практиці і є соціальною

практикою, що сприяє формуванню соціальних систем, ситуацій, інституцій та ідеологій, у які вона закладена (Contemporary Critical Discourse Studies, 2014: 3), тобто ключовим для вивчення неінституційного військового дискурсу «виступає соціальна, комунікативна природа людини, що реалізується через її взаємодію із соціумом у семіотичному, зокрема, мовному середовищі життєдіяльності» (Савелюк, 2017:10). О. Кочубейник зауважує, що «нова соціальність», конституювана постіндустріальністю й способами її локальних конфігурацій, внесла істотні корективи в інтерпретацію традиційно досліджуваних соціальних процесів і феноменів, а також уможливила ідентифікацію раніше невідомих. Тому актуальними є методології, що поглиблюють уявлення про вже наявні в полі зору соціальні процеси й феномени» (Кочубейник, 2017: 88). Одним із найпопулярніших методів сучасних гуманітарних наук є дискурс-аналіз (Бочелюк & Панов, 2018:84), відправною точкою якого є твердження про те, що «ми отримуємо доступ до реальності за допомогою мови. За допомогою мови ми створюємо репрезентації реальності, що не просто відображають те, що в ній є, але і конструюють її» (Jorgensen & Phillips, 2002). Іншими словами, «мова – це не просто канал передачі інформації про явища, факти або про поведінку людей, а «механізм», який генерує і конституює соціальний мир» (Jorgensen & Phillips, 2002). Дискурсивна парадигма дослідження неінституційного військового дискурсу відповідає новітній тенденції звертання дослідника до реальної людини та життєвих ситуацій. Перспективним у даному випадку є те, що, «оскільки дискурс – міждисциплінарний об'єкт, розширюється сфера контактів як із суміжними дисциплінами, так і з різними галузями психології. Тим самим створюються умови для розлогого й різноманітного застосування отримуваних даних і, що не менш важливе, відкриваються нові теми, які раніше були приховані так званими «кордонами» між різними галузями знання» (Алексеев et al., 2007: 28–29).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на міждисциплінарність поняття *дискурс*, його здатність відображати процеси, що відбуваються в суспільстві, дослідженням різних типів дискурсів займаються соціологія, психологія, філософія, лінгвістика, літературознавство, семіотика, теологія, юриспруденція, педагогіка, теорія і практика перекладу, політологія тощо. Кожна із цих дисциплін виділяє з усього різноманіття методологічних підходів лише найбільш продуктивні відповідно до мети дослідження. Для підготовки цієї статті значущими є наукові праці, які акцентують увагу на методологічних особливостях застосування дискурс-аналізу, а саме: С. Бочулинського (Бочулинський, 2015) (розглянуто методи емпіричного дослідження соціальної реальності, вивчено необхідність і можливість використання соціологічного базису в дискурсивних дослідженнях); Н. Савелюк (Савелюк, 2017) (розглянуто загальнофілософські, загальнонаукові, психологічні та міждисциплінарні аспекти вивчення релігійного дискурсу; описано системотвірні психологічні виміри його розуміння: когнітивно-інтелектуальний, афективно-емпатійний, мотиваційно-цільовий, конативно-нормативний); О. Герус (Герус, 2017) (здійснено порівняльну характеристику сучасних методик дискурс-аналізу, визначено, що особливого значення в контексті конструювання соціальних практик набувають дослідження невербальних елементів комунікації); Л. Царенко (Царенко, 2017) (доведено, що дискурс-дослідження є комплексними, міждисциплінарними, мультиметодичними за своєю суттю; висвітлено можливість вивчення психологічної культури й процесу надання психологічної допомоги в контексті дискурс-аналізу); D. Ponton, T. Larina (Ponton & Larina, 2016), S. Aydın-Düzgüt, B. Rumelili (Aydın-Düzgüt & Rumelili, 2019), J. Cheek (Cheek, 2004) (здійснена характеристика сучасної методики дискурс-аналізу в соціолінгвістиці, когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, стилістиці тощо, а також у суміжних із мовознавством гуманітарних дисциплінах) та інші. У даній статті вперше була зроблена спроба виділити з

усього різноманіття методологічних підходів до дискурс-аналізу найбільш продуктивні для вивчення сучасного українського неінституційного військового дискурсу.

Наукова цінність. У контексті теорії соціальних комунікацій безперечним фактом є наявність парадигмальності: соціологічний дискурс у новітніх концепціях досліджень не існує сьогодні в рамках якої-небудь однієї парадигми. Міждисциплінарний підхід до дослідження соціально-комунікаційного феномена неінституційного військового дискурсу сприяє збагаченню концепціями й поняттями смислового поля соціологічного конструювання реальності, що позитивно впливає на уточнення та подальший розвиток методологічних основ дослідження соціальних комунікацій.

Мета статті – довести необхідність залучення дискурс-аналізу для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу; обґрунтувати методологічний підхід в руслі дискурс-аналізу до вивчення психологічного й соціального контексту українського неінституційного військового дискурсу.

Методи та методики дослідження

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів дослідження, а саме: теоретичний аналіз останніх публікацій із проблеми дослідження, який сприяв виділенню, накопиченню й ефективному опрацюванню наукової інформації щодо методологічних засад застосування дискурс-аналізу; класифікація й систематизація системи знань у межах українського неінституційного військового дискурсу, що дало можливість повніше узагальнити психологічні й соціальні аспекти цього феномена й зв'язки між ними та, як наслідок, визначити найбільш ефективний методологічний підхід до дослідження неінституційного військового дискурсу.

Результати й дискусії

Поняття *дискурс* упродовж останніх десятиріч активно увійшло в постнекласичний як власне науковий, так і більш розлогий суспільний обіг, особливо в галузях психолінгвістики та психологічної герменевтики (Савелюк, 2017:10). Аналіз робіт вітчизняних і закордонних науковців дозволив визначити доцільність дискурсивного підходу до аналізу текстів, що продукуються військовими. Так, вивчення сучасного українського військового дискурсу полягає в його конгруентності з образом війни. Оскільки образ війни «завжди конститується дискурсивно, його можна вивчати за допомогою аналізу військового дискурсу» (Ищенко, 2007: 22): «Рефлексія про війну, так само як усі інші види рефлексії, розгортається в дискурсивному вимірі. Можемо стверджувати, що війни невід'ємні від словесних, дискурсивних практик» (Яворська, 2016: 42). Затим, що при дослідженні в ракурсі психолінгвістики й соціолінгвістики неінституційного військового дискурсу сферою дослідницьких інтересів стає горизонтальний компонент породження мовленнєвої діяльності, зокрема зовнішньомовленнєва фаза у творенні мовлення, яка впливає на граматичне структурування й вибір слів за формою (рівень лексико-граматичної структури речення), та поверхневим етапом мовленнєво-мисленнєвого процесу, у якому реалізується експлікація задумів – реалізація внутрішньої (сислової) програми висловлювання (сислове синтаксування) і вербалізація вибраних у внутрішньому мовленні смислів (Ахутіна, 2008), у даному дослідженні під дискурсом розуміється «зовнішньомовленнєвий етап професійно-мовленнєвої діяльності, пов'язаний з експлікацією внутрішніх (мовленнєво-мисленнєвого) інтенцій, єдність лінгвістичних й екстралінгвістичних планів зовнішнього етапу цієї діяльності, що зумовлює її остаточний результат – мовленнєвий (вербалізований) продукт

(мовленнєвий твір), який забезпечує доцільну мовленнєву взаємодію» (Калмиков, 2016: 100-101).

Розглядаючи дискурс як складноструктуровану комунікативно-знакову систему, що має декілька основних планів аналізу (Шевченко, 2012), науковий інтерес соціальної психології й соціолінгвістики спрямований на дослідження таких ракурсів неінституційного військового дискурсу: 1) інтенціонального (інтенції, стратегії, задуми), а саме – культурна диференціація, пошук і захист власної ідентичності (Maltby & Thornham, Khraban, 2019); 2) актуального (утілення інтенцій у знаково-символічний простір дискурсу), наприклад, звертання до метафоричних моделей, актуалізація концепту *ВІЙНА* та його складових (Kraft, 2019; Korolova & Popova, 2019); 3) прагматичного – адаптація військовослужбовцями до бойового стресу, захист психіки від руйнівної дії травматичної ситуації (Alam & Dulal, 2018; Khraban & Khraban, 2019); 4) ідентифікуючого (розпізнавання та розуміння смислів, цінностей, побудова ідентичності) – створення єдиного культурно-символічного простору окремо взятої військової спільноти, побудова опозиції «свій – чужий» (Храбан, 2019); 5) контекстуального (розширення смислового поля на основі соціокультурних, історичних та інших контекстів) (Revaitis, 2018; Achugar, 2007), що відображено в інформаційно-психологічному протиборстві під час російсько-українського конфлікту; 6) емоційного, зокрема визначення емоційно-сислової доміанти, що притаманна військовому дискурсові (Храбан, 2018).

Перелік основних планів аналізу неінституційного військового дискурсу відображає загальну переорієнтацію психології й соціальних наук на принципово нову соціально-психологічну онтологію, де в центрі уваги розташовані соціальні світи як спільноти людей із їх специфічними дискурсами (мовленнєвими актами), де домінують імовірнісні залежності в контексті нелінійних правил і норм побудови діалогу (Harre & Gillett, 1994: 29–31). Отже, осмислення текстів, що продукуються військовими, у мовних (соціальних) ситуаціях повинно ґрунтуватися на «ситуації спілкування і цілого ряду екстралінгвістичних чинників, аж до широкого соціокультурного контексту» (Кожина, 2002: 21–22). У цьому ракурсі військовий дискурс, особливо неінституційний, стає основним матеріалом дослідження не тільки специфіки передачі команд і наказів, стратегій і доктрин, але й «цілепокладання ідеології в суспільстві, що насичує все полотно дискурсу, оскільки комунікація у військових колах і сам дискурс передає культурні моделі, засновані на специфічних елементах і феноменах» (Лазарев & Ласкова, 2020: 103).

Таким чином, із метою ефективного вивчення таких аспектів неінституційного військового дискурсу, як символічно-архетипного (субперсонального), смислового (персонального) та значеннєвого (інтерперсонального), не слід кваліфікувати військовий дискурс як «абсолютно самодостатній організм, який живе в об'єктивному світі якимсь своїм, автономним життям» (Пономаренко, 2004:8), а враховувати детермінованість психічних явищ соціальними факторами (національна система цінностей, соціальні зв'язки та ін.) та соціально-психологічними (приналежність до таких соціальних об'єктів і систем, як суспільство, військова організація, соціальна група). Ґрунтуючись на положеннях соціального конструктивізму, «представники різних шкіл аналізу дискурсу: по-перше, визнають те, що реальність соціально конструюється; по-друге, прагнуть до «м'якої» рефлексивної дослідницької позиції, міждисциплінарних чи мультиперспективних досліджень; по-третє, акцентують увагу на вивченні соціокультурних, а не індивідуальних чинників; по-четверте, тяжіють до аналізу символів» (Царенко, 2017: 268). Основними серед напрацьованих на сьогодні міждисциплінарних підходів, які є ревалентними для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу, є концепція критичного дискурс-аналізу (КДА), яка запропонована Т. Van Dijk, та дискурсивна психологія.

Т. Van Dijk у своєму дослідженні вибрав як предмет КДА зловживання владою (домінування і його наслідки: соціальна нерівність і способи його відтворення за допомогою дискурсу), однак учений указує, що мета КДА може бути ширшою й включати в себе всі дослідження, які «спрямовані на критичний аналіз того, що визнається неправильним, незаконним, помилковим або поганим, відповідно до специфічних соціальних цінностей або норм» (Ван Дейк, 2013: 29). Такий підхід до визначення цілей КДА є особливо актуальним при дослідженні особливостей неінституційного військового дискурсу під час несправедливих, загарбницьких воєн, що мають на меті захоплення і підкорення чужих країн. Розмірковуючи про КДА, Т. Van Dijk зазначає, що взаємодія між дискурсивними й соціальними структурами є не просто кореляційною або каузативною взаємодією, а складним соціально-когнітивним процесом, що включає в себе ментальні моделі й інші когнітивні репрезентації, які виникають у свідомості учасників (Van Dijk, 2008). Даний постулат знаходить своє підтвердження при вивченні дискурсів, типових для сучасних гібридних воєн й інформаційно-психологічного протистояння. При цьому головною метою КДА стає вивчення напрямків, завдяки яким дискурс може використовуватися в корисливих цілях, наприклад, дискурсивна маніпуляція, дезінформація, брехня, чутки, пропаганда та інші форми дискурсу (Ван Дейк, 2013). Аналізуючи сучасний український неінституційний військовий дискурс у структурі онлайн-дискурсу, слід звернути увагу на вивчення медіавпливу в термінах «контролю над свідомістю», що пов'язує складні структури сучасного (нового) медійного ландшафту з використанням медіа й у кінцевому підсумку з безліччю способів впливу на свідомість: «очевидна необхідність детального критичного аналізу того, чи дійсно така різноманітність технологій, медіа, повідомлень і думок означає, що громадяни є більш поінформованими і здатними чинити опір завуальованій інформаційній маніпуляції, яка, в свою чергу, стає все більш індивідуалізованою» (там же, 2013: 29). Ще однією специфічною особливістю КДА, релевантною для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу, є необхідність визнання й вираження дослідниками в області КДА певної соціальної, політичної або ідеологічної позиції, коли вони не тільки науково обґрунтовують свій вибір теми й пріоритетів дослідження, теорій, методів і даних, але роблять це також на соціально-політичній підставі (Van Dijk, 2008), адже термін *критичний* трактується як «заклик до дослідників замислитися над тим, на чиему вони боці» (Hammersley, 1997: 251). Незважаючи на те що дослідження є критичними й соціально зацікавленими, КДА носить науковий характер, спрямований на вивчення зв'язку між дискурсивними й когнітивними структурами, з одного боку, дискурсивними й соціальними – з іншого, що вимагає залучення міждисциплінарних теорій і методів (Van Dijk, 2008). У цілому КДА фокусується на таких компонентах дискурсу, які залежать від відповідних соціальних умов використання мови або які можуть сприяти певним соціальним наслідкам дискурсу, наприклад, впливу на соціальні переконання й дії реципієнтів. Ідеться про інтонацію або візуальні й аудіальні особливості (колір, шрифт, властивості зображення, музика), синтаксичні структури, метафори, аргументи (або софізми), вибір лексики, семантику пресупозицій, риторичні фігури або аргументативні структури, вибір певних мовних зворотів, розмовних стратегій (Ван Дейк, 2013: 22). У кожному конкретному випадку можна використовувати різний набір аналітичних підходів. N. Fairclough (2011: 357) зазначає, що «КДА не є окремою академічною дисципліною з відносно фіксованим набором методів дослідження». Можна стверджувати, що така гнучкість дозволяє практикам КДА використовувати найширший спектр доступних інструментів, а дослідникам аргументувати власну позицію та самостійно визначати, які методи найкраще виявляють упередження в тексті. У контексті дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу особливого значення набувають такі способи вивчення структур і стратегій дискурсу, як граматичний, синтаксичний, лексичний і

семантичний аналізи; прагматичний аналіз мовних і комунікативних актів; стилістичний аналіз; семіотичний аналіз звукового, візуального матеріалу й інших мультимодальних параметрів дискурсу.

У зв'язку зі складністю й багатогранністю неінституційного військового дискурсу вважаємо за необхідне також звернутися до іншого виду дискурсивного аналізу, розробленого в руслі соціального конструкціонізму, напрямком дослідження якого є всеосяжне практичне міркування (Edwards, 2005), – дискурсивної психології (ДП). ДП дає можливість зосередитися на такій розлогій психологічній проблематиці, як пізнання, емоції, атитюди, цінності, упередження, пам'ять, мотиви (Potter & Wiggins, 2007). На відміну від КДА, дискурсивна психологія – це «найбільш емпірично-орієнтований підхід, який цікавиться використанням мови в соціальних взаємодіях (переважно вивчає побутовий дискурс), тобто швидше не лінгвістичними особливостями, а риторичними практиками. Його основне завдання – оцінити, наскільки ефективно люди (одночасно продукти й творці дискурсів) використовують існуючі дискурси, обговорюючи свої погляди на світ, і які соціальні наслідки подібного використання у створенні та зміні соціокультурного контексту» (Herburn & Potter, 2003; Бочулинський, 2015:258). ДП ставить у центрі своєї парадигми соціальну взаємодію, бачить предмет дослідження в соціальній площині й спирається не на вивчення особистості безпосередньо, а на опосередковані свідчення тих чи інших установок і переконань, які виявляються в усній і письмовій мові (Herburn & Wiggins, 2007). Одним із пріоритетів ДП є те, що дослідження, які проводять в її руслі, ґрунтуються на матеріалах, продукованих у природних, невимушених умовах. Так, відбір матеріалів для дослідження українського неінституційного військового дискурсу в групах (спільнотах) соціальних мереж, мета яких – об'єднати військових й надати їм можливість узяти участь в обговоренні питань, які є насущними для військових: 1) дозволяє уникнути нав'язування дослідником його категорій або припущень щодо даних; 2) при цьому відбувається уявне почуття ситуації дослідником завдяки зануренню в, здавалося б, «безладний» хід повсякденного життя; 3) забезпечує безпосередньо практичний спосіб здійснення дослідження, а не намагається «застосувати» висновки від дослідження одного середовища (наприклад, співбесіди) до іншого (наприклад, робочих місць), тобто вивчає практику людей ситуативно; 4) дозволяє вирішувати такі питання, які не передбачалися процедурою дослідження, але несподівано виникли; 5) життєва ситуація фіксується досить детально й відповідно до того, як вона трапляється, що дає можливість аналізувати складність, здавалося б, «буденної» ситуації (Potter & Wiggins, 2007: 78–79). J. Potter запропонував концептуальну модель дискурсивно-психологічного аналізу, яка є ефективною для дослідження українського неінституційного військового дискурсу: формування гіпотези (фокусування наукових проблем дослідження, рух від загальної проблематики до конкретних питань, пов'язаних із даними емпіричного матеріалу) > кодування (редукція дослідного матеріалу шляхом формування корпусу найбільш релевантних для дослідження елементів) > аналіз корпусу дослідного матеріалу шляхом поступової екстраполяції відповідних дедуктивних, індуктивних та інших дослідницьких принципів на фактичний матеріал. На початковому етапі аналізу дослідник з'ясує, чи може аналізований матеріал бути поєднаний із будь-якими інституційними, ситуативними або риторичними структурами, що утворюють зразки соціальної поведінки. Залежно від можливості подібної типізації формується подальша стратегія дослідження > перевірка достовірності аналізу, що може здійснюватися за двома основними напрямками: 1) повернення до дослідницького матеріалу, перегляд робочих гіпотез, аналіз адекватності матеріалу з точки зору послідовності комунікативних інтеракцій, виявлення відхилень, альтернативних сценаріїв і будь-яких несподіваних поворотів аналізованих текстів інтеграцій; 2) критична оцінка дослідницької роботи, дослідження повинно бути прозорим і

відкритим для критичної оцінки як з боку самих дослідників, так і з боку майбутніх читачів (Potter, 2003).

Висновки

Ключовою для вивчення українського неінституційного військового дискурсу є соціально-комунікативна природа людини. Переорієнтація психології й соціальних наук на принципово нову соціально-психологічну онтологію вимагає нових теоретико-методологічних, здебільшого міждисциплінарних й інтегративних, підходів. Спрямованість на досягнення максимально ефективної й результативної реалізації цих підходів вимагає звертання до дискурс-аналізу як основного методологічного підходу. Ревалентними для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу виявляються концепція критичного дискурс-аналізу (КДА), запропонована Т. Van Dijk, та дискурсивна психологія.

Література

- Алексеев К.И., Павлова Н.Д., Зачесова И.А., Алмаев Н.А. (2007). *Ситуационная и личностная детерминация дискурса*. Москва: Изд-во «Институт психологии РАН».
- Ахутина, Т.В. (2008). *Порождение речи. Нейролингвистический анализ синтаксиса*. Москва: Изд-во ЛКИ.
- Бочелюк, В., Панов, М. (2018). Проблемне поле психолінгвістичних досліджень дискурсу соціальних онлайн-мереж. *Psycholinguistics*, 24(1), 79–96.
- Бочулинський, С. (2015). Концептуальні та емпіричні особливості дискурсивного конструювання соціальної реальності. *Релігія та Соціум*, 1–2 (17–18), 255–262.
- Ван Дейк, Т. (2013). *Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
- Герус, О.І. (2017). Застосування дискурс-аналітичного підходу у дослідженні комерційної реклами. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*, 39, 101–109.
- Ищенко, Н. А. (2007). Военный дискурс и дискурсивное измерение войны. *Культура народов Причерноморья*, 116, 22–24.
- Калмиков, Г. (2016). Дискурсивні практики як компоненти професійно-мовленнєвої діяльності психологів. *Psycholinguistics*, 20 (1), 98–111.
- Кожина, М. Н. (2002). Целый текст как объект стилистики текста. *Речеведение и функциональная стилистика: вопросы теории: избр. труды*. Пермь: Перм. Ун-т, ПСИ, ПССГК.
- Кочубейник, О.М. (2017). Соціально-психологічні дослідження: методологічні симптоми неблагополуччя. *Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України*, 10, 83–98.
- Лазарев, В. А., Ласкова, М. В. (2020). Лингвостилистические и интерпретационные особенности англоязычных милитарных сленгизмов в неофициальном милитарном дискурсе. *Известия Южного федерального университета*, 2, 103–111. DOI: [10.18522/1995-0640-2020-2-103-111](https://doi.org/10.18522/1995-0640-2020-2-103-111).
- Пономаренко, Е.В. (2004). *Системность функциональных связей в современном английском дискурсе*: дисс... докт. филол. наук. Москва.
- Савелюк, Н. (2017). *Психологія розуміння релігійного дискурсу*. Київ: КНТ.
- Уланов, А. В. (2014). *Военный дискурс русского языка XIX — начала XX в. в спектре языковой эволюции*. Омск: Издательство «Литера».

- Храбан, Т. Є. (2018). Психолінгвістичне осмислення ролі емоцій у дискурсі інтернет-мемів. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 22 (2), 73–78.
- Храбан, Т. Е. (2019). Опозиция «свой – чужой» в интернет-мемах украинского сектора социальных сетей во время российско-украинского конфликта. *Молодий вчений*, 7, 287–293. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-58>.
- Царенко, Л.Г. (2017). Психологічна допомога як дискурсивне утворення. Гуманний розум. *Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 262–270.
- Шевченко, А.С. (2012). Театральний дискурс: структура, жанри, особенности лінгвістическої репрезентації: автореф. дисс... канд. філол. Санкт-Петербург.
- Юревич, А.В. (2006). Социальная релевантность и социальная ниша психологии. *Психологический журнал*, 4, 5–14.
- Яворська, Г. М. (2016). Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*, 4, 41–48.
- Alam, J. & Dulal, M. (2018). Coping Strategies of Stress Tolerance in Relation to Military Training. *Global Journal of HUMAN-SOCIAL SCIENCE: A Arts & Humanities – Psychology Type*. URL: https://globaljournals.org/GJHSS_Volume18/1-Coping-Strategies-of-Stress.pdf.
- Aydın-Düzgıt, S., Rumelili, B. (2019). Discourse Analysis: Strengths and Shortcomings. *All Azimuth*, 8(2), 285-305. DOI:10.20991/allazimuth.477300.
- Bijl, A. (2011). Poetry as an element of the apartheid military discourse. *South African Journal of Military Studies*, 39(1), 56–84. DOI: 10.5787/39-1-102.
- Cheek, J. (2004). At the margins? Discourse analysis and qualitative research. *Qualitative Health Research*, 14(8), 1140-1148. DOI: 10.1177/1049732304266820.
- Contemporary Critical Discourse Studies* / Ed. by C. Hart and P. Cap. (2014). London: Bloomsbury Academic.
- Edwards, D. (2005). Discursive psychology. In K.L. Fitch & R.E. Sanders (Eds.), *LEA's communication series. Handbook of language and social interaction*, 257–273.
- Fairclough, N., Mulderrig, J., & Wodak, R. (2011). Critical Discourse Analysis. In T.A. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies. A multidisciplinary Introduction* (pp. 357–378). Sage.
- Hammersley, M. (1997) On the Foundations of Critical Discourse Analysis. *Language & Communication*, 17(3), 237–248. DOI: [10.1016/S0271-5309\(97\)00013-X](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(97)00013-X).
- Harre, R., Gillett, G. (1994). *The Discursive Mind*. London: SAGE Publications.
- Hepburn, A. and Potter, J. (2003). Discourse analytic practice. *Qualitative Research Practice*, 180–196.
- Hepburn, A. and Wiggins, S. (2007). *Discursive Research in Practice: New Approaches to Psychology and Everyday Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage Publications.
- Khraban, T. (2019). Psycholinguistic Aspects of the Internet Memes' Visual Components. *Psycholinguistics*, 26(2), 341–357. DOI: [10.31470/2309-1797-2019-26-2-341-357](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-341-357).
- Khraban, T., Khraban, I. (2019). Cognitive and Pragmatic Features of the Ukrainian Army Humorous Discourse in Social Media. *East European journal of psycholinguistics*, 6(2), 21–31. DOI: [10.5281/zenodo.3637710](https://doi.org/10.5281/zenodo.3637710).
- Kraft, I. (2019). Military Discourse Patterns and the case of Effects-Based Operations. *Journal of Military and Strategic Studies*, 19 (3), 78–113.
- Korolova, T., Popova, O. (2019). Psycholinguistic Aspects of Reproducing the Chinese Military and Political Discourse in Ukrainian. *Psycholinguistics*, 25(2), 92–116. DOI: [10.31470/2309-1797-2019-25-2-92-116](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-92-116).
- Maltby, S., Thornham, H. (2013). The dis/embodyment of persuasive military discourse. *Journal of War & Culture Studies*, 5, 33–46. DOI: [10.1386/jwcs.5.1.33_1](https://doi.org/10.1386/jwcs.5.1.33_1).

- Ponton, D., Larina, T. (2016). Discourse Analysis in the 21st Century: Theory and Practice. *Russian Journal of Linguistics*, 20(4), 7–25. DOI: [10.22363/2312-9182-2016-20-4-7-25](https://doi.org/10.22363/2312-9182-2016-20-4-7-25).
- Potter, J. (2003). *Discourse analysis and discursive psychology* // P.M. Camic, J.E. Rhodes and L. Yardley, eds., 73–94.
- Potter, J. and Wiggins, S. (2007) Discursive psychology. In *Handbook of qualitative research in psychology*, 73–90.
- Van Dijk, T. (2008). *Discourse and Power*. N. Y.: Palgrave Macmillan.
- Van, Dijk T. (2006). Introduction: discourse, interaction and cognition. *Discourse Studies*, 8(1), 5–7.

References

- Alekseev K.I., Pavlova N.D., Zachesova I.A., Almaev N.A. (2007). *Situacionnaya i lichnostnaya determinacziya diskursa* [Situational and Personal Determination of Discourse]. Moscow: The Publishing house “Institute of psychology Russian academy of sciences” [in Russian].
- Akhutina, T.V. (2008). *Porozhdenie rechi. Nejrolingvisticheskij analiz sintaksisa* [Generation of speech. Neuro Linguistic Syntax Analysis]. Moscow: Izd-vo LKI [in Russian].
- Bochelyuk, V., Panov, M. (2018). Problemne pole psikholingvistichnikh doslidzhen diskursu sozjalnikh onlajn-merezh [The problem field of psycholinguistic research of the social online networks discourse]. *Psycholinguistics*, 24(1), 79–96 [in Ukrainian].
- Bochulinskij, S. (2015). Konceptualni ta empirichni osoblivosti diskursivnogo konstruyuvannya sozjalnoyi realnosti [Conceptual and empirical features of social reality discursive construction]. *Religiya ta Socziium*, 1-2 (17-18), 255–262 [In Ukrainian].
- Fairclough, N., Mulderrig, J., & Wodak, R. (2011). Critical Discourse Analysis. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies. A multidisciplinary Introduction* (pp. 357–378). Sage [in English].
- Gerus, O.I. (2017). Zastosuvannya diskurs-analitichnogo pidkhodu u doslidzhenni komercijnoyi reklami [Application of discourse-analytical approach in the study of commercial advertising]. *Visnik Kharkivskogo nacjonalnogo universitetu imeni V.N. Karazina*, 39, 101–109 [in Ukrainian].
- Ishhenko, N.A. (2007). Voennyj diskurs i diskursivnoe izmerenie vojny [War discourse and the discursive dimension of war]. *Kultura narodov Prichernomorja*, 116, 22–24 [in Russian].
- Kalmikov, G. (2016). Diskursivni praktiki yak komponenti profesijno-movlennyevoji diyalnosti psikhologiv [Discursive practices as components of professional speech activity of psychologists]. *Psycholinguistics*, 20 (1), 98–111 [in Ukrainian].
- Kochubejnik, O.M. (2017). Soczialno-psikhologichni doslidzhennja: metodologichni simptomi neblagopoluchchja [Socio-psychological research: methodological symptoms of trouble]. *Zbirnik naukovikh statej Kiyivskogo mizhnarodnogo universitetu j Institutu sozjalnoyi ta politichnoyi psikhologii NAPN Ukrayini*, 10, 83–98 [in Ukrainian].
- Kozhina, M.N. (2002). Czelyj tekst kak obekt stilistiki teksta [Whole text as an object of text stylistics]. *Rechevedenie i funkcionalnaya stilistika: voprosy teorii: izbr. trudy*. Perm: Perm. Un-t, PSI, PSSGK [in Russian].
- Lazarev, V. A., Laskova, M. V. (2020). Lingvisticheskie i interpretacionnye osobennosti angloyazychnykh militarykh slengizmov v neoficijalnom militarym diskurse [Linguistic and interpretive features of English-language military slangisms in the unofficial military discourse]. *Izvestiya Yuzhnogo federalnogo universiteta*, 2, 103–111. DOI: [10.18522/1995-0640-2020-2-103-111](https://doi.org/10.18522/1995-0640-2020-2-103-111) [in Russian].
- Ponomarenko, E.V. (2004). *Sistemnost funkcionalnkh svyazej v sovremennom anglijskom diskurse* [The consistency of functional connections in modern English discourse]. (Doctor dissertation). Moscow [in Russian].

- Savelyuk, N. (2017). *Psikhologiya rozuminnyya religijnogo diskursu [Psychology of understanding religious discourse]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Van Dejk, T. (2013). *Diskurs i vlast: Reprezentacziya dominirovaniya v yazyke i kommunikaczii [Discourse and Power: Representation of Dominance in Language and Communication]*. Moscow: Knizhnyj dom «LIBROKOM» [in Russian].
- Ulanov, A.V. (2014). *Voennyj diskurs russkogo yazyka XIX — nachala XX v. v spektre yazykovoj evolyucii [Military discourse of the Russian language in the XIX – early XX centuries in the spectrum of language evolution]*. Omsk: Izdatelstvo «Litera» [in Russian].
- Khraban, T.Є. (2018). Psiholingvistichne osmyslennya roli emocij u diskursi internet-memiv [Psycho-linguistic comprehension of the role of emotions in the Internet meme discourse]. *Aktualni pitannya gumanitarnih nauk*, 22 (2), 73–78 [in Ukrainian].
- Khraban, T.Є. (2019). Oppoziciya «svoj – chuzhoj» v internet-memah ukrainskogo sektora socialnyh setej vo vremena rossijsko-ukrainskogo konflikta [Opposition "friend – foe" in Internet memes of the Ukrainian social media sector during the Russian-Ukrainian conflict]. *Molodij vchenij*, 7, 287–293 [in Russian].
- Carenko, L.G. (2017). Psihologichna dopomoga yak diskursivne utvorennja. Gumannij rozum [Psychological help as a discursive education. Humane mind]. *Institut psihologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukraïni*, 262–270 [in Ukrainian].
- Shevchenko, A.S. (2012). *Teatralnyj diskurs: struktura, zhanry, osobennosti lingvisticheskoj reprezentacii [Theatrical discourse: structure, genres, features of linguistic representation]*. (Candidate dissertation). Saint Petersburg [in Russian].
- Yurevich, A.V. (2006). Socialnaya relevantnost i socialnaya nisha psihologi [Social relevance and the social niche of psychology]. *Psihologicheskij zhurnal – Psychological journal*, 4, 5–14 [in Russian].
- Yavors'ka, G. M. (2016). Gibridna vijna yak diskursivnij konstrukt [Hybrid warfare as a discursive construct]. *Strategichni prioriteti – Strategic priorities*, 4, 41–48 [in Ukrainian].
- Alam, J. & Dulal, M. (2018). Coping Strategies of Stress Tolerance in Relation to Military Training. *Global Journal of HUMAN-SOCIAL SCIENCE: A Arts & Humanities – Psychology Type*. URL: https://globaljournals.org/GJHSS_Volume18/1-Coping-Strategies-of-Stress.pdf [in English].
- Aydın-Düzgit, S., Rumelili, B. (2019). Discourse Analysis: Strengths and Shortcomings. *All Azimuth*, 8(2), 285–305. DOI: [10.20991/allazimuth.477300](https://doi.org/10.20991/allazimuth.477300) [in English].
- Bijl, A. (2011). Poetry as an element of the apartheid military discourse. *South African Journal of Military Studies*, 39(1), 56–84. DOI: [10.5787/39-1-102](https://doi.org/10.5787/39-1-102) [in English].
- Cheek, J. (2004). At the margins? Discourse analysis and qualitative research. *Qualitative Health Research*, 14(8), 1140–1148. DOI: [10.1177/1049732304266820](https://doi.org/10.1177/1049732304266820) [in English].
- Contemporary Critical Discourse Studies* / Ed. by C. Hart and P. Cap. (2014). London: Bloomsbury Academic [in English].
- Edwards, D. (2005). Discursive psychology. In K.L. Fitch & R.E. Sanders (Eds.), *LEA's communication series. Handbook of language and social interaction*, 257–273 [in English].
- Hammersley, M. (1997) On the Foundations of Critical Discourse Analysis. *Language & Communication*, 17(3), 237–248 [in English].
- Harre, R., Gillett, G. (1994). *The Discursive Mind*. London: SAGE Publications [in English].
- Hepburn, A. and Wiggins, S. (2007). *Discursive Research in Practice: New Approaches to Psychology and Everyday Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
- Hepburn, A. and Potter, J. (2003). Discourse analytic practice. *Qualitative Research Practice*, 180–196 [in English].
- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage Publications [in English].

- Khraban, T. (2019). Psycholinguistic Aspects of the Internet Memes' Visual Components. *Psycholinguistics*, 26(2), 341–357. DOI: [10.31470/2309-1797-2019-26-2-341-357](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-341-357) [in Russian].
- Khraban, T., Khraban, I. (2019). Cognitive and Pragmatic Features of the Ukrainian Army Humorous Discourse in Social Media. *East European journal of psycholinguistics*, 6(2), 21–31. DOI: [10.5281/zenodo.3637710](https://doi.org/10.5281/zenodo.3637710) [in Russian].
- Kraft, I. (2019). Military Discourse Patterns and the case of Effects-Based Operations. *Journal of Military and Strategic Studies*, 19 (3), 78–113 [in English].
- Korolova, T., Popova, O. (2019). Psycholinguistic Aspects of Reproducing the Chinese Military and Political Discourse in Ukrainian. *Psycholinguistics*, 25(2), 92–116. DOI: [10.31470/2309-1797-2019-25-2-92-116](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-92-116) [in Ukrainian].
- Maltby, S., Thornham, H. (2013). The dis/embodiment of persuasive military discourse. *Journal of War & Culture Studies*, 5, 33–46. DOI: [10.1386/jwcs.5.1.33_1](https://doi.org/10.1386/jwcs.5.1.33_1) [in English].
- Ponton, D., Larina, T. (2016). Discourse Analysis in the 21st Century: Theory and Practice. *Russian Journal of Linguistics*, 20(4), 7–25. DOI: [10.22363/2312-9182-2016-20-4-7-25](https://doi.org/10.22363/2312-9182-2016-20-4-7-25) [in Russian].
- Potter, J. (2003). *Discourse analysis and discursive psychology* // P.M. Camic, J.E. Rhodes and L. Yardley, eds., 73–94.
- Potter, J. and Wiggins, S. (2007) Discursive psychology. *In Handbook of qualitative research in psychology*, 73–90 [in English].
- Van Dijk, T. (2008). *Discourse and Power*. N. Y.: Palgrave Macmillan [in English].
- Van, Dijk T. (2006). Introduction: discourse, interaction and cognition. *Discourse Studies*, 8(1), 5–7 [in English].

**Дискурсивна стратегія дослідження сучасного українського
неінституційного військового дискурсу**

Тетяна ХРАБАН,

кандидат філологічних наук,

завідуюча кафедри іноземних мов

Військового інституту телекомунікацій та інформатизації

(м. Київ, Україна)

Анотація

Мета статті – довести необхідність залучення дискурс-аналізу для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу; обґрунтувати методологічний підхід у руслі дискурс-аналізу до вивчення психологічного й соціального контексту українського неінституційного військового дискурсу. Матеріали й методи. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів дослідження (аналіз, класифікація, систематизація, пояснення) із метою аналізу наукових джерел, узагальнення даних наукових досліджень, визначення понять. Результати й дискусії. Науковий інтерес соціальної психології й соціолінгвістики спрямований на дослідження таких ракурсів неінституційного військового дискурсу: 1) інтенціонального (інтенції, стратегії, задуми), зокрема культурна диференціація, пошук і захист власної ідентичності; 2) актуального (утілення інтенцій у знаково-символічний простір дискурсу), наприклад, звертання до метафоричних моделей, актуалізація концепту «ВІЙНА» та його складових; 3) прагматичного – адаптація військовослужбовцями до бойового стресу, захист психіки від руйнівної дії травматичної ситуації; 4) ідентифікуючого (розпізнавання та розуміння смислів, цінностей, побудова ідентичності) створення єдиного культурно-символічного

простору окремо взятої військової спільноти, побудова опозиції «свій – чужий»; 5) контекстуального (розширення смислового поля на основі соціокультурних, історичних та інших контекстів), що знайшло своє відображення в інформаційно-психологічному протиборстві під час російсько-українського конфлікту; б) емоційного, зокрема визначення емоційно-смислової домінанти, що притаманна військовому дискурсу. Концепція критичного дискурс-аналізу, яка запропонована Т. Van Dijk, є особливо актуальною при дослідженні особливостей неінституційного військового дискурсу під час несправедливих, загарбницьких воєн, що мають на меті захоплення й підкорення чужих країн. У зв'язку зі складністю й багатогранністю неінституційного військового дискурсу необхідно також звернутися до іншого виду дискурсивного аналізу, який має найбільш емпірично-орієнтований підхід та дає можливість зосередитися на такій розлогій психологічній проблематиці, як пізнання, емоції, атитюди, цінності, упередження, пам'ять, мотиви, – дискурсивної психології. Висновки. Спрямованість на досягнення максимально ефективної та результативної реалізації дослідження вимагає звертання до дискурс-аналізу як основного методологічного підходу. Реалістичними для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу виявляються концепція критичного дискурс-аналізу (КДА), запропонована Т. Van Dijk, та дискурсивна психологія.

Ключові слова: критичний дискурс-аналіз, дискурсивна психологія, неінституційний військовий дискурс.

Submitted to the editor – 24.10.2021

Reviewed – 05.12.2021

Accepted for printing – 20.12.2021

Подано до редакції – 24.10.2021

Рецензовано – 05.12.2021

Прийнято до друку – 20.12.2021

APPLIED SOCIAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

ПРИКЛАДНІ
СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ

Use of TikTok Social Media in the Ukrainian University Branding

<p>Saiokhat Berdiieva MA in Media Communication, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», E-mail: berdiieva.sayohat@gmail.com National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», 2, Kyrpychova Str., 61000, Kharkiv, Ukraine.</p> <p>Olena Goroshko Professor, Dc in Sociology and Linguistics, Chairholder, Cross-cultural and Media Communication Chair, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», E-mail: olena.goroshko1965@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8592-1022, Scopus ID: 56110924700, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», 2, Kyrpychova Str., 61000, Kharkiv, Ukraine.</p>	<p style="text-align: center;"><i>Citation:</i></p> <p style="text-align: center;">Berdiieva, S. & Goroshko, O. (2021). Use of TikTok Social Media in the Ukrainian University Branding. <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-7</p> <p style="text-align: center;">Retrieved from https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/114/86</p> <p style="text-align: center;">© Berdiieva, S. & Goroshko, O. (2021). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
---	--

Annotation

Aim. The objective of this article is to review the promotion of universities via the social network TikTok. The tasks consider the promotion through the TikTok use, the research of TikTok use in business promotion, depiction of university communication through TikTok use. Today's reality says that it is necessary not only to know about the platform existence but add TikTok use in the set of everyday tools for branding and promotion. Thus, the research object covers the marketing communication in education. The research subject specifies the university branding via the TikTok social media. The objective of this article is to review the promotion of universities via the social network TikTok. The tasks consider the promotion through the TikTok use, the research of TikTok use in business promotion, depiction of university communication through TikTok use. Results. The results obtained reveal that Ukrainian universities demonstrate wide range of strategies in TikTok use. However, it is possible to specify two main trends of its development: 1) communication aimed at the internal audience (students and teachers of the university) and 2) an external one – attracting new enrollees. The data obtained show that university TikTok accounts are more frequently used in advertising and campaigning for admission. They show and maintain content highlighting students' opportunities after graduation, describing the advantages of entering the institution. Conclusions. One can speak only about two trends of communicative development by Ukrainian universities in TikTok: communication that is aimed at the inner audience (students and teachers of the university)

and the outer one - university applicants. There are no common rules regulating communicative conduct on such accounts. One can also stress that the intensity of TikTok use is still much lower than that of other social media services, and it is namely the TikTok social network possessing the tangible potential for its growth and popularity in the university environment. In addition, the TikTok university accounts demonstrate the best effectiveness and the most brand-building value to the university target audience. One can mention the use of TikTok by Ukrainian universities become more and more popular and the use of TikTok by universities is inevitable.

Key words: strategic communication, TikTok, university branding, university account in social media, Ukraine.

Introduction

Social media offers a powerful communicative tool for branding and advertising. Especially intensive social media includes Facebook, Instagram, Twitter, Snapchat, TikTok, and many others are exploited within the last three years (Auxier & Anderson, 2021).

TikTok is a Chinese-owned platform created under the name Douyin in 2016 and launched to the international market outside China in 2017 with the brand name TikTok. It is owned by the Chinese company ByteDance.

The platform is used to produce short-form videos of various genres like dance, comedy, and education with duration from 15 seconds to one minute (three minutes for some users). Thus, the platform provides the location for the short 'Challenge' entertainment videos from a fun challenge with a bucket of ice to those in which the user hummed a well-known tune while embarking on a dance routine! However, gradually the content on the site has become more varied. Today it contains music, entertainment videos, popular science videos, plus all sorts of challenges that are popular among its users. Today the 'Challenge' format is also actively used by companies to promote their products or services by launching such challenges among bloggers with a large follower audience, allowing brands to increase recognition and contact with the product from potential customers.

In 2018, TikTok following a merger became truly worldwide accessible and from day one, its indicators were truly impressive with 104 million downloads of the TikTok app recorded in January 2020. This number is 46 percent higher than in January 2019 (Top Apps Worldwide for April 2021, 2021; Top Social Media Apps Worldwide for January 2020, 2020).

Although the potential of this fast-growing network is mentioned everywhere, nevertheless even a year ago, nobody in the Ukrainian or Russian-speaking segment of social media considered TikTok use as a platform for effective advertising/promotion. The question is how to get ahead in this new environment; how much it costs; whom to approach; what the conventions of TikTok use are, indeed if they exist at all, etc need to be understood.

Today the situation changed significantly. There are popular TikTok influencers and bloggers who produce content and need to be seen as content creators. Brands often pay millions for promotion to these content creators. To assist, there is a network match called "Tiktopers" that is like an agency providing the most comfortable conditions for presenting the influencers to brands who need them most of all for promotion. In this environment, big brands have the opportunity to become famous and make their presence known to consumers at the click of a button.

Indeed in 2021, it is impossible not to know about TikTok, for its popularity of use has been increasing at a rate faster than other platforms. Perhaps because its functionality is similar to this platform's mechanism of the likes of YouTube, Instagram, or Snapchat (Hutchinson, 2021).

Despite a significant rise in competition with well-established social media giants like YouTube or Instagram, TikTok is still trendy. Currently, there is every reason to believe that soon it

will become an important platform used for brand promotion on the same level as Instagram and Facebook use being a part of the standard set of services for promotion in social media marketing.

Today the situation differs drastically. There are popular TikTok influencers and bloggers who produce content and can be categorized as content creators. There are brands that pay millions for promotion to these content creators, there is the network match called Tiktopers that is like the agency providing the most comfortable conditions for the presenting the influencers to brands who need them most of all for the promotion. In this communicative environment, big brands have the opportunity to become famous and make their presence felt by consumers at the click of a button.

Although the average audience age of TikTok users is getting higher, the majority of the audience remains young people aged 18 to 28. It means TikTok is a fitting environment for brands that aimed to communicate among the younger audience (Sehl, 2021).

University promotion target audience is obviously in this range and it would be a big mistake not to use the platform with its 29% of user engagement rate, especially as we compare to Instagram's audience engagement rate of 3%. TikTok shows promising potential to reach the targeted audience in any promotion and/or advertising tasks (Most popular mobile social networking apps in the United States as of September 2019, by user engagement, 2019).

Brand design is a huge and complex task. It is no secret that for any university, as well as any other organization, the brand presents an important source of recognition and resource attraction, hence we all face the necessity to work hard and invest in the proper tools to promote our own university brand effectively.

Today's reality shows it is necessary not only to know about the platform existence but to add TikTok use to the set of everyday tools for branding and promotion to maximise your target audience.

In 2021, it becomes impossible not to know about TikTok, and the popularity of TikTok use has been increasing incredibly. One can mention also that the functionality similar to this platform's mechanism is implied on YouTube, Instagram, or Snapchat (Singh, 2021).

Despite a significant rise in competition with such social media monsters like YouTube or Instagram, TikTok is still trendy. Currently there is every reason to believe that soon it will become an important platform used for brand promotion on the same level as Instagram and Facebook use being a part of the standard set of services for promotion in social media marketing. Although the average audience age of TikTok users is getting higher, the majority of the audience covers still young people from 18 to 28. It permits to use TikTok as a fitting environment for brands that aimed to communicate among the younger audience (Singh, 2021).

University promotion target audience is obviously in this range and it would be a big mistake not to use the platform with its 29% of user engagement rate, especially as we compare to Instagram's audience engagement rate of 3%. TikTok shows promising potential to reach the targeted audience in any promotion and/or advertising tasks (Most popular mobile social networking apps in the United States as of September 2019, by user engagement, 2019).

Brand design is a huge and complex task, it is no secret that for any university, as well as any other organization, the brand presents an important source of recognition and resource attraction, hence they face the necessity to work hard and invest in the proper tools to promote the brand effectively.

Today's reality says that it is necessary not only to know about the platform existence but add TikTok use in the set of everyday tools for branding and promotion.

Thus, the *research object* covers the marketing communication in education.

The *research subject* specifies the university branding via the TikTok social media.

The *objective of this article* is to review the promotion of universities via the social network TikTok. The tasks consider the promotion through the TikTok use, the research of TikTok use in business promotion, depiction of university communication through TikTok use.

Branding and Promotion of Universities

The importance of higher education marketing through online resources has been well studied (Noel-Levitz, 2014). Ruffalo Noel-Lewitz's e-expectations report indicates that one-fifth of students surveyed told that they would remove an institution from their list of choices due to poor experience obtained on the university's website. This statistic is confirmed by a number of other conducted surveys, including The Guardian (Silverman, (2012); Shaw, (2014)), which highlights the need for more than spending on online resources rather than more traditional forms of marketing in education, such as email marketing and press-advertising.

According to a report by Students Online: Global Trends (2014), social media marketing still has had a long way to go before it could overtake the world's major marketing leaders in higher education. Although some of the students surveyed are skeptical about social media for universities as a marketing tool, most candidates acknowledged that social media for universities has its positive uses and big preferences. The results of the survey show that the official university websites and university ranking websites are of paramount importance for prospective students seeking information. Social media remains at the bottom of the pile, but as the sector is still developing, the report predicts that the popularity of social media marketing in higher education would continue to grow and overtake resources such as student forums in the coming years (Students Online: Global Trends, 2014).

In recent years, higher education branding and marketing have changed significantly in the online space, focusing on new platforms for external interaction and communication. The use of social networks in higher education is a new activity that goes in such areas as:

- Recruitment;
- Relations between students and graduates;
- Crisis communications;
- Fundraising.

All this is happening on social networks. Digital marketing generally involves the use of effective and intuitive websites and mobile applications. Institutions continue to use social media and digital platforms such as Twitter, Facebook, YouTube, Instagram, and podcasts to promote their programs, and website design has been an additional important component in how colleges and universities present themselves to prospective students. For universities that use social media marketing, response time (the feedback) remains important. Social media for universities, if they work well, is by far the most effective point of contact for students who want quick answers to common questions. And social media is the best way to connect with universities, and for students who are quick to get answers, social media is often superior to anything else.

One can delineate there are also many benefits and ways to use social media as a marketing tool. For example, some of them:

- exchange of important news in real time;
- attracting new entrants;
- promotion of values and achievements;
- communication with graduates;
- intensification of fundraising efforts;
- use of user-generated content;
- development of new learning opportunities;
- attracting students inside and outside the university (Ibid).

In addition to publishing breaking news and advertising the institution's faculties, the platforms can also create content about the mission and values of the institution, promote the culture that the institution wants to develop.

The use of social networks in higher education is important for setting the tone of communication. Graduates are often a great source of fundraising. Social networks raise status and help keeping in touch with them. Abroad, many colleges and universities maintain social accounts specifically focused on relationships with graduates. Social networks are also an important tool for advertising one-time or annual fundraising events. The entire student community is likely to create content on social media on a regular basis. This is the real content that can help the branding of the institution.

Competitions on social networks encourage students to share content that can be used on the official website of the university. Simple rewards, such as clothes with the university logo, work well as motivational prizes. In addition, these promotional items are likely to appear in the future publications, which will further promote the university strengthening its brand. Social media in higher school provides powerful opportunities for creative thinking and presentation. Mustafa Hamadi and his team developed an algorithm for using social media in higher education as a tool for collaborative learning (Hamadi, et al, 2021).

Thus, the experience of promotion through social networks of the world's best universities is based on general trends in promotion, such as reduced Twitter activity, high demand for video content, but with the following features: - actively promote platforms with scientific content and online courses. We want to stress also that new forms of communication are being actively used, such as podcasting, communication through Chinese applications as TikTok and creating a universities' representation in the business world through communication via LinkedIn.

Promotion with TikTok

TikTok is a giant platform focused on the format of short videos, which are about 15-60 seconds long. TikTok promotion is an effective way to attract new audiences and add new customers to your client list. It solves three problems at once:

- Increase brand awareness. Quick videos, which for the most part do not carry any meaningful load, can be useful for business. Business owners can create both promotional and introductory videos to attract the attention of the target audience to their product.
- Building trust. Since users are tired of the usual social media ads, which are often questionable today, it will be easier to get their attention and gain credibility for the business in a TikTok action.
- Creating overall brand awareness. By consistently publishing content on the app, the brand will build its image and notion of how it should be seen by potential customers (Singh, 2020).

One of the main advantages of promoting brands in TikTok is the ability to easily promote the account and “ride out” on quality content.

The more views your videos get, the more often they are recommended by your target audience. An easy start is possible, thanks to a clear match with users' interests which the app selects and generates independently in the main feed. This process is run by the TikTok algorithm which automatically associates your content with its niche or target audience.

For TikTok promotion, there is one important rule – keep up with trends. If you understand what is popular and in demand for a particular audience, it will be easy for you to create commercials and introduce potential customers to your products and services. Also, a little competition for businesses can be added to the advantages. So far, this niche is not overcrowded with business accounts, which gives any brand a chance to quickly find its audience and increase awareness.

It is also important that TikTok users do well with expert content designed to meet their needs. TikTok also has also the option of creating a branded mask or sticker that users can use in their videos. Like the majority of other social networks, TikTok allows users to repost, like,

subscribe to, comment on, and correspond with other users. Naturally, the management of the social network does not miss the opportunity to make a profit, and on the wave of its popularity, it has opened up the possibility for brands to run ads on their site. The site offers five advertising options for paid advertisement – promote the post, create a brand track, create a promotion channel, to buy a hashtag and simultaneously conduct a challenge using it and the possibility to use a TikTok influencer by using the in-app tool and this is also a service provided by TikTok itself.

However, as on the initial stage of Instagram's development, thanks to the special tuning of the algorithm today in TikTok, absolutely any user can get millions of views and become extremely popular. This requires absolutely no financial investment – only the ability to create a viral video that will be of interest to other users. We consider perhaps this is another reason why namely this social network is so popular among young people, many of whom dream about self-promotion and own branding.

Promotion of global and local brands in TikTok

Outreach to potential clients is an important activity for global brands and most global brands couldn't miss such opportunities provided by this social media platform. The brand Guess was the first who presents the first global advertising campaign with the use of TikTok in 2018: The Guess Challenge promoted the initiative, the brand resorted to collaborations with influencers who set the trend and increased the reach of the Challenge audience. To participate in this Challenge it was enough to make a before/after video: to the track "I'm a Mess" by Bibi Rexa, users showed their outfit in old clothes and changed into a fashionable image by Guess. The challenge was held under the hashtag #inmydenim. It was a great solution to draw attention to the new line of denim clothes. The result was more than 5 thousand videos and 52 million views on the hashtag.

Later Pepsi India launched the #SwagStepChallenge dance challenge. In the first four days, the videos accumulated a record 5.4 billion views and users began posting their variations of the dance with this hashtag. That's how the number of videos in the campaign grew to several hundred.

McDonald's started the #BigMacTikTok campaign, where users had to repeat a simple dance routine to the brand's single and record it on video. All participants received free Big Macs and a chance to win a cash prize. Videos with the hashtag #BigMacTikTok received more than 12 million views. Taking in mind such successful results achieved by the aforementioned promotions, a huge number of brands are now being represented on the platform and their number is only growing.

The analysis of TikTok market testifies that today there are a lot of Ukrainian brands in this social network. The technology stores were the first to break into this niche - most likely a domino effect worked here. ALLO was the first Ukrainian brand to enter this platform. Currently, its page already has almost 1,000 videos. The "ALLO" marketing team participates in Challenges, holds contests, and uses top tunes in their videos. The company channel keeps popular videos with 1,600,000 views.

The example of store "ALLO" was followed by Ukrainian mobile provider Kyivstar. It is worth mentioning their TikTok series, helping the account to show decent results in the form of 34,000 subscribers, 450,000 likes, most video clips of the account have 500,000 views.

The shoe store chain INTERTOP has also managed to promote its account in TikTok, namely through the mechanics of a roller: a video with three boxes of VANS shoes, which were shuffled and offered to the subscribers to guess which one of them have sneakers in it. The video got 34 million views and became the proof that this mechanic worked. However, only a few brands use TikTok intensively in Ukraine. The data show that in the current situation Ukrainian brands prefer to use Instagram more frequently than TikTok (Boxin, 2020).

Over the last few months, significant amount of people have appeared on the Ukrainian TikTok platform with over 5 million users to date, and more and more businesses are opening their

channels. Free traffic on an unimaginable scale, budget savings on promotion, and the opportunity to be the first in their category attract more and more brands to try their luck with this platform.

Promotion of Universities via TikTok

Promoting universities via TikTok looks to be the best in terms of potential response. This reflects the strong presence of Generation Z users on the platform, educational institutions, therefore, have to use certain opportunities with TikTok collaboration. Universities by using by creating content that reinforces their brand will be resonating with their future students' target audience.

Using TikTok to promote campus events, activities and lifestyles present a great way to draw attention to your institution's brand and increase brand awareness. This promotion provides the opportunity for future students and potential applicants to learn much more about your institution's life. Posts and videos about the college's corporate culture revealing students' pride in wearing their university colours, maintaining interests in following the latest trends in university life, etc.

This is a real opportunity to showcase the best qualities in a format that fits the compressed focus of Generation Z. This type of promotion is very important to both developing and maximizing an institution's brand.

According to CNBC blog write-up, college students are becoming involved as brand ambassadors on campus for TikTok (Mio, 2021) and this paves way for the social media platform making its own way into the higher education environment. The benefits not only include the practical marketing skills and experiences that the students get from actively partaking in projects of such a nature but also on the fact that the university campuses get the connection and representation across the TikTok social media platform. Campus ambassador programs can benefit brands too, so you need to check that they are suitable for academic universities. According to Jonah Berger's study, 82% of consumers are likely to follow the recommendations made by micro-influencers. These micro-programs develop a win-win situation because the brands get the exposure and students gain the marketing experience according to Julie Jatlow's opinion - a partner at Fuse, a TikTok college ambassador program agency (Ibid.).

Being creative with short-form content on the internet is a favourite activity for students both the current and future ones, and TikTok presents a perfect platform with its short video format. With the shift in the Generation Z, interests focus more on authentic, nurturing fun and fast communication (Boivin, 2020) namely short creative videos are the best way to deliver any message to meet the target audience's demands. So instead of long write-ups, a modernized marketing approach stands out in showing off your community to future and existing students, plus the wider world.

A couple of questions need to be addressed by institutions that intend to make their presence on the platform perceived and known. Questions like what to be achieved with the account or with each post and how they intend to measure their success are the most useful for the interaction with the target audience.

At the present, an estimate of 4% of 25 million business marketers use TikTok and this figure shows the potential available on the platform for early presence (weareglacier). With a 40% user base within 16 to 24 years of age and with over 60% percent of its users under the age of 30, advertisement and promotion on TikTok would reach the target audience, Generation Z (Gen-Z).

Potential and Benefits of TikTok for Universities' Promotion

Using TikTok to promote campus events, activities, and lifestyle is a fabulous way of creating awareness around an institution's brand but this has to be done with a personal twist. The 'broom

challenge' is one example of a trendy twist personalised in short videos (Diteljan, 2020; Ahlquist, 2019; TikTok Launches #EduTokXCampus, Partners with Leading Educational institutions to Promote Knowledge Sharing through Content Creation, 2019).

Universities and colleges promoting their communities on TikTok will create an avenue for them to recruit students. Highschool freshmen and sophomores are more likely to download reels and already use TikTok to get latest trends and information than searching the internet for college information or opening college printouts (Boivin, 2020). Many universities create contents to engage their users with their brand and most contents are aimed at showcasing the authentic and genuine looks of the university, student life, and campus culture (Warack, 2020).

Universities leverage TikTok with short videos showcasing contents like:

- Notable alumni features and overall alumni stories;
- Informative videos highlighting specific majors and courses;
- Campus news updates featuring events and announcements;
- Student ambassadors sharing a day in a life of a student;
- Challenges and contests around the university initiatives or campaigns;
- Tours of campus, buildings, and classrooms;
- Curated college acceptance and graduation videos.

Up-to-date examples include the trendy university graduation videos on TikTok showing the promotional potentials of the platform. The University of Limerick graduates promote its brand using a hashtag on TikTok with the #handclapchallenge. The University of Strathclyde, Glasgow is also advertising its master's degree program from January 2021 but also as a reach-out avenue for potential students who are interested in the program and for the enrolment information about the university on the whole (TikTok for Higher Ed: The latest education Social Media Marketing Trend, 2020).

The main feature of the TikTok application covers the challenge mechanism and trending hashtags and these features help boost a community's outreach if well applied. The University of Florida was one of the first universities on the TikTok platform setting a trend for higher education colleges and universities and making TikTok a part of their campus life (Ibid). In 2019 this university opened the first verified university account on the TikTok platform. Reactions from students who find their universities on the TikTok platform were very positive with the fact that the students identify themselves with their university and were proud to be a member of its community (Ibid.).

Syracuse University, Indiana University and many other higher education institutions have also pitched in on this platform leveraging the potentials to engage their students and communities (Warack, 2020).

Knowledge Sharing through TikTok

In 2019, TikTok launched EduTokXCampus in India where it partnered with Educational Institutions to promote knowledge sharing through content creation. The program was aimed at encouraging student's knowledge exchange and sharing through the creation of educational content with the wider community. With over 800 participants the program reached out a great number of young students across Mumbai. The program featured an-app challenges and competitions to motivate students to upload educational videos on TikTok using the hashtag #EduTok (newsroom). The EduTok campaign became the most popular campaign on TikTok and engaged students from prominent Indian educational institutions recording over 35.6 billion views of educational videos across different categories (newsroom).

Thus, the main research objective is to cover the usage of TikTok for universities and an examination of the strategies' used by universities. This research analyzes the advantages of

promotion with TikTok, the available tools that can be used by universities for their branding. A two-step approach is exploited to meet the objective. The sample based on the Consolidated Rating of Higher Education Institutions in Ukraine 2020 using TikTok accounts is formed.

Methods Used

As mentioned above, the sample for this research is extracted from the Consolidated Rating of Higher Education Institutions in Ukraine 2020 (<https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>). The informational education resource "Osvita.ua" compiles a consolidated rating of higher education institutions in Ukraine on a regular basis. The source data for the consolidated rating of higher educational institutions in Ukraine is comprised from three national rankings of educational institutions in Ukraine: "Top-200 Ukraine", "Scopus" and "ZNO on Contract":

The rating "Top-200 Ukraine", compiled by the Center for International Projects "Euro education", uses open data of direct measurements, shows open web resources of independent national and international institutions;

Scopus Rating is based on the Scopus database, which is a tool for tracking the citation of scientific articles published by academic institutions or their staff in academic publications. In the rating compile procedure, Ukrainian universities are rated according to the Hirsch index - a quantitative indicator grounded on the number of scientific publications and the number of citations of these publications;

"ZNO on contract" rating considers higher education institutions according to the average score of ZNO of entrants of the last year, who were enrolled to higher education institutions at the expense of individuals and legal entities (contract) (The Consolidated Rating of Ukrainian Universities Is Published, 2021).

The national consolidated ranking of Ukrainian universities is considered as the most authoritative among the expert opinion and media (Lugovyi, et al 2020).

The first 29 universities in Ukraine are processed and studied basing on their ratings and presence on the TikTok platform.

For TikTok university accounts research the content analysis with the combination of social media web-parsing is used. Every TikTok account is searched according to the following quantitative indicators: the number of subscribers, likes, views on the most popular videos. Then the ratings are ranked for each of these indicators and scored totally. The ways of promotion and the target audience of the most popular TikTok accounts are studied also.

Results

The percentage on the platform of the best 29 universities has been researched to collect the statistic of their TikTok accounts. From this investigation, it is clear that not all universities have made their presence on this platform known. This left us only with a handful of 18 universities' accounts to investigate. The results obtained reveal the following picture of the top five most successful university accounts:

The first place is occupied by the National University of Pharmacy (<https://www.tiktok.com/@pharmchem.nuph>) with the statistics of TikTok account – 63,300 subscribers, 321800 likes and 1.4M views on the most popular video. This account is used by the institute to promote not the institute itself, but its scientific activities. Most of the videos located on the account describe and explain chemical processes in our everyday life.

The National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute (<https://www.tiktok.com/@rtf.kpi.ua>) occupies the second place. Its TikTok account contains 2023 subscribers, 97900 likes, 176.1K views on the most popular video. This account promotes one

particular department of the university. The account in itself presents video clips with the illumination of events, and demonstration of educational buildings, but in most cases videos present sketches about students' life with their interpretations in humorous form. The target audience for this TikTok account includes university students. The main goal is to communicate with them through humour and in a casual habitual way.

The third in the ranking is the Taras Shevchenko National University of Kyiv (<https://www.tiktok.com/@sp.knu0>) with the TikTok account containing 1174 subscribers, 71.9K likes and 127.5K views on the most popular video. The videos of the channel promote the university life and achievements, demonstrate locations recognizable for students. It largely promotes the image of the most successful university in Ukraine and enhances the image of the institution among its main stakeholders.

The fourth place is taken by the National Aviation University (<https://www.tiktok.com/@nationalaviationuni>). The TikTok account statistics include 2974 subscribers, 70.8K likes and 128.4K views on the most popular video. Their account promotes the university, demonstrating university brand clothing, their educational sites and buildings. Plus gives information about faculties and the admission rules to the university. The target audience of this channel covers university applicants. The account works directly to promote the university brand among applicants' target audience.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University occupies the fifth place in this rating (<https://www.tiktok.com/@studparliament.chnu>). Its TikTok account has 944 subscribers, 37.4K likes and 27K views of the most popular video. The account works with university students, covering faculty events, and showing students' dormitories, peculiarities in their lifestyle, etc.

The conducted analysis reveals the common strategy in the promotion through TikTok centres upon the use of humour. Also, it demonstrates that the installation of dynamic and short videos; the use of popular hashtags; recording under the audio track that the platform promotes presents the main peculiarities in TikTok use by universities. The content located on the TikTok accounts mainly contains the demonstrations of recognisable locations of universities, the use of recognizable university attributes, with covering their events in a more informal way.

Although it is difficult to generalise about a common consolidated strategy, one can mention only about forming trends. Sometimes university TikTok accounts' aim is to promote science and education, as in the case of the National University of Pharmacy. Most university's TikTok profiles try to interact, cooperate with students, being in constant dialogue with them.

Conclusion

The data obtained show that university TikTok accounts are more frequently used in advertising and campaigning for admission. They show and maintain content highlighting students' opportunities after graduation, describing the advantages of entering the institution. In addition, accounts also keep detailed information about university structure: Faculties, specialties, etc. In our opinion, namely the location of such information on TikTok accounts and constant interaction with its target audience presents the most winning strategy in university promotion. Also, these accounts demonstrate effectiveness in use, bringing the most brand-building value to the right target audience.

However, the research clearly shows that Ukrainian universities demonstrate various communicative strategies. However it is possible to speak about two trends of communicative development: communication that is aimed at the inner audience (students and teachers of the university) and the outer one of university applicants. There are no common rules regulating communicative conduct on such accounts. One can mention the use of TikTok by Ukrainian universities is becoming more and more popular.

One can also stress that the intensity of TikTok use is still much lower than that of other social media services, and it is namely the TikTok social network possessing the tangible potential for its growth and popularity in the university environment. The research indicates that the use of TikTok and similar channels by universities is inevitable.

References

- Ahlquist, J. (2019). *TikTok is Going To College*, July 25, 2019, Retrieved from <https://www.josieahlquist.com/2019/07/25/tiktokisgoingtocollege/>.
- Auxier, B., Anderson, M. (2021). *Social Media Use in 2021*, April 7, 2021, Retrieved from <https://www.pewresearch.org/internet/2021/04/07/social-media-use-in-2021/>.
- Boivin, B. (2020). Getting creative: Tiktok and Instagram Reels for Student Recruitment, September 14, 2020, Retrieved from <https://www.keystoneacademic.com/news/tiktok-instagram-reels-student-recruitment>.
- Boxin, M. J. (2020). *Study on social media marketing campaign strategy - TikTok and Instagram*. Thesis: S.M. in Management Studies, Massachusetts Institute of Technology, Sloan School of Management, May, 2020. Retrieved from <https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/127010>.
- Diteljan, M. (2020). *What time is it? Why your institution should be using TikTok*, March 11, 2020, Retrieved from <https://www.weareglacier.org/edu-marketing-blog/what-time-is-it-why-your-institution-should-be-using-tiktok>.
- Hamadi, M., El-Den, J., Azam, S. et al, (2021). A novel framework for integrating social media as cooperative learning tool in higher education's classrooms. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning* **16** (21). Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s41039-021-00169-5>.
- Hutchinson, A. (2021). *TikTok Maintains its Position at the Top of the Monthly App Download Chart, Despite Rising Competition*, May 6, 2021, Retrieved from <https://www.socialmediatoday.com/news/tiktok-maintains-its-position-at-the-top-of-the-monthly-app-download-chart/599740/>.
- Lugovyj, V., Sljusarenko, O., Talanova, Zh. (2021). Rejtyngovyj rozpodil ta formul'ne finansuvannjaukrai'ns'kyh universytetiv: problemyasub'jektyvizmui nedoviry [Ranking distribution and formula funding of Ukrainian Universities: the problem of subjectivism and mistrust]. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 2 (10): 35–69, Retrieved from <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/132/123> [in Ukrainian].
- Mio, H. (2021). *College students are getting valuable career experience working as brand ambassadors for companies like TikTok and Bumble*, April 24 2021, Retrieved from <https://www.cnbc.com/2021/04/24/tiktok-bumble-others-are-hiring-college-students-as-brand-ambassadors.html>.
- Most popular mobile social networking apps in the United States as of September 2019, by user engagement*, (2019). Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/579358/most-popular-us-social-networking-apps-ranked-by-engagement/>
- Noel-Levitz, R., (2014). *E-Expectations Report. The Online Preferences of College-bound High Scholl Seniors and Their Parents*. Retrieved from http://learn.ruffalonl.com/rs/395-EOG-977/images/2014_E-Expectations_Report.pdf
- Sehl, K., (2021). *23 Important TikTok Stats Marketers Need to Know in 2021*, May 5, 2021, Retrieved from <https://blog.hootsuite.com/tiktok-stats/#General> TikTok stats.
- Shaw, C., (2014). Have traditional student recruitment campaigns lost their bite? // *Guardian* Retrieved from <https://www.theguardian.com/higher-education-network/blog/2014/mar/10/university-student-recruitment-social-media-marketing>

- Silverman, M., (2012). How Higher Education Users Social Media (Infographic) // *Mashable* Retrieved from <https://mashable.com/archive/higher-education-social-media>
- Singh, B. (2020). *Leveraging TikTok for increased social brand awareness*, Apr 28, 2020, Retrieved from <https://keap.com/business-success-blog/marketing/social-media/leveraging-tiktok-for-increased-social-brand-awareness>.
- Students Online: Global Trends*, (2014). Retrieved from: <https://www.topuniversities.com/student-info/qs-guides/studentonline-global-trends-2014>.
- The Consolidated Rating of Ukrainian Universities Is Published*, (2021). July 7, 2021, Retrieved from <https://www.ukrgate.com/eng/?p=16992>.
- TikTok for Higher Ed: The latest education Social Media Marketing Trend*, (2020). December 2, 2020, Retrieved from <https://www.higher-education-marketing.com/blog/tiktok-for-higher-ed-the-latest-education-social-media-marketing-trend>.
- TikTok Launches #EduTokXCampus, Partners with Leading Educational institutions to Promote Knowledge Sharing through Content Creation*, (2019). 4 September 2019, Retrieved from <https://newsroom.tiktok.com/en-in/tiktok-launches-edutokxcampus-partners-with-leading-educational-institutions-to-promote-knowledge-sharing-through-content-creation>.
- Top Social Media Apps Worldwide for January 2020 by Downloads* (2020). February 21, 2020, Retrieved from <https://sensortower.com/blog/top-social-media-apps-worldwide-january-2020>
- Top Apps Worldwide for April 2021 by Downloads*, (2021). May 4, 2021, Retrieved from https://sensortower.com/blog/top-apps-worldwide-april-2021-by-downloads?utm_content=buffer44950&utm_medium=social&utm_source=twitter&utm_campaign=buffer.
- Warack, H. (2020). *New and Next: TikTok for Higher Education*, July 24, 2020, Retrieved from <https://www.ruffalonl.com/blog/enrollment/new-and-next-tiktok-for-higher-education/>.

Використання соціальної мережі TikTok у просуванні університетів України

Бердієва Сайоухат, Горошко Олена

*Національний технічний університет “Харківський Політехнічний інститут”,
(м. Харків, Україна)*

Анотація

Мета. Метою статті є огляд просування університетів через соціальну мережу TikTok. Одне з основних завдань – аналіз просування університетів через використання соціальної мережі TikTok, дослідження використання TikTok у просуванні бізнесу та університетських комунікацій, у брендуванні вищих навчальних закладів України. Сьогоднішні реалії є свідченням того, що необхідно не тільки знати про існування платформи, а й додати використання TikTok у набір повсякденних інструментів для брендингу та просування. Таким чином, об’єкт дослідження охоплює маркетингову комунікацію в освіті. Суб’єкт дослідження охоплює брендинг університетів через соціальну мережу TikTok. Результати. Суб’єкт дослідження визначає брендинг університету через соціальні мережі TikTok. Отримані результати свідчать, що українські університети мають різноманітні стратегії використання TikTok, проте можна виділити дві основні тенденції її просування й розвитку: спілкування, спрямоване на внутрішню аудиторію (студенти та викладачі університету); зовнішнє – залучення нових абітурієнтів. Дослідження довело, що університетські акаунти на TikTok частіше використовуються в рекламі й агітації при вступі до вишів. Ці акаунти показують і підтримують контент, що висвітлює кар’єрні можливості студентів після закінчення навчання й описує переваги

вступу до навчального закладу. Висновки. Можна стверджувати, що використання TikTok українськими університетами стає все більш популярним. Університетські TikTok акаунти демонструють найкращу ефективність і найбільшу цінність для створення бренду для цільової аудиторії університету. Водночас дослідження чітко показує, що українські університети не мають спільної комунікативної стратегії. Також немає єдиних правил, що регулюють комунікативну поведінку на таких профілях.

Ключові слова: брендінг університетів, стратегічна комунікація, TikTok, профіль університету в соціальній мережі, Україна.

Submitted to the editor – 30.10.2021

Reviewed – 27.11.2021

Accepted for printing – 20.12.2021

Подано до редакції – 30.10.2021

Рецензовано – 27.11.2021

Прийнято до друку – 20.12.2021

Virtual identity in social media as a source of information in the recruitment process

<p>Aleksandra Synowiec <i>PhD in sociology, assistant professor</i> <i>E-mail: aleksandra.synowiec@polsl.pl</i> https://orcid.org/0000-0001-8251-2322 <i>Silesian University of Technology,</i> <i>Department of Applied Social Sciences,</i> <i>Roosevelt Street 26, 41-800</i> <i>Zabrze, Poland</i></p>	<p><i>Citation:</i> Synowiec, A. (2021). Virtual identity in social media as a source of information in the recruitment process. <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-9 Retrieved from https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/120/87 © Synowiec, A. (2021). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
--	---

Annotation

Problem: The objective of the study is to reflect on virtual identity in social networking sites as a source of information in the process of recruitment employees. The main aim of this study is to present the current state of the use of social media by enterprises and human resources departments as well as to introduce the phenomenon of cybervetting. Screening social media to find out about a candidate is not a sanctioned technique in human resources management, moreover – it is considered unethical and unlawful. The COVID-19 crisis has also affected the process of searching and recruiting employees. In 2020, due to the unexpected epidemic circumstances, hiring new staff members was possible by use of e-recruitment tools only. Regarding the domination of virtual recruitment in the era of a pandemic, the question of using social networks as a source of information about a candidate becomes even more interesting and worth exploring. As number of research show - social media screening or cybervetting have become a popular practice used by recruiters worldwide. Methodology: The study involved a literature overview, analysis and synthesis. The question of virtual identity in social media as a source of information in recruitment process was posted and analyzed referring to current literature and human resources management practices collected in HR blogs in the Internet. The research question is current and multidisciplinary, and the in-depth study of the issue is needed. Though, findings contribute to the research in communication studies and management. Conclusion: According to recent studies, the use of information from social networking sites in human resource management is increasing despite the ethical concerns that this topic raises. Another issue interconnected with media screening is of ethical concern – whether the use of informal sources about the candidate in the recruitment and selection process is legal and morally accepted. Virtual identities in SNS are valuable information enabling companies to minimize the risk of hiring not appropriate candidates. The results of discussion carried out and the conclusions contained in the paper may constitute the basis for further exploration of the problem.

Key words: social networking sites, recruitment process, cybervetting, social media screening.

Introduction

The problem Facebook is solving is this one paradox. People want access to all the information around them, but they also want complete control over their own information. Those two things are at odds with each other².

Presented paper discusses the role that social media play today in recruitment processes. The main aim of this study is to present the current state of the use of social media by enterprises and human resources departments as well as to introduce the phenomenon of cybervetting. Screening social media to find out about a candidate is not a sanctioned technique in human resources management, moreover – it is considered unethical and unlawful. Nevertheless – as numerous polls indicate – it is becoming more and more popular. This issue combines many research problem from the sphere of social media. First of all establishing sharp boundaries of what is private and public and the right to privacy. Second – awareness that the content we share privately may have an impact on our social identity (the way how other perceive our *self*) as well as career development. Third how to protect image and data – as social media users we have the right to know how it is used. Last but not least is – how can the issue be legally regulated?

The sudden outbreak of the COVID-19 global epidemic had a negative impact both on national economies and global market, including significant changes in business performance. The COVID-19 crisis has also affected the process of searching and recruiting employees. In 2020, due to the unexpected epidemic circumstances, hiring new staff members was possible by use of e-recruitment tools only. E-recruitment means organization of the recruitment and selection process by means of the Internet: through social networks and Internet websites for jobseekers.

Regarding the domination of virtual recruitment in the era of a pandemic, the question of using social networks as a source of information about a candidate becomes even more interesting and worth exploring. Social media screening or cybervetting have become a popular practice used by recruiters worldwide. In addition a question arises – if the virtual identity created in social media may influence the result of recruitment process. Another issue interconnected with media screening is of ethical concern – whether the use of informal sources about the candidate in the recruitment and selection process is legal and morally accepted. The objective of this paper is to present the subject of using candidate's virtual identity in social media as a source of information in recruitment process, referring to current literature and human resources management practices collected in HR blogs.

Social media and virtual identity

Internet and mainly social networking sites (SNS) have recently become an object of research studies in many disciplines: media studies, economy, sociology, psychology or management. Many scholars underline that development of Web 2.0 “marked a significant shift in the ways in which the internet could be used, and who was able to use it. In particular, Web 2.0 ‘democratized’ internet usage in the sense that considerably less expertise was required to build web content. This has led to what Jenkins et al. (cited in Beer and Burrows, 2007) describe as a participatory culture, ‘where users are increasingly involved in creating web content as well as consuming it’ (Beer and Burrows, 2007: 2.1)” (Fileborn, 2016).

SNS such as Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn significantly improved not only ways of communication (by providing limitless opportunities to stay connected with other people), but also

² John Cassidy, ME Media: How Hanging Out on the Internet Became Big Business, NEW YORKER, at 56 (May 15, 2006), available at http://www.newyorker.com/archive/2006/05/15/060515fa_fact_cassidy.

the performance in daily routine. Suzana Flores noted, that “in 2009 Facebook was ranked as the most used social network worldwide” (2014: 37) and continues to maintain its leadership position with more than 2.6 billion monthly active users (Statista.com 2020). “Social media is no longer cutting-edge; it is mainstream. For HR to overlook it today would be like ignoring e-mail 20 years ago” (Segal, 2017). What makes social media attract attention of scholars in many different scientific disciplines, is the fact of their direct or indirect influence on many spheres of social life. As noted by Fileborn (2016), the online world has significantly changed the academic research and mainly the way of recruiting participants of surveys, interviews, or even focus group interviews.

Establishing virtual identity in SNS is one of the current research questions regarding the phenomenon of social media. According to the sociological definitions, an individual's identity is shaped during the course of life, under the influence of various variables; its heyday occurs historically with the development of the phases of life (Doktorowicz, 2015). This process leads to the construction of an integrated identity, which is created along with life experiences and the belief system of individuals. In turn, Internet (virtual) identity “is related to some kind of experiments carried out by constructing and reconstructing one's *Self* on the Internet” (Olechnicki & Batorski, 2007). Virtual identity is consciously used by the user, and accordingly – it is certainly associated with self-presentation and self-categorization of the individual (Soldatova & Pogorelov, 2018). Though internet identity is a kind of social identity, which assumes that the identity of an individual is a structure created by a significant number of social identifications with many social categories. However, not all categories remain active at any given time. It consists of multiple identifications tailored to the particular social context at each point in time (Mazurek, 2006). The common denominator in the various definitions of internet identity, it is actively constructed presentation of the self. Self-presentation is defined as a behavior “that attempts to convey some information about oneself or some image of oneself to other people. It denotes a class of motivations in human behavior. (...). Two types of self-presentational motivations can be distinguished. One (pleasing the audience) is to match one's self-presentation to the audience's expectations and preferences. The other (self-construction) is to match one's self-presentation to one's own ideal self” (Baumeister & Hutton, 1987: 71). Social media users have the ability to decide what will be shared with the world: any information can be edited, posted or hidden if inconvenient for the image.

SNS let users to generate new, alternative, and more friendly reality, where expression of self is easier. Social media allow to avoid discomfort or anxiety caused by direct contact with other people. Self-presentation in SNS evolved into impression management that is understood as conscious or unconscious attempt to control the overall image of a person in social interactions. “These include usage of verbal statements, expressive behaviors, and nonverbal behavior and also in integrated behavior patterns, jointly in modification of one's physical appearance” (Vohs et. Al., 2005).

At this point it is also worth taking a look at Facebook's philosophy: “Users of Facebook may harbor the incorrect belief that other students and intended viewers are the only people able to view their profiles. Facebook's privacy settings state you can ‘control exactly who can see what by including or excluding certain friends or friend lists’, as well as ‘control who can search for you, and how you can be contacted” (Brandenburg, 2008: 601).

Cybervetting and media screening in the recruitment process

One of the most important challenges for contemporary organizations, as Józef Ober notifies (2016) is “finding, hiring and keep the right employees with the right skills, experience and knowledge that are in line with what the company expects” (p. 353). Recruitment is often defined as the initial stage of personnel selection, aimed at informing about the possibilities of employment as

well as the requirements and conditions of employment. There are four stages in the recruitment and selection process (Filipowicz, 2018, p. 69):

- specification of the scope of expectations;
- gathering suitable candidates - recruitment;
- verification of candidates' potential in relation to previously formulated expectations - selection;
- selecting the people to whom cooperation is proposed

The effectiveness of this process depends on factors such as:

- recognition and definition of the real human resources needs of the company,
- the accuracy of defining important professional skills and mental characteristics of candidates,
- effectiveness in finding suitable candidates,
- the accuracy of verification and assessment of the skills and characteristics of the candidates,
- making a good decision about selecting the right candidate (Suchar 2009).

Currently, recruitment processes in companies are becoming more and more complex and multi-stage. Employers also often decide to entrust the recruitment process to external recruiting companies. It is obvious that with such complex processes of selecting employees, huge databases about them, such as social media profiles created by the candidates themselves, will not be ignored. Cybervetting occurs when employers acquire information about candidates from informal, non-institutional, online sources such as social media profiles to inform employment decisions (Berkelaar, 2010).

Information available on personal profiles in social media sites is more and more often used by companies in the recruitment process. As noted by Hosain (2021), “particularly since 2005, a new form of information sharing networks popularly known as social media has been influencing the functions of HR professionals to a greater extent than before” (p. 1). These practices are primarily social media screening or cybervetting. Social media screening is a pre-employment search on the applicant background, particularly profiles and activities in SNS, in order to know whether there is something disquieting from the point of employer’s view.

In turn, cybervetting according to the Oxford Research Encyclopedias, “can be described as the acquisition and use of online information to evaluate the suitability of an individual or organization for a particular role. When cybervetting, an information seeker gathers information about an information target from online sources in order to evaluate past behavior, to predict future behavior, or to address some combination thereof. Information targets may be individuals, groups, or organizations. Although often considered in terms of new hires or personnel selection, cybervetting may also include acquiring and using online information in order to evaluate a prospective or current client, employee, employer, romantic partner, roommate, tenant, client, or other relational partner, as well as criminal, civil, or intelligence suspects” (Oxford Research Encyclopedia of Communication, 09 June 2016). It is worth to keep in mind that profiles created in SNS may vary due to the nature of network to “professional identities” (GoldenLine, LinkedIn) and private ones. Nevertheless recruiters often scan both types of profiles – professional and private. What kind of information may be a subject of scanning? “Traditionally employment screening focusses on criminal records, financial credit scores and civil judgements. Cybervetting, often goes beyond these traditional information sources to include the candidates’ personality, affiliations, likes and dislikes” (Yarbrough, 2018: 9).

According to the research conducted by Lee Hecht Harrison DBM Poland in 2017, 95% of recruiters in Poland use data obtained from social media to search for job candidates. The research revealed that even 77% of headhunters and 35% of internal recruiters do it every day; 62% of HR staff verify the content posted by the candidate on private portals, and 59% verify the opinions of

employees and candidates about the company. On average, every third recruiter decided to reject a candidate due to content found on private social networks (www.lhhpolska.pl). In 2017 36% of employers in the United Kingdom rejected a candidate referring to the content shared on their social media profiles (Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn) (Red.com 01.05.2017). Regarding that fact, social media are perceived as a big data for the human resources sphere (www.lhhpolska.pl).

Checking online is often mentioned among other tools of screening a candidate, such as: skills testing, resume screening, cover letter analyzing, reference checking, phone interviews, video interviews etc. (Toggl Hire 10.08.2018). Social media screening has already become a popular instrument in HR. Social media profiles can be searched by the employer himself/herself, by the recruiter or a professional screening agency (Red.com 01.05.2017). Even though it is not a standardized tool, there is a set of categories useful in the analysis: 1) content contesting information enclosed in the CV, 2) derogatory post written about a former employer, 3) inappropriate language, 4) illegal or offensive behavior (Red.com 01.05.2017). In particular, the objective of social media screening can be revealing the cases of hate speech (racist or sexist), trolling or stalking, unlawful activities etc. On the other hand, social media screening provides information about applicant's network of contacts that could be useful in his or her future business and professional performance.

Social media screening may be significantly improved when the areas of risks in an organization are clearly defined: "Everyone you hire is someone who will represent your brand, influence your customers, and have access to your company's resources and assets. You need to tailor your social media screening policy toward the areas of most concern for your business. For example, if branding is your biggest area of risk, you want to look at how candidates' social media activity reflects their ability to be positive ambassadors for your brand" (Sterlingrisk.com).

SNS screening seems to be of legal and ethical concern. "However, new research suggests that hiring officials who take this approach should use caution: Much of what they dig up is information they are ethically discouraged or legally prohibited from taking into account when evaluating candidates" (Harvard Business Review Sept-Oct 2021). Article 221 of the Polish Labor Code specifies a closed catalog of personal data that an employer may request from a candidate in the recruitment process; these are: name and surname, parents' names, date of birth, place of residence (correspondence address), education and the course of previous employment (Inforfk.pl). The employer is forbidden to request other personal data regarding the recruited person. As underlined by Yarbrough, the fact that "information is easy to access, does not mean it is legal or ethical to use as a basis for hiring decisions" (Yarbrough, 2018). Legal concerns and pitfalls regarding cybervetting practices are as follows:

- right to privacy (Mikkelson, 2010), (Yarbrough, 2018);
- discrimination – "Hiring decisions or adverse employment actions must be based on unbiased legal considerations" (Mikkelson, 2010);
- inaccuracy of information in SNS – "information can be falsified or intentionally misleading. Is it fair for a candidate to lose an opportunity due to inaccuracies of falsified information on the Internet?" (Yarbrough, 2018);
- mistaken or similar identities (Yarbrough, 2018).

It is therefore necessary to refer to all of the above-mentioned doubts about the use of cybervetting.

Right to privacy – this is probably one of the most important question of our performance in worldwide web. As pointed out by Fileborn (2016), "Conceptualizing what terms such as 'public' and 'private' mean in the context of online space is itself no easy task, and these concepts cannot necessarily be operationalized in the same ways that they would in 'real life' (and, indeed, the public/private divide is far from straightforward in the offline world as well). That is, online spaces do not always fall neatly into the categories of 'public' and 'private'". Facebook has largely

contributed to the redefinition of people's needs regarding being public: in times of raising popularity of SNS worldwide use, the need for anonymity and privacy has been replaced by the need of being public. Performance in SNS itself required to be noticeable, heard, and followed by others, what can influence personalities, relationships, and social behavior. Using Facebook triggers the desire to learn about other users, to share one's life and personality with others. Accordingly, the higher is the frequency of posting personal content, the higher is the possibility of gaining attention, feedback, or evaluation. The question is how by becoming public one can remain private and which kind of data can be used as a source of information? Is Facebook profile just a way of sharing private opinions and values publicly without consequences? If we consider the objective behind Facebook development – the answer is yes. However, given the function of social networks as a marketing and branding space, the answer may be no. User has a control on shared “vision” of self, in order to predict reactions of the audience. Nevertheless, “even if the candidate is told that a cybervetting process will occur, is the candidate truly comfortable with a review of their personal and private information?” (Yarbrough, 2018: 14). Attempting to answer this question may constitute a contribution to further research on the issue of legal and ethical concerns on cybervetting.

Cybervetting comes with the risk of discrimination. Discrimination is the act of “making unjustified distinctions between people based on the groups, classes, or other categories to which they belong or are perceived to belong. People may be discriminated on the basis of race, gender, age, religion or sexual orientation, as well as other categories” (Discrimination, 2021). Applicants may be discriminated on the basis of political views, disabilities, trade union performance. According to Polish Labour Code, the employer is obliged to treat job candidates equally and not to discriminate against them, inter alia due to sex, age, religion, disability (Article 183a of the Labor Code). In the event of a breach of this prohibition, the employer will have to pay the discriminated person compensation in the amount not lower than the minimum remuneration for work.

The threat of discrimination should be considered from the perspective of two basic functions that FB fulfills. According to Nadkarni and Hofmann (2012), the use of Facebook is associated with two primarily motivational factors: “1) the need to belong, and 2) the need to self-presentation. The need to belong refers to intrinsic drive to affiliate with others and gain social acceptance, and the need for self-presentation to the continuous process of impression management. These two motivational factors can co-exist, but can also each be the single cause for FB use” (Nadkarni and Hofmann 2012: 245). The need for self-presentation includes the presentation of political views, opinions, current comments on socio-political life. The need to belong can reveal membership in political parties or other groups, taking part or being interested in certain events, sharing memes etc.

Another reason for rejecting information from profiles in the SNS in the recruitment process is a threat of inaccuracy of information, including a case when information can be falsified or intentionally misleading. Identity theft has long ceased to be merely a marginal example of criminal activity on the Internet. In the case of the Internet, *a person* it is usually a set of information such as name, surname, address, e-mail address, image. This type of data can be easily manipulated. Since 2011, identity theft has been classified as a crime in Poland. According to the added art. 190a par. 2 of the Criminal Code, impersonating another person by using their image or other personal data is punishable by up to three years in prison. However, the perpetrator must act to cause harm. A big resonance in Poland was caused by the fact that during election campaign in 2015 one of the leading political journalists quoted the Tweet, which allegedly came from the account of the president's daughter, Kinga Duda, and concerned the awarded by American Film Academy Polish production “*Ida*”. This case clearly showed how easy it is to be manipulated with a fake social media account.

Mistaken or similar identities. Yarbrough (2018) gives an example, that it is possible “ that an organization is searching a candidate named Sue Smith but pulls and organizes data on a completely

different, unrelated individual named Suzanne Smith. Beyond potentially vetting the wrong individual, it is possible that someone has been the victim of identity theft” (p. 14).

“Most candidates have a social media presence and most employers want to obtain as comprehensive a picture of a candidate as possible prior to hiring. But, it is important that this comprehensive picture is obtained within legal and ethical boundaries” (Yarbrough, 2018: 15). With reference to the list of doubts regarding the efficiency of cybervetting, it should be emphasized that using this tool does not guarantee that reliable and verified information will be obtained. In the light of not only Polish legislation, the social media screening is not only illegitimate, or unfair, but may be also misleading.

Conclusions

The objective of this study was to reflect on the issue of using an applicant’s virtual identity in social networks as a source of information in recruitment process.

Social networking sites have contributed to the redefinition of the concept of social needs. The considerations on self-presentation on SNS can be recapitulated to the symbolic statement that *we are what we post* (Schau & Gilly, 2003). Although the issue of social media screening is current in practical and scientific discussions regarding human resources management, still not many people are aware of that when establishing virtual identities in SNS. For example analysis conducted with sociology students of Silesian University of Technology in 2021 revealed that when posting content on SNS, majority of young people do not pay attention to whether the recruiter or potential employer can verify their profiles in the future³. Therefore one thing is to raise awareness of what SNS profiles can be used for and what consequences can it bring for further professional performance. The second thing is that organizations need to recognize an internal ethical position toward social media screening practices (Yarbrough, 2018). Such a position should refer not only to the national law, but also to the organizational culture principles, regarding values and goals, and organizational mission.

References

- Baumeister, R.F., Hutton, D.G. (1987). Self-presentation theory: Self-construction and audience pleasing. *Theories of group behavior*, 71–87. B. Mullen, G. R. Goethals, (Eds.), New York, NY, Springer.
- Berkelaar, B.L. (2010). Cyber-vetting: Exploring the implications of online information for career capital and human capital decisions.
- Brandenburg, C. (2008). "The Newest Way to Screen Job Applicants: A Social Networker's Nightmare," *Federal Communications Law Journal: Vol. 60 : Iss. 3* , Article 6. Available at: <https://www.repository.law.indiana.edu/fclj/vol60/iss3/6>.
- Discrimination. Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Discrimination>.
- Doktorowicz, K. (2015). *Tożsamość w epoce Internetu i globalnych sieci* [Identity in the Age of the Internet and Global Networks], Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice [in Polish].
- Fileborn, B. (2016). Participant recruitment in an online era: A reflection on ethics and identity, *Research Ethics*, Vol. 12(2) 97–115, DOI: 10.1177/1747016115604150.
- Filipowicz, G. (2018). HR Toolbox czyli narzędziownik menedżera HR [HR Toolbox or HR Manager Toolbox], Infor.pl, Warszawa [in Polish].
- Flores, S.E. (2014). *Facehooked. How Facebook Affects Our Emotions, Relationships, and Lives*, Reputation Books [Polish edition 2017].

³ Collecting data by means of Google Form as a project task for methodology classes.

- Harvard Business review. Stop screening job candidates' social media, September-October 2021, available online: <https://hbr.org/2021/09/stop-screening-job-candidates-social-media>, access date 01.11.2021.
- Hosain, M.S. (2021). Integration of social media into HRM practices: a bibliometric overview, PSU Research Review Emerald Publishing, <https://doi.org/10.1108/PRR-12-2020-0039>.
- Inforfk.pl, *Jakie dane może pozyskać pracodawca w procesie rekrutacji?* [What data can an employer obtain in the recruitment process?]. 15.07.2020, <https://inforfk.pl/aktualnosci/7771962,Jakie-dane-moze-pozyskac-pracodawca-podczas-rekrutacji.html> access date 20.10.2021 [in Polish].
- Labour Code of the Republic of Poland, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19740240141/U/D19740141Lj.pdf> [in Polish].
- Lhlpolska.pl, *Social media to big data dla świata HR*, <https://www.lhlpolska.pl/pressroom/social-media-to-big-data-dla-swiata-hr-3/> access date 19.08.2021 [in Polish].
- Mazurek, P. (2006). *Internet i tożsamość* [Internet and identity], Wydawnictwo SWPS [in Polish].
- Mikkelsen, K. (2010). Cybervetting and Monitoring Employees' Online Activities: Assessing the Legal Risks for Employers, 18 *The Pub. Law.*, 5 (2010).
- Ober, J. (2016). Employer branding – strategia sukcesu organizacji w nowoczesnej gospodarce [Employer branding – a strategy for the success of an organization in a modern economy]. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej Seria: Organizacja i Zarządzanie – Scientific Notebooks of the Silesian University of Technology Series: Organization and Management* nr 95, 345–356 [in Polish].
- Olechnicki, K., Batorski, D. (2007). Wprowadzenie do socjologii Internetu [Introduction to the Sociology of the Internet], *Studia socjologiczne – Sociological studies*, 185, ISSN 0039-3371 [in Polish].
- Oxford Research Encyclopedia of Communication. *Cybervetting*, published online 09 June 2016. <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-125>, access date 19.08.2021.
- Red.com, *What is social media screening?* 01.05.2017, Retrieved from <https://www.reed.com/articles/what-is-social-media-screening>, access date 12.09.2021.
- Schau, H.J., Gilly M (2003). We are what we post? Self-presentation in Personal Web Space. *Journal of Consumer Research* 30 (3).
- Segal, J.A. (2017). Legal Trends Social Media Use in Hiring: Assessing the Risks. HR Magazine. Retrieved on June 11, 2017 from: <https://www.shrm.org/hr-today/news/hr-magazine/pages/0914-social-media-hiring.aspx>.
- Soldatova, E.L., Pogorelov, D.N. (2018). The phenomenon of virtual identity: The contemporary condition of the problem. *Obrazovanie i Nauka – Education and Science*, Vol. 20, Issue 5, 105–124 [in Russian].
- Statista.com. *Most popular social networks worldwide as of July 2020, ranked by number of active users (in millions)*. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> [access date 20.09.2020].
- Sterlingrisk.com. A practical guide for social media screening: keeping it simple in a complex world, 24.05.2021, Retrieved from <https://www.sterlingrisk.com/blog/a-practical-guide-for-social-media-screening-keeping-it-simple-in-a-complex-world>, access date 11.10.2021.
- Suchar, M. (2009). Rekrutacja i selekcja personelu [Recruitment and selection of personnel], Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa [in Polish].
- Toggl Hire, *10 methods for screening candidates – which is the most efficient?* Retrieved from <https://toggl.com/blog/screening-candidates>, access date 10.09.2021.

- Vohs, K.D., Baumeister, R., Ciarocco, N.J. (2005). Self-regulation and Self-Presentation: Regulatory Resource Depletion Impairs Impression Management (IM) and Effortful Self-Presentation Depletes Regulatory Resources. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 88, No. 4, 632–657.
- Yarbrough, J. R. (2018). Is cybervetting ethical? An overview of legal and ethical issues. *Journal of Ethical and Legal Issues*, 11.

Віртуальна ідентичність у соціальних медіа як джерело інформації в процесі найму

Олександра Синовець,

кандидат соціологічних наук, доцент,
Сілезький технологічний університет,
кафедра прикладних суспільних наук
(м. Забже, Польща)

Анотація

Проблема. Метою дослідження є роздуми про віртуальну ідентичність у соціальних мережах як джерело інформації в процесі підбору співробітників. Основна мета цього дослідження – представити сучасний стан використання соціальних медіа підприємствами та відділами кадрів, а також ознайомити з феноменом кіберветингу. Перевірка соцмереж, щоб дізнатися про кандидата, не є санкціонованою технікою в управлінні персоналом, більше того – вважається неетичною й незаконною. Криза COVID-19 також вплинула на процес пошуку й набору працівників. 2020 року через несподівані епідемічні обставини наймати нових співробітників стало можливим лише за допомогою електронних інструментів набору. Щодо домінування віртуального набору в епоху пандемії питання використання соціальних мереж як джерела інформації про кандидата стає ще більш цікавим і заслуговує на вивчення. Як показує ряд досліджень, скринінг у соціальних мережах, або кіберветинг, став популярною практикою, яку використовують рекрутери по всьому світу. Методологія. Дослідження включало огляд літератури, аналіз та синтез. Питання віртуальної ідентичності в соціальних мережах як джерела інформації в процесі підбору персоналу було опубліковано та проаналізовано з посиланням на сучасну літературу та практики управління людськими ресурсами, зібрані в HR-блогах в інтернеті. Питання дослідження є актуальним і багатодисциплінарним, тому необхідне його глибоке вивчення. Висновки сприяють дослідженням у галузі комунікаційних досліджень та менеджменту. Висновок. Згідно з останніми дослідженнями використання інформації із сайтів соціальних мереж в управлінні людськими ресурсами зростає, незважаючи на етичні проблеми, які викликає ця тема. Інше питання, пов'язане з медіаскринінгом, викликає етичне занепокоєння: чи є законним і морально прийнятним використання неофіційних джерел про кандидата в процесі набору та відбору. Віртуальні ідентифікатори в SNS – цінна інформація, яка дозволяє компаніям мінімізувати ризик найму невідповідних кандидатів. Результати проведеного обговорення та висновки, що містяться в роботі, можуть стати основою для подальшого вивчення проблеми.

Ключові слова: соціальні мережі, процес набору, кіберветинг, скринінг у соціальних мережах.

Submitted to the editor – 15.12.2021

Reviewed – 05.01.2022

Accepted for printing – 10.01.2022

Подано до редакції – 15.12.2021

Рецензовано – 05.01.2022

Прийнято до друку – 10.01.2022

EU Educational Programs Expertize: Some features of network interaction (social communication and collaboration)⁴

<p>Irina Kurdyumova, <i>Doctor of Sciences in Pedagogy,</i> <i>Leading Researcher</i> <i>Laboratory of Scientific Examination</i> <i>of Projects and Programs</i> <i>E-mail: irkur@yandex.ru</i> https://orcid.org/0000-0002-0364-7323 <i>ResearcherID: AAD-6816-2018,</i> <i>Center for Pedagogical, Comparative</i> <i>Studies,</i> <i>Zhukovsky Street, 16, 105062</i> <i>(Moscow, Russia)</i></p>	<p><i>Citation:</i> Kurdyumova, I. (2021). EU Educational Programs Expertize: Some features of network interaction (social communication and collaboration). <i>Social Communications: Theory and Practice</i>, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-8 Retrieved from https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/115/91 © Kurdyumova, I. (2021). Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)</p>
--	--

Annotation

The aim of the article is to discover some special features of expertize in the processes of EU educational programs realization. Such realization takes place at different levels in the process of network interactions (social communication and collaboration aspects). According to the Lisbon Treaty, European Community is striving for “knowledge economy”. There is some European research in the field of effective educational development by means of communication and coordination between European states. The main mechanism of such coordination is the creation of EU educational programs. The article demonstrates such characteristics of the Erasmus + Programme as the main goals and priorities in the field of education in the European countries in 2021–2027, both common and special for all levels of education (school, professional, adult education and youth work and sports); school education priorities as an example are given. Some special features of social communication and cooperative partnership at school level are looked through. Particular meaning is attached to the role of experts in the realization of Program Erasmus+ goals’. Experts who take part in the results analysis must disseminate the valuable experience received in certain countries among the rest. The aim of such work is to maximize effective development in the field of education. Some examples of experts’ work organization are given: TERENA – the Trans-European Research and Education Networking Association and NESET – Network of Experts on Social Dimension in Education and Training, and EURYDICE – the Eurydice Network is the Education Information Network in Europe.

Key words: EU educational programs, expertize, educational development, educational priorities, network interaction, cooperative partnership, collaboration, social communication.

⁴ Наименование проекта: «Обновление содержания общего образования». Направление 2 «Сопровождение обновления содержания общего образования» в рамках выполнения государственного задания № 073-00007-21-03 на 2021 год и на плановый период 2022 и 2023 годов.

Экспертиза образовательных программ ЕС: некоторые особенности сетевого взаимодействия (социальная коммуникация и сотрудничество)

Ирина Курдюмова,

доктор педагогических наук,

ведущий научный сотрудник,

Центр сравнительно-педагогических исследований

(Москва, Россия)

Введение

Основы новой научно-технологической политики ЕС были заложены в ходе развития европейского научного и инновационного пространства. В 2007 г. в Лиссабоне ЕС одобрил курс на осуществление к 2010 г. курса на построение наиболее динамичной «экономики знаний» (Treaty of Lisbon, 2007). К настоящему моменту имеется ряд общеевропейских исследований проблем максимизации эффективного развития в сфере образования посредством коммуникации и координации между государствами-членами ЕС (Ломакина, 2011). Основным механизмом такой координации является создание общеевропейских образовательных программ. Изначально предполагается, что результаты проектов, финансируемых в рамках программ ЕС, должны достигать максимального эффекта воздействия. С этой целью проводится ежегодный мониторинг, публикуются ежегодные доклады о результатах, полученных на местах в странах-участниках (Курдюмова, 2013). Группы экспертов, участвующих в анализе результатов, должны как можно шире распространять ценный опыт, полученный какой-то одной страной или группой стран для использования другими. Более того, полученные в ходе проекта результаты должны быть использованы при формировании политики будущего.

Работа эксперта в образовании – это работа в академических кругах, учебных заведениях, связи с представителями общественности, бизнеса, это участие в социальной деятельности в ходе реализации образовательных проектов и программ стран ЕС. Архитектура образовательных программ в ЕС многоаспектна: она включает национальные, региональные, секторальные и технологические уровни. Аналитическую работу проводят не только национальные правительства, но и неправительственные организации, общественные и частные организации, агентства внутри страны. Основой для исследования особенностей экспертизы в области образования за рубежом в последние годы послужили материалы такой программы, как Эразмус + (ERAZMUS +), объединяющей основные направления развития образования в странах ЕС, а также деятельность TERENA и NESSET – наиболее крупных сетевых ассоциаций экспертов.

Цель статьи – раскрытие некоторых особенностей реализации экспертных процессов в рамках общеевропейских образовательных программ на разных уровнях в условиях сетевого взаимодействия (аспекты социальной коммуникации и сотрудничества).

Методы исследования

Для достижения поставленной цели в работе использовались традиционные для сравнительной педагогики методы анализа, сравнения, а также методы категориального анализа понятий, используемых для описания экспертных процессов и организации деятельности экспертов в образовании стран ЕС в ходе реализации образовательных программ.

Прежде всего это понятия сотрудничества (коллаборации) и коммуникации, а также связанные с ними понятия сети, сетевой организации работы экспертов.

Были рассмотрены как отдельные публикации, так и итоговые обобщающие материалы, доклады специальных комиссий и комитетов, посвящённые анализу результатов образовательной деятельности стран-членов ЕС в последние годы. Особое внимание уделялось таким сетевым формам организации экспертизы, как NESET, TERENA.

Результаты и обсуждение

Согласно ст. 165 Договора о функционировании Европейского Союза (Consolidated version of the Treaty, 2008) Европейское Сообщество вносит вклад в развитие качественного образования, поощряя сотрудничество между государствами-членами посредством таких действий, как содействие мобильности граждан, разработка совместных учебных программ, создание сетей, обмен информацией или обучение языкам Европейского Союза. Договор также содержит обязательство способствовать обучению на протяжении всей жизни всех граждан – стран Союза. ЕС также финансирует образовательные, профессиональные программы и программы по развитию гражданства. Двусторонние и многосторонние Международные Программы могут включать европейские страны и другие страны мира. Они представляют собой основу международной стратегии по образованию, умениям и обслуживанию детей, проводимой Европейским Союзом с целью создания системы образования мирового класса.

Стратегия «Европа 2020» ставит образование и исследования в центр будущего благополучия Европы (EACEA EUROPA). На сегодняшний день в ЕС используется программа Erasmus + , в рамках которой более 3 000 000 студентов приняли участие в междууниверситетском обмене и мобильности за последние 20 лет. Erasmus+ – это новая наиболее масштабная программа Европейского Союза, направленная на поддержку сотрудничества в области высшего образования, профессионального обучения, молодёжи и спорта на период с 2014 по 2020 гг. Программа интегрировала такие ранее действовавшие программы в области образования, профессиональной подготовки и работы с молодёжью, как The Life Long learning Programme, The Youth in Action programme, The Erasmus Mundus Programme, Alfa, Edulink, Tempus и др. (Erasmus - Plus –Projects, 2019).

В качестве комплексной программы Эразмус + предлагает больше возможностей сотрудничества в области образования, профессиональной подготовки, молодёжи и спорта. Образовательная программа ЕС Эразмус рассматривалась исследователями в разных аспектах: выделялись основные этапы развития программы ERASMUS, было показано их содержание и особенности трансформации программы (Богатырева, 2018).

Стоит отметить, что основное своё влияние Программа Эразмус оказала на высшее образование, все её основные цели формулировались именно на уровне университетов Европы. Однако в ходе трансформации Программы в неё вошли и *проблемы школьного европейского образования*. Так, на с.12 Руководства по реализации программы Эразмус + отмечается, что эти программы оказывают поддержку мероприятиям в области высшего образования (включая его международное направление), профессиональному образованию и обучению, *школьному образованию*, образованию взрослых и молодёжи (в том числе по международному направлению) (Erasmus+ Programme Guide, v2).

Очевидно, что управляющие органы ЕС в состоянии предложить лишь основные идеи, направления, которым должны следовать соответствующие национальные департаменты и министерства образования (Ломакина, 2011). Значительная часть образовательных реформ и мер по их внедрению в рамках Лиссабонской стратегии находится в зоне ответственности государств-членов ЕС. Именно управление на национальном уровне включает процессы,

структуры, регулирование и управленческие механизмы, используемые правительствами на стадии формирования стратегии (планирование и внедрение) (Курдюмова, 2014).

В странах ЕС в последние годы предпринимаются меры по координации и оценке развития образовательной практики с помощью общих моделей, единой стратегии мониторинга и оценочных докладов, а также разработке единой документации из разных стран, дающей информацию о развитии образовательных инноваций, стратегий и внедрения. В этой связи представляет интерес рассмотрение основных приоритетов в сфере образования. Обратимся к приоритетам, выделенным в Руководстве к Программе Эразмус + (Программа Эразмус+, 2021–2027).

Приоритеты Программы Эразмус +

1. Инклюзия и разнообразие.

Программа нацелена на поддержку равных возможностей при доступе к обучению, инклюзии, справедливости и разнообразия для всех участников.

С помощью Стратегии инклюзии и разнообразия предполагается преодолеть барьеры, с которыми могут столкнуться разные целевые группы. Перечислим такие барьеры:

1. Умственные и физические недостатки, которые могут затруднять участие в жизни общества наряду с другими его членами (United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities:).

2. Проблемы со здоровьем, которые не позволяют принять участие в Программе.

Барьеры, связанные с системами образования и подготовки: ученики, рано бросившие школу, сопротивляющиеся обучению и пр.

3. Культурные различия: в основном они связаны с мигрантами, особенно прибывшими в страну недавно.

4. Социальные барьеры: социальная маргинализация по разным мотивам (семейным, употреблением наркотиков и алкоголя и пр.).

5. Экономические барьеры: низкий уровень жизни, низкий доход, необходимость работать для поддержания уровня жизни и пр.

6. Барьеры, связанные с дискриминацией: дискриминация может быть связана с полом, возрастом, происхождением, религией и пр.

Географические барьеры: жизнь в отдалённых сельских районах, в пригородах и пр.

2. Кризис, вызванный COVID-19, подчеркнул важность цифровой трансформации в Европейском образовании.

Составлен План цифрового образования 2021–2027 (Digital Education Action Plan). Программа должна помочь в обучении самых больших целевых групп, использующих цифровые механизмы информации, коммуникации и технологии наряду с виртуальным обучением и кооперацией.

3. Окружающая среда и борьба с изменениями климата.

Коммуникация европейского зеленого соглашения (The European Green Deal Communication) – является новой стратегией в Европе, признающей ключевую роль школ, учебных заведений – колледжей, институтов и университетов в самом широком вовлечении общественности в те изменения. Такое вовлечение необходимо для успешного перехода к изменениям климата к 2050 г. Программа Эразмус + рассматривается как ключевой инструмент для распространения знаний, умений и изменений поведения, которые могут повлиять на изменения климата как в странах ЕС, так и по всему миру.

4. Участие (партиципация) в демократической жизни.

Программа поддерживает активную гражданственность и этику в ходе обучения в течение жизни; она усиливает развитие социальных и интеркультурных компетенций, критического мышления и медиаграмотности. Приоритет отдаётся проектам, дающим возможность участия в демократической жизни, социальной и гражданской

вовлечённости в разные виды деятельности. Разработана также Стратегия партиципации молодежи (Youth Participation Strategy).

Также в Программе Эразмус + выделяют *специфические приоритеты* в отдельных секторах образования. Так, *в сфере школьного образования* приоритет отдаётся:

– *Исправление учебных затруднений, низкого уровня основных умений и раннего ухода из школы*: цель этого приоритета – сделать успешность возможной для всех учащихся, особенно для тех, у кого меньше возможностей. Этот приоритет включает мониторинг, раннюю идентификацию учащихся в зоне риска, раннее вмешательство в работу с такими учащимися, поддержку подходов, ориентированных на ученика, а также благополучия и умственного здоровья учеников и учителей. На уровне школ этот приоритет предполагает целостный подход к учению и обучению, а также сотрудничество всех участников. На стратегическом уровне центр внимания – на улучшении перехода между разными уровнями образования, включая оценку и развитие систем оценивания.

– *Поддержка учителей, директоров и других профессионалов*: этот приоритет заключается в поддержке профессионалов на всех этапах работы. Сюда входит особое внимание к получению как первоначального образования учителями, так и их дальнейшее постоянное профессиональное развитие. Уделяется внимание развитию школьных лидеров, а также инновационных методов обучения.

– *Развитие ключевых компетенций*: в рамках этого приоритета оказывается поддержка кросс-культурной коллаборации, включающей инновационные подходы к учению, развитию креативности, а также развитию оценивания ключевых компетенций.

– *Поддержка всеобъемлющего подхода к преподаванию языков*: приоритет отдаётся проектам, поддерживающим интеграцию языкового измерения при обучении по разным учебным программам и уверенность в том, что к концу обучения будет достигнут адекватный уровень языковой компетенции.

– *Поддержка интереса и успешности при обучении естественным дисциплинам, технологии, инженерии и математике (STEM, STEAM)*. Поддержка оказывается проектам, продвигающим STEM-обучение посредством междисциплинарного подхода к учению. На стратегическом уровне этот подход поддерживает развитие национальных стратегий STEM-образования.

– *Развитие высококачественной системы дошкольного образования*: приоритет предполагает поддержку внедрения единой модели дошкольного образования в странах ЕС.

– *Признание учебных результатов для участников трансграничной мобильности учащихся*: приоритет направлен на введение в практику Рекомендаций по автоматическому взаимному признанию результатов обучения учащихся из разных стран (2021 – erasmusplus-programme-guide-v3).

В Рекомендациях к Программе Эразмус + v3(2021) также уделяется внимание особенностям организации кооперации и кооперативного партнерства. Так, на с. 175 отмечается, что основная цель Кооперативного Партнёрства состоит в том, чтобы позволить организациям повысить качество их деятельности, развить и усилить связи партнёров, их способность действовать совместно на транснациональном уровне, усиливая интернационализацию своих действий посредством обмена новыми практиками и идеями. Оно направлено на поддержку развития, переноса и/или внедрения инновационных практик, а также внедрения совместных инициатив, поддерживающих кооперацию, обмен опытом на Европейском уровне. Результаты должны иметь возможность повторного использования, переноса, а также иметь трансдисциплинарное измерение. Ожидается, что отобранные проекты будут применены на местном, региональном, национальном и транснациональном уровнях.

Кооперативное Партнёрство базируется на политике и приоритетах каждого сектора Программы Эразмус+, создавая стимулы для кросс-секторальной и горизонтальной кооперации по тематическим областям.

Задачи Кооперативного Партнёрства:

- повышение качества работы, видов деятельности и практики вовлечённых организаций и институтов, опираясь на новых акторов, изначально не включённых в действия в том или ином секторе;
- построение способности организаций работать на транснациональном уровне и между секторами;
- нацеленность на общие потребности и приоритеты в сфере образования, подготовки, молодёжи и спорта;
- побуждение к трансформациям и изменениям (на индивидуальном, организационном или секторальном уровне), приведение к новым подходам и усовершенствованиям в контексте каждой организации (2021 – erasmusplus-programme-guide-v3, p.175).

Предполагается, что в организационном плане кооперация в сфере образования будет развиваться по таким направлениям, как основание центров качества, поддержка технологических инициатив («платформ», «карт» и пр.); а также стимулирование фундаментальных исследований с помощью соревнования исследовательских команд; установление условий, предотвращающих утечку умов и привлекающих компетентных зарубежных специалистов; развитие инфраструктуры исследований; совершенствование координации между национальными исследовательскими программами (Erasmus+ Programme Guide, v2, p.50).

Полученные в ходе анализа проекта результаты должны быть использованы при формировании политики будущего. Так, Программа Эразмус + должна способствовать достижению следующих целей в образовании:

- задач, поставленных Стратегией 2020, включающих заглавную цель образования – цель 2;
- задач стратегической модели европейской кооперации в области образования и подготовки (Образование и подготовка 2020);
- постоянное развитие стран-партнёров в области высшего образования;
- общих задач обновлённой модели европейской кооперации в области молодёжи;
- задач по развитию спорта в Европе, особенно на открытом воздухе;
- продвижение европейских ценностей в соответствии со статьей 2 Договора о ЕС (Consolidated version of the Treaty, 2008).

В рамках ведущих организаций ЕС разрабатываются документы, в которых закладываются основы для создания общеевропейского консенсуса по развитию. Так, документ, озаглавленный «Европейский консенсус по развитию образования: вклад в развивающее обучение и повышение осведомлённости», был разработан в тесном сотрудничестве с представителями государств-членов ЕС, неправительственных организаций (NGOs), Европейской Комиссией, Европарламентом, ОБСЕ и Советом Европы (Joint Statement, 2007). В этих рекомендациях предлагается стратегическая модель развития образования на всех уровнях: местном, региональном, национальном и общеевропейском. Стратегическая модель представляет собой дорожную карту для лиц, принимающих решения и различных организаций ЕС, выполняющих постоянную, творческую работу по образованию. На всех этапах реализации дорожной карты очень важно использовать результаты экспертных оценок проделанной работы.

Законодательной базой инновационной образовательной политики в Европе является обновлённый в 2007 году Лиссабонский договор (Treaty of Lisbon, Article 2b,2e, 2007), который был подписан 27 странами.

Развивающийся сектор образования в Европе предполагает большее участие и лучшую интеграцию существующих формальных и неформальных образовательных систем для выработки стратегии сотрудничества между ЕС, государствами и не-государственными акторами. Соответственно можно говорить об участии экспертов в этой коллаборативной работе: их могут привлекать государственные органы, включая в состав компетентных комиссий; это могут быть и общественные организации на добровольной основе; это могут быть и частные организации. В общественном секторе интеграция может осуществляться не только посредством моделей неформальной коммуникации или кооперации между организациями. Перенос знаний может осуществляться другими механизмами.

В сфере образования, как и во всём общественном секторе, в последние годы широко используются *сетевые формы взаимодействия*. Применительно к организации экспертизы – это консультационные сети, которые связывают однородные организации, а также позволяют осуществлять взаимодействие на разных уровнях образования. Во всё большей степени перспективы социальных сетей, их набор аналитических инструментов и сетевой анализ программ рассматриваются как полезные для планирования, мониторинга и оценки в сфере развития общины (Курдюмова, 2013).

Рассмотрим некоторые особенности организации деятельности экспертов в образовании стран ЕС. Выделяются *следующие уровни*: уровень ЕС, уровень отдельных стран (национальный уровень), уровень неформальных объединений в рамках ЕС, уровень неформальных групп внутри стран. На Европейском уровне за осуществление центральных основных направлений программы Erasmus + отвечает исполнительное агентство Европейской Комиссии по образованию, аудиовизуальным средствам и культуре (Исполнительное агентство) (Erasmus+ Programme Guide, v2, с.24). В связи с этим и действия при оценке программы Erasmus + делятся на децентрализованные действия и централизованные действия.

Централизованные действия осуществляются на европейском уровне Исполнительным агентством по образованию, аудиовизуальным средствам и культуре (EACEA) (European Education and Culture Executive Agency), расположенным в Брюсселе (www.eacea.ec.europa.eu). Децентрализованные действия предпринимаются в каждой стране – участнице программы – Национальными агентствами, которые назначаются национальными властями.

В настоящее время в Европе существует целый ряд неформальных сетевых объединений экспертов в области образования; перечень их достаточно обширен. Приведём лишь некоторые наиболее известные примеры.

TERENA – трансевропейская исследовательская образовательная ассоциация электронных сетей (The Trans-European Research and Education Networking Association – TERENA) (www.terena.org).

TERENA как название появилось в 1994 году после слияния нескольких более ранних Ассоциаций. Она была создана несколькими европейскими сетевыми организациями для продвижения стандартов открытых компьютерных сетей, соединяет национальные исследовательские сети в Европе. TERENA представляет собой ассоциацию Европейских сетевых организаций и их пользователей, а также исследовательских институтов, поставщиков оборудования и операторов телекоммуникаций. Цель Ассоциации – содействовать развитию высококачественной международной информационной и телекоммуникационной инфраструктуры и участвовать в ней в интересах научных исследований и образования.

TERENA проводит ежегодные конференции, собирающие до 500 участников для обсуждения проектов, инфраструктуры, других важных вопросов. Объединяя усилия сетевых инженеров, менеджеров и исследователей из таких разных организаций со всех регионов, TERENA вносит значительный вклад в развитие международных сетей.

Ассоциация играет важную роль в обмене информацией как с помощью онлайн-овых, так и печатных публикаций. Это и технические отчёты, и брошюры по проектам, и календарь предстоящих событий, и текущие новости онлайн. Ассоциация регулярно собирает информацию о национальных исследовательских и образовательных сетях. Выходит ежегодный Компендиум документов о работе, бюджете и о пользователях этих сетей в более чем 50 странах.

Сеть возглавляет координационное подразделение, которое осуществляет поддержку внедрения инициатив. Сеть осуществляет руководство обучением в течение жизни методом открытой координации. Государства-члены несут ответственность за свою политику и системы обучения в течение жизни. Члены сети используют согласованные индикаторы (показатели) для измерения прогресса руководства обучением в течение жизни, стимулируют инновации и конвергенцию идей посредством взаимного обучения и обмена передовым опытом (Bert van Pinxteren, 2013).

TERENA мобилизует опыт сотен профессионалов для целей экспертизы, в том числе и в образовании. Эксперты, участвующие в работе этой Ассоциации, нацелены на решение вопросов их самых разных областей. Речь идёт о системе Интернет и безопасности систем, видеоконференции, проведении политики, направленной на обеспечение доступа пользователей к обслуживанию, в котором они заинтересованы.

NESET – сеть экспертов ЕС. NESET (Network of Experts on Social Dimension in Education and Training) расшифровывается как Сеть экспертов в области социальных наук в области образования и профессиональной подготовки (www.acronymfinder.com). Запущенный в 2015 году, NESET развивает деятельность, проводимую его предшественниками – сетями NESET (2011–2014), NESSE (Network of Experts in the Social Sciences of Education and Training) (2007–2010) и NESET II (2015–2018) (<http://nesetweb.eu>).

Сеть NESET состоит из 52 экспертов из 31 страны, работающих над социальными аспектами образования и подготовки, которая предоставляет надёжную, независимую и серьёзную научную поддержку, специфическую экспертизу со стороны стран. Сеть даёт советы Европейской Комиссии по вопросам, связанным со справедливостью и социальными аспектами всех типов и уровней образования и подготовки.

NESET является одним из 7 официальных поставщиков знаний Генерального директората ЕС по вопросам образования, молодёжи, спорта и культуры, наряду с EENEE, ОИЦ, Эвридикой, ОЭСР, МЭА и Евростатом.

Эксперты Сети готовят семинары для сотрудников Европейской комиссии, участвуют в конференциях и совещаниях и предоставляют ответы на специальные вопросы, а также разрабатывают аналитические отчёты и аналитические записки.

Деятельность сети NESET охватывает различные темы, связанные с социальным измерением образования и профессиональной подготовки. Список из 15 тем содержит обзор основных областей, охватываемых Сетью. Темы, которые принимаются во внимание, включают учебные программы, гендерный аспект в образовании, этническую принадлежность, участие родителей, образование взрослых, профессиональную подготовку и т.д. Эти темы формируют тематическое содержание деятельности Сети, информирующее о политике, и обсуждают области политики в области образования, которые являются наиболее важными для сокращения бедности и повышения справедливости и социальной интеграции в Европе.

Экспертами рассматриваются, к примеру, следующие темы:

- доступ к высококачественному образованию для всех;
- содержание образовательных и учебных программ, развитие ключевых компетенций;
- вовлечение родителей и заинтересованных сторон, подход всей школы;
- мониторинг справедливости и качества в области образования и профессиональной подготовки;
- инновации и равенство в образовании и др. (<http://nesetweb.eu>).

Следует отметить также и деятельность такой сети, как ЭВРИДИКА (EURYDICE), которая является одним из основных источников информации для экспертов в сфере образования стран ЕС (<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>). EURYDICE служит важным источником информации, который способствует активизации и совершенствованию сотрудничества между государствами-членами в области образования, политики. На сайте доступны отчёты Европедии (Eurypedia) и Европейской Энциклопедии о национальных системах образования. Сеть Эвридика в основном фокусируется на том, как структурировано и организовано образование в Европе на всех уровнях, и направлена на то, чтобы способствовать лучшему взаимодействию систем в Европе.

Это обширный источник информации для тех, кто отвечает за системы и политику в области образования в Европе, который включает подробные описания и обзоры национальных систем образования (национальные системы образования и политики), сравнительные тематические доклады, посвящённые конкретным темам интереса сообщества (тематические отчёты), индикаторам и статистическим данным (серия ключевых данных); а также содержит ряд фактов и цифр, связанных с образованием. Речь идёт о национальных структурах образования, школьных календарях, сопоставлении зарплат учителей и требуемом времени обучения для стран, уровней образования (факты и цифры). Организационно сеть состоит из центрального координационного подразделения, расположенного в Исполнительном агентстве, и Национальных подразделений, базирующихся во всех странах Программы Erasmus+.

Выводы

Итак, европейские сети в образовании являются многосторонней формой транснациональной кооперации. Они ориентированы на процесс взаимодействия, имеют сложные и множественные цели, состоят из автономных подразделений и внедряются большим числом участников. Сети базируются на солидной теоретической основе, на таких теориях, как теория социального капитала, конструктивизм, сетевая теория Дюркгейма.

В статье делается попытка рассмотреть некоторые особенности деятельности экспертов в образовании в ходе реализации европейских образовательных программ. Подчёркивается важность учёта выделенных в Программе Эразмус+ приоритетов в развитии образования как на общем уровне, так и на уровне школьного образования. Отмечается соответствие целей экспертиз, в какой бы форме они ни проводились, общим целям, определённым в основополагающих документах ЕС (Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 2008; Treaty of Lisbon, 2007).

Прослеживаются разные уровни организации работы экспертов: общеевропейский, национальный, а также формы их организации: официальные (формальные), неформальные – общественные, а также частные. Соответственно выделяется и уровень неформальных объединений в рамках ЕС, уровень неформальных групп внутри стран. При этом можно говорить о тенденциях к установлению оптимального соотношения централизации – децентрализации в ходе экспертной деятельности по оценке общеевропейских проектов.

Сети используются для объяснения адаптации самых разных политических инноваций, касающихся образования, благосостояния, соблюдения гражданских прав и пр. Наиболее популярными сетевыми организациями в сфере экспертизы образовательных программ являются TERENA – трансевропейская исследовательская образовательная ассоциация электронных сетей, NESET – сеть экспертов ЕС. В последние годы появляются и другие крупные международные ассоциации, например, GEANT (www.geant.net), но их рассмотрение выходит за рамки данной статьи.

Особое значение деятельности экспертов в образовании придаёт их вклад в достижение европейского консенсуса по развитию образования посредством сетевой коммуникации (Курдюмова, 2013). Следует подчеркнуть и их роль в оценке результатов действия образовательных программ ЕС.

Литература

- Богатырева, О.Н., Лескина Н.В. (2018). Европейская программа ERASMUS: основные этапы и итоги развития (1987–2017). *Научный диалог*, 2018, № 1, 124–136.
- Курдюмова, И.М. (2012). Европейский консенсус по развитию образования и внедрение партнерства гражданского общества и местных властей. Retrieved from <https://evropeyskiy-konsensus-po-razvitiyu-obrazovaniya-i-vnedrenie-partnerstva-grazhdanskogo-obschestva-i-mestnyh-vlastey/>
- Курдюмова, И.М. (2013). Основы сетевой коммуникации и распространения инноваций в образовании стран ЕС. О.М. Холод (ред.). *Світ соціальних комунікацій*. Т.9. Київ, 28–31.
- Курдюмова, И.М. (2014). Инновационная стратегия ЕС в сфере образования. *The Educational and Social Sciences in the 21 Century: Proceedings of international Conference* (August 14, 2013 in Bratislava). Bratislava, 2013, 110–125.
- Ломакина, И.С. (2011). *Европейская образовательная политика: опыт и перспективы сотрудничества*. (Монография). Челябинск, 2011, 391.
- AcronymFinder (н.д.). Режим доступа: www.acronymfinder.com
- Bert van Pinxteren (2013). TERENA Compendium of National Research and Education Networks in Europe (PDF) (2013 ed.). TERENA.
- Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – PART THREE: UNION POLICIES AND INTERNAL ACTIONS – TITLE XII: EDUCATION, VOCATIONAL TRAINING, YOUTH AND SPORT – Article 165 (ex Article 149 TEC). *Official Journal* 115, 09/05/2008 P. 0120–0121. Режим доступа: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2008/art_165/oj
- Digital Education Action Plan (н.д.). Режим доступа: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en
- EACEA EUROPA (н.д.). Режим доступа: www.eacea.ec.europa.eu
- Education Eurydice (н.д.). Режим доступа: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>
- Erasmus Plus Projects (н.д.). Режим доступа: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects_en
- Erasmus+ Programme Guide. Version 2 (2019). European Commission, 333. Режим доступа: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf
- 2021 Erasmus+ Programme Guide. Version 3 (2021) [erasmusplus-programme-guide_v3_en](http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus-programme-guide_v3_en). Режим доступа: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf
- ERASMUS+ Organisations Режим доступа: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/organisations_en#tab-1-4

- The European Green Deal Communication. Режим доступа: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
- GEANT NET. Режим доступа: <http://www.geant.net>
- Joint Statement (2007). The European Consensus on Development: The contribution of Development Education & Awareness Raising. Режим доступа: http://www.deeep.org/fileadmin/user_upload/downloads/
- NESET WEB (н.д.). Режим доступа: <http://nesetweb.eu>
- Strategic Framework (н.д.). Режим доступа: <https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/skills-qualifications>
- Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 (2007). *Official Journal of the European Union*. Notice No 2007/C 306/01
- United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (н.д.). Режим доступа: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-jn-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
- Youth Participation Strategy (н.д.). Режим доступа: <https://www.saltoyouth.net/rc/participation/ypstrategy>

Referenses

- Bogatyryova, O.N. & Leskina, N.V. (2018). *Nauchnyj dialog [Scientific dialogue], 1*, 124–136 [in Russian].
- Kurdyumova, I.M. (2012). Evropejskij konsensus po razvitiyu obrazovaniya i vnedrenie partnerstva grazhdanskogo obshchestva i mestnyh vlastej [*European Consensus on the Development of Education and the Implementation of Partnerships between Civil Society and Local Authorities*]. Retrieved from <https://evropejskiy-konsensus-po-razvitiyu-obrazovaniya-i-vnedrenie-partnerstva-grazhdanskogo-obshchestva-i-mestnyh-vlastej/> [in Russian].
- Kurdyumova, I.M. (2013). Osnovy setевой kommunikacii i rasprostraneniya innovacij v obrazovanii stran ES [*Fundamentals of network communication and dissemination of innovations in education in the EU countries*]. O.M. Kholod (red.). *Svit socialnih komunikacij*. Т.9. Kyiv, 28–31 [in Russian].
- Kurdyumova, I.M. (2014). Innovacionnaya strategiya ES v sfere obrazovaniya. [*EU Innovation Strategy for Education*]. The Educational and Social Sciences in the 21 Century: Proceedings of international Conference (August 14, 2013 in Bratislava) Bratislava, 2013, 110–125 [in Russian].
- Lomakina, I.S. (2011). Evropejskaya obrazovatel'naya politika: opyt i perspektivy sotrudnichestva [*European educational policy: experience and prospects for cooperation*]. (Monografiya). Chelyabinsk, 2011, 391 [in Russian].
- AcronimFinder (n.d.). Retrieved from www.acronymfinder.com
- Bert van Pinxteren (2013). TERENA Compendium of National Research and Education Networks in Europe (PDF) (2013 ed.). TERENA.
- Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – PART THREE: UNION POLICIES AND INTERNAL ACTIONS – TITLE XII: EDUCATION, VOCATIONAL TRAINING, YOUTH AND SPORT – Article 165 (ex Article 149 TEC). *Official Journal 115, 09/05/2008 P. 0120–0121*. Retrieved from http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2008/art_165/oj
- Digital Education Action Plan (n.d.). Retrieved from https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en
- EACEA EUROPA (n.d.). Retrieved from www.eacea.ec.europa.eu

- Education Eurydice (n.d.). Retrieved from <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>
- Erasmus Plus Projects. Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects_en
- Erasmus+ Programme Guide. Version 2 (2019). European Commission, 333. Retrieved from http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf
- 2021 Erasmus+ Programme Guide. Version 3 (2021) [erasmusplus-programme-guide_v3_en.pdf](http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus-programme-guide_v3_en.pdf). Retrieved from http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf
- ERASMUS+ Organisations Retrieved from http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/organisations_en#tab-1-4
- The European Green Deal Communication. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
- GEANT NET. Retrieved from <http://www.geant.net>
- Joint Statement (2007). The European Consensus on Development: The contribution of Development Education & Awareness Raising. Retrieved from http://www.deeep.org/fileadmin/user_upload/downloads/
- NESET WEB (n.d.). Retrieved from <http://nesetweb.eu>
- Strategic Framework (n.d.). Retrieved from <https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/skills-qualifications>
- Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 (2007). *Official Journal of the European Union*. Notice No 2007/C 306/01
- United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (n.d.). Retrieved from <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-jn-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
- Youth Participation Strategy (n.d.). Retrieved from <https://www.saltoyouth.net/rc/participation/ypstrategy>

***Экспертиза образовательных программ ЕС:
некоторые особенности сетевого взаимодействия
(социальная коммуникация и сотрудничество)***

Ирина Курдюмова,

*доктор педагогических наук,
ведущий научный сотрудник,*

Центр сравнительно-педагогических исследований

(г. Москва, Россия)

Аннотация

Цель статьи состоит в раскрытии некоторых особенностей экспертизы в процессе реализации образовательных программ ЕС. Такая реализация имеет место на разных уровнях в процессе сетевого взаимодействия (аспекты социальной коммуникации и сотрудничества). В соответствии с Лиссабонским Договором Европейское Сообщество стремится к построению «экономики знаний». Имеется ряд европейских исследований в области развития образования посредством социальной коммуникации и сотрудничества между странами. Основным механизмом такого взаимодействия является создание образовательных программ ЕС. В статье делается акцент на Программе Эразмус+ как наиболее актуальном примере. В статье раскрываются такие характеристики Программы Эразмус+, как основные цели и приоритеты в сфере образования стран ЕС в 2021–2027гг., как в общем плане, для всех уровней образования (школьного, профессионального,

образования взрослых, а также работа с молодёжью и в области спорта), так и на примере школьного образования. Также рассматриваются особенности социальной коммуникации и кооперативного партнёрства в ходе реализации Программы. Особое значение придаётся роли экспертов в реализации целей и задач Программы Эразмус+. Эксперты, участвующие в анализе результатов этих программ, должны распространять ценный опыт, полученный в той или иной стране, среди остальных стран. Цель такой работы состоит в максимизации эффективного развития в сфере образования. Приведены примеры организации работы экспертов в области образования в странах ЕС: TERENA – трансевропейская исследовательская образовательная ассоциация электронных сетей и NESET – сеть экспертов в области социальных наук, в области образования и профессиональной подготовки.

Ключевые слова: образовательные программы ЕС, образовательные приоритеты, экспертиза, образовательное развитие, сетевое взаимодействие, социальная коммуникация, сотрудничество (коллаборация), кооперативное партнёрство.

Submitted to the editor – 14.11.2021

Reviewed – 06.12.2021

Accepted for printing – 21.12.2021

Подано до редакції – 14.11.2021

Рецензовано – 06.12.2021

Прийнято до друку – 21.12.2021

Social Communications and Practice of Criminal Activities by Baby Theft in the Republic of Serbia

Ljubo Pejanović,

Academician, Professor, PhD,
Retired full professor,
E-mail: pejanovicljubo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0891-5358>
Serbian Academy of Innovative Sciences in
Belgrad (SAINS), Višnjička, 91,
(Belgrade, Serbia).

Stevan Stojanović,

Academician, Professor, Doctor of
Science,
Professor at the Faculty of Business and
Legal Studies in Belgrade,
E-mail: stojanovicsteva62@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5386-1168>
Jurija Gagarina, 101, Novi Beograd,
Serbian Academy of Innovative Sciences in
Belgrad (SAINS), Višnjička, 91a,
(Belgrade, Serbia).

Radoje Stojanović,

PhD, Police officer
<https://orcid.org/0000-0001-6008-7900>
E-mail: rasastojanovic83@gmail.com
Ministry of Internal Affairs of Serbia in
Belgrade, Sarajevska, 64
(Belgrade, Serbia).

Nenad Stojanović,

Master, Police officer,
<https://orcid.org/0000-0003-3984-7762>
E-mail: Nenad8855@gmail.com
Ministry of Internal Affairs of Serbia in
Belgrade, Sarajevska, 64
(Belgrade, Serbia).

Jovana Ristić,

student of final security studies in
Belgrade,
<https://orcid.org/0000-0001-5463-1076>
E-mail: jovanazristic@yahoo.com
Gospodara Vučića, 51,
(Belgrade, Serbia).

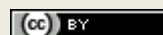
Citation:

Pejanović, L., Stojanović, S., Stojanović, R.
Stojanović, N. & Ristić, J. (2021). Social
Communications and Practice of Criminal
Activities by Baby Theft
in the Republic of Serbia. *Social Communications:
Theory and Practice*, Vol. 13(2). DOI:
10.51423/2524-0471-2020-13-2-4

Retrieved from

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/113/90>

© Pejanović, L., Stojanović, S., Stojanović, R.
Stojanović, N. & Ristić, J. (2021).

Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Annotation

We live in a world full of controversial contradictions, with a large number of different threats, dangers, risks and consequences, among which are the problems of stealing babies from maternity hospitals in the Republic of Serbia. In a large number of countries where babies are targeted, there is the former Yugoslavia, and thus the Republic of Serbia. In the description of this research problem, there is a significant problem of state institutions that do not have evidence and results on the prevention and detection of violators of criminal and criminal acts of theft of babies. On the contrary, state and private social and medical institutions have successfully communicated, cooperated and carried out criminal activities of stealing babies. So, in these and similar conditions, families and their babies have been the targets of organized crime in committing crimes of illicit theft or kidnapping of babies, by their parents. Frequent perpetrators of crimes and participants in crime are individual doctors, midwives, nurses and criminals, who buy or pay for the delivery of a baby, by acquiring large amounts of money, for each baby sold. The analysis showed that state institutions, including some members, the Ministry of Health (maternity hospitals), the Ministry of the Interior (Police) and the Ministry of Justice (prosecutor's offices and courts), which did not show, participated, communicated and acted in the mentioned acts. responsibility and results in finding and seizing stolen babies, except for a small number of individual cases. Their stated results, they needed to protect their colleagues who participated in the theft of babies. Accordingly, an association of families was organized and formed, whose stolen and sold babies just disclosed the participants who stole their babies, as shown by our research results.

Key words: baby theft, crime, crime, doctors, midwives, medical staff.

Socijalne komunikacije i praksa kriminalnih aktivnosti krađom beba u Republici Srbiji

Akademik Prof. Dr **Ljubo Pejanović**,
Redovni Profesor u penziji, član srpske akademije inovacionih nauka u Beogradu, SAIN
(Beograd, Republika Srbija)

Akademik Prof. Dr **Stevan Stojanović**,
Profesor na fakultetu za poslovne i pravne studije u Beogradu
(Beograd, Republika Srbija)

MA **Radoje Stojanović**,
oficir policije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije u Beogradu
(Beograd, Republika Srbija)

MA **Nenad Stojanović**,
oficir policije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije u Beogradu
(Beograd, Republika Srbija)

Jovana Ristić,
student završnih studija bezbednosti u Beogradu
(Beograd, Republika Srbija)

Uvod

Predmet ovog rada, obuhvata socijalnu komunikaciju i praksu kriminalnih aktivnosti vezanih za krađu beba u porodilištima Republike Srbije u periodu od 1949. do 2015. godine. U radu je učinjen pokušaj, da se jedan decenijama aktuelan i značajan društveni realitet, prisutan u svim zemljama, opiše, klasifikuje i naučno objasni na primeru Republike Srbije, argumentovano ukazujući da su mnoge porodice bile ugrožene krađom beba u porodilištima, a državne institucije im nisu pomogle u naporima, da saznaju istinu ili da pronađu kriminalnim radnjama otuđenu decu. Takođe, u radu smo pokušali da ukažemo na širi kontekst ovog društvenog problema, koji poodavno prevazilazi nacionalne granice jedne zemlje i da utvrdimo uzroke i posledice krađe beba u porodilištima, prezentujući egzaktna saznanja o akterima, pomagačima i saučesnicima krađe beba u Republici Srbiji.

Decenijama i godinama se ovaj značajan društveni problem u većini zemalja Zapadnog Balkana trpao pod tepih. Zahvaljujući Udruženju za zaštitu beba Republike Srbije i njihovim prikupljenim dokazima o krađi i otmicama novorođenčadi iz državnih klinika u Srbiji, kao i velikoj podršci građana, medija, nevladinih organizacija i brojnih drugih institucija i organizacija civilnog društva, ovaj problem se počeo razrešavati i o njemu se danas slobodno govori u javnosti i iznose argumentovani dokazi koji ne sumnjivo potvrđuju da je ova pojava bila prisutna u svim zemljama bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u proteklih četiri decenije XX i prve dve decenije XXI. veka.

Ovim i drugim malobrojnim istraživanjima otvora se pandorina kutija kojom se pokreće proces, kako organizovane i sistemske operativne istrage nadležnih državnih organa za svaki

prijavljeni slučaj krađe i otmice beba u porodilištima, tako i proces naučnih istraživanja ovog fenomena u koji je nužno da se masovnije uključe naučne institucije u nacionalnim zemljama i međunarodnim organizacijama, uz finansijsku podršku fondova OUN i Evropske unije.

Metode i tehnika istraživanja

Istraživanje postavljenog i uočenog problema, pod naslovom Krađa beba u Republici Srbije je zasnovana na primeni osnovnih analitičkih i sintetičkih metoda naučnog saznanja i istraživanja, s težištem na metodama analize, sinteze sistematizacije, konkretizacije, generalizacije i induktivno-deduktivnoj metodi. Od opštenaučnih metoda u radu je primenjiva opštenaučna statistička metoda, a od metoda prikupljanja podataka korišćena je, pre svega, metoda ispitivanja i njena tehnika intervjua sa predstavnicima državnih organa, medicinskih ustanova i dostupnim oštećenim porodicama čije su bebe ukradene, a koji su dobrovoljno pristali na intervju. Pored metode ispitivanja u deskripciji i naučnom objašnjenju predmeta istraživanja korišćena je i Metoda analize sadržaja dokumenata i njena tehnika kvalitativne analize, pre svega, stavova, sudova i zaključaka iz pisanih i verbalnih iskaza nastalih u komunikaciji između aktera činjenja nedozvoljenih radnji krađe beba, kao i verbalnih iskaza oštećenih lica ili članova njihovih porodica kojima su bebe ukradene u porodilištima (Danilović, Minić, 2015). Isto tako, u istraživanju je korišćena analiza sadržaja verbalnih iskaza državnih subjekata i oštećenih porodica u praktikovanju otkrivanja izvršenih krivičnih dela.

Predmet istraživanja u ovom radu još uvek nije u potpunosti istražen, a najveći broj počinilaca krivičnih dela nisu osuđeni. Komunikacija i saradnja državnih institucija na otkrivanju ukradenih beba je punih 60 godina izostajala, zbog čega je otkriven, procesuiran i rešen samo manji broj u slučajevima krađe beba.

Prevashodni naučni i društveni cilj ovoga rada jeste da se kroz objektivan pristup deskripciji i naučnom objašnjenju ovog složenog i aktuelnog društvenog realiteta, koji traje već više od pola veka, podstakne naučna, stručna i druga javnost, da se ozbiljnije pozabavi ovim složenim etičkim, pravnim, sociološko-kriminološkim, i bezbednosnim fenomenom savremenog doba. Predmet istraživanja u ovom radu je zasnovan na realnim i egzaktnim činjenicama i događajima, koji su desili u proteklih 60 godina na prostoru bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u čijem sastavu je bila i Republika Srbija. Ista pojava je, doduše u ređem broju, nastavljena u Republici Srbiji nakon njenog osamostaljenja. Na to ukazuju egzaktno navedeni podaci u Tabeli broj 1.

Pojmovno određenje predmeta istraživanja

Značenje kategorijalnih i iz njih izvedenih pojmova vezanih za osnovni predmet istraživanja u ovom radu – nestanak beba u porodilištima, objašnjava se u postojećoj politikološkoj teoriji na više načina, među kojima se najčešće koriste sledeći pojmovi i termini: smrt beba, nestanak, krađa, otmica i kidnapovanje beba. Već na početku pojmovne analize uočljiva je velika raznolikost navedenih termina. Kojima se tumači nestanak beba posle porođaja u porodilištima zdrastvenih ustanova u Srbiji i drugim zemljama. Ako bi ovaj fenomen definisali kao nestanak bebe, po našem mišljenju ovaj naziv ne odgovara stvarnom stanju, jer bi se moglo smatrati da je beba nestala svojim bekstvom iz porodilišta. Takođe, pojam krađe beba po našem mišljenju u ne odgovara realiteta na koji se odnosi u ovom značenjskom smislu podrazumevao bi da je beba pokretna ili nepokretna stvar, koja je ukradena. Ako tumačimo značenje pojma otmica, kao društvenu pojavu, ovaj termin,

takođe nije odgovarajući, jer beba nije oteta iz majčinih ruku u porodilištu, već iz državne zdravstvene ustanova, čija je osnovna delatnost briga o rođenju i zdravstvenom stanju novorođenih beba. Dakle, naš postavljeni istraživački problem podrazumevao bi, da je beba protivzakonito ukradena iz porodilišta, od strane kriminalaca ili kriminalnih grupa, unutar i izvan porodilišta, što u našem predmetu istraživanja nije slučaj. Prema tome, pojam “kidnapovanje (engleski.kidnap), otmica protivpravni akt nasilnog lišavanja slobode i zadržavanja lica kao taoca” nije adekvatan (Bošković, 2015). Po mišljenju autora ovog rada, kidnapovanjem beba je izvršena protiv pravna radnja i krivično delo, od strane pojedinaca sklonih činjenju nedozvoljenih radnji uz podršku pojedinaca u porodilištu i prodaja bebe drugom lici za novac, čime se stekla protivzakonita materijalna korist, na štetu roditelja prodate bebe. U tom slučaju, kidnapovanje bebe je posredna nezakonita radnja, izvršena preko medicinskog osoblja za treće lice, koje je kupac bebe i koji su izvršili krivično delo. Obzirom, da je lekarsko osoblje u takvim sličajevima, najčešće proglašavalo bebe mrtvim, a neke nisu bile mrtve i iste su ustupali ili prodavali nepoznatim ili poznatim licima, a to su direktni saučesnici u organizovanom kriminalitetu. Saučesništvo u krivičnom delu je prema Krivičnom zakoniku Republike Srbije (Krivični zakonik RS Službeni glasnik, 2021) isto delo, kao i onoga ko čini krivično delo. Na sličan nači to tumači i Zakona o nestalim bebama prihvaćen u Skupštini Republike Srbije, uprkos protivljenju roditelja ukradenih beba (Slobodna Evropa, 2021). Suština predloga Zakona, kojem se suprostavljaju roditelji, je da se vrše isplate roditeljima za ukradenu bebu, tj izvrši nadoknada roditeljima kojima su ukradene bebe. Roditelji žele istinu, a ne isplatu ukradenih beba novcem. Kad je reč o državnim institucijama, nedovoljno su posvećivali pažnju ovom problemu, jer su smatrali, da su sve bebe preminule, a nisu proveravali i verovali roditeljima, da su ukradene. Roditelji u najvećem broju slučajeva su prijavljivali državnim institucijama kidnapovanje bebe, ali nisu imali podršku državnih organa koji su slepo verovali medicinskim ustanovama. Po pravilu, njihove prijave su odbijane, a u pojedinačnim slučajevima su osuđivani i proglašivani ludim za uznemiravanje javnosti. U nekim državnim institucijama, bilo je i oni koji su znali istinu, a nisu reagovali, niti su preduzimali mere u svojoj nadležnosti, čime su pokazali “nesavesnost, neozbiljnost, nemarnost u radu, aktivno činjenje ili propuštanje dužne radnje, površnost i neodgovornost u pogledu ispunjavanja dužnosti” (Bošković, 2015: 317). Dakle, mnogo je bilo propusta u funkcionisanju države, odnosno njenih pojedinih institucija, kad je u pitanju ovaj fenomen savremenog doba.

Kidnapovanje beba iz porodilišta i bolnica u Republici Srbiji

Pre nego što pristupimo analizi objašnjenju pitanja pod naslovom, “Kidnapovanje beba i uloga državnih institucija u sprečavanju ove vrste organizovanog kriminaliteta,” neophodno je naglasiti, da je ovaj problem bio dosta izražen u Republici Srbiji, dok je bila u sastavu bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Kao što je poznato, najveći broj učinjenih krivičnih dela – kidnapovanja ili krađe beba iz porodilišt bio je upravo u tom vremenu. To su teška pitanja za anailizu i još teže dileme i traganja za istinom o ukradenim bebama”. U svetu kriminala postojala je posebna kasta – otmičari dece. Oni su izazivali gnušanje i prezir, čak i svoje sabraće lopova i ubica. Ti razbojnici su od roditelja tražili otkup za ukradeno dete, a ako roditelji ne bi pristali ili ako bi i najmanje zakasnili sa predajom traženog novca, malog zarobljenika bi ubijali, ponekad na najsvirepiji način. Potom bi njegovu glavu i rasečeno telo ostavljali pred vratima roditeljskog doma. Većina kidnapovane i otete dece je žrtvovana u satanističke svrhe gde je obredima deci vađena krvi radi pravljenja adrenohroma za „elitne“ pedofile (pedofilski kanibali),

glume, političare i mnoge druge na vlasti. Oni veruju da će ih to sprečiti u starenju, pa oteknu zbog Adrenohroma, a deca umiru u najstrašnijim mukama zbog njihovog navodnog "podmlađivanja"⁵.

Pre početka suštinske analize kriminalne pojave krađe beba u Republici Srbiji, neophodno je naglasiti na ovaj problem prisutan i izvan Republike Srbije. Druge države su u mnogo manjoj meri bile ugrožene ovom kriminalnom pojavom, ali su se ipak pojedinačni slučajevi događali, među kojima navodimo jedan posebno karakterističan slučaj.

Prema FBI-u, u Americi godišnje ima u proseku više od 460.000+ nestale dece, ali bi stvarni broj mogao biti znatno veći jer je nedavno otkriveno da FBI nije ništa drugo do korumpirane organizacije koja pokriva zločine za luciferijanske elite u Americi. Naučnici su spekulirali da produženo izlaganje Adrenohromu može izazvati šizofreniju. To može biti delimično razlog zašto su cionisti patili od mentalnih poremećaja 30 puta češće nego opšta populacija.

„Žena koja je bila na hirurškoj intervenciji pilinga izašla je iz bolnice u Taksasu s bebom skrivenom u torbici, marta 2007. Na sreću, policija je pronašla tu ženu s novorođenčecom i sutradan ih vratila roditeljima. Ovakve otmice novorođenčadi iz bolnica su retke što čini samo (0,5% svih događaja koji su prijavljeni zajedničkoj komisiji, tako da možda nikada neće biti niko umešan u ovakve incidente. Uprkos tome, 116 novorođenčadi je oteto iz bolnice između 1983. i 2004. godine. Otuda, osoblje u bilo kojoj ustanovi koja se brine o novorođenčadima mora biti svesno pretnji. Iskustva pokazuju da se većina otmica dece može izbeći i sprečiti uspostavljanjem smernica i korišćenjem iskustava najbolje prakse, posebno podučavanjem osoblja preciznim normiranim protokolima o bezbednosti pacijenata i edukacijom porodica novorođenčadi.

Iz analiziranih slučajeva vidljivo je da su bebe koje su ukradene iz porodilišta prodavane van Srbije, po cenama koje su dostizale do 25.000 evra po otetom detetu (Srpski Telegram, 2007). Za svetlu kožu i plave oči deteta kriminalci su dodatno dobijali oko 2000 evra (Srpski Telegram, 2007).

Za mnoge od roditelja ukradene dece do danas nije ponuđeno ni ohrabrenje da će se pokušati rešiti njihovi slučajevi. Oštećenim roditeljima nisu date nikakve garancije ili obećanja o razrešenju njihovih problema. Ovo je jedna od velikih "afera" posle Drugog svetskog rata na prostoru koji je pokrivala bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Njenom sporom rešavanju doprinosi i protok vremena, slabo ili nikako vođena istraga i nedostatak dokaza o nestalim bebama (Tema: krađa beba, 2014). Za potrebe ovoga rada navodimo samo neke od pokušaja za rešavanje navedenog problema. Kada je Vlada pokojnog premijera Zorana Đinđića, naložila, da se ovim problemom pozabave sudovi i kada je tužilaštvo rešilo da otvori zvaničnu istragu, za ova krivična dela, sve je stalo i ništa značajnije od tada nije urađeno. Da su sumnje za kidnapovanje beba bile osnovane, potvrđuje jedna od evidencija pogrebnih usluga iz Beograda. Kako se u istrazi tužilaštva navodi, tamo su zatekli duple knjige istog protokola za istu godinu, kao i postojanje praznih mesta u protokolu porodilja i duple strane o istom porođaju. Stim u vezi, Konstatovali su i greške u godinama zavodjenja, kao i neslaganje u telesnim merama novorođenčeta. Roditelji otetih beba godinama i decenijama vode borbu za dobijanje uzoraka kalupa, kako bi DNK analizom utvrdili, da li se njihova deca zaista nalaze u njima. U svakom pokušaju, roditelji nailazile na otpore i osudu (Ristović, 2006: 20–21). Međutim, u svojim privatnim istragama, kako su potvrdili roditelji ukradenih beba, čak 110 porodica pronašlo je svoju davno ukradenu (prodatu decu), dok je po njihovim iskazima urađeno 77. DNK analiza u Italiji, Švajcarskoj i Rusiji, što nije potvrđeno.

⁵ Adrenohrom je hemijsko jedinjenje molekulske formule C₉H₉NO₃ nastalo oksidacijom adrenalina (epinefrin). Derivat karbazohroma je hemostatski lek. Uprkos sličnostima u hemijskim imenima, to nema veze sa hromom, ali sufiks -hrom ukazuje na odnos prema boji, jer je čisti adrenohrom duboko ljubičaste boje.

Značajno je navesti i komentar autora jedine objavljene knjige o otetim bebama (Ristović, 2006) koji navodi da je direktorka Instituta za neonatologiju Republike Srbije odbacila mogućnost, da ova ustanova, na čijem je ona čelu punih 17 godina, nije vodila pravilnu evidenciju dece, umrle posle rođenja. Predočila je da su navedenoj ustanovi od 2002 do 2005. godine, 224 roditelja umrle dece podnela zahtev za izdavanje medicinske dokumentacije. Iste podatke od opštinskih tužioca tražilo je 43 roditelja, dok su zdravstvene inspekcije tražile podatke o otetim bebama od 103 medicinske ustanove u Srbiji, a organi gonjenja Ministarstva unutrašnjih poslova su istraživali 50 slučajeva otetih (ukradenih) beba, a ni jedan slučaj nije rešen. Pored toga, za potreba objektivnog sagledavanja težine ovog problema, navodimo i jedan od mnogobrojnih primera o nelegalno vođenoj evidenciji za rođene bebe. Na zahtev majke otegot deteta, Spasojević Jasne iz Kragujevca, dobijeno je uverenje iz porodilišta, da je muško dete rođeno 16.5.1985.godine u Kragujevcu, od oca Milana i majke Jasne Spasojević, ali to rođeno dete nije upisano u matičnu knjigu rođenih, za matično područje Kragujevac (Ristović, 2006).

U drugom primeru opisan je slučaj da su se na optuženičkoj klupi Drugog opštinskog Suda u Beogradu, 30 avgusta 1999. godine, našli Zorica Popović (30) domaćica iz sela Vukon, Opština Ub i jedan doktor, načelnik operacionog bloka laparaskopske hirurgije, zatim jedna doktorica, šef odseka za prekid trudnoće i doktor šef odseka intezivne nege, na odeljenju pedijatrije Ginekološko akušerske klinike (GAK), Narodni front u Beogradu. Oni su bili optuženi za aferu sa bebama, koja je otkrivena krajem 1998. godine. Ova afeta je otkrivena povodom istrage vođene o jednoj maloletnici koja je skrivala trudnoću i čiju je bebu osumnjičena Zorica Popović želela otkupiti (Ristović, 2006: 62). Sumnjama o ukradenim bebama doprineli su i sami medicinski radnici, odnosno babice, sestre, lekari, pa i načelnici odeljenja, što nisu hteli saslušati molbe porodilja, već su drsko odgovali na njihove zahteve, isterivali ih iz bolničkih prostorija i na kraju zabranjivali njihove istrage, u svojim bolnicama, gde su se bebe rodile. Jedan od očiglednih primera bio je primer jedne doktorke koja je hladno, bezosećajno i sa povišenim tonom, porodilji Lidiji saopštila, da je dete umrlo, bez ikakvih pruženih dokaza za to. Ovaj promer, naveo je u krivičnoj prijavi Dragan Brđović.

U drugom primeru porodilja je insistirala da želi da vidi svoje mrtvo dete, nadležni medicinski organi nisu joj to dozvolili. Nakon toga, su joj medicinske sestre dale inekciju i pod nos joj stavile natopljenju gazu, nakon čega je bila u nesvesnom stanju. Posle toga poturili su joj jedan papirić nepoznate sadržine, koji je ona na njihovo insistiranje u šoku i strahu potpisala (Ristović, 2006: 66). Stim u vezi, i ovaj, kao i mnogi drugi slučajevi su skoro na isti način prikazivani, da je beba umrla, a majke nisu imale pravo da vide svoje mrtvo dete. Nakon objave o smrti novorođenčeta, bebe su prodavane kupcima čija imena nisu nikad objavljivana. Pored navedenih primera, bilo je slučajeva druge sadržine koji se odnose na potencijalne kupce beba. Prema istraženom slučaju, kupci su ulazili u porodilišta i birali, koju će bebu kupiti i koja beba im se sviđa. Pored domaćih kupaca, pojavljivali su se i strani državljani u porodilištima (Ristović, 2006: 66). Ključ enigme velikog broja ukradenih beba sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, krije se u složenom postupku usvajanja beba, koji je prema tadašnjim zakonima važio u Jugoslaviji. Veliki broj, imućnih ljudi bez potomstva, kao i stranci, umesto složene i redovne procedure, lakše su se odlučivali da podmite zaposlene u porodilištima koji su bili skloni kriminalitetu. U tim slučajevima, bio je jednostavniji put – kupovina deteta (Ristović, 2006). Po tadašnjim zakonima, skoro da nisu bile nikakve šanse redovnim putem usvojiti bebu, stoga se pribegavalo ilegalnom, kidnapovanju, prodaji i otkupu beba. Prvi dokazi u aferi “nestale bebe”, pojavili su se, kada se udruženju obratio, čovek koji je hteo da zna, ko su mu pravi roditelji i kad je klupko počelo da se odmotava, a taj

čovjek je bio jedno od otete dece iz porodilišta. Prvi pouzdani materijalni dokazi pojavljuju se, kada je jedna beba u porodilištu ukradena, a dokaz se nalazi u posedu Vladine komisije za istraživanje slučajeva nestalih beba. Dakle, u više slučajeva rođenih beba, nisu sačinjavani podaci niti su izrađivana dokumenta, što je otežavalo svaku istragu. Sve navedeno je činjeno upravo, radi krađe beba, obmana i prevare kasnije istrage. Konbinovanim obmanama i objavama, da su bebe umirale iako su bile žive, služili su samo radi kupoprodaje beba zainteresovanim klijentima (RadioSlobodnaEvropa, 2013). Nakon pojedinih afera, srpski mediji počeli su da izveštavaju o brojnim slučajevima navodnih krađa beba, među kojima je i jedan karakterističan slučaj u kojem je opština Čuprija, poslala zvaničan izveštaj, da je u evidenciji matične knjige rođenih registrovano rođenje deteta, ali ne i smrti toga deteta (Petrović, 2018). U ovom radu navodimo još jedan karakterističan primer u nizu sličnih slučajeva u kojem je dvadesetčetvorogodišnji Ivan, tražio brata blizanca, koji je na rođenju proglašen mrtvim i našao ga na Kosovu i Metohiji (Krađa beba.org, 2020).

Krađa (kidnapovanje) beba iz porodilišta nije slučaj karakterističan samo u Republici Srbiji. Većina država je ugrožena ovim oblikom kriminaliteta. Najizraženije su zemlje bivše SFRJ, ali i druge zemlje, među kojima je i Ukrajina kao velika država koja je u sastavu Evropske unije i koja se suočava sa navedenim problemom. Stim u vezi, u Kijevu je otkrivena šema prodaje beba, a prodaja bebe je vršena za čak 70.000 dolara. Podatke o prodaji beba preneo je Skrptic, pozivajući se na šefa nacionalne policije Igora Klimenka na Facebooku. Dakle, između drugih oblika krađe beba, korišćene su surogat majčinstvo, koje je otkriveno u jednoj od specijalizovanih klinika u Kijevu. Ovaj problem je dokumentovan pre više od dve godine. U ovim prljavim i protivzakonitim radnjama, organizator kriminaliteta bio je šef klinike. Beba je plaćena 70.000 dolara uz zaključen fiktivni brak sa ukrajinkom. Nakon otkrivanja ovog nedozvoljenog krivičnog dela, otkriveno su tri slučaja pokušaja otmice beba, koje su bezbednosni organi predali socijalnim službama u Kijevu, ali najmanje 13-toro dece je prodato i odvedeno iz Ukrajine, izjavio je Klimenko (В Києві розоблачили схему продажу новороджених за границю, 2021).

Tabela 1. Tabela podaci nestalih beba iz porodilišta u Republici Srbiji po godinama izvršenja (1949–2015).

	Year - Quantity	Year - Quantity	Year - Quantity	Year - Quantity	Year - Quantity	Year - Quantity
1.	1949-1	1967-9	1977-9	1987-8	1997-8	2007-0
2.	1958-5	1968-3	1978-8	1988-15	1998-7	2008-0
3.	1959-4	1969-5	1979-32	1989-10	1999-4	2009-1
4.	1960-2	1970-11	1980-11	1990-10	2000-3	2010-0
5.	1961-0	1971-14	1981-15	1991-10	2001-4	2011-1
6.	1962-3	1972-10	1982-18	1992-12	2002-1	2012-0
7.	1963-1	1973-1	1983-11	1993-16	2003-0	2013-0
8.	1964-1	1974-7	1984-14	1994-4	2004-2	2014-2
9.	1965-4	1975-19	1985-15	1995-7	2005-0	2015-4
10.	1966-0	1976-4	1986-14	1996-11	2006-0	

Izvor: (Krađa beba.org, 2020) 31.03.2020. 16,20h

Ukupno je evidentirano 390 nestalih-kidnapovanih beba u periodu od 1949. do 2015. godine.

Uloga državnih i međunarodnih institucija u suzbijanju krađa beba

Kad se radi o državnim, privatnim i međunarodnim institucijama, među kojima su Policija, kriminalističke službe, Državna bezbednost, Sudovi, Tužilaštvo i Privatna bezbednost, svi oni svojim neaktivnostima ili ćutanjem, tj prikrivanjem ili pritiscima, su omogućavali, činjenja krivičnih dela o kojima je reč. Prema Krivičnom zakoniku, "Ako više lica učestvuju u radnji izvršenja, sa umišljajem ili iz nehata zajednički izvrše krivično delo, ili ostvarujući zajedničku odluku, drugom radnjom sa umišljajem, bitno doprinesu izvršenju krivičnog dela, svako od njih kazniće se kaznom propisanom za to delo, čl.33 saučesništvo u krivičnom delu, saizvršilaštvo" (Krivični zakonik RS, 2019). Prema tome, učesnici i saučesnici u kidnapovanju ili krađi beba u porodilištima ili oni koji ih štite u Republici Srbiji, u ovom slučaju su pojedini lekari, medicinske sestre i babice, sa jedne strane, kao potencijalni usvajači ili kupci beba sa druge strane. Svi navedeni su saučesnici, koji su sa umišljajem činili krivična dela. Dakle, po osnovu Krivičnog zakonika svi akteri koji su učestvovali u krađi ili otmici beba u porodilištima su morali biti procesuirani. Iako je bio veliki broj prijava osumnjičenih i u optuživanih učesnika i saučesnici u krađi beba, to se nije dogodilo. Stim u vezi, nadležne institucije u Republici Srbiji nisu adekvatno odgovorile ovom obliku nasilja. Kad je u pitanju uloga međunarodnih institucija, samo je jedan slučaj nestale bebe stigao do Strazbura, 2020. godine (Petrović, 2018). Navedeni slučaj potvrđujemo jednim svedočenjem nemačkog građanina Marka Ivića, koji je izjavio: "Biraj jedno dete za 10.000 maraka, a dva deteta blizanca za 15.000 maraka." Ovom nemačkom građaninu je, po njegovoj izjavi, pod ovim uslovima, ponuđeno da kupi bebu (Soldo, 2019). I u ovom slučaju međunarodne institucije su bile nezainteresovane za navedeni problem. Značajan broj krijumčaranja otetih bezba odvija se preko zvaničnih aerodroma, redovnim ili posebnim privatnim linijama. Da bi se mogla ostvariti adekvatna saradnja i koordinacija državnog i privatnog sektora u sprečavanju (prevenciji) svih oblika kriminaliteta ... na aerodromima, za tu delatnost su potrebni adekvatni uslovi" (Pejanović, Jovanović, & Habuš, 2013: 254).

Bebe i deca mogu biti ugrožena, kidnapovanjem beba i za vreme putovanja sa prevoznim sredstvima. Osim toga, bebe mogu biti ugrožene u porodičnom nasilju u kojem neki član iz porodice, može kidnapovati bebu da zaplaši porodicu, bez obzira na motiv i ovakvi slučajevi su činoci protivzakonitih radnji. U mnogim zemljama se čine nedozvoljene radnje u porodici, čime se ugrožavaju ljudska prava kako kod odraslih članova porodece, tako i beba. Imajući u vidu načine izvršenja krivičnih dela, ugrožavanje beba i dece uopšte, to mogu činiti i izbeglice koje prolaze preko ovih prostora, naručito ako među njima ima kriminalaca i terorista što je čest slučaj. Emigranti mogu ugrožavati kako odrasle tako i decu, kad se nasele u dati prostor (Pejanović & Bejatović, 2015: 29).

Kad se radi o privatnoj bezbednosti koja obezbeđuje objekte zdravstvenih ustanova i oni su bili delimično saučesnici činjenja krivičnih dela iz predmeta istraživanja u ovom radu, jer nisu na vreme otkrili, evidentirali i zaustavljali, ulazak nepoznatih lica u porodilište, niti su obavestavali državne institucije o tome. Isto tako nisu uočavali da bebe nisu sahranjivane, kako bih omogućili lakšu istragu, na šta ih je obavezivao sistem za kontrolu obilaska zdravstvenih objekata koji sadrži: pregled objekata, kontrolu rada u objektu, zaštitu od provala, krađe u objektu, rano otkrivanje nedozvoljenih radnji i požara i mnoge druge radnje (Pejanović, Laković, & Stojanović, 2015: 77). Kad je reč o,

službi bezbednosti, tužilaštvu i sudovima, takođe i oni su se oglašili na molbe, prijave i dokazivanje porodica da su im deca ukradena. Prema važećim zakonima u vreme kada su se dešavale pojave, ove institucije su učinile krivično delo, ne preduzimajući mere zaštite beba i roditelja.

Nadležne državne institucije u povodu krađe beba samo su prihvatale prijave majki ili očeva, a najčešće nisu ništa preduzimale, slepo verujući pričama medicinskih radnika i njihovim lažima, da su bebe umirale. Nedostatak adekvatne reakcije državnih institucija, u najvećem broju slučajeva, doprineli su i neki medicinski radnici, koji su u velikom broju slučajeva obaveštavali, da su bebe umrle i da su ih bolnice sahranjivale prema protokolima tih ustanova, a nigde to nije evindetirano za najveći broj slučajeva. Obzirom, da ne postoje dokazi o sahranjenim bebama, u tom slučaju je činjen organizovani kriminal, koji u uvom slučaju nije bio samo teorijsko pitanje, već i praktični problem i najteža forma organizovanog kriminaliteta (Bošković & Skakavac, 2009: 27). Svi napred navedeni argumenti ukazuju da je jedan broj medicinskih radnika, činio kriminalne radnje, trgovinom bebama, a time i organizovani kriminalitet. Neki roditelji su poverovali medicinskim radnicima, neki su tražili mrtve bebe, ali ih nisu dobijali, niti su dobijali dokumenta o smrti njihovog deteta. Državne institucije i ustanove su napravile velike propuste što nisu vršili detaljne istrage po svakoj prijavi roditelja. Na prijave i zahteve roditelja na najgrublji način su se oglašivale i medicinske ustanove i odgovorni lekari u njima, iako su bili dužni po Hipokratovoj zakletvi. Najeklakantniji i najteži oblik kršenja Hipokratove zakletve predstavlja obaveštenja majci da joj je dete umrlo, a majka je svesna da je u porodilištu rodila živo i zdravo dete, podojila ga i na čuvanje predala babici, a od nje primila usmeno obaveštenje da je beba ocenjena dobrom, vrlodobrom i odličnom ocenom. Poseban oblik kršenja Hipokratove zakletve predstavlja ne postojanje nikakvih podataka o uslovima i vremenu smrti beba.

Iz velikog broja prikupljenih i analiziranih podataka o nestalim bebama u Srbiji kao i pribavljenih dokaza da su bebe u porodilištima kradene, a neke date na usvajanje ili prodane kao roba, nepobitno se može zaključiti da su nekoliko decenija činjena krivična dela, a da nadležni državni organi nisu preduzimali zakonom predviđene mere, čime su ugrozili sigurnost i bezbednost, ne samo majki i očeva koji su ostali bez svoje dece, nego su ugrozili sigurnost i bezbednost porodice kao osnovne socijalne grupe, pa i bezbednost zajednice u celini. O ovom aktuelnom društvenom fenomenu gotovo da i ne postoji pisanih izvora, a arhive službi bezbednosti ili su prazne ili su nedostupne za javnost. Na temu krađe i kindapovanja beba postoji samo jedna objavljena knjiga. Otuda su autori ovoga rada bili prinuđeni da u njegovoj izradi koriste brojne komentare, članke i obaveštenja u štampi, internetu i drugim sredstvima. Kako to za dnevni list „Blic” reče Radiša Pavlović, predsednik udruženja nestalih beba i član Republičke Komisije za utvrđivanje okolnosti nestanka beba iz porodilišta u Srbiji, nakon višegodišnje potrage, došlo se do prvih opipljivih rezultata na osnovu kojih se može videti da su biološko poreklo i proces usvajanja jedne bebe pod velikim znakom pitanja. Ovaj slučaj nas navodi na razmišljanje, da su medicinski radnici, koji su se bavili trgovinom bebama, imali uticaj na državne organe i da se to nikada više ne sme nito može ponoviti ni u jednoj zemlji na svetu.

Saznanja autora ovoga rada u vezi s kidnapovanjem ili krađom beba iz porodilišta, zasnovana su na potrazi roditelja o nestanku beba iz porodilišta, njihovim saznanjima iz sopstvenog traganja za istinom o nestalim bebama, brojnih molbi, žalbi i zahteva za pomoć, kao i na podacima iz knjige novinara Ristovića i mnogobrojnih podataka objavljenih na web sajtovima, kao i na ličnim saznanjima jednog broja odrasle i otete dece koja su stupila u potragu za pravim roditeljima, kada su saznali da su usvojeni. Osim toga korišćena su i sva raspoloživa dokumenta, podaci i izveštaji, rasprave u formiranim skupštinskim odborima i druga saznanja. Prema saznanjima iz empirijskog

istraživanja od 1949., u kojim je otkriven jedan slučaj, pa sve do 2015. godine u Republici Srbiji je izvršeno ukupno 390 slučajeva otmice ili kidnapovanje beba, što je u proseku 5,99 otetih beba na godišnjem nivou. Ovo su samo podaci do kojih su autori ovoga rada došli u sopstvenom istraživanju, a broj nestalih beba je verovatno veći. Slična je situacija i u drugim zemljama. Saučesnici ukradenih i otetih beba iz porodilišta su ona lica iz sastava medicinskog osoblja koja su neposredno krala bebe, pojedinci ili porodice koji su lažno usvajali i kupovali bebe, kao i služba obezbeđenja, koja je dozvoljavala ulaz neovlašćenim licima u medicinske ustanove, odnosno u porodilišta, kao i svi oni iz državnih institucija koji nisu vršili svoje zadatke. Odnosi između prodavaca tuđih beba i lica koje su kupovala bebe su zasnovani isključivo na finansijskoj i materijalnoj koristi. Jedni su krali tuđe bebe i prodavali ih za novac, drugi su bili kupci beba, da bi ih neki ponovo preprodavali, a neki usvajali. Ovim načinom činjenja krivičnih dela, formirane su kriminalne organizacije, koje su se uvećavale i širila na celom prostoru Republike Srbije i bivših republika SFRJ kao i drugih susednih država na prostorima Balkana i zapadno-evropskih država.

Iz obilja prikupljenih činjenica i dokaza, autori ovoga rada stekli su nepobitan zaključak, da je ovaj fenomen uzeo dosta maha i da je bio masovan, što je izazivalo i izaziva veliku zabrinutost javnosti. Stoga je nužno i naučno opravdano da se ovim problemom pozabavi nauka i naučnici da se kroz ozbiljna osnovna i primenjena istraživanja utvrdi prava razmera ove društvene pojave, njeni uzroci i posledice i na osnovu utvrđenih činjenica sprovede konkretna istraga od strane nadležnih državnih organa i procesuiraju svi odgovorni u svim zemljama.

Raširenost ovog društvenog realiteta i njegov naučni i društveni značaj zahteva ozbiljnije naučno istraživanje, uključujući naučnike različitog profila, državne institucije, samostalne istraživače, pa i roditelje, kako bi se rešio ovaj gordijev čvor koji traje više od šezdeset godina. Istraživanjem bi trebalo obuhvatilo medicinski sastav, klinike u kojima su se dešavali navedeni problemi, pogrebne institucije i podatke o njihovim uslugama, zatim, matične urede, bezbednosne institucije, policiju, tužilaštvo, sudstvo i druge institucije.

U analizama sadržaja dokumenata treba imati u vidu da su mnogi dokumenti lažirani, te da su u njima proglašavane žive bebe mrtvim i da su sačinjavani matični listovi na lažne usvojitelje ili roditelje i da sva ta dokumenta uz pomoć medicinskih i drugih forenzičara treba detaljno istražiti. Uporedo sa osnovnim i primenjenim istraživanjima zakonodavna vlast u svim zemljama gde je ova pojava bila raširena treba da obaveže nadležne institucije i ustanove za primenu zakona da detaljno istraže ovaj problem i da se krađa beba dovede do konačnog rešenja – procesuiranja odgovornih za učinjeno krivično delo. Ukoliko nacionalne država na adekvatan način ne reše ovaj problem, neophodno ih je suočiti sa ovlašćenim međunarodnim pravosudnim institucijama.

Zaključak

Rezultati istraživanja u ovom radu su pokazali da su mnoge porodice u Republici Srbiji, bile ugrožene krađom beba u porodilištima, a državne institucije im nisu pomogle u naporima da saznaju istinu ili da pronađu kriminalom otuđenu svoju decu.

U radu je načinjen pokušaj da se utvrdie uzroci i posledice krađe beba u Republici Srbiji u periodu od 1949. do 2015., do kada je ova pojava savremene civilizacije bila masovnije prisutna na prostoru Balkanskih zemalja. U radu su prezentovana i egzaktna saznanja o pomagačima i saučesnicima krađe beba u porodilištima.

Istraživanje je pokazalo da je ključ enigme velikog broja ukradenih beba sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka bi u složenom postupku usvajanja beba, koji je prema tadašnjim

zakonima važio u Jugoslaviji. Veliki broj, imućnih ljudi bez potomstva i stranaca, umesto složene zakonske procedure koja je trajala veoma dugo, odlučivao se i u tome u značajnom broju slučajeva uspeo da podmiti zaposlene u zdravstvenim i državnim ustanovama koji su bili skloni kriminalitetu.

Udruženje za zaštitu beba Republike Srbije je svojim aktivnostima dokazivanja krađe i otmica novorođenčadi iz državnih klinika u Srbiji dobilo veliku i značajnu podršku građana, medija, nevladinih organizacija i brojnih drugih institucija i organizacija civilnog društva. Značajan doprinos otkrivanju pojave krađe i otmice beba iz porodilišta dao je Mladen Radivojević iz Aleksinca, koji je upornim dugogodišnjim traganjem, uz pomoć pisanih i elektronskih medija, pronašao svoju rođenu sestru Marinu Radivojević. Naime, DNK testom je nepobitno utvrđeno da je Marinu i Mladena rodila ista majka. Epilog višegodišnjeg traganja za istinom u ovom slučaju nalazi se na sudu sa velikom vreovatnošću da se i sudski dokaže da je brata i njegovu, na porođaju otetu, sestru rodila ista žena. Time je otvorena pandorina kutija kojom treba da se pokrene proces organizovane i sistemske istrage od strane nadležnih državnih organa za svaki prijavljeni i novoprijavljeni slučaj krađe i otmice beba u porodilištima Republike Srbije.

Takođe, rezultati istraživanja su potvrdili da je ovaj aktuelni i rašireni društveni realitet i dalje prisutan u savremenim državama i da je neophodno da se u ukupno sagledavanje ovog fenomena uključe i naučne institucije u nacionalnim zemljama uz finansijsku podršku fondova OUN i Evropske unije.

Reference

- Bošković, M. (2015.) Kriminološki Leksikon [*Criminological Lexicon*], Matica Srpska, Novi Sad [in Serbian].
- Bošković, M., Skakavac, Z. (2009.) Organizovani kriminalitet, karakteristike i pojave [*Organized crime, characteristics and phenomena*], Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad [in Serbian].
- Danilović N, Minić M. (2015). *Sistem zaštite i spašavanja u prevenciji i saniranju katastrofa i drugih nesreća u zemljama zapadnog Balkana*, Zbornik radova sa III međunarodnog naučnog skupa „Pravo i izazovi 21. veka“ – „Katastrofe, prevencija i saniranje“. Tom 1, Evropski univerzitet Brčko Distrikt, Brčko, 60–70 [in Serbian].
- Krađa beba.org (nd). Preuzeto sa <http://krajbeba.org/komentari.html> [in Serbian].
- Krivični zakonik RS (2019). Beograd: Službeni glasnik RS br. 85/2005-35/2019 [in Serbian].
- Krivični zakonik RS Službeni glasnik (nd). [*RS Criminal Code Official Gazette*], br. 85/2005-35/2019. <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/eb44c960-8556-4e21-9238-990086c0ec4a/krivicni+zakonik.LAT.pdf?MOD=AJPERES&CVID=m1108Sz> [in Serbian].
- Pejanović, Lj., Jovanović, A., Habuš, B. (2013). Koordinacija javne i privatne bezbednosti u zaštiti kritične aerodromske infrastrukture od terorističkih akata [*Coordination of public and private security in the protection of critical airport infrastructure from terrorist acts*], Policijska akademija-Visoka policijska škola, Zagreb [in Serbian].
- Pejanović, L., Bejatović, M. (2015). Osnovi bezbednosti [*Basics of security*], Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Privredna Akademija, Novi Sad [in Serbian].
- Pejanović, L., Laković, V., Stojanović, S. (2015). Privatni sektor obezbeđenja [*Private security sector*], Studio IBN, Beograd [in Serbian].
- Petrović, A. (2018). Samo jedan slučaj nestale bebe stigao do Strazbura [*Only one case of a missing baby reached Strasbourg*]. Preuzeto sa

- <https://www.politika.rs/sr/clanak/415968/Hronika/Samo-jedan-slucaj-nestale-bebe-stigao-do-Strazbura> [in Serbian].
- RadioSlobodnaEvropa (2013). Otac koji sumnja u krađu bebe za RSE: Prevaren sam na najgrublji način [*Father who suspects baby theft for RSE: I was deceived in the most rude way*]. Preuzeto sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/otac-nestale-bebe-za-rse-prevaren-sam-na-najgrublji-nacin/24940751.html> [in Serbian].
- Ristović, M. (2006.) Rođeni da nestanu [*Born to disappear*], Večernje novosti Knjiga qxp, Niš [in Serbian].
- Slobodna Evropa (nd). Preuzeto sa www.slobodnaevropa.org/Zakon-nestale-bebe.s... Krađa beba.org/ [in Serbian].
- Soldo, V. (2019). Biraj dete – 10.000 maraka za jedno, 15.000 za blizance [*Choose a child – 10,000 marks for one, 15,000 for twins*]. Preuzeto sa <https://www.dw.com/sr/biraj-dete-10000-maraka-za-jedno-15000-za-blizance/a-49784054> [in Serbian].
- Srpki Telegraf (2007). Preuzeto sa www.telegraf.rs/Vesti/Srbija [in Serbian].
- Tema: krađa beba [*Topic: Baby Theft*] (nd). Preuzeto sa beba <https://www.alo.rs/krada-beba/8013> [in Serbian].
- В Києве розоблачили схему продажу новороджених за границю [*In Kiev exposed the scheme of selling newborns abroad*] (2021). Preuzeto sa <https://skeptik.com.ua/v-kieve-razoblachili-shemu-prodazhi-novorozhdennyh-za-granitsu> [in Ukrainian].

Socijalne komunikacije i praksa kriminalnih aktivnosti krađom beba u Republici Srbiji

Akademik Prof. PhD Ljubo Pejanović,

*Redovni Profesor u penziji, član srpske akademije inovacionih nauka u Beogradu, SAIN
(Beograd, Republika Srbija)*

Akademik Prof. Dr Stevan Stojanović,

*Profesor na fakultetu za poslovne i pravne studije u Beogradu
(Beograd, Republika Srbija)*

MA Radoje Stojanović,

*oficir policije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije u Beogradu
(Beograd, Republika Srbija)*

MA Nenad Stojanović,

*oficir policije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije u Beogradu
(Beograd, Republika Srbija)*

Jovana Ristić,

*student završnih studija bezbednosti u Beogradu
(Beograd, Republika Srbija)*

Sažetak

Živimo u svetu punom kontraverznih suprotnosti, sa velikim brojem različitih pretnji, opasnosti, rizika i posledica, među kojima su problemi krađe beba iz porodilišta u Republici Srbije. U velikom broju država u kojima su mete bebe, nalazi se i bivša Jugoslavija, a time i Republika Srbija. U opisu ovog istraživačkog problema, pojavljuje se značajan problem državnih institucija koje ne raspolažu sa dokaznim i rezultatima na sprečavanju i otkrivanju prekršioaca kriminalnih i krivičnih dela krađe beba. Naprotiv, državne i privatne

socijalne i medicinske institucije, uspešno su komunicirale, saradivale i izvršavale krimiminalne aktivnosti krađe beba. Dakle, u ovim i sličnim uslovima, porodice i njihove bebe su bile mete organizovanog kriminaliteta u činjenju krivičnih dela, nedozvoljenim krađama ili otmicama beba, od njihovih roditelja. Česti počinioci krivičnih dela i učesnici u kriminalitetu su pojedini lekari, babice, medicinske sestre i kriminalci, koji kupuju ili plaćaju isporuku bebe, sticanjem velikih iznosa novca, za svaku prodatu bebu. Analiza je pokazala da su u navedenim delima učestvovali, komunicirale i delovale, državne institucije, među kojima su se nalazili i pojedini pripadnici, Ministarstva zdravlja (porodilišta), Ministarstvo unutrašnjih poslova (Policija) i Ministarstvo pravde (tužilaštvi i sudovi), koji nisu pokazali odgovornost i rezultate u pronalaženju i oduzimanju ukradenih beba, sem malog broja pojedinačnih slučajeva. Njihovi navedeni rezultati, imali su potrebu da zaštite svoje kolege koji su učestvovali u krađama beba. Shodno navedenom, organizovano je i formirano udruženje porodica, čije su ukradene i prodane bebe, upravo obelodanili učesnike koji su krali njihove bebe, što pokazuju naši rezultati istraživanja.

Ključne reči: krađa beba, kriminalitet, krivično delo, lekari, babice, medicinsko osoblje.

Соціальні комунікації та практика злочинної діяльності шляхом крадіжки немовлят в Республіці Сербія

*Академік проф. PhD Любо Пеянович,
професор у відставці, член Сербської академії інноваційних наук у Белграді, SAIN
(м. Белград, Республіка Сербія)*

*Академік проф. д-р Стеван Стоянович,
професор факультету бізнесу та правових досліджень у Белграді
(м. Белград, Республіка Сербія)*

*Магістр Радоє Стоянович,
офіцер поліції МВС Сербії в Белграді
(м. Белград, Республіка Сербія)*

*Магістр Ненад Стоянович,
офіцер поліції МВС Сербії в Белграді
(м. Белград, Республіка Сербія)*

*Йована Рістич,
студент випускного курсу безпеки в Белграді
(м. Белград, Республіка Сербія)*

Анотація

Ми живемо у світі, повному суперечливих протиріч, із великою кількістю різноманітних загроз, небезпек, ризиків і наслідків, серед яких проблеми крадіжки дітей із пологових будинків Республіки Сербія. У великій кількості країн, де немовлята є мішенню, є колишня Югославія, а отже, Республіка Сербія. В описі даної проблеми дослідження є суттєва проблема державних установ, які не мають доказів та результатів щодо запобігання та виявлення порушників кримінальних та злочинних дій крадіжок немовлят. Навпаки, державні та приватні соціально-медичні заклади успішно спілкувалися, співпрацювали та здійснювали злочинні крадіжки дітей. Таким чином, у цих та подібних умовах сім'ї та їх немовлята стали об'єктами організованої злочинності при вчиненні злочинів, незаконних крадіжок чи викрадення дітей їхніми батьками. Частими виконавцями злочинів та учасниками злочинів є окремі лікарі, акушерки, медсестри та злочинці, які купують або оплачують пологи, отримуючи великі суми за кожну продану дитину. Аналіз показав, що державні установи, включаючи деяких членів Міністерства охорони здоров'я (пологові будинки), Міністерства внутрішніх справ (поліція) та Міністерства юстиції (прокуратури та суди), не свідчили про те, що брали участь, спілкувалися та брали участь у зазначених діяннях. Не несли відповідальність і не здійснювали дії, що призводять до виявлення та вилучення викрадених дітей, за винятком невеликої кількості окремих випадків. Своїми заявленими результатами вони повинні були захистити своїх колег, які брали участь у крадіжках немовлят. Було організовано й утворено об'єднання сімей, чий викрадені та продані немовлята лише розкрили учасників, які вкрали їхніх дітей, як свідчать результати нашого дослідження.

Ключові слова: крадіжка дітей, злочинність, лікарі, акушерки, медичний персонал.

Submitted to the editor – 28.10.2021

Reviewed – 27.11.2021

Accepted for printing – 24.12.2021

Подано до редакції – 28.10.2021

Рецензовано – 27.11.2021

Прийнято до друку – 24.12.2021

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»

Обсяг та форматування

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/about/submissions>

Повний обсяг статті разом з анотаціями англійською (обов'язково), українською (обов'язково) та мовою, якою написана стаття, додатками, таблицями, ілюстраціями, списком літератури має становити **25-80 тис. знаків** (символів та пробілів).

Обсяг рецензії на книгу має становити 5–10 тис. знаків.

Файли необхідно називати прізвищем автора статті латиницею. Наприклад, Petrenko.doc. Якщо авторів кілька, то прізвищами перших двох авторів. Наприклад, Petrenko_Sydorenko.doc.

Рукопис необхідно подавати у форматі, сумісному з Microsoft Word (можливі розширення файлів: .doc, .docx). Розмір сторінки А4; книжкова орієнтація; береги по 2 см.; шрифт Times New Roman; розмір шрифту 12; інтервал між рядками 1,0.

Назву статті треба набирати звичайним текстом; не допускається набір із використанням опції Caps Lock.

Необхідно розрізняти символи дефіс і тире (тире відокремлюється з обох боків пропусками й довше за дефіс).

Стиль тексту Звичайний (Normal). Використання інших стилів не допускається.

Схеми, графіки, діаграми (далі – ілюстрації), формули й таблиці нумеруються.

Ілюстрації таблиці не повинні перевищувати розміром зазначених вище розмірів сторінки (А4 мінімум по 2 см береги).

Таблиці формуються в редакторі таблиць (пункт меню “Таблиця”). Формат таблиць тільки книжковий.

Формули в статтях мають бути набрані за допомогою редактора Equation Editor.

Не рекомендується користуватись автоматичною нумерацією.

Ілюстрації. Формат файлів ілюстрацій: jpg. Роздільна здатність ілюстрацій: 300 dpi. Кожну ілюстрацію треба надсилати окремим файлом. Називати файл ілюстрації треба прізвищем автора статті латиницею. Якщо ілюстрацій кілька, то потрібно додавати в назві файлу після прізвища автора порядковий номер ілюстрації. Наприклад, Petrenko1.jpg; Petrenko2.jpg; Petrenko3.jpg.

Перед основним текстом статті потрібно вказати такі дані:

- прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, учене звання;
- електронна адреса, ORCID, Scopus Autor ID, Research ID, повна назва організації, у якій працює (навчається) автор, її адресу, поштовий індекс, назва країни;
- назву статті великими літерами;
- **анотацію (детальні вимоги – див. далі);**
- 3–5 ключових слів.

Вимоги до структури основного тексту статті

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/about/submissions>

Основний текст статті повинен мати визначену структуру. Підрозділи статті, які наведено нижче, повинні бути виділені в тексті жирним шрифтом і розташовані на окремому рядку як підзаголовки.

1. Вступ (актуальність теми, огляд літератури й попередніх досліджень із цієї чи суміжної проблематики, мета статті). Обсяг – близько 3000 знаків.

2. Методи дослідження (не загальними фразами, а чітко розписати, які методи і як саме використовувалися для даного дослідження; тобто розкрити механізм проведення дослідження – яким чином було отримано його результати).

3. Результати й обговорення (навести основні результати дослідження).

4. Висновки.

5. Подяки (коротко висловити подяку університету та дослідникам, які надали допомогу при підготовці публікації).

6. Додатки й Таблиці (якщо є Додатки й Таблиці, то вони обов'язково повинні мати заголовки й порядкові номери; примітки слід розміщувати безпосередньо під таблицями. У тексті статті обов'язково мають бути посилання на ці додатки чи таблиці).

7. Список літератури. Реквізити джерела для журнальних статей – автор, назва статті, назва журналу, номер журналу, рік видання, номери сторінок. Реквізити джерела для книжок – автор, назва книжки, місто видання, назва видавництва, рік видання, кількість сторінок. Приклади оформлення списку літератури дивіться далі.

Вимоги до анотації

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/about/submissions>

Анотації українською мовою та мовою, якою було написано статтю.

Обсяг анотації: 1800–2000 знаків, урахуваючи пробіли.

Анотація має бути якісною, інформативною та лаконічною. Її мета – стисло відобразити основний зміст проведеного дослідження. **Уникайте повторення в анотації назви статті й загальних фраз.**

Структуру анотацій описано далі.

Анотація англійською мовою (Annotation)

Обсяг анотації англійською: 1800–2000 знаків, урахуваючи артиклі та пробіли.

Анотація має бути написана **правильною англійською мовою** з урахуванням особливостей орфографії та граматики (британська або американська англійська, але не суміш обох). Неприпустимо подавати анотації, перекладені лише за допомогою комп'ютерних перекладачів.

Структура анотації. В анотації необхідно чітко вказати:

- мету дослідження (main **objective(s)** of the study);
- методи (**methodology**) – не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведеного дослідження – яким чином було отримано його результати (how the study was done);
- головні **результати й висновки** дослідження (**results/findings and conclusions**), із яких має бути зрозумілою їх значимість (**significance**) для науки, суспільства, освіти тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези тощо).

Ключові слова (Keywords).

Після анотації потрібно вказати 3–5 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Добираючи ключові слова, урахуйте, що вони мають сприяти пошуку Вашої публікації в електронних каталогах та наукометричних базах. Рекомендуємо проаналізувати, які ключові слова зазвичай використовують у публікаціях за тематикою Вашого дослідження в ключових світових наукометричних базах, наприклад, ScienceDirect видавництва Elsevier (Scopus): <http://www.sciencedirect.com/science/search>. Правильно підібрані ключові слова сприятимуть пошуку Вашої публікації колегами та підвищенню індексу її цитування.

Вимоги до оформлення списку літератури

Шановні автори!

Звертаємо Вашу увагу, що до журналу «Соціальні комунікації: теорія та практика» приймаються для розгляду й подальшого double-blind (подвійного «сліпого») (анонімного) рецензування) тільки ті статті, що відповідають проблематиці журналу.

За умовами редакційної політики журналу «Соціальні комунікації: теорія та практика» автор/співавтори можуть опублікувати тільки одну статтю в поточному випуску.

Умови подання й опублікування рукописів.

Стаття подається однією з таких мов (українська, російська, білоруська, англійська, польська, сербська, чеська, французька, німецька, китайська) в онлайн-поданні – <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/about/submissions> або на електронну адресу – **akholod@ukr.net**.

Разом зі статтею подається окремим файлом підписана автором форма про ознайомлення з **Положенням про конфлікт інтересів** <https://comteka.com.ua/положення-про-конфлікт-інтересів/>.

Цитування та внутрішньотекстове посилання на літературні джерела здійснюються за стилем **APA** (див. – <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>), наприклад (Іванов, 2008; Шульженко & Деревянко, 2000; Dejk, Pristly & Leod, 2018); якщо зазначається сторінка джерела, то вона подається через двокрапку, наприклад (Вірченко, 2010: 55).

У **змісті статті** при перерахуванні прізвищ учених **необхідно обов'язково** вказувати рік (роки) праці (праць), які аналізує автор статті, і “вносити” відповідні джерела в список літератури.

Наприклад:

Розуміння мовлення (тексту) є предметом психолінгвістичних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (Вартанов, 2009, 2019; Різун, 2015; Партико, 1996; Холод, 1999, 2019; Зражевська, 2005; Бойко, 1991, 2010; Wertyl & Polansky, 2019; Lashke, Rizun & Kholod, 2013; Betsy, Koff, Meiri-Leib, Joils & Mountain, 2013; Costle & Wasserman, 2018; Mook, Falconi & Tolff, 2017 та ін.).

ОФОРМЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.

Література і **References** оформлюються за стилем **APA** – <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>.

Файли мають бути прикріплені в онлайн-поданні на електронну адресу та названі прізвищем автора:

Бартошек_стаття.

Бартошек_заявка.

Бартошек_форма про конфлікт інтересів.

Умови отримання авторського примірника збірника наукових праць.

Пересилання примірників журналу здійснюється ТОВ «Нова пошта» за рахунок автора.

ВАРТІСТЬ ПУБЛІКАЦІЇ вказана на сайті журналу в рубриці «Оплата за публікацію» – <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/payment>

Редакція зв'яжеться з авторами, щоб підтвердити інформацію про затвердження статті до друку та її оплати.

Положення про конфіденційність.

Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього Журналу, будуть використовуватися виключно для виконання внутрішніх технічних завдань цього Журналу; вони не будуть поширюватися та передаватися стороннім особам.

Якщо оформлення статті не відповідає зазначеним вимогам, редакція повертає статтю автору на доопрацювання.

Електронна версія журналу опублікована на сайті <https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/issue/archive> в рубриці «Архів».

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Том 13

Науковий піврічний журнал

Науковий журнал «Соціальні комунікації: теорія і практика»
zareestrovaniy u Ministerstvi yustitsii Ukraini
yak drukovaniy zasib masovoi informatsii
(svidocstvo – seriya KB № 21875-17775 P від 01.02.2016)

У томі 13 статті надруковано англійською, російською,
сербською, німецькою та українською мовами.

Наукові редактори – Ганна ХОЛОД, Олександр ХОЛОД,
Набір текстів – автори статей.
Літературний редактор – Ганна ХОЛОД.

Верстка, архітектоніка тексту,
художнє оформлення й палітурка – Олександр ХОЛОД.

Соціальні комунікації: теорія та практика (2021). Науковий піврічний журнал. Том 13, 227.

Том 13 періодичного наукового журналу містить результати досліджень фахівців із соціальних комунікацій, представлені авторами з Бразилії, Данії, Польщі, Росії, Сербії й України.
Дослідження стосуються теорії та історії соціальних комунікацій, теорії та історії журналістики, прикладних соціально-комунікаційних технологій, соціальних комунікацій у педагогіці, а також соціальних комунікацій із позицій соціо- й психолінгвістики.
Матеріали зацікавлять фахівців із соціальних комунікацій, психологів, політологів, філологів, соціологів та філософів.

© Громадська організація
«Науково-освітній центр «УСПШНИЙ», 2021.
© Товариство з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче підприємство «Інтерсервіс», 2021.

Підписано до друку 26.01.2022. Формат 60x84/8.
Папір офс. Гарнітура «Ukrainian TimesET». Друк офс.
Ум. др. арк. 10,1. Наклад прим.: 300. Замовлення № 127-01/22

Видавець:

(літературне й наукове редагування, рецензування, антиплагіатна експертиза, бібліографічний контроль, архітектоніка тексту, форматування, верстка, розміщення статей на електронному ресурсі журналу):

Громадська організація
«Науково-освітній центр «УСПШНИЙ»,
03148, м. Київ, вул. Гната Юри, 3, оф. 44,
Ідентифікаційний код юридичної особи 43762555
Дата та номер запису в ЄДР – 20.08.2020, 1000721020000045161

Видавець:

(тиражування):

ТОВ «НВП «Інтерсервіс»
04209, м. Київ, вул. Бориспільська, 9
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач:

СПД Андрієвська Л. В.
04209, м. Київ, вул. Бориспільська, 9
Свідоцтво: серія ВОЗ № 919546 від 19.09.2004 р.